

## STUDII DE GEN

Colecția *Studii de gen* este coordonată de Mihaela Miroiu.

**Laura Grunberg**, licențiată în matematică, și-a susținut doctoratul în sociologie la Universitatea din București, cu o teză de sociologie feministă. Este angrenată de mulți ani în feminismul academic și activist din România, participând la proiectele din cadrul Societății de Analize Feministe AnA și fiind redactor-șef al revistei de studii feministe *Analize*. Coordonează programe de educație la Centrul European UNESCO pentru învățământ Superior (UNESCO-CEPES), scrie cărți pentru copii și este profesoară asociată la Școala Națională de Științe Politice și Administrative (SNSPA) București, în cadrul programului de masterat de gen și politici publice. La Editura Polirom a mai publicat *(Re)voluții în sociologia feministă. Repere teoretice, contexte românești* (2002).

© 2008 by Editura POLIROM

[www.polirom.ro](http://www.polirom.ro)

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506  
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33;  
O.P. 37, P.O. BOX 1-728, 030174

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:**

**GRUNBERG, LAURA**

**biONGrafie: AnA - istoria trăită a unui ONG de femei /**

Laura Grunberg. - Iași: Polirom, 2008

ISBN 978-973-46-1093-8

061.2:396

Printed in ROMANIA

**Laura Grunberg**

# **biONGrafie**

**AnA - istoria trăită  
a unui ONG de femei**

POLIROM  
2008

„Anelot“

# Cuprins

I. Argumentum.....	7
II. Texte și contexte.....	23
III. O viață : raport subiectiv de activitate.....	63
1. începuturi. AnA romantică.....	63
2. Eșecul unui succes. De la presiunea lipsei de structură la tirania structurii.....	76
3. Studii de caz.....	84
1. <i>Beijingul sau copilul</i> .....	84
2. <i>Ferdinand 24 - mai mult decât o adresă</i> .....	97
3. <i>AnA virtuală. AnA offline vs AnA online</i> .....	107
4. Ce rămâne după ce se închide un ONG ?.....	133
5. Ana : laudațio.....	139
IV. Feedbackuri de prin preajmă.....	158
V. <i>Follow up</i> -uri subiective.....	197
1. Eu, Mihaela, o plajă din Antalya și ce a mai rămas dintr-un interviu ratat.....	197
2. Alt fel de recomandări pentru feminismul românesc de posttranziție.....	219
1. <i>Feminism pentru publicul de Chippendale</i> .....	221
2. <i>Feminism șlagăros</i> .....	225
3. <i>Feminism all inclusive</i> .....	228
VI. Erată.....	235
<i>Bibliografie</i> .....	237
<i>Index</i> .....	243



# I. Argumentum

*Mens sana in fabule sana*  
(Peter Brooks, 1994)

Aceasta este o „ONGrafie”. Este biografia subiectivă a unui ONG, o versiune de poveste a uneia dintre miile de organizații neguvernamentale înființate în România după 1989. Se numește Societatea de Analize Feministe AnA, nickname - AnA (de la Ana meșterului Manole, dihotomia A-nonA sau analize) și a fost creată pentru a promova și a susține problemele femeilor din România prin profesionalizarea domeniului și prin implicarea în proiecte menite să ofere informații, date și soluții pentru ca parteneriatul public-privat să devină realitate. Este biONGgrafia trăită, cu precădere privată, a unei organizații neguvernamentale de femei cu CV-uri care conțin premii și recunoaștere internațională pentru studiile și publicațiile semnate, pentru centrul modern de documentare creat, pentru programele comunitare sau de educație nonsexistă realizate, pentru peipiera de experte/(ți) în domeniul studiilor de gen oferită, pentru consistența și echilibrul discursului despre problematica de gen promovat consecvent de-a lungul anilor.

De ce am scris aceasta carte și de ce cred că ar putea fi și citită? Am scris-o din considerente pe care le-aș numi didactice. Ca orice istorie, care, în fond, nu este niciodată doar istoria „a ceva”, ci și o istorie „pentru ceva”, această incursiune subiectivă în viața privată a unei organizații este

spusă cu un anumit scop. Cred că povestirea vieții unui ONG din România, așa cum a resimțit-o cineva dinăuntru, poate fi utilă celor care continuă sau de abia încep să se implice în societatea civilă autohtonă. Cred că peripețiile Anei, intersecția de destine, fapte și contexte din jurul Anei pot constitui o lectură „pilduitoare” pentru oricine se aventurează să facă și altceva decât a se duce și a veni de la serviciu. Cred că povestită, viața de zi cu zi a unui ONG, dincolo de rapoartele de activitate și articolele din presă, poate oferi o imagine vie asupra a ceea ce este de fapt o asemenea organizație despre care nu știam nimic înainte de 1989 și care e, astăzi, la nivel de mental colectiv, încărcată de multe stereotipuri negative. Da, cred că se poate învăța din această carte. Cred că este o lecție despre inocență și pragmatism, despre entuziasme și birocrății, despre contradicțiile dintre feminismul teoretic și cel aplicat, despre succese și eșecuri, despre prietenii, despre femei, feminități și mișcarea de femei, despre balcanisme și tranziție în variantă românească.

Am scris această carte și pentru că, ani întregi, Ana a făcut parte din viața mea de zi cu zi. Cred că fiecare dintre noi ne identificăm periodic (sau definitiv) cu ceva, încercând să facem dintr-o anumită identitate socială propria noastră identitate. Astfel, prin asocierea cu un grup specific sau comunitate care se creează în jurul unui anumit set de idei, ne oferim un „nou eu”, care dă sens cotidianului nostru. Asocierea mea cu feminismul mi-a oferit o astfel de identitate socială care mi-a adus o experiență de viață inedită, satisfacții, frustrări și redefiniri ale mele și ale celor din jurul meu.

Nevoile pentru care am scris această carte sunt cele asociate de obicei scrierii de documente personale, de jurnale. Este vorba de nevoia de autojustificare, de a pune ordine în propria viață, de explicarea unor conflicte trăite și a implicării în diverse proiecte sociale. Vine o vreme, probabil și o vârstă, când aproape toți simțim nevoia să facem o trecere în revistă a ceea ce suntem, a ceea ce puteam fi, a ceea ce am făcut și a ceea ce am fi putut face. Dacă ești „cineva” îți scrii biografia, memoriile. în ceea ce mă privește, am orgolii, dar și luciditate. Cine ar cumpăra sau citi o carte cu titlul



*Memoriile* [sau jurnalul] *Laurei Grünberg*?. Ceea ce am scris aici este desigur și despre mine. Dar „cineva” din carte este Ana, care poate fi considerată pentru perioada postdecembristă cineva. Astfel, biografia Anei făcută publică se justifică. Prin ea, desigur, și o parte din propria mea biografie.

Alt argument pentru justificarea nevoii de această carte este și momentul dificil în care se găsește societatea civilă în general și mișcarea de femei în particular. Mulți dintre cei cu care am vorbit în perioada de documentare au afirmat, sub o formă sau alta, faptul că societatea civilă este în moarte clinică. La momentul la care scriam cartea, multe ONG-uri dispăreau sau își reduceau activitatea, fondurile europene se duceau masiv către instituții guvernamentale, unele organizații erau discreditate în contextul valului de deconspirări, activismul trecea de la faza de vocație la cea de profesie, cu avantajele, dar și dezavantajele inerente. Sigur că societatea civilă nu înseamnă doar ONG-uri. Spiritul civic al fiecăruia dintre noi, în calitate de cetățeni responsabili cărora le pasă de corupția din justiție, degradarea mediului sau problema copiilor abandonati, dacă s-a dezvoltat suficient în acești 18 ani, poate fi o dovadă a unei societăți civile sănătoase. Însă mie mi se pare că și la nivel individual, ca medie vorbind, indiferența și neimplicarea încă primează. Și nu mă refer aici la ieșitul în stradă pentru diverse motive. Se mai iese. Mă refer la gesturile simple ale unor cetățeni responsabili în raport cu ceea ce se întâmplă în jurul nostru - pe stradă, în cartier, în mijloacele de transport, pe pajiștile de la munte sau în sălile de cinema. Acestea lipsesc de cele mai multe ori. Acceptăm corupția de lângă noi, continuăm să dăm șpagă pe unde mergem, dar ne batem cu pumnii în piept în discuții private sau chiar la mitinguri că ne-am săturat de corupția din Parlament. Școala se degradează pe zi ce trece, dar mergem cuminți la ședințele plicticoase cu părinții în care ni se cere fondul clasei și nu spunem nimic, nu revendicăm nimic și nu propunem nimic, deși miza este educația copiilor noștri. În acest context, sper că povestea Anei va redeschide apetitul pentru activism și va induce, poate,

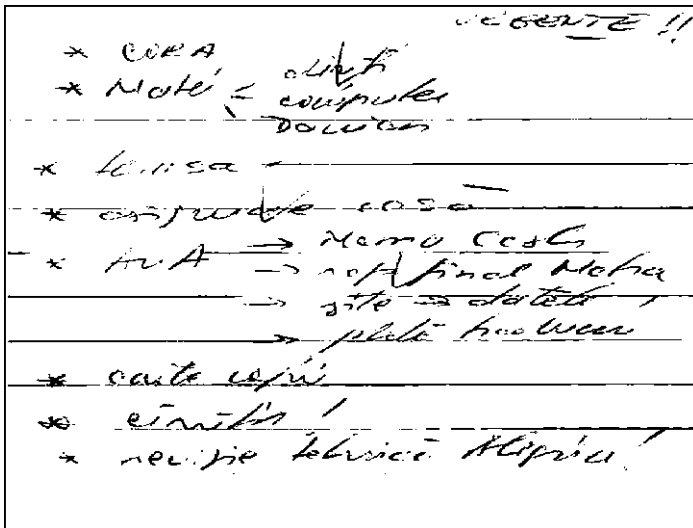
o „ONGestezie”. Se pot evita sau repeta greșelile și naivitățile Anei și se poate folosi viața trăită a acestui ONG de femei ca un exemplu (în termeni ongiști îmi vine să spun „de bună practică”) sau ca un contraexemplu pentru inițiative instituționale sau individuale viitoare ce trebuie să apară într-o democrație sănătoasă.

Am văzut într-un asemenea proiect și posibilitatea de a-mi exersa, într-un limbaj semiacademic care îmi este mai potrivit, sensibilitatea la gen și de a practica un soi de sociologie care, după cum spunea C.W. Mills, este undeva la intersecția dintre biografie și istorie (Mills, 1975), o sociologie pe care, parafrazând, aș numi-o o sociologie fără haine de gală<sup>1</sup> - prezintă discret peste tot, dar lăsând „covorul roșu” povestirilor subiective ale unei ongiste cu un background sociologic, însă cu un apetit mai mare pentru viață decât pentru teorie. Predau de câțiva ani cursuri de sociologia genului, despre dimensiunea de gen a instituțiilor sociale. Am vrut să aplic ce știu despre o organizație de care mă leagă atâtea lucruri. Am simțit că istoria Anei îmi va permite să pledez implicit pentru ideea că trăim într-o lume genizată, plină de mesaje, conotații și ideologii de gen. De aceea, cartea este pigmentată de mici „analize de gen” ale diverselor aspecte ce țin direct sau indirect de viața Anei. Inserția poveștilor cu femei din preajma mea pledează pentru nevoia unui feminism care să asculte înainte de a teoretiza sau de a face activism, iar jurnalul de drum care însoțește capitolele cărții completează, sper, ONGrafia Anei, înglobând-o într-un univers genizat trăit de mine pe parcursul „muncii” în Societatea de Analize Feministe AnA.

Se scrie de obicei despre iubiri, despre familii și problemele lor, despre războaie și victimele lor. Dar ce, cum și cât se poate scrie despre un ONG, astfel încât să și intereseze pe cineva? M-am apucat de mai multe ori în ultimii ani de acest proiect. Dorința să scriu despre AnA exista. Nevoia de

1. Parafraza se referă la titlul cărții lui Adrian Miroiu, *Filozofia fără haine de gală. Despre filozofie și politică*, Editura All, București, 1998.

a scrie s-a manifestat într-o seară când, la „sediul”, eram eu, Mihaela R. și Cristina I. Motivul - un proiect demarat și înțepenit, parteneri superficiali, termene imposibile. Criză cu alte cuvinte, criză după orele de program ale fiecăreia dintre noi. Eu agitată, Mihaela organizată, Cristina abătută. întâlnirea a eșuat într-un soi de psihoterapie de grup. Lacrimi, crize de identitate, de vârstă, de cine ești și ce poți să faci. Atunci am simțit că este musai să înțeleg ce este, de fapt, AnA. Ce mă ține și mă reține. Pentru ce, mai bine de 14 ani, pe post-it-urile mele cu „urgențe” am: Matei, casă, personale, AnA, diverse.



Exemplu de post-it

1. Mihaela Răbu este membră în bordul Anei, coordonatoarea Editurii AnA, cea care s-a ocupat de designul și grafica revistei *AnaLize* și a celorlalte publicații AnA. Este arhitectă și e implicată în mișcarea ecumenică. Refolosește din principiu hârtia scrisă doar pe o parte și, pentru a contribui la protejarea mediului, a renunțat la mersul cu mașina o dată pe săptămână, Cristina Ilinca, președintă AnA în perioada 2004-2006, membră în redacția revistei *AnaLize*, absolventă de filologie cu studii postuniversitare în științe politice, specialistă (și) în vin fiert și în aranjamente florale.

în mod paradoxal, însă, am demarat efectiv scrisul la această carte în momentul în care zilele Anei păreau să fie numărate. Problemele pentru care AnA apăruse erau încă de actualitate. Nu mai erau însă „proiectele” (adică oameni dispuși să scrie și să încerce să obțină finanțări) care să ne ofere șansa să ne ocupăm de unele dintre ele. Chiria, internetul, telefoanele sau secretara nu mai puteau fi acoperite. Perspectiva „morții” m-a determinat să-(m)i scriu biografia sau să îi scriu ONGrafia, să folosesc, cât încă mai erau în ordine, arhivele, documentele, datele despre AnA..., înainte ca toate acestea să se împrăștie cine știe pe unde. Am conceput inițial această carte ca pe un fel de ferpar. Este posibil ca de la un moment dat, conștientizând că vreau să scriu această carte, proiectul personal să fi devenit mai incitant decât cel instituțional, aflat în impas. Oare o organizație moare, dacă oamenii care au creat-o, au populat-o nu mor, ci se împrăștie în multe alte locuri? în mod evident, problemele pentru care se înființează un ONG (drepturile omului, protecția mediului, asistența socială a unor grupuri defavorizate etc.) nu dispar la un moment dat justificând desființarea unei organizații. Ele doar se schimbă, sunt diferite față de cele inițiale sau au alte mize. Pe de altă parte, ceea ce teoreticienii numesc fluidizare socială este o realitate. O rețea se desface, alta se face sau se reface. Intrăm și ieșim dintr-o rețea în alta, ne mutăm de la un partid la altul, de la un loc de muncă la altul, de la un interes la altul, de la un grup de prieteni la altul. Nu murim, ci ne mișcăm... desigur murind câte puțin.

## JURNAL DE DRUM

### **Dioptrii și AnA**

Cred că am decis realmente să închid AnA (sau cel puțin să nu mai trag eu în mod special de lume pentru remontarea ei) atunci când mi-am pus ochelari. La un moment dat am simțit brusc că nu mai văd bine lumea. Au urmat lentile Silhouette, +1,25. Cu ochelarii puși am văzut brusc totul prea clar: ce era cu AnA, cu ONG-urile de femei, în general, cu tranziția. Dar și

Jce era cu mine - faptul că obosisem, eram o frână, căutam^ mereu nod în papură, eram veşnic „agasăată” de AnA. Eram deja... o activistă cu ochelari. Puteam citi mai bine, dar nu şi

Până unde şi-a dus oare AnA misiunea pe care singură şi nesilită de nimeni şi-a asumat-o? Putem evalua cumva obiectiv ceea ce a făcut AnA? După ce criterii - număr de proiecte, cărţi şi studii, iniţiative de lobby pe diverse teme, participări la evenimente internaţionale, număr de persoane efectiv ajutate de AnA sau sensibilizate de AnA la problematica de gen ori „atmosfera AnA”, „stilul AnA”, „valorile AnA” pot fi pe lista de criterii de evaluare sau autoevaluare? Iată numai câteva din întrebările care m-au urmărit permanent din momentul în care m-am hotărât să fac publică viaţa privată a Anei.

Desigur, aceasta nu este istoria Anei. Aceasta este povestea trăită, mai ales privată, a Anei mele făcută acum publică. Ea convieţuieşte cu multe alte istorii ale Anelor. Iniţial, am vrut să mă confrunt în mod sistematic cu alte relatări, amintiri, Ane, astfel încât ceea ce povestesc să fie cât mai veridic. Am lansat un apel prin e-mail:

*E-mail trimis  
în martie 2005*

*Anelor „trecute” şi prezente,*

*Dintr-o nevoie acută de a-mi justifica, a înţelege, a accepta şi a psihanaliza ultimii 10 ani de viaţă personală, care s-au amestecat permanent şi cu viaţa Anei, m-am decis să scriu istoria vizibilă şi invizibilă a Anei.*

*Aş dori să fie mai mult decât povestea mea. De aceea, vă invit să faceţi împreună cu mine acest exerciţiu de memorie afectivă, obiectivă şi subiectivă. Aş dori să finalizez acest proiect în cinstea aniversării, în 2003, a 10 ani de existenţa oficială a Anei şi a 5 ani de la lansarea revistei AnaLize.*

*Pentru a-mi putea aduna și „sistematiza” gândurile, amintirile și stările am eșalonat provizoriu viața Anei în următoarele „episoade-capitole”: Preexistentă (1990-1993); Nașterea/Botezul (1993); Perioada 1993-1997 (perioada „boemă” vs momentul instituționalizării); Instituționalizarea: 1998-2002.*

*În această biografie a Anei aș dori să se regăsească permanent amănunte legate de modul în care viața noastră personală a interferat cu cea a Anei - ce s-a întâmplat cu noi ca femei, soții, prietene, mame, în diferite momente ale Anei ; ce evenimente personale au apărut și au coexistat cu momente bune și mai puțin bune la Ana. Ne-a afectat, ne-a schimbat Ana pe fiecare în parte ? Cum ?*

*Aștept orice sugestii. Am deja câteva rugămînți exprese către unele Ane și am să le adresez fiecareia în parte. Periodic (sper), am să lansez invitația să rememorați câte o perioadă și am să vă las timp de reacție: răspunsuri concrete, gânduri, reflecții spontane. Nu am să insist însă. Eu personal am nevoie să parcurg acest drum. Nu pot însă obliga pe nimeni să îl urmeze.*

*Vă stau la dispoziție pentru orice vă reamintiți în perioada aceasta și doriți să povestiți în scris sau la o cafea. Fac cinste. Orice materiale de arhivă aveți, legate explicit sau implicit de viața Anei, dați-mi și mie o copie. Transmiteți vă rog acest mesaj oricărei persoane care credeți că ar avea ceva de povestit.*

*Provocare pentru episodul 1 : - Cum și când ați devenit Ană ? În ce context, conjunctură, de ce, prin cine ? Unde „erați” (cu sufletul și mintea), ce făceați în perioada 1990-1993 ? Ce știați despre societatea civilă, activați în vreun ONG, cohetăți cu feminismul, sunteți pe lista celor 21 de fondatori ? Vreun moment semnificativ pentru pre existența Anei la care ați luat parte, de care ați auzit.*

*Răgaz: sfârșit de aprilie*

Nu am primit decât o singură reacție. La un interval mare de timp, am trimis al doilea „strigăt” de ajutor - un scurt chestionar via e-mail către multe Ane, rugându-le să răspundă măcar la primul set de întrebări.

*E-mail trimis pe 6 mai 2006 către un grup de Ane aflat în lumea întreagă*

*Dragele mele,*

*Incerc să mă organizez pentru proiectul de a scrie istoria trăită a Anei (Istoria trăită a unui ONG. Perspectiva instituțională) Vă rog tare mult să îmi răspundeți și mie scurt și la obiect la acest prim set de întrebări (măcar la cele din prima parte !) - ca să mă inspire în ceea ce încerc să adun și să sistematizez. Este istoria trăită de mine, dar aș vrea să fie trecută și prin filtrul „altora semnificativi/e”, adică al vostru.*

*Am mare nevoie de „memoria voastră afectivă” legată de începuturile Anei (în contextul anilor aceia!) și de ce a însemnat AnA pentru traiectoriile voastre profesionale care acum, în mare parte, sunt...departe (cel puțin la propriu) de AnA! De la voi vreau în primul rând amintiri legate de acele începuturi : conjuncturi, motivație, detalii „picante” - amuzante sau cu specific românesc despre ce însemna să faci activism atunci, raportul vostru cu feminismul atunci și acum, îmbinarea dintre viața voastră personală de atunci și activitatea la AnA. Orice inserție de autenticitate îmi este foarte necesară, căci și eu încerc să îmi reamintesc starea, amănuntele, contextele, discuțiile, problemele și aș vrea să îmbin rememorările mele cu ale voastre (interviuri nu prea pot - dacă sunteți prin țară anul acesta să îmi dați și mie de știre - poate vă iau la o cafea pentru un scurt interviu). Povestiți așa cum vă vine. Am să am grijă de stil iar pe urmă promit să vă arăt fragmentele folosite de la voi în forma finală. Termenul de răspuns prin e-mail: 15 iunie.*

*Mersi mult anticipat (suntem toate ocupate, dar cred că AnA merită 10-15 minute de osteneală de rememorare și evaluare).*

*Viață blândă*

*Laura*

De data aceasta, la micul chestionar trimis împreună cu e-mailul am primit câteva răspunsuri pe care le voi comenta pe parcursul cărții, dar sentimentul pe ansamblu a fost de singurătate în fața recuperării istoriei Anei de peste 14 ani. Așa că am hotărât să încep acest drum de oriunde, de una singură și să îmi asum perspectivele și interpretările. Pe parcurs am mai discutat, am mai întrebat, mi-am mai împropiat memoria. Dar, în final, mi-am acceptat golurile de amintiri, am insistat pe momentele cărora eu le-am dat mai mare importanță. Am povestit despre AnA mea, inserând pe ici pe colo ceea ce mi-au mai spus câteva Ane dispuse să facă acest efort de rememorare afectivă. Desigur dialogurile cu Mihaela Miroiu au trecut de simpla depănare de amintiri despre AnA - interviul cu ea fiind o încercare de diagnoză și prognoză legată de mișcarea de femei și de feminism în general.

Am jonglat în permanență cu eul empiric, analitic și reflexiv. Am croit cartea ca un puzzle din tonalități și registre diferite în speranța că această rețetă va da gustul autentic a ceea ce a fost, cel puțin pentru mine, AnA.

Mi-a fost foarte greu să povestesc despre AnA, căci nu am știut exact cum să fac din ea un personaj de carte și nu subiectul unui studiu de caz din cadrul unui curs de management organizațional sau a unui raport despre gradul de implicare al organizațiilor de femei în procesul de aderare al României la UE. Cum să nu transform cartea într-o autobiografie mascată în care să mă laud pentru realizări sau să mă disculp pentru eșecuri. Așa cum am mai spus deja, motivația principală a scrierii acestei cărți trebuie căutată



dincolo de orgoliile personale. Eu cred că AnA reprezintă o istorie pilduitoare care merită povestită.

AnA din povestea mea este un „spațiu” în toate cele trei dimensiuni identificate de specialiști în sociologia organizațiilor: un spațiu fizic concret perceput; un spațiu gândit (idei, gânduri, amintiri), dar și unul trăit (Lefebvre, 1991) Da, AnA are o istorie de peste 14 ani pe toate aceste dimensiuni și, desigur, asemenea clasificări ajută să punem ordine în evenimente. Știu că AnA nu este doar un spațiu concret, o locație. Ani de zile nici nu a avut vreo locație, dar a fost, a existat, a derulat proiecte, a luat premii, a adunat oameni și energii în jurul ei. Acum, când se publică această carte, iar nu are locație, dar încă este. Este mai curând un spațiu gândit - idei, confort emoțional, energii (pozitive sau negative). AnA a devenit de la un moment dat un LOC - un sediu. Dar AnA înseamnă mai ales oamenii, mai ales femeile care l-au populat și i-au dat viață și formă. înseamnă proiectele ei publice, dar și „bucătăria” realizării fiecăruia dintre ele. AnA nu este pentru mine o abstracție - deși pe alocuri, asta devenise. AnA înseamnă pentru mine Mihaela, Anca, Cecilia, Ruxandra, Ioana, Roxana, Florentinele și Nicoletele cu care ne-am tot intersectat de dragul Anei, pentru nevoile Anei, din obligație, dar de cele mai multe ori din plăcerea lucrului împreună și din interes comun pentru un anumit tip de proiecte sociale legate de promovarea egalității de șanse dintre femei și bărbați în România.

AnA a devenit „un loc”, dar este mai mult decât un loc. Și oricum nu este un loc de muncă. Am unul convenabil, de care nu am avut curajul să mă desprind și să mă ocup exclusiv de AnA. Nu este hobby, un mod plăcut de a-mi petrece timpul liber. Am schiul, tenisul și cărțile pe care le scriu pentru copii ca hobby-uri. Nu este cu siguranță nici „copilul meu”, deși m-am purtat deseori cu grijă, cu teamă, matern. Am unul - Matei, care nu acceptă feminismul (în sensul că, pe toată perioada școlii, el s-a simțit explicit și implicit discriminat ca băiat în raport cu fetele) și pentru care AnA a însemnat ușa de vizavi de casa lui, unde era mai mereu mama lui și unde mai putea imprima câte ceva sau căuta pe internet când la el conexiunea era picată. Ce este atunci ?

În mod onest ar trebui să spun că inițial a fost o întâmplare. Ca și multe alte lucruri din viața mea care mi s-au întâmplat și pe care nu eu le-am făcut să mi se întâmple. Ca și facultatea (matematică), pe care nu am ales-o, ci s-a întâmplat să o fac, ca și anumite relații personale pe care le-am lăsat să mi se întâmple și nu le-am premeditat, nu le-am gândit, nu le-am construit. Ana mi s-a întâmplat și apoi am făcut, împreună cu multe altele, să se întâmple ceva cu ea. O perioadă, Ana a fost o oază de energie și de entuziasm. Oportunitate? Da, cred că și asta a fost-o șansă de a călători, de a cunoaște lume și de a participa la fel de fel de conferințe și evenimente. Pentru unele dintre noi a fost șansa primului pașaport și a primelor ieșiri din țară. Vizibilitate? Provocarea de a construi ceva pas cu pas? Da, câte un pic din toate, dar, în același timp când spun Ana spun și inconfort, stres, senzația că se profită de tine. Uneori, nu de puține ori, am simțit Ana ca pe o obligație, ca pe o grijă în plus.

Să încerc să pun altfel întrebarea. De ce am intrat în acest proiect de construcție instituțională? Inițial, cu siguranță nu din grija pentru soarta femeilor din România sau conștientă că aș contribui, cum citesc acum prin materiale despre subiect, la discursurile alternative despre dezvoltare și democrație. Nu mă gândisem până atunci că femeile ar avea probleme diferite de ale bărbaților, nu aveam noțiunea sau experiența conștientizată a sexismului și nici cea mai mică idee despre civismul instituțional (civismul meu la acel moment fiind unul exclusiv privat). Nici din convingeri feministe (fie ele și tacit asumate, ca în cazul Mihaelei Miroiu care recunoaște că era dintotdeauna o feministă, conștient sau nu) nu am început să pun umărul la mișcarea de femei din România. „Luarea de val” cred că ar caracteriza bine situația. M-a luat valul și apoi am devenit responsabilă și implicată în ceea ce... mi se întâmplă. Ana, ca în meșterul Manole, a venit spre mine adusă de prietene și conjuncturi. „Sacrificiile” ei și ale noastre au început de atunci încolo. Motivațiile mele diferă în mare de ale altora. Totuși, am avut ceva în comun: altruismul.

Ca să pot povesti despre AnA a trebuit de multe ori să mi-o imaginez ca pe o femeie - cu vârstele, toanele și problemele ei, cu sensibilitățile și susceptibilitățile ei, cu grija sufocantă pentru alții și cu capacitatea de a se pierde în detalii. „Instituția” AnA a fost una realmente feminină - nu doar pentru că a fost populată de femei cu feminitățile lor, ci și pentru că a mizat pe valori precum empatia, comunicarea, managementul democratic (funcționare în cadrul unor conduceri mai curând de tip orizontal decât vertical), valori considerate în mod tradițional ca fiind feminine. De câte ori a încercat să se masculinizeze (să impună reguli stricte și rigide, să creeze birocrații pe modelul celor de pe piață) a iscat tensiuni și cutremure instituționale.

Am pornit de la o abordare istorică - structurând inițial cartea ca pe o biografie. Pe parcurs însă am devansat evenimentele, am amestecat sau inserat lucruri după cum am simțit că o cere logica textului. Nu cronologia era cea mai importantă. Nici adevărul în sine - căci așa cum am mai spus este adevărul „meu”, trăit de mine. Ceea ce am vrut să surprind a fost dinamica Anei, procesul de socializare al acestei instituții, complexitatea micropoliticilor din interiorul ei.

Majoritatea sondajelor de opinie arată că țesutul asociativ al societății noastre este slab, nu există o cultură participativă la nivelul cetățenilor, iar sentimentul de competență civică este tot mai precar. Dezvoltarea sectorului non-profit în România se plasează sub cea din majoritatea țărilor foste comuniste, voluntariatul având și el o incidență mai redusă decât în majoritatea țărilor europene (Voicu, 2005). Raportul dintre numărul de locuitori și numărul de ONG-uri atingea

1. Cercetările arată că există un număr mare de persoane care consideră că nu pot influența în nici un fel deciziile politice. Astfel, conform anchetei „România Urbană 2005”, 35% dintre cetățenii cu drept de vot care locuiesc în oraș consideră că pot influența în foarte mică măsură sau deloc deciziile importante pentru localitatea lor, 39% spun că ar putea avea o foarte mică influență. Pentru 67% dintre cetățenii României urbane, politica este complicată în mare sau foarte mare măsură.

în 2003 pentru România o medie de 1.289 de locuitori pentru un ONG<sup>1</sup>. Oricum ar fi realizată, măsurarea dimensiunii participativă la viața asociativă se menține undeva sub 13-15%. Un studiu din 2005 arată că din 23 milioane de români doar 6% sunt înscriși într-un ONG și doar 8% au prestat vreodată activități de voluntariat<sup>2</sup>. Acest model mental al societății supuse de statul dominator sau paternalist este dificil de învins fără asociații și fără o cultură a participării și protestului pentru binele public (Sandu, 2003). Populația din România, dar și din UE în general nu are încredere în rolul ONG-urilor în combaterea discriminării. Conform Eurobarometrului 2007 privind discriminarea, 7% din populația UE și 9% din populația din România cred în rolul ONG-urilor în combaterea discriminării, majoritatea mizând pe rolul educației (Eurobarometru, 2007). Iată deci alte argumente pentru utilitatea demersului meu de a povesti experiențele de ongistă într-o țară cu prea puțin amatori de civism. Poate că istoria Anei, povestită dincolo de teorii, le va trezi unora interesul pentru activism.

Celor implicați, puțini la număr, cartea le oferă o confruntare cu propriile experiențe, perspective asupra evoluției și dinamicii acestui sector în ultimii 17 ani. Celor mulți, neimplicați, cartea le poate deschide apetitul pentru asemenea tip de experiențe, pentru că nu este o carte despre proiecte, bugete, termene, obiective, feminism abstract, ci este mai ales o carte despre oameni - în mare parte femei, despre căutări, relații umane, situații hilare, paradoxuri ale tranziției, neputințe, caractere, destine, gânduri de pe drum, greșeli.

Este o carte cu caracter testimonial. Experiențele personale de ONGistă sunt fundamentul acestei cărți. Pentru cantității hobotnici, acestea nu pot avea valoare „științifică”. Acuzate deseori de anecdotism, abordările calitative din sociologie sunt considerate slabe, flexibile, subiective, supuse ideologiilor, ancorate în date concrete. Experiența ca metodă de cercetare, adică, în fond, investigarea subiectivității, nu

1. Rapoarte USAID, „NGO Sustainability Index”.

2. Studiu despre starea sectorului neguvernamental, FDSC, 2006.

a avut și nu are încă o reputație prea grozavă în științele sociale, cel puțin la noi<sup>1</sup>. Feminismul a mizat însă mult pe această abordare mai ales pentru că femeile au revendicat aducerea în prim-planul cercetării a unor experiențe specifice lor (graviditatea, nașterea etc.), dând astfel credit metodologic revalorizării în general a experienței personale, trăite, ca metodă de analiză a vieții sociale.

Se cunoaște faptul că un asemenea demers calitativ presupune riscuri legate de pericolul deformării (fie și involuntare) relatării întâmplărilor trăite sau de formularea de explicații dincolo de cele de ordin individual. Este vorba așa cum spunea Ricouer, despre a „învăța să devenim naratorul propriei noastre povești, dar fără a deveni și autorul propriei vieți” (Ricouer, 1987, p. 437). Am încercat sistematic acest lucru. Fiind o carte despre experiențe de viață și nu despre rapoarte de activitate, nu am vrut sub nici o formă să vorbesc așa: „realizarea obiectivelor de analiză propuse a îndreptat demersul de cercetare către implementarea unei analize de tip calitativ...” (aș putea da sursa exactă, dar cred ca e mai puțin importantă trimiterea - este un tip de abordare frecvent întâlnit în paginile de sociologie românească). Nu am putut scrie despre AnA în termenii manualelor de specialitate, ca despre un grup de „actanți” sau de ființe umane, cu un scop sau mai multe scopuri explicit formulate, de obicei, considerate comune membrilor acelei organizații, cu o forma de structurare rațională, instituționalizată a părților componente ale organizației și cu membrii ai grupului care interacționează între ei pentru a-și atinge scopul comun. După cum am mai spus, eu am scris această carte cu apetitul pentru o sociologie „fără haine de gală”. Mi-a fost greu să gândesc despre Ane în termeni de resurse umane sau de ființe umane cu un scop explicit formulat, care au interacționat pentru a-și atinge scopul. Acest tip de sociologie a organizațiilor, deși necesară și utilă, nu mă atrage. Cu siguranță

1. Pentru mine, cărțile și discuțiile cu Gail Kligman și Adriana Băban au fost o sursă de informare, inspirație și încredere în abordările calitative.

că este un mod de a structura și de a conceptualiza informația despre un domeniu, dar, uneori, impresia lăsată este că ar fi scrisă de oameni care nu au făcut niciodată parte din organizațiile despre care scriu. Or, eu am făcut parte ani de zile dintr-o asemenea aventură instituțională. Așa că nu aveam cum să am acea distanță, răceală, obiectivitate academică, atât timp cât AnA a făcut parte din „frecușul” meu existențial zilnic ani de-a rândul. Eu nu am vrut să studiez AnA la rece. Nici nu puteam. Eu am vrut să o povestesc.

Adresată fie celor mulți, necunoscători (în sensul de practicieni), fie celor puțini, dar cunoscători, cartea asta trebuia scrisă. Pentru că a fost trăită. Și viața bate teoria<sup>1</sup>.

1. Un bun prieten sociolog citind manuscrisul mi-a scris pe marginea acestei afirmații „Ce orgoliu. Tu scrii despre viață, tu ești viața care bate teoria. Jos teoria, sus viața... viețașilor!”. Am înțeles desigur remarca și implicit critica. Rațiunea mi-a spus să scot această ultimă frază. Sufletul însă a învins. Faptul că viața bate teoria nu înseamnă neapărat că este mai bună, „mai” adevărată decât teoria. Este doar altfel. Acel altfel a fost rațiunea mea de a scrie această carte.

## II. Texte și contexte

*Ideile dintr-o epocă istorică și politică sunt decontextualizate de către teoreticieni și activiști ca apoi să fie reintroduse în circumstanțe structural și istoric diferite într-o formă mai largă, generatoare de înțeles, ce le poate schimba semnificația și efectele. Democrația, societatea civilă, feminismul sunt exemplificatoare pentru acest proces.*

(Susan Gal, Gail Kligman, 2003)

Peste 14 ani am făcut, sub o formă sau alta, feminism în România citind, învățând, predând, făcând față mai bine sau mai prost ironiilor multora din jurul meu, socializând în medii diverse pentru a face contacte pentru organizație, scriind și „implementând” proiecte, (inter)acționând în fel de fel de rețele virtuale. Am evoluat sau am involuat împreună cu feminismul românesc academic și activist despre care am, cred eu, autoritatea (sau cel puțin libertatea) de a îndrăzni să scriu.

Nu mi-am propus să fac o analiză explicită, a evoluției feminismului românesc sau a mișcării de femei de după 1989. Dar, implicit, această istorie subiectivă a unei organizații de femei s-ar putea constitui într-un alt fel de studiu incipient despre feminismul românesc postdecembrist.

AnA înseamnă peste 14 ani de activism, în jur de 40 de proiecte gândite și derulate, multe altele concepute și respinse de la diverse finanțări, fonduri de peste 200.000 de euro atrase prin câștigarea de proiecte, 13 numere de revistă

unicat în România (*AnaLize. Revistă de studii Feministe*), peste 10 volume de specialitate publicate, un buletin informativ apărut regulat timp de 2 ani, peste 200 de vizitatori la Centru (cititori, tineri în practică, reprezentanți ai unor organisme internaționale, reprezentanți guvernamentali, membrii ai societății civile, jurnaliști, politicieni etc.), două premii importante. Sunt cifre, date care spun câte ceva, pot sugera, în anumite limite, ce a făcut din punct de vedere cantitativ o organizație într-o anumită perioadă de timp. Totul trebuie însă contextualizat și îmbogățit cu argumente calitative pentru a surprinde esența, spiritul unei organizații care este, zic definițiile, o „structură de interacțiuni reglementate de reguli formale și informale generatoare de acțiuni colective” (Vlăsceanu, 2003, p. 89) și poate mai mult de atât.

Dacă vrem să înțelegem relația dintre societate civilă, relațiile de gen și feminism în România și în general în Estul Europei este crucial, cum spune și Susan Gal, să înțelegem că societatea civilă din Estul Europei „nu este un spațiu neutru, lăsat vacant de stat în care au înflorit tot felul de organizații. Este o formațiune/structură ideologică și discursivă a granițelor între economic, politic ca sfere publice și sfere private”. Trebuie „să examinăm conceptualizările reale ale privatului și publicului și felul în care natura a fost folosită ca o categorie politică în regiune” (Gal, 1997).

Fiecare dintre proiectele gândite și apoi realizate de AnA are o poveste proprie dincolo de bugete și rapoarte de activitate. Are o poveste a nașterii și alta a vieții lui propriuzise. Aceste povești ancorate în realitățile individuale și sociale ale momentului sunt cele care pot da dimensiunea reală, parfumul specific, a ceea ce a fost sau este o anumită organizație. Povestea unui ONG este o poveste în care interesele instituționale, urmărirea obiectivelor pentru care s-a înființat organizația se intersectează fundamental cu destinele individuale ale fiecăruia dintre protagoniști, dar și cu situația generală a societății și, de ce nu, a lumii.

În cazul Anei este povestea unei organizații care, preluând limbajul lui Goffman, și-a regizat propriile spectacole,



etalându-și în fel și chip interacțiunile și comportamentele instituționale în România, o țară despre care Gert Jan Hofstede susține că este „o societate ierarhică, feminină, plină de extreme și condusă de colectivism”<sup>1</sup>. În această Românie a contrastelor, mii de ONG-uri au pornit după 1989 pe un drum necunoscut, s-au consolidat sau dimpotrivă nu au rezistat haosului economic, social și valoric al tranziției. Printre ele se numără și câteva zeci de organizații de femei - marea lor majoritate provenind din mediul urban, având ca obiect de activitate, într-o formă sau alta, îmbunătățirea condiției femeilor din România. Ele au încercat să dea identitate mișcării de femei într-un spațiu amorțit, fără o memorie recentă a asociativității, societate care încerca în sincope să capete un nou sens și o nouă identitate.

Atunci când am propus în 1995 proiectul *Pentru o educație nonsexistă*, în care doream analiza (în premieră la acel moment) manualele școlare din perspectivă de gen, acest demers era chiar principalul lucru pe care vroiam să îl facem, cei mai mulți dintre noi venind din zona educației. Doream să luăm la analizat sistematic manualele și, cu ajutorul unor instrumente de cercetare sensibile, să vedem modelele de gen promovate de acestea și să formulăm propuneri concrete pentru ca manualele noi să fie mai receptive la diferențele dintre oameni, inclusiv la cele de gen<sup>2</sup>. În cadrul proiectului din 1998, împreună la *Foișor - program de dezvoltare comunitară* - am lucrat cu „foișoreni și foișorencele” din sectorul 2, am editat ziarul de cartier *La Foișor* și am

1. Interviu în ziarul *Cotidianul*, 18 februarie 2006. În 1980, Geert Jan Hofstede publica *Consecințele culturii*, carte în care formula și analiza patru dimensiuni pentru studierea culturilor naționale: individualism *vs* colectivism; distanța față de putere; evitarea incertitudinii (gradul de acceptare a riscului) și feminitate-masculinitate. Pentru detalii, vezi Hofstede, Geert, 1998. Ulterior, a fost adăugată și orientarea pe termen lung. Instrumentul dezvoltat pe baza acestor cercetări a fost aplicat în România de Interact, în parteneriat cu Gallup România, în ianuarie 2005.
2. Vezi Laura Grunberg și Mihaela Miroiu (coord.), *Gen și educație*, AnA, 1994.

sprijinit câteva activități și inițiative comunitare. A fost un proiect care a luat naștere mai ales dintr-o conjunctură - dezvoltarea comunitară era un termen la modă, „inventat” de finanțatori și care mărea șansele obținerii de fonduri. Am croit deci ideea pe ceva ce știam că se cere, și nu pe ceva ce doream sau la care ne pricepeam în mod special. Lucrând la proiect, citind despre dezvoltare comunitară, am căpătat încredere în valoarea sa, motiv pentru care l-am și realizat cu entuziasm, reușind să dezmorțim spiritul civic printre locuitorii sectorului 2, să simțim spiritul comunitar și să experimentăm lucrul în echipă<sup>1</sup>. Proiectul *Cartea neagră a egalității de șanse între femei și bărbați în România* din 2005, în care am realizat o sinteză a principalelor hibe ale mișcării de femei și am inițiat un dialog pe marginea lor, s-a născut pornind de la un nume despre care am intuit că ar prinde la finanțator (îmi picase întâmplător în mână o broșură intitulată „Bologna - cartea neagră scrisă de studenți”). Pe marginea lui am clădit un proiect<sup>2</sup> de reflecție critică colectivă care ne-a depășit așteptările în ceea ce privește impactul la diverse niveluri.

Totul trebuie văzut în context. În anii 1990-1991, România se confrunța cu mineriade, iar unele dintre noi începeam să citim despre valurile de feminism occidental. În anii 1993-1994, țara încă fierbea de tensiuni interetnice și intergeneraționale, eram gata să ne calificăm în semifinalele Campionatului Mondial de Fotbal, în zona societății civile se manifesta o efervescentă de înființare de ONG-uri și de creat baze de date cu ele, timp în care la Ana ne ocupam de manualele școlare care abordau (static și dezechilibrat) genul, în cadrul unui program apreciat de altfel și continuat în timp de alte organizații sau specialiști. La o prima lectură, situația descrisă poate fi interpretată în sens negativ ca desincronizare.

În 1995, mie îmi murea tatăl într-o perioadă în care aveam de coordonat două proiecte și de participat la conferința mon-

1. Vezi *AnaLize. Revista de Studii Feministe*, nr. 5, 1999.
2. Vezi Ioana Borza, Laura Grunberg (coord.), 2006 ; Theodora-Eliza Văcărescu, 2006 sau fragmente pe [www.anasaf.ro](http://www.anasaf.ro).

dială de la Beijing. Bancorexul sau Caritasul țineau primele pagini în 1996-1997, unele dintre membrele sau colaboratoarele AnA fiind afectate direct de aceste evenimente. În 2003, o membră din bord făcea un accident cerebral. În 2004, o altă membră foarte activă divorța, având de dus simultan divorțul, dar și diverse responsabilități la AnA. Cineva năștea, alt-cineva se îndrăgostea, trecea printr-o perioadă cu insomnii, intra la menopauză, rămânea fără serviciu, cele care eram și mame aveam ba examen de admitere la liceu, ba treaptă, bacalaureat sau propriile noastre examene de masterat sau doctorat. Pe de altă parte, inflația o lua razna, românii mâncau lebede prin Austria, dispăreau copii din orfelinate, se schimbau „trandafirii” (PSD) cu „cheia” (Convenția Democrată) etc. În 2001, de ziua de naștere a unei membre din bordul AnA, turnurile gemene erau rase de pe fața pământului. Eu lucram la acel moment la un studiu regional tot despre dimensiunea de gen a educației, iar la București, la AnA, aveam de dus până la capăt o revistă despre... umorul la femei. Complementaritate sau defazare? În 2005-2006, anul în care s-au încetinit și motoarele la AnA a fost un an prost pentru ONG-uri în general - multe au dispărut, fondurile s-au împușinat, virând spre sectorul guvernamental sprijinit masiv de fonduri preaderare. Din nou, contextul este esențial pentru orice analiză sau încercare de concluzie.

Așa se „implementau” proiectele - în concordanță sau/și disonanță cu ce se întâmpla în rest, anacronic sau/și sincron cu marile evenimente interne sau internaționale. Sigur că, la o primă lectură, la întrebarea complementaritate sau defazare răspunsul pare să blameze societatea civilă pentru desincronizare de la pulsul momentului. Românii erau bătuți de români în plin centrul capitalei, violența era pe stradă și unele ONG-uri de femei discutau despre violența în familie. Politicieni dădeau tunuri economice majore și unele dintre noi aveam grija să creăm o bază de date cu toate organizațiile de femei înființate pentru a facilita dialogul și a canaliza energiile. Dar poate așa este normal să fie. În fond, contextele sunt cumulul a ceea ce facem și suntem noi și alții în permanență. Și chiar în interpretarea

lor simplistă, dincolo de contexte există probleme de continuitate care trebuie urmărite, înțelese și pe cât posibil rezolvate, cu răbdare și tenacitate, dincolo de jocurile politice, de bălciul mediatic. Și poate reprezentanții societății civile sunt cei mai potriviți să facă acest lucru. Dincolo de contextele politice, de viețile personale sau de evenimentele fierbinți ale momentului, diferite grupuri de femei din România se confruntă în mod continuu cu o serie de probleme: lipsă de reprezentativitate (sau reprezentativitate formală), ignorare și marginalizare a problemelor lor, diverse forme de discriminare pe piața muncii, abuzuri și violențe, risc mai mare de sărăcie etc. Același lucru este valabil și pentru alte grupuri sociale (romi, persoanele de vârstă a treia sau tinerii etc.) Subordonarea excesivă la momentele politice, racordarea permanentă a vocii societății civile la zumzetul momentului - ieșirea pe sticlă pentru a comenta și a lua poziție pentru fiecare aberație a vieții politice românești, deși este semn de proactivitate și vizibilitate, abate organizațiile de la concentrarea pe urmărirea și eventual rezolvarea setului de „probleme de continuitate” pentru care s-au înființat. Nu pledez pentru lipsă de implicare, de civism la cald. Aduc doar în discuție și acest aspect în raport cu evaluarea valorii, eficienței unui ONG și cu managementul contextului de către activiștii societății civile.

Cert este că munca la ONG făcea parte din stresul cotidian, din obligațiile asumate în mod voluntar. O făceam cu interes, plăcere și frustrare în același timp. Era un activism pe care îl simțeai ca pe o satisfacție. AnA - parte consistentă a feminismului românesc - nu poate fi înțeleasă decât în acest context local și global în care ea s-a născut și a trăit. „După 1989” indică o perioadă în istoria societății românești în general și a societății civile românești în particular. Dar înseamnă și plasarea vieții Anei într-un anumit cadru global în care lumea se virtualiza, feminismul se diversifica și se nuanța ca discurs și practici, clima o lua razna, Soros dădea lovitură la bursă și investea în ideea de „societate deschisă” și războiul cu terorismul lua amploare.

Am contribuit la reînnodarea mișcării de femei, nu oriunde, ci într-o cultură mai curând statică decât progresistă în sensul discutat de Peter Gross, în care munca este mai curând o povară decât o sursă a bunăstării, atenția se îndreaptă spre trecut mai mult decât pe viitor, sursele avansării sunt mai curând relațiile decât meritele personale etc.<sup>1</sup> Or, „munca” civică nu poate fi (și nu trebuie să fie) o povară, societatea civilă ar trebui să fie eminentamente îndreptată spre viitor, iar mișcarea de femei din România nu avea de ce să privească în trecutul apropiat în ciuda unor potențiale avantaje produse în subsidiar de perioada totalitară (de exemplu, sistemul de creșe și grădinițe, salarizarea egală etc.).

Am făcut activism într-o anumită societate și într-o anume perioadă istorică. Am făcut activism într-o societate care suferă de ceea ce Piotr Sztomka numește sindromul incompetenței civilizatorii, o societate cu o cultură a întreprinderii dominată de favoritism, o cultură civică dominată de atitudinea infantilă a populației în relația cu autoritățile, o cultură discursivă caracterizată de fragmentarea elitelor și o cultură cotidiană tributară dezinteresului pentru propriul interes și dominată de o precaritate a relațiilor de tip comunitar, de o atitudine expectativă<sup>2</sup>. În acest context, evident că participarea la societatea civilă a fost și este slabă<sup>3</sup>, chiar dacă, imediat după 1990, au fost perioade când se înregistrau și câte 300 de ONG-uri pe zi.

1. Peter Gross, *Dilema*, nr. 438, 2001.
2. Piotr Sztomka, *Sociologie Românească*, nr. 3, 1993.
3. Participarea redusă și cooperarea slabă au fost caracteristici evidențiate și de diamantul societății civile realizat de FDSC în cadrul proiectului Indexul Societății civile (*Dialogue for Civil Society. Report on the State of Civil Society in Romania*, 2005).

## JURNAL DE DRUM

### Feminisme rutiere sau o definiție ostensivă a genului

Mergeam într-una din zile către un seminar la care participam în cadrul unui proiect al Anei. Eram în mașina 133 către Romană. O femeie în jur de 60 de ani, volubilă, avea chef de vorbă. Vorbea tare cu vecinul de scaun despre spital, hernie de disc, perioada comunistă și securității ei, fata sa care e mare și la casa ei. La un moment dat, partenerul de discuție îi zice

- Ei, acum că ești liberă poate te îndrăgostești din nou și...

La care ea răspunde prompt:

- Doamne sfinte, nu vreau să mai iubesc pentru nimic în lume!

- Da' de ce?

- Păi nu mai am chef să muncesc cât am muncit.

Reacția ei mi s-a părut mai sugestivă decât multe dintre lecturile mele docte despre parteneriatul privat, mai informativă în conotațiile ei decât puținele statistici despre munca domestică și alocarea timpului în familie de fiecare membru al acesteia. Iată ce e genul de fapt. Viața bate teoria... mi-am zis din nou.

Am făcut activism și feminism într-o perioadă cu totul aparte - perioada de tranziție postcomunistă care „generează și legitimează căutări individuale pentru noi tipuri de identități” -, în care „schimbările structurale au fost atât de ample încât au oferit multiple deschideri pentru asumarea de roluri sociale și ocupaționale noi și pentru asumarea reconstrucției identităților individuale decuplate de roluri” (Vlăsceanu, 2007, pp. 154-155). Am construit instituții într-un spațiu în care luau naștere ceea ce Luana Pop numește retroinstituții, forme patologice de instituționalizare apărute prin convertirea retoricii riscurilor sociale într-o retorică a pericolelor și amenințărilor. Acestea, rezultat a două forțe adverse - rezistența la instituționalizare și presiunea către instituționalizare - au impus o gândire deconstructivistă și strategii vitale de rezistență, întărind o instituție relativ dominantă în spațiul social al tranziției, instituția de rezistență la instituționalizare (Pop, 2003).

Am făcut feminism în plin paradox al tranziției și, în această „călătorie de macrogrup” (Sandu, 1996, p. 27), simțomul evitării anxietății, homeostazia, conservarea familierului, percepția și retenția selectiv au determinat oamenii să nu absoarbă ușor schimbarea pe care o simțeau ca fiind prea rapidă, ci să caute să restabilească sau, poate mai bine spus, să reconstruiască stabilitatea în viața lor. Or, feminismul vroia din contra să destabilizeze raporturile de putere dintre femei și bărbați. Feminismul pătrundea în România și afirma, pe diverse voci, că familia de la noi nu este partenerială și democrația nu este paritară, încercând destabilizarea relațiilor de putere dintre femei și bărbați și reaşezarea lor pe alte criterii într-un spațiu balcanic în care nesiguranța, neîncrederea în schimbare, conservatorismul și nevoia de reîntoarcere la trecut se simțeau permanent.

Feminismul românesc a conviețuit cu Mineriadele, interminabilul regim Iliescu, veșnicile dosariade, reformarea reformelor la fiecare schimbare politică, inflația, corupția, câinii vagabonzi, „intrarea în UE” (care a plutit ani de zile ca sabia lui Damocles deasupra noastră, creând fie nerăbdare, fie ostilitate), cu Monica și Irinel, Becali sau Vadim. El (ce ciudat să spun feminismului „el”) s-a exprimat în cadrul unui țesut asociativ slab al societății, în care, așa cum arată și Dumitru Sandu, era dificil de învins modelul mental al societății supuse de statul dominator sau paternalist fără asociații și fără o cultură a participării și protestului pentru binele public (Sandu, 2003).

„Fabulospiritul” românesc a influențat în toți acești ani feminismul românesc mai mult decât a influențat feminismul societatea românească. Nu întâmplător este fabulospiritul semnul distinctiv al unei nații, caracteristica aleasă (și contestată) pentru re-branduirea României. într-o tranziție haotică ca a noastră, în care mișcarea civică în general trebuia să treacă printr-un proces de maturizare, în care fiecare dintre noi trebuia să găsim resurse de supraviețuire morală și fizică, feminismul nu putea fi dintr-odată ceea ce am fi vrut unele dintre noi să fie. Nici astăzi, după 17 ani de încercări de a aborda inteligent, creativ, eficient feminismul în contextul

românesc, el nu a reușit să facă breșa în mentalul colectiv pe care ne-am fi dorit-o cel puțin unele și unii dintre noi.

## JURNAL DE DRUM

### La CICLOP... pardon, la ANES, vara lui 2007

' Merg să semnez un contract pentru AnA la ANES (Agenția Națională pentru Egalitate de Șanse). Intrarea se face pe la Ciclopul de vis-à-vis de Lido. O intrare meschină și un lift horror. Ajung. Birouri înghesuite, mult tineret, dar o atmosferă încărcată, neprietenoasă. Președinta întârzie jumătate de oră. Ne salută oficial, ne invită să luăm loc și timp de 30 de minute nu ne adresează nici un cuvânt, citind, cred, pentru prima dată, contractul și întrebându-și subalternele de tot felul de anexe și semnături necesare. Fetele angajate acolo sunt vădit stresate. Multe acte nu sunt încă gata. Mă pune să semnez pe fiecare pagină a tuturor anexelor. Ne salută rece și plictisită și pleacă... Concluzie (subiectivă): chiar dacă politicul a primat în această construcție instituțională, care nu ne-a aparținut nouă celor din societatea civilă... până la urmă, fiecare mișcare de femei are ANES-ul pe care îl merită!

România a avut o frumoasă tradiție feministă în perioada interbelică. Datorită Ștefaniei Mihăilescu, o mare parte din ea este recuperată în câteva volume remarcabile. Femei puternice și charismatice, precum Sofia Nădejde, Elena Văcărescu, Cella Delavrancea, Adela Xenopol, Cecilia Cutzescu-Stork, Calypso Botez sau Alexandrina Cantacuzino, făceau la vremea lor un feminism european, fiind respectate pe plan internațional, luptând pentru drepturi civile și politice și având pe plan local o serie de inițiative de sprijinire a valorilor feminine din cultură sau de ajutorare a femeilor în dificultate<sup>1</sup>.

Perioada totalitară a scurtcircuitat totul. Ceea ce a urmat trebuie însă văzut „nu doar ca o ruptură cu trecutul ci de asemenea, ca o continuare a lui” (Gal, Kligman, 2000, p. 6). După 1989, mișcarea de femei și feminismul s-au reinventat,

1. Pentru detalii pe această temă vezi (Mihăilescu, 2006).



agățându-se mai puțin de trecutul apropiat care nu le era de mare ajutor sau de cel mai îndepărtat care nu le era la îndemână și îndreptându-și atenția mai mult către „Vest”, de unde părea să vină „expertiza”, *know-how*-ul, binele, bunăstarea, normalitatea, soluțiile. Nu am conștientizat la momentul respectiv, nici ca femei, nici ca reprezentante ale incipientei mișcări de femei, câteva avantaje cu care am pornit la drum după 1989. Faptul că salariile erau egale pentru bărbați și femei nu ne-a fost de mare folos. Ni se părea ceva normal, ceva care nu avea cum să se piardă când totul urma să fie mai bine. În câțiva ani, discrepanțele salariale au apărut. Același lucru este valabil și în privința sistemului instituțional de creșe și grădinițe care exista și pe care nu ne-am gândit să-l protejăm în contextul noilor schimbări radicale. Având modelul „Elena Ceaușescu” în minte, nu ne-a tentat inițial nici viața politică (eram imediat asociate cu modelul rău famat), deși cotele formale promovate de regimul comunist creaseră anumite rutine comportamentale care, poate, reasezate și utilizate cu inteligență în noul context, ne-ar fi folosit dacă am fi știut cum să le fructificăm. Ne-am bucurat în schimb de eliberarea de sub teroarea perioadei de etatizare a uterelor din România, perioada celebrelor politici pronataliste<sup>1</sup>, trecând rapid în extrema cealaltă în care natalitatea a scăzut îngrijorător. Am profitat de libertatea de expresie și asociere, învățând din mers regulile democrației.

## JURNAL DE DRUM

Apropo de politici pronataliste - iată cum am ajuns să luăm

și Marele premiu la Cannes pentru un film care tratează acest subiect! Feministele au „citit” în registre diferite filmul lui Cristi Mungiu „4 luni, 3 săptămâni și 2 zile”. Analizându-l din perspectivă documentară, Gail Kligman a fost, cel puțin la prima vizionare, dezamăgită de o serie de inadvertențe și situații mai puțin realiste ale filmului. Mihaela Miroiu a scris o cronică acidă

1. Pentru o analiză detaliată a acestui fenomen vezi Kligman, 2000.

despre regimuri de putere a spaimei, a amenințării cu violul", în care trăiesc oricând femeile și despre moralişti care iubesc mai mult principiile decât oamenii și ar judeca, necontextual, gestul Găbiței de a face avort. Multe dintre cunoștințele mele nu au vrut să îl vadă, știind subiectul, pe principiul „am trăit - îmi ajunge". Mie, filmul mi-a produs rău fizic - categoric nu l-aș recomanda femeilor trecute prin experiențe asemănătoare. Nu mi-a alimentat atât reacții de ostilitate contra bărbaților, cât reacții de revoltă pentru naivitățile, prostiile, lipsa mea de atitudine și implicit a fetelor și femeilor din generațiile trecute prin acea perioadă de abuz major asupra corpurilor noastre. Desigur, în film este un „Bebe" odios, dar este și o inconștientă „feminină" la fel de vinovată (dacă căutam vinovați?!), care nu poate fi justificată în întregime prin „regim" (căci asta îl justifică și pe Bebe, care este, în fond, creația regimului și care, în alți parametri ai poveștii, putea fi o femeie odioasă care profită jalnic/ poate nu sexual, de cele două). Au fost mulți „Bebe", dar și femei care au făcut din avorturile ilegale o afacere, tot așa cum au fost și bărbați (și femei) doctori care au salvat zeci de femei de la complicații, de la procese/puşcărie empatizând, riscând etc. Ca femei, multe am trecut atunci prin experiențe greu de imaginat astăzi. Dar le-am trecut de foarte multe ori împreună cu niște parteneri - la fel de speriați, derutați, dezinformați, inconștienți, crispați în confruntarea cu niște vremuri aberante. Desigur, fizic nu există pe acest subiect termen de comparație între femei și bărbați. Dar victime au fost și ei, fie și numai pentru că au asistat neputincioși uneori la chinurile noastre. Una peste alta, vorba filmului - hai să nu mai vorbim despre asta niciodată. și nici să nu mai trăim așa ceva!

Relațiile feminismul românesc cu cel occidental au trecut după 1989 prin diverse faze: de la tatonare reciprocă, la imitare și copiere cuvânt cu cuvânt și val cu val la contracuzare și disconfort. Sunt de acord cu concluziile lui Susan Gal și Gail Kligman privind tensiunile dintre feministele estice și vestice cauzate, după cum spun autoarele, de faptul că socialismul crease pentru femeile din Est o situație structurală diferită de cea a femeilor din clasa mijlocie din SUA și Europa Occidentală. Acestor divergențe structurale li s-au asociat

o serie de diferențe discursive : „isme-le" nu aveau legitimitate în Est după 1989; termeni și lozinci de tipul „the personal is political"/ceea ce e personal e politic sau chiar „politică" aveau înțelesuri diferite la noi și la ele; iar între manifestările feministe din est, care erau mai ales caracteristice celui de-al doilea val de feminist (concentrat pe autonomie, libertăți sexuale), și multiplicitatea de feminisme coexistente în America a apărut un dezechilibru evident (Gal, Kligman, 2003).

În 1995, într-un articol pentru revista *AnaLize* pe tema stării de fapt a mișcării de femei și a feminismului în România scriam :

[...] Au mai scris și alții, nu doar estici, despre parteneriatul est-vest, care este în fond construit pe relații de dominație, de impunere a priorităților, modalităților și criteriilor de evaluare a gradului de democrație locală. Nu vreau să se înțeleagă că aș fi dorit soluții get-beget autohtone la problemele tranziției. Nu trebuie să inventăm noi ceea ce alții fac și trăiesc de mult. Știu bine că există evidente avantaje în aceste impuneri din afară - căci individualismul românului, cum bine l-a surprins C.R. Motru<sup>1</sup>, este o reacție subiectivă, un egocentrism și nu un individualism instituțional, de care ar fi așa mare nevoie acum. Dar simt nevoia să spun că ritmul impus nu a coincis cu ritmul românului „gregar", și nu „solidar", despre care tot C.R. Motru vorbește. Simt nevoia să spun că schimbările prea dese de „paradigme" în interiorul cărora te puteai mișca ca să supraviețuiești și să construiești ceva concret pentru și împreună cu cetățeanul buimăcit ca și tine de tranziție au făcut ca multe lucruri să fie începute, cel puțin la nivelul societății civile, dar să nu se finalizeze nimic. Simt nevoia să spun că limba eclectică, stranie, intraductibilă impusă activiștilor din „incubatoarele de învățare a democrației", cum sunt numite în diverse documente ONG-urile, limba în care a trebuit să convingem că știm democrație, a fost un handicap. Chiar dacă unele povești ale noastre au avut succes, punerea lor

1. C.R. Motru, *Psihologia poporului român*, București, Editura Paideia, 1998

în aplicare nu ne-a „deformat” nici pe măsura așteptărilor comunității internaționale civilizatoare și nici pe măsura necesităților interne. Turația a fost prea mare în raport cu capacitatea noastră - a „implementatorilor” de programe, dar și a „grupurilor-țintă” - de a asimila și de a rutiniza comportamentele și practicile experimentate în diverse programe.

Dependent și „manipulat” financiar, fără un mediu propice în care să fie stimulat să se autosustină (deși creează locuri de muncă, plătește impozite unui stat care nu face mai nimic pentru el), ONGistul român s-a adaptat la modelul normativ impus din afară, dar nu a reușit să se impună în interior ca un partener social puternic.

în ceea ce o privește pe ONGista din mișcarea de femei, ea a intrat în 1989 pe un teren și mai minat ideologic, plin de stereotipuri și clișee culturale nefavorabile, îmbăcsit de termeni, concepte, strategii, experiențe de import, multe fără semnificație în spațiul fie mioritic, fie dominat de clonele lui Manole și ale Anelor lui de sacrificiu... [...]

Sugerez că marginalizarea (și automarginalizarea) mișcării de femei continuă. Recunosc că mă bazez mai ales pe flerul și pe experiența personală de „prestator de servicii” în cadrul societății civile din ultimii ani. Organizațiile de femei continuă să vorbească mai ales între ele, ghetoizând discursul și îngrădind aria de soluții. Nu există decât sporadic colaborări pe domenii de interferență între noi și alte organizații (deși între programele noastre și cele ale organizațiilor ecologiste, de tineret sau axate pe copii legăturile sunt evidente; deși între noi și reprezentantele organizațiilor de femei din cadrul diverselor partide ar trebui să existe un dialog permanent).

[...] Pe lângă argumentul experienței trăite aș aminti în favoarea afirmației mele legate de marginalizarea problemelor femeilor și rezultatele unei sumare analize de conținut efectuate pe buletinul *Voluntar*, în perioada septembrie 1999 - ianuarie 2000<sup>1</sup>. Analiza pune clar în evidență sărăcia

1. *Voluntar*, buletin editat de Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile, cunoscut și „cu priză” în comunitatea organizațiilor guvernamentale. Fiecare număr conține știri, evenimente, anunțuri, publicații, trimise de către organizațiile respective. în medie, în fiecare număr sunt anunțate între 8 și 10 inițiative demarate de către ONG-uri.

inițiativelor cu semnificație de gen din cadrul programelor ONG-urilor și ale fundațiilor, altele decât cele ale femeilor. În perioada monitorizată, în cele 20 de buletine *Voluntar*, din cele peste 100 de știri nu am întâlnit nici o activitate sau program al unei organizații (alta decât de femei) care să aibă o componentă explicită de gen (în știrea sintetică să apară cuvântul femei, gen ; să fie menționate femeile, fetele, femeile de vârstă a treia, mamele ca grup-țintă ; să aibă obiective relevante și explicit menționate pentru problematica de gen etc.). Pornind de la presupunerea că programele mediatizate prin acest buletin au în spate ONG-uri dintre cele mai bine organizate, care au acces și încredere în tehnicile moderne de comunicare - deci dintre cele active și reprezentative -, putem avansa ipoteza că problematica femeilor este marginală în discursul organizațiilor neguvernamentale din România.

Cât privește activitățile ONG-urilor de femei, în aceeași perioadă am identificat doar 16 știri/informații legate de programe de femei (dintre ele, o parte se repetă de la un număr la altul ; deci numărul efectiv de inițiative este chiar mai mic). Este vorba preponderent despre conferințe și seminarii, unele fiind pe teme mai puțin relevante din perspectiva priorităților de gen din România (de exemplu seminar despre „cultura păcii și non-violenței”). Alte activități, precum strângerea de semnături pentru dreptul la libertate al femeilor din Afganistan, au o doză de artificialitate, de neracordare la realitățile românești. Au mai apărut în perioada menționată știri despre: înființarea unei rețele de informare Feminet, activități pentru femeile refugiate, supuse, cele din mass-media sau pentru cele rome ; concurs de creativitate pentru femeile din mediul rural. S-a anunțat un marș contra sărăciei și organizarea unui bazar de Crăciun. [.]

Mișcarea de femei din România este o mișcare a femeilor care „nu sunt feministe, dar...” - sindrom generalizat în regiune. Pe ansamblu, activistele din ONG-urile de femei păstrează prejudecata „feministă = nefeminină, antifeminină, contra familiei” și preferă să se decică conștient sau nu de eticheta de feministe. Cele care sunt feministe - prin lecturi, prin experiențe, prin angajament - ezită să folosească termenul, atât în proiectele depuse spre finanțare,

cât și în articolele pe care le scriu, ca să evite abordarea confrunțațională, considerată de mulți ca neprielnică în România.<sup>1</sup>

^ ^ ^ ^ ^ . ^      **JURNAL DE DRUM**      ^ ^ ^ ^ ^ H

### **Alergie la feminism în ONG-uri de femei I**

Stimați co-listeni,

Pentru că am declanșat multiple reacții, permiteți-mi să vă spun că nu cred că e bine să fie aruncate în derizoriu probleme care dor! **De asemenea nu cred că e bine ca Asociațiile pe care le conduc să fie asimilate cu feministele atât de neplăcute unora.** Aceste asociații au ca scop **promovarea unui statut normal pentru femeile României**, pornind de la particularitățile lor specifice, dar având mereu în gând ideea de parteneriat social! Este o abordare modernă corespunzătoare mileniului 3!

Cu stimă,

Liliana Pagu, președinte al Asociației Femeilor din România, coordonator național al Rețelei ONG-urilor de/pentru Femei din România, președinte LIFERO

Acesta este un fragment din răspunsul președintei unei organizații de femei din România în prelungirea unei dispute on-line cu alte organizații de femei și co-listeni în jurul problemei vârstei de pensionare a femeilor. Pusă la punct de lidera altui ONG de femei (cu argumente corecte după părerea mea), ea nu simte nevoia să își argumenteze punctul de vedere, ci să se delimiteze de feminismul neplăcut multora. Ea se ocupă de femei fără a fi feministă pentru că are mereu în minte parteneriatul social (adică nu urăște bărbații, așa cum o fac feministele). Poate în primii ani după 1990 aș fi avut umor. În 2007 mă întreb cum s-au cernut lucrurile în mișcarea de femei, astfel încât asemenea organizații să reziste (cel puțin aparent).

1. Vezi, de exemplu, capitolul semnat de Elena Zamfir, „Dinamica societății civile. Politici de gen”, în *Raportul dezvoltării umane*, PNUD, 1999.

Dacă ne uităm la siglele organizațiilor de femei, vom observa care este imaginea dominantă: fete tinere cu părul în vânt, flori, porumbei cu semnul de femeie în cioc, inimi în interiorul cărora mama își strânge la piept copilul, femei în horă. Imaginea este arhaică, tradițională, maternalistă - profund nefeministă (mai curând „feminin-arhaică”) în orice dintre variantele de feminism practicat - de la cel liberal la cel radical și cultural. Denumirile ONG-urilor de femei sunt, de asemenea, o dovadă a „neutralității la gen/feminism”. Ele sunt în general impersonale - ligi, federații, societăți (ceea ce nu servește unei ideologii feministe în formare, care are nevoie de o amprentă personală, de un limbaj alternativ) - sau sunt de natură tradițional-mitologică - Ciocârlia, Ariadna, Ana, Maria. Există câteva excepții - „ȘEF” (Șanse Egale pentru Femei - Iași) și „Parteneri pentru schimbare”, ambele denumiri având conotații de limbaj sexiste („parteneri” exclude oarecum femininul, iar ȘEF este un termen fără nici o rezonanță feministă - prin trimiterile sale la ierarhiile pe verticală) sau organizația „Amazoanele Carpaților - nume cu conotație naționalist-radicală. O singură organizație își spune feministă - Societatea de Analize Feministe AnA. Alta, etichetată printre ONG-urile de femei drept elitistă, este „Centrul de studii ale identității de gen”.

Instituționalizarea în România a acestei „mișcări de femei care nu sunt feministe, dar...” a fost impusă, grăbită din afară. Ea s-a concretizat în peste 60 de ONG-uri de femei, câte sunt acum în România<sup>1</sup>, dar nu a generat solidaritatea femeilor ca femei în raport cu diverse aspecte care le-au afectat în mod evident negativ viața publică și privată în acești ani de tranziție. ONGizarea mișcării de femei în România s-a produs pe fundalul unui grad redus de conștientizare publică a problemicii de gen. S-a produs fără a fi rezultatul „voinței maselor”. Nu s-a născut pe fundalul

1. O bază de date privind organizațiile neguvernamentale de femei din România a fost inițiată și întreținută până în anul 2003 de centrul AnA. De atunci, nici o altă instituție de profil nu a preluat și actualizat, din câte știu eu, această bază de date.

unei acumulări de nemulțumire a grupului-țintă (femei), care teoretic trebuia să dea un sens mișcării în sine. A apărut fără a fi rezultatul unor largi discuții democratice între feminisți și feministe (inexistenți la acea vreme, în număr mic astăzi). Noi nu avem o mișcare de femei justificată și clădită pe experiențele și problemele femeilor din această țară. La noi a răsărit - destul de brusc - o mișcare de femei instituționalizată (ONGizată), orientată către strategii în primul rând de intervenție și mai puțin de emancipare. O mișcare abstractă, ruptă de realitățile genizate ale României de acum, neempatică în mod real cu celelalte femei, cele multe și în marea lor majoritate diferite de ONGista tipică adică sărace, supuse violențelor, singure, de vârsta a treia, din mediul rural, rome etc.

Imediat după 1989, pentru femei în general și pentru mișcarea de femei (embrionară cum era) a fost o perioadă exaltată, emoțională, recuperatorie. Pentru că fusesem invadate politic și ideologic în trupurile noastre, am fost încântate că putem face avorturi câte și când vrem. Pentru că avusesem destule (cel puțin numeric), femei pe la putere, dar toate urâte, proaste și cu coc, am refuzat modelul de tip Elena sau Suzana și ne-am implicat într-o viață asociativă necunoscută până atunci. Ne-am încercat forțele în sectorul neguvernamental. Aveam entuziasm, aveam de recuperat energii latente și timp pierdut. Îmi amintesc de anii 1992-1995 ca de o perioadă în care, dincolo de suspiciunile dintre noi, de un conflict mornit între generații, era o agitație organizatorică deosebită.

Cred că suntem acum în plină perioadă de profesionalizare și de acumulări latente. Mișcarea de femei a respins inițial și apoi a interiorizat în grade diferite discursul occidental specific legat de problemele femeilor, de drepturile lor ca drepturi ale omului, de șanse și oportunități egale, de feminism etc. Societatea românească asimilează și ea (cu și fără contribuția mișcării de femei) noi coduri culturale legate de alte tipuri de relații de parteneriat social, sugerate de modelele vestice. Activistele încep să vorbească un limbaj comun. Se scriu cărți, articole, se învață feminism în școli (există și masterate de studii de gen la Școala Națională de Științe Politice și Administrative București și UBB Cluj).



Se acumulează competențe pe probleme de gen. Dar „mersul la școală” înseamnă și o perioadă de vizibilitate publică mai redusă, pe care toate cele implicate o resimțim mai ales în contextul unor semnale grave venite dinspre realitățile tranziției: invizibilitatea femeilor în politică, feminizarea sărăciei, creșterea violenței asupra femeilor și copiilor etc.

[...] După ce vom învăța să reacționăm rapid (și ne vom rutiniza aceste practici comportamentale!), prevăd sau, mai bine spus, visez la o perioadă de creativitate, în care anii de experiență ne vor permite să găsim și să impunem soluții și strategii prin care să fim incluse și nu excluse ori marginalizate. Dar în care și noi, la rândul nostru, vom include mai mult decât vom exclude. Atunci ONGizarea feminismului românesc va fi un succes. (Laura Grunberg, „ONGizarea feminismului în România. Eșecul unui succes”, revista *AnaLize*, nr. 7, 1999)

Aș susține în continuare multe dintre observațiile de atunci<sup>2</sup>. Pe de altă parte, câțiva ani în plus de „muncă de teren” sau de voluntariat de birou nuanțează părerile și simt nevoia să actualizez comentariile mele de atunci. În ultimii ani, la care articolul de mai sus nu se referă, activismul a fost în general din ce în ce mai firav, orientat mult pe zona virtualului. Specialiști ai tranziției au făcut analize în care nu au acordat nici o atenție acestui sector<sup>3</sup> ceea ce poate fi un motiv de a critica respectivele cercetări, dar și o dovadă a lipsei de impact, de substanță, de identitate a sectorului. Încercările mai recente de a mobiliza opinia publică, societatea civilă pe probleme de mediu sau pe susținere a

1. Sintagma „ONGizarea feminismului” este preluată de la Sabine Lang, „The Negotiation of feminism”, în J. Scott, C. Kaplan, D. Keates (ed.), *Transitions, environments, translations. Feminism in international Politics*, Routledge, 1997.
2. Un studiu pe tema ONG-urilor din România în care am reluat și am dezvoltat unele dintre aceste teme, a apărut în Grunberg, (2000).
3. Vezi de exemplu Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziției*, Iași, Editura Polirom, 2004.

luptei anticorupție au demonstrat încă o dată că lipsa de civism sau, eventual, civismul de ocazie se manifestă în detrimentul civismului - instituție la noi -, că este o lipsă de apetit civic de stradă a românului iar în cazul mișcării de femei, în plus, o teamă de ridicol, o autoprotejare în fața prejudecăților existente. Dincolo de câteva organizații intens mediatizate, nu întotdeauna mari, dar cu lideri puternici (de tip SAR, Pro Democrația, Salvați copiii, Salvați Delta Dunării - Academia Cațavencu etc.) și sincronizate cu problemele fierbinți ale societății românești, vocea societății civile este slabă, impactul ei asupra instituțiilor statului fiind minor, astfel încât și încrederea populației în acest teritoriu al democrației, de unde ar putea veni soluții salvatoare, scade.

Din nou, să nu uităm de context înainte de a face judecăți de valoare. Se știe că, odată cu intrarea în Uniunea Europeană, România a dispărut de pe hărțile de risc și a pierdut finanțările externe pentru sectorul non-profit (care se îndreaptă către țări din afara Uniunii), în condițiile în care fondurile alocate de statul român ONG-urilor reprezintă doar 4% din bugetele acestora. În 2006, ONG-urile au primit de la stat sub 48 milioane de lei pentru susținere, reprezentând aproximativ 0,1 % din bugetul de stat pentru 2006. În asemenea conjuncturi financiare nefavorabile, consistența, dar și simpla supraviețuire a demersurilor civice instituționalizate ale următorilor ani vor fi o piatră de încercare pentru sectorul non-profit. Vor supraviețui în formula romantică doar cei puternici și sincer dedicați unei cauze sau, în varianta cinică, cei aserviți politic și duplicitari în raport cu menirea și principiile unui ONG.

În general, se consideră că organizațiile neguvernamentale au avut în spațiul românesc de la bun început densitate și forță mai reduse decât în alte țări foste socialiste (Pop, 2003, p. 163). Economia de piață, cererea și oferta, care a început să funcționeze și în zona societății civile, au decantat organizațiile pragmatice, dispuse să facă o profesie din activismul civic de cele care încă oscilau între două lumi. Dacă mișcarea de femei (dar nu numai) era caracterizată inițial de dorința de a crea o cultură democratică alternativă, astăzi,

organizațiile viabile sunt concentrate mai mult pe probleme, intervenții și strategii pragmatice specifice, au un caracter mai pronunțat de „angajatori” pe piața de servicii sociale, educaționale, culturale. Au apărut în această conjunctură și ceea ce aș numi activiștii-mercenari-persoane dispuse să își câștige un ban din „meseria” asta, care fac lucrurile corect, profesionist, dar fără implicare, fără angajare - se vede asta pe chipul lor, se citește asta în invitațiile lor, în rapoartele impecabile către diverși finanțatori. Un exemplu este dat de multe dintre fundațiile înființate pe lângă partidele politice, spații duplicitate, create în special pentru a se jongla cu banii pentru campanii electorale. Un alt exemplu tipic de abordare pragmatică a sectorului neguvernamental este desprinderea și crearea de „copii” ale Fundației SOROS în momentul în care perioada de grație acordată pentru susținerea sectorului în România se apropia de final. Pe educație, femei, drepturile omului au apărut noi ONG-uri înființate de coordonatorii programelor respective în cadrul fundației - ONG-uri care au fost sprijinite financiar și logistic de către Fundație pentru perioada de tranziție și care, în multe cazuri, au și reușit să se impună pe piața de servicii, beneficiind de o serie de avantaje, inclusiv de preluarea unui trecut de activități care, moralmente nu le aparțineau. Activismul de acest tip a devenit unul cu picioarele pe pământ, bine relaționat la nivel guvernamental, bine racordat și reprezentat la nivel internațional, dar tributar la capitolul „dorința de a face ceva” sau relaționare umană cu cei din aceeași echipă și norme etice de lucru în comunitate. S-au „născut” oameni pentru care munca într-un ONG este un serviciu, care pot funcționa cu aceeași eficiență în diverse ONG-uri, cu profiluri diferite, stăpânind o anumită tehnică, rutină organizațională benefică oricărui ONG. La fel de bine pot lucra și în sectorul guvernamental. Nu au predilecții speciale pentru un anumit tip de intervenții sociale. Activistul mercenar de tip nou este o operă a tranziției, cred că există și în alte țări, și a adus, cel puțin în mișcarea de femei, un plus de eficiență și planificare riguroasă într-o lume care avea nevoie de așa ceva. Dar nu doar de atât avea și are nevoie lumea asta pentru

a deveni consistentă și adevărată. Aș îndrăzni să spun chiar mai mult. Mi-e teamă de un soi de trădare, vorba lui Caragiale. De pericolul mcdonaldizării societății civile, ca să îl parafrazez pe G. Ritzer (2003). În graba și sub influența pragmatismului actual, pericolul unor fast food-uri instituționale care să facă pe bandă, după rețete sigure de succes, proiecte corecte, încadrate în bugetele date, dovedind pe hârtie parteneriate locale și internaționale, concentrate pe grupurile-țintă dezirabile și care să găsească fără probleme sprijin financiar este unul real. Rutinizarea și perfecționarea muncii de activist, dincolo de avantajele incontestabile, poate avea efecte perverse. Poate șablona în exces un sector care e bine să rămână creativ, nonconformist, un pic idealist.

Aș mai nota și faptul că, dacă, în principiu, în spatele oricărei mișcări sociale de succes este o comunitate, o rețea de comunități, în spatele mișcării de femei nu a stat și nu stă în continuare o asemenea comunitate. În mare parte, cu toții funcționăm astăzi în rețea, dar mișcarea de femei nu a reușit să își dezvolte asemenea rețele viabile (să spun... sustenabile!?) de supraviețuire, de colaborare, nu a fost destul de flexibilă pentru a se restructura și a se adapta la nevoi și probleme dinamice precum cele ale unei societăți în tranziție. Mișcarea de femei nu a apărut ca o necesitate impusă de jos, venită din niște nevoi comunitare formulate, revendicate și care să fie reprezentate de organizațiile de femei. Este o mișcare importată inițial, în ansamblul ei, adusă de organisme internaționale și de un grup redus de „fane” - femei educate, în marea lor majoritate orășence, rupte de multe dintre problemele ale căror reprezentante se presupunea că vor fi. AnA și alte ONG-uri de femei au reușit apoi să își găsească propria identitate. Feminismul ca alternativă civică a fost inițial importat și nu creat-recreat din interior. Apoi, el și-a căutat și în oarecare măsură și-a găsit matca, specificul, autenticul. AnA în sine nu a fost „importată” de nicăieri, dar a fost clădită în contextul unui feminism de import și nu a unui feminism „home made”. De aceea, impunerea și folosirea (de către AnA, dar nu numai) a unui discurs și a unor practici inspirate probabil din

experiențe vestice, dar mereu adaptate realităților românești a fost mult timp primită cu neîncredere și suspiciune.

Aș mai adăuga la comentariile mele de atunci și faptul că lipsa dialogului inter- și intra-sectorial s-a accentuat sau în orice caz nu s-a diminuat în timp. În spațiul democrației apărut după 1989 nu s-a conturat nici până astăzi o democrație a spațiului. Cu toate că suntem contemporani cu proiectul globalizării sau glocalizării noastre, ne sperie de fapt propunerea de a ieși și de a abandona grădinile noastre înguste, dar sigure. Fiecare vorbește și acționează pe limba lui, în curtea lui bine împrejmuată. Nu se coagulează teme în jurul cărora să se unească energiile civice. Sectorul neguvernamental este în mare măsură ignorat de cel guvernamental sau cel mult folosit de conjunctură pentru a corespunde cerințelor europene. La asta merită adăugat și faptul că spațiul românesc a fost și a rămas preponderent un spațiu al persoanelor, al dialogului între persoane, instituțiile fiind subordonate persoanelor. Plecarea unei persoane pune în pericol organizația în sine, contactele, parteneriatele. Astfel se explică o anume precaritate, fragilitate a multor ONG-uri create la noi (și nu numai).

ONG-urile de femei suferă deseori de așa-numitul sindrom al „prințesei” - specific multor femei care se știu și se vor mereu în centrul atenției și nu acceptă nici un fel de concurență. Cât privește integrarea problematicii de gen în programele celorlalte organizații, în afara celor de femei, ea continuă să fie ne semnificativă, dincolo de o modă recentă a programelor de „mainstreaming”. Sunt programe care mai mult au descris o situație însă nu au propus soluții, nu au creat parteneriate pe termen lung, ci mai curând unele conjuncturale. Dincolo de întreaga dispută integrare *vs* separare pentru activismul românesc în general și pentru mișcarea de femei în particular, insularitatea eforturilor a marginalizat discursul și impactul. Iar în ceea ce privește mișcarea de femei, la aceasta s-a mai adăugat și continua feminizare a feminismului, dacă pot spune așa (marginalizarea bărbaților și a problemelor de gen specifice lor) ceea

ce a diminuat și mai mult audiența și susținerea<sup>1</sup>. La nivelul societății civile în general este vorba în cel mai bun caz despre ceea ce aș numi o „genizare de criză”, de obligație față de toate organismele și forurile internaționale din care facem acum parte. În fond, această genizare de fațadă maschează o eludare a problematicii de gen în cadrul societății, iar la nivel guvernamental o megalomanie instituțională de formă. Pe de o parte, organizațiile de femei (și cred că nu doar ele) se împuținează, au contacte reduse între ele și propun sau fac proiecte punctuale, iar, pe de altă parte, problematica de gen tratată corespunzător nu se regăsește nici la nivelul altor organizații neguvernamentale. Acestea, eventual, formulează niște obiective sensibile la gen (care dau uneori bine la evaluarea proiectelor) sau invită reprezentante ale mișcării de femei la anumite activități, însă se ocupă în cea mai mare măsură de problemele de mediu, sănătate, sărăcie, ale oamenilor, ale românilor în general, fără interes pentru diferențele dintre ei, inclusiv pentru diferențele de gen<sup>2</sup>.

Ar mai fi de remarcat și faptul că în continuare se practică un tip de feminism victimist, în care femeile sunt socotite victime pasive ale diverselor forme de discriminare pentru simplul fapt că sunt femei. Desigur, trebuie remarcat faptul că feminismul victimist are referențial corect într-o Românie a supraviețuirii<sup>3</sup>, dar această abordare irită și perpetuează o retorică feministă ce, pe fundalul unor prejudecăți care le-aș numi ancestrale (greu de demontat), face deservicii domeniului. În cadrul oricărei manifestări de sorginte feministă se arată cât de puține femei sunt în politică, cât de multe femei sunt victime ale violenței domestice, cât de

1. Este o temă pe care o mai reiau pe parcursul acestei cărți. Ca și „negrizarea rasismului”, feminizarea feminismului, deși firească, pe termen lung nu este benefică. Cred că avantajele prezenței mai active a bărbaților în mișcare și a preocupărilor pentru problemele de gen, și nu doar pentru problemele femeilor, sunt mai mari decât dezavantajele știute.
2. Pentru detalii vezi Grunberg, Borza, 2004.
3. Ideea se regăsește în Miroiu, Pasti, 1997.

multe trăiesc sub pragul de sărăcie etc., cifre și informații reale care arată dezechilibre de gen persistente în societatea românească. Tabloul este deseori simplificat, construit exclusiv în jurul categoriei gen și de cele mai multe ori doar în jurul unui sex/gen (se discută doar despre femei). Vârsta, etnia, locația geografică, toate acestea la un loc creează diferențieri și discriminări care fac ca anumite femei să fie dezavantajate în raport cu alte femei sau cu alți bărbați sau, dimpotrivă, să fie avantajate (ce e drept, situație mult mai rară). Suprasensibilitatea la gen este la fel de dăunătoare ca și lipsa de sensibilitate la gen.

## ^^^^^^^^^^JURNA^DEDRUIV^^^^^^^^^^M

### • Jurizare Gala Societății Civile 2007 ^^1

I Am acceptat să fac parte din juriul pentru secțiunile „Educație și cercetare” și „Artă și cultură” din dorința de a avea acces la o informație centralizată legată de eforturile recente ale societății civile și în speranța de a-mi contrazice imaginea pesimistă pe care o aveam despre creativitatea și reactivitatea sectorului neguvernamental. Criteriile de evaluare au fost: relevanță, eficiență, vizibilitate, impact, mobilizare și coeziune, durabilitate și originalitate. Un singur proiect a aparținut unei organizații de femei, fiind și nominalizat la un premiu pentru adecvare la publicul-țintă. La festivitatea de premiere am avut un sentiment de bine. Nu mai cunoșteam pe nimeni. Cu 5 ani în urmă urcam pe podium ca premiantă cu AnA și mă salutam cu o grămadă de lume. Acum, eram în juriu, iar ONGiștii din jur erau noi - semn de bine.

P În schimb, citind proiectele nu am găsit multe argumente tonice legate de evoluția sectorului neguvernamental la noi. Proiectele pe artă și cultură au fost în general mai bune decât cele pe educație și cercetare. Organizații mari, cu potențial uman și financiar foarte bun, fac proiecte corecte, bine scrise, dar lipsite de creativitate și originalitate, seci, funcționărești. Organizații mai mici, aflate la început de drum se aventurează în zone mai inedite, cu relevanță socială imediată mai mare, dar nu au resursele și experiența să redacteze coerent o prezentare. Organizațiile de tineret și studențești s-au dovedit a fi cele mai demagogice în descrierea programelor.

Am pus pe parcursul evaluării câteva verdicte:

- *ONG-urile în general se dau mari.* Iată doar câteva extrase care nu au nevoie de nici un comentariu: „Festivalul ...a fost promotorul stabilirii capitalei culturale Europene pentru 2007 la Sibiu”; „Festivalul... este primul și singurul festival internațional profesionist, singurul care aduce în România cele mai importante creații”; „Proiectul este o premieră europeană”; „Studentiada reprezintă singurul eveniment care readuce în actualitate drepturile și obligațiile studenților români”; „Este prima campanie națională de informare și conștientizare a studenților, profesorilor și societății în general”; „A fost primul proiect care s-a concentrat asupra dezvoltării durabile și și-a propus o analiză din mai multe puncte de vedere”; „150.000 de studenți au fost educați, informați și culturalizați” (în cadrul unui proiect/eveniment de 4 zile).
- *Abundă seminariile, trainingurile și conferințele pe orice temă.* Peste 80% dintre proiectele depuse se rezumă la acest fel de activități.
- *Există discordanță între obiective, acțiuni, resurse umane.* De exemplu, un proiect își propune „cunoașterea dimensiunii reale a fenomenului de corupție în învățământul superior dintr-un centru universitar” și are ca activități: conferințe, campanii de advocacy și nici o cercetare sau sondaj. Am evaluat asociații care „promovează dezvoltarea armonioasă a vieții sociale și activități educative, a vieții spirituale și culturale, a comunității și mediului pornind de la necesitățile și așteptările copiilor, tinerilor, vârstnicilor, familiilor și comunităților. Lupta ca fiecare membru al comunității să aibă șanse egale de realizare personală”. Destule proiecte pretențioase, complexe ca nivel de organizare sunt făcute de organizații fără angajați sau cu un angajat, ceea ce nu poate inspira încredere.
- *Există o lipsă generală de profesionalism în formularea metodelor de evaluare* (sau tratarea superficială a acestui capitol important din derularea unui program). Am întâlnit frecvent aprecieri de tipul „s-a observat o atitudine mult diferită în rândul membrilor organizației și a societății în general”.

A fost o Gală a unei societăți civile ostenite și prăfuite.

Organizatorii - o firmă de publicitate - nu oferă drept premii celor din competiție decât o diplomă și un trofeu chicios. În schimb,



cei din juriu am primit o diploma fătoasă (și probabil scumpă), cu „Mulțumiri pentru sprijinul în recunoașterea celor mai valoroase exemple de activism social”.

În favoarea închegării unei societăți civile (și implicit a unei mișcări de femei) a fost și o atitudine generală contradictorie a societății față de sectorul neguvernamental. Pe de o parte ONG-urile au fost idealizate, așteptându-se de la ele prea mult. Văzute ca niște organizații în care oamenii ajută alți oameni din alte motive decât cele ce ar ține de profit sau politică, devenind copiii favoriți ai instituțiilor internaționale, ca un panaceu care să vindece bolile ascunse în procesele de dezvoltare (Fischer, 1997) sau ca promotori ai democrației ale cărei reguli nu li se aplică uneori (Minc, 2002), ONG-urile au ajuns să fie judecate după standarde idealiste și acest lucru le-a adus în timp deservicii, creând un decalaj între așteptările față de ele și performanțele lor. Pe de altă parte, ele au fost și au rămas o „minoritate instituțională” discriminată în România. Companiile le privesc deseori cu neîncredere, instituțiile statului de multe ori cu dispreț. Dacă nu sunt suspectate, atunci românii le ignoră sau nu le văd deloc eficiența. Deci fie sunt idealizate, fie, la extrema opusă, ONG-urile sunt văzute drept „cuiburi” de afaceriști, unde activiști de fațadă, puși pe căpătuială, își luau mașini fără TVA, sedii pe bani puțini etc. sau drept avanposturi ale societății, debușeuri, refugii pentru persoane care nu s-au putut integra rigorilor unui serviciu orientat spre profitabilitate găsindu-și o ocupație, o sinecură. Ambele atitudini au avut menirea să descurajeze implicarea civică a cetățeanului de rând. Iar când motivul implicării mai era și, metaforic spus, „mai mulți bărbați la cratiță și mai multe femei în politică”, șansele de „întărire” a sectorului neguvernamental pe segmentul organizații de femei scădea simțitor.

 **JURNAL DE DRUM****Reminiscente**

Citesc pe net despre un parteneriat inițiat de „Fundația pentru Dezvoltarea Popoarelor” - mă întreb cu ce se poate ocupa o asemenea organizație.

Despre situația femeilor și despre feminismul românesc s-au pronunțat mulți în toți acești ani. Nu mi-am propus o trecere în revistă a tuturor punctelor de vedere. Nu mă voi opri, din motive de selecție subiectivă asumată, la unii conservatori de notorietate (de tipul Horia Roman Patapievici sau Dan Ciachir), căroră, conceptual, feminismul le repugnă din start. Din solidaritate față de domeniu nici nu vreau să le fac reclamă. În schimb aș aminti-o pe Zoe Petre care a demontat acel „război de anexiune a condiției feminine și prin aceasta a resorturilor celor mai intime ale societății civile” din perioada de regim comunist (Petre, 1998) și mai ales pe Gail Kligman care a scris despre politicile de gen în țările de tranziție și a studiat în profunzime perioada politicilor pronataliste din România, oferindu-ne, dintr-o perspectivă sociologic-antropologică, o cercetare de referință, singura de această dimensiune făcută la noi până în prezent (Kligman, 2000).

Feminismul ca atitudine inteligentă și specifică de a cerceta lumea devine profitabil pentru o înțelegere adecvată a relațiilor și proceselor sociale numai atunci când este sensibil la realitatea concretă a momentului. Există opinia de pildă că „mișcarea de femei din România a ignorat problematica copiilor și a ratat o oportunitate politică de a pune propria agendă pe lista de priorități a schimbărilor politice din țară”. Această pasivitate aparentă inexplicabilă poate fi explicată prin anumite mecanisme de contracarare a dezavantajului competitiv conjunctural al bărbaților în perioada de tranziție. Viața publică este „dominată în mod atât de categoric de bărbați, încât în măsura în care femeile participă la ea, o fac mai degrabă dovedind că sunt asemănătoare bărbaților”. În prezent

„grupul social al femeilor pare a trece pe lângă marea oportunitate de a transforma relația fundamentală dintre bărbați și femei și, în felul acesta, pe lângă șansa de a pune o bază socială puternică unei modernizări mai rapide și mai eficiente a societății”<sup>1</sup>.

Într-un alt registru de analiză, pe un ton optimist, Lazăr Vlăsceanu scrie „individualizarea femeilor, indusă și mediată de piață, nu mai poate fi oprită, modernitatea a declanșat-o în mod implacabil și obiectiv” ceea ce face ca bărbații să se confrunte în modernizarea pozițiilor și rolurilor tradiționale cu forța externă a modernizării pozițiilor și rolurilor feminine (Vlăsceanu, 2007, p. 214).

Mihaela Miroiu în schimb socotește că s-a eșuat „în transferul feminismului nostru civic și academic într-unul politic” și că „practicăm în România un feminism sfios, marginal, camuflat sub alte denumiri, ca să nu îi deranjăm prea tare pe conservatorii și misoginii autohtoni. Lui i se adaugă în ultimii 5 ani un feminism «room service» venit prin copy-paste odată cu aquis-ul comunitar. Acesta din urmă a fost înghițit pe nemestecate și a produs un «feminism de stat», cam fără bază, fără bani și fără șanse să părăsească vitrina cu legi și instituții lumea reală a politicilor publice aplicate” (Miroiu M. , 2006, pp. 218-219). Opinia e susținută și de Eniko Magyari-Vincze, autoare care a scris consistent pe tema gen și etnicitate. În România postsocialistă, spune autoarea, „gândirea publică despre egalitate de șanse între femei și bărbați este structurată de două mecanisme majore. Pe de o parte avem de-a face cu delegitimarea ideii de egalitate între femei și bărbați din cauza reducerii acesteia la amintirile despre practica comunistă, iar, pe de altă parte, cu acceptarea impunerii legislației oportunității egale ca parte a dezideratelor ce țin de integrarea României în Uniunea Europeană. Ambele generează reflexii și reacții superficiale prinse în capcana celor două extreme, și anume respingerea și acceptarea necondiționată” (Vincze, 2002).

1. Vladimir Pasti, „Tranziția de gen în România”, în *AnaLize. Revista de studii feministe*, nr. 13, 2002.

Pe bună dreptate se poate remarca faptul că între ideea de egalitate (â la comunism) și cea de oportunități egale (â la Europa) [...] se afla setul de experiențe cotidiene ale femeilor de diferite etnii, vârste, poziții sociale, religii marcate de numeroase sentimente de injustețe, defavorizare și subordonare arătând semne că abia așteaptă să fie articulate de mișcări care transformă trăirile personale în probleme publice/împărtășite<sup>1</sup>.

## JURNAL DE DRUI

### Despre ce vorbim?

^

Egalitate de șanse pentru femei și bărbați - Egalitate de șanse între femei și bărbați - Egalitate de șanse și de tratament între femei și bărbați - Egalitate de gen - Oportunități egale între femei și bărbați - Șanse egale - Egalitate de șanse între sexe - Principiul egalității de șanse și nediscriminării/non discriminării... De ce anume m-am ocupat mai exact în toți acești ani?

Comentarii de tipul celor menționate mai sus și-au găsit expresia sintetică sub forma unei liste de „bile negre” realizată de AnA în cadrul proiectului *Cartea neagră a egalității de șanse între femei și bărbați în România*. Într-un spirit autocritic constructiv am încercat, în contextul aceluși program, să punctăm, cu ajutorul specialiștilor în domeniu, ce anume nu merge în mișcarea de femei- lacunele, distorsiunile, incongruențele, stângăciile domeniului. În esență a fost vorba de o diagnoză, de data aceasta colectiv subiectivă, privind mișcarea de femei și feminismul anului 2005. Iată lista cu bilele negre colectate de la experte și experți:

1. Vezi mai pe larg în Borza; Grunberg; Văcărescu, 2006, pp. 119-121.

- *Lipsa revoluției de dicționar*
- *O cultură de masă invadată de mesaje patriarhal-denigratoare la adresa femeilor*
- *Puține mesaje non-/antistereotip despre rolurile femeilor și ale bărbaților în viața cotidiană*
- *O socializare de gen conservatoare prin intermediul diverselor instituții sociale: familia, școala, biserica, mass-media*
- *Domină:*
  - *neclaritatea/inconsistența terminologică;*
  - *inconsecvența termenilor / suprapunere de termeni;*
  - *ambiguitate conceptuală indusă ;*
  - *aparitia unui „nou” limbaj de lemn. Limbaj „magic”, înstrăinat, specializat, cu circuit restrâns;*
  - *generalizări/supra-generalizări care duc la ștergerea diversității din și în cadrul grupului femei/bărbați ;*
  - *utilizarea exclusivă a conceptului de egalitate de șanse între sexe (și nu a egalității de gen).*
- *Fonduri puține pentru cercetare*
- *Nebugetarea politicilor de gen !*
- *Denumiri sonore (agenții/consilii/comisii naționale) care ascund instituții noi, slab dezvoltate, cu resurse (financiare, de expertiză, umane etc.) limitate*
- *Segmentare și diluare conceptuală, umană, instituțională, legislativă, financiară.*
- *Un domeniu fără priză la beneficiare/i, rupt de nevoile acestora, un domeniu care pare să trăiască pentru a-și satisface propriile nevoi*
- *Un feminism feminizat - număr redus de bărbați implicați în domeniu, marginalizarea lor în cadrul mișcării de femei, stereotipuri culturale față de bărbații sensibili la problematica de gen (și mai ales a feminisților declarați)*
- *Abordarea dezechilibrată a problematicii de gen în cadrul mișcării de femei și a studiilor de gen (de multe ori gen/problematica de gen = femei/problematica femeilor).*

- *Forme multe. Fond și fonduri mai puține*
- *„Ciupercărie”, „gogoasă” instituțională (o infrastructură umflată, fără acoperire adecvată în finanțare, în atragere și dezvoltare de resurse umane și materiale)*
- *„Labirint” al atribuțiilor diverselor instituții (nu știe stânga ce face dreapta)*
- *O cultură a colaborării și cooperării subdezvoltată*
- *Absența unor campanii susținute de promovare continuă și constantă a drepturilor femeilor și principiului egalității de șanse (lipsa de lobby în acest domeniu !).*
- *Colaborarea de multe ori doar pe hârtie sau pe internet*
- *Relațiile de putere din interiorul coalițiilor fac deseori activitățile ineficiente (câte un ONG încearcă să preia capitalul de imagine al rețelei/coaliției și să-l folosească în interese proprii, nu pentru cauză în sine)*
- *Lipsa de date statistice segregate pe sexe în anumite domenii*
- *Puține informații statistice cu date corelate pe mai mulți indicatori (gen, vârstă, etnie, mediu, status social etc.)*
- *Lipsa unei culturi a documentării/evidenței (și) în domeniul egalității de șanse între femei și bărbați*
- *Legături deficitare între „beneficiarele/ii” de servicii în domeniul egalității de șanse și „furnizorii” de asemenea servicii*
- *Lipsa informației centralizate și actualizate periodic. Nici baza de date FDSC (care acoperă un domeniu mai vast), nici centrele de documentare (de tip AnA) nu au avut capacitatea organizatorică și financiară de a oferi informația sistematizată și la zi despre dinamica instituțiilor în domeniul egalității de șanse*
- *Deficit de problematizare a genului mai ales la intersecția lui cu alte categorii de analiză*
- *Lipsește din literatura de specialitate o sinteză integrală de istorie a femeilor române*
- *Lipsa de modele feminine puternice (în istorie, în manuale, în presă,... în politică). Nici o femeie în istoria României Șef de Stat*

Lista ar putea fi lărgită. Aș adăuga de pildă faptul că feminismul feminizat de astăzi este mai curând tolerat și nu tratat cu respect, un feminism destul de elitist, deseori, cum am mai spus, victimist, uneori carierist, mai curând insidios și precaut (soft și nu hard), monolitic - discutând în continuare mult prea des despre femeile din România în bloc -, un feminism mai ales al diferențelor și mai puțin al asemănărilor sau al autonomiei.

Din cauza atitudinii mele critice și autocritice este foarte posibil ca impresia lăsată până acum să fie aceea că ONG-urile de femei ar trebui desființate pentru că nu au făcut mai nimic bun. O asemenea impresie ar fi total nedreaptă. Nu mi-am propus în această carte nici să laud și în nici un caz să fac antireclamă mișcării de femei din România. Am vrut doar să povestesc despre ea prin intermediul biografiei subiective a uneia dintre reprezentantele ei. În subsidiar am dorit să pledez pentru nevoia de mișcare de femei în România. Cred că nu doar prin laude, ci și prin critică, sinceritate, autenticitate poți promova ceva - în acest caz nevoia de civism în general și de mișcare de femei în particular. Pe Ana am laudat-o explicit într-un capitol („Ana: laudațio”), iar despre mișcarea de femei în general trebuie categoric să spun că, dincolo de bilele negre acordate de cei ce sunt în domeniu există și o listă destul de lungă de bile albe. În acești ani s-a format o echipă de profesioniste/profesiuniști ai domeniului și mai ales o atitudine favorabilă promovării competenței în domeniu. Acest lucru a fost posibil și datorită programelor de masterat de studii de gen de tipul celor de la Facultatea de Științe Politice din cadrul SNSPA, București, de la Universitatea „Babeș Bolyai” din Cluj-Napoca, de la Universitatea din Timișoara sau a programelor doctorale de profil. Nu este puțin lucru nici faptul că domeniul beneficiază de câțiva ani de o colecție de profil în cadrul Editurii Polirom (colecție coordonată de Mihaela Miroiu). În decursul anilor mișcarea de femei a făcut de asemenea presiuni de lobby cu succes pe subiecte importante: legislația pentru egalitate de șanse, violență domestică, trafic de persoane, discriminare multiplă. Fără discuție pot fi trecute la reușite

și o serie de programe cu rezultate concrete vizând prevenirea sau combaterea violenței domestice sau participarea femeilor la viața politică. Colaborările cu celelalte ONG-uri precum și cu organisme guvernamentale au început să fie mai vizibile. S-au îmbunătățit statisticile sensibile la gen. Multe ministere - și datorită presiunii mișcării de femei - și-au creat departamente care să monitorizeze politicile privind egalitatea de șanse. Există în România o instituție guvernamentală dedicată tematicii egalității de șanse - Agenția Națională pentru Egalitatea de Șanse (ANES). Există un val de tinere feministe dornice de afirmare, fie și prin negarea (uneori nepoliticoasă) a ceea ce s-a făcut până acum, tinere mai pragmatice și deseori mai sigure pe ele decât eram noi la vremea noastră. Sunt deci destule motive de privi cu încredere, fie și critic, către viitorul mișcării de femei în România.

Așa cum remarca și Anthony Giddens, în ultima perioadă s-a produs o trecere de la ceea ce s-ar putea numi „politici ale identității” (cu accent pe găsirea modalităților de eliminare a inegalităților care îngrădeau libertățile) la „politici ale vieții” (*life politics/politics of self actualisation*) concentrate pe modul în care trebuie folosite libertățile deja obținute, pe probleme de autorealizare și identitate personală (Giddens, 2000). În România, nu știu în ce măsură societatea civilă în general și mișcarea de femei în particular au găsit soluții viabile pentru acest transfer major de interes în condițiile în care la noi a fost nevoie mai întâi de o delegitimare a discursului colectivizat, omogenizator, în favoarea unuia despre individualitate și drepturile omului. Cred că discursul și implicit practicile societății civile au rămas de multe ori cantonate în zona libertăților negative („freedom from”) în detrimentul celor pozitive („freedom to”). Cel puțin în zona problemelor femeilor, chiar dacă la nivel academic discursul este mai complex, la nivel de acțiuni, proiecte, programe, inițiative, interesul a rămas preponderent în zona nevoilor practice și nu strategice (ca să folosesc terminologia de lemn a Națiunilor Unite) - și acelea de cele mai multe ori asumate de organizațiile de femei fără un feedback real din partea grupului social pe care acestea îl reprezintă.



^^^ ^^ ^^ ^^ V JURNAL DE DRUM ^^^ ^^^ ^^^ B

### Venus - asociația pentru elevarea femeii. Comentariu genizat

*(Body, mind & spirit - eveniment dedicat promovării armonioase a stilului de viață personal. Evenimentul vine în întâmpinarea nevoii de sănătate, frumusețe și educație, Teatrul Național, 23-25 februarie 2007)*

## I

Standuri și demonstrații despre yoga, terapie cu pietre încinse, aromoterapie, kendo, inteligență emoțională etc. La intrarea în sala Rotondă, pe scări o splendidă dezbrăcată și unsă dansatoare din buric mă îmbie cu pliante ale Asociației Venus pentru elevarea femeii ([www.venus.org.ro](http://www.venus.org.ro)), mă invită la workshop și la reprezentații. Citesc în pliant fragmente despre femei din Camil Petrescu, J. Milton, Gabriel Liiceanu și explicații legate de scopul asociației: „Ți-ai dorit să fii supra femeie? Femeia absolută, liberă, sinteza tuturor femeilor pe care le porți în tine: iubita, amanta, inspiratoarea, magiciana, eroina, mama... [...]. Ești pregătită să pășești pe stradă plină de încredere? Ești pregătită să îți placă total de tine?... Propunem o viziune sacră care redefinește conceptul de feminitate [...]. Ți dorești sâni fermi și decolteuri generoase? Ai vrea să oprești ceasul biologic și să te menții cât mai tânără?... Asociația organizează cursuri în: arta de a fi femeie, arta dansului sacru, belly dance.

Poate fi introdusă Asociația Venus în baza de date cu organizații pentru femei? Face parte Venus din mișcarea pentru femei? Venus și AnA alăturate dau o imagine amuzantă și derutantă despre diversitatea de oferte a societății civile.

Îmi amintesc situația hilară de acum câțiva ani (1997-1998), când a fost lansată cu surle și tobe inițiativa organizațiilor de femei de a presa introducerea concediului parental. Eram foarte sigure de necesitatea acestei prevederi legale, știam că este în spirit european să pledăm pentru așa ceva și, în naivitatea noastră, credeam că asta vor și femeile pe care spuneam că le reprezentăm. Spre surpriza unora dintre noi, la o serie de întâlniri cu sindicatele din diverse întreprinderi, reacțiile au fost ostile, multe femei considerând că o asemenea inițiativă ar infantiliza și mai mult bărbații și că

ar însemna de fapt ca ele să aibă pe cap nu doar copiii, ci și bărbații. Reacții negative sunt și legate de vârsta de pensionare. Multe femei, mai puțin cele cu studii medii și superioare, nu își doresc acest lucru, nu văd nici un avantaj în a mai presta munci grele și prost plătite mai mulți ani, nu văd nici o emancipare în asta. Contextualizarea și mai ales cunoașterea realității este obligatorie.

Despre dimensiunea de gen a mișcărilor sociale s-a scris puțin. Cu siguranță există diferențe de gen în ceea ce privește modul de înțelegere a muncii activiste, tipul de structuri care se construiesc, tipul de lideri care se formează, tacticile alese, experiențele în sine de activism trăite de femei și bărbați. Important este faptul că o abordare esențialistă a diferențelor de gen este, și în acest context, o capcană. Femeile sunt mai implicate numeric în organizațiile neguvernamentale nu pentru că prin natura lor sunt mai puțin apte pentru bătălia politică. Este posibil ca, așa cum spune Carol Gilligan, femeile să aibă în medie o orientare comunitară și să învețe o moralitate a responsabilităților legată de relaționare spre deosebire de bărbați care ar fi, tot în medie, mai predispuși pentru interiorizarea unei moralități a drepturilor indivizilor (Gilligan, 1982). Dar aceste posibile diferențe nu sunt atât de importante naturii lor de femei sau bărbați pe cât sunt rezultatul unei educații inegale, unei socializări diferențiate etc. Nu este bună nici subevaluarea genului, dar nici supraestimarea rolului genului în înțelegerea specificului societății civile. Ca în orice, este nevoie de echilibru, adică de dezentualizări și evitarea generalizărilor de orice fel.

A spune că o organizație este genizată poate însemna diferite lucruri. Diferențele de gen în comportamentul organizațional se datorează, așa cum remarcă Rosabeth Kanter, structurii, și nu caracteristicilor individuale ale femeilor sau bărbaților. Genul intră în joc prin intermediul rolurilor organizaționale care conțin a priori imaginea caracteristică a tipurilor de oameni care trebuie să le ocupe (Kanter, 1977). Se poate vorbi de asemenea de natura duală a organizațiilor - atât birocratice cât și patriarhale (Hartmann, 1976). O organizație tipic birocratică este genizată în sensul că avantajul

și dezavantajul, exploatarea și controlul, acțiunea și emoția, înțelesurile și identitatea sunt modelate în cadrul și prin intermediul distincțiilor masculin-feminin (Acker, 1990). Organizația moștenește caracterul genizat în sensul că a fost definită, conceptualizată, structurată în termeni de distincții feminin-masculin și s-a presupus că ea la rândul ei va reproduce diferențele de gen. Din această perspectivă, în mod tradițional, feminitatea echivalează cu lipsa de putere în timp ce orientarea instrumentală și impersonalitatea care guvernează organizațiile sociale moderne sunt de cele mai multe ori percepute ca masculine. Cercetări recente legate de dimensiunea de gen a muncii au subliniat modalitățile în care femeile continuă să fie poziționate drept „celălalt” în cadrul organizației, dar nu ca „celălalt” al organizației (other in organization but not of it!). În acest fel, accentul s-a pus nu doar pe dezavantajele structurale trăite de femei în cadrul organizațiilor, ci mai ales pe marginalizările lor în cadrul culturii și simbolisticii organizaționale, în mod particular pe echivalarea prezenței lor cu aspectele emoționale și intrapate, corporale, ale vieții organizaționale (Kerfoot, Knights, 1996).

Considerarea organizațiilor ca fiind în mod inerent, esențial genizate este pe de altă parte și problematică. Empiric vorbind, acordându-i statut ontologic de gen, teoria devine virtual de netestat, cel puțin în accepțiunea sociologică. O propoziție devine presupoziție și suntem lăsați doar cu posibilitatea de a studia felurile în care se dezvoltă genul în particular, în contexte deja genizate. Simpla asumare, a priori, a faptului că organizațiile sunt genizate limitează potențialul de a produce schimbare, cel puțin pe termen scurt. Este în acest sens greu de conceput o organizație mai puțin genizată decât alta sau imposibil de imaginat cum ar fi o organizație birocratică negenizată. Uneori, mai multă birocrăție în locul unor caracteristici structurale informale sau colegiale poate fi mai puțin opresivă din punctul de vedere al genului. Importantă este, din nou, în această perspectivă, problema contextului.

Din perspectiva unei concepții comune, a spune că o organizație este genizată poate să însemne, mai simplu, că ea este genizată în măsura în care este dominată de femei

sau bărbați. Se vorbește astfel despre feminizarea sectorului neguvernamental sau al educației, al serviciilor sociale. Critica în această situație se bazează pe eroarea de a supra-pune sexul și genul și pe riscul de a submina potențialul perspectivei de organizație genizată. Trebuie operată o diferențiere între compoziția pe sexe a unui colectiv și ordinea de gen a unei organizații sau ocupații. Ordinea de gen este un proces prin care organizațiile, ocupațiile ajung să fie considerate potrivite pentru femei sau bărbați. Uneori, compoziția de sex și ordinea de gen a unei ocupații pot coincide, alteori nu. De exemplu, în închisorile de femei domină astăzi angajați femei, dar personalul feminin împărtășește o concepție masculinizată despre muncă.

De asemenea se poate considera că organizațiile sunt genizate prin faptul că sunt descrise și concepute simbolic și ideologic în termenii unui discurs care își trage seva din anumite modele de gen impuse hegemonic, la nivel ideologic. Sunt femeile mai de succes în domenii mai puțin masculinizate sau prezența lor în poziții de putere organizațională conduce la crearea acestor medii favorabile? Procesul de genizare este clar afectat de contextul organizației.

## JURNAL DE DRUM

### (Posibile) dileme ale unui ONG unisex

Psihanalizându-mă în raport cu motivele pentru care AnA nu a rezistat poate suficient mi-a trecut prin minte și problema tipului special de „sexualitate” din organizație. Sexualitatea (în sens mai larg decât activități sexuale specifice) în organizații este un aspect important în cultura organizațională despre care s-a scris în alte părți, dar nu la noi. Din experiența mea, aș zice că AnA, fiind o instituție unisex (o organizație de femei în care majoritatea membrilor erau femei - nu în sensul excluderii bărbaților de la activități) acest lucru a avut și avantaje și dezavantaje. La AnA eram mereu femei între femei - ceea ce, pe de o parte, crea o intimitate, o dezinhibare aparte, un apetit pentru discuții relaxate, dar, pe de altă parte, nu oferea un contrabalans în momentele de emotivitate prea mare, în momentele

în care ar fi fost bine să fie luate decizii mai „bărbățești”. întreaga mișcare de femei suferă de acest sindrom al conviețuirii instituționale a femeilor cu femei. Este ceva care dă fără dar și poate o identitate aparte (alte ONG-uri sunt echilibrate din punctul de vedere al componenței). Este și ceea ce am vrut - solidaritate feminină. Dar monologul prelungit (inclusiv în cadrul seminariadelor și al conferințelor de profil autohtone și internaționale unde, din nou, de cele mai multe se adună doar femei sau, în cele mai bune cazuri, ele sunt covârșitor majoritare) nu este mereu eficient și devine uneori plicticos. Nu mi-ar plăcea să am un serviciu unde să fie doar femei, nu mi-ar fi plăcut să învăț într-o școală doar de fete (cu toate teoriile care susțin că este un context în care fetele se valorizează mai bine). Este posibil ca, în subconștient, să fi fost, la mine cel puțin, un prea plin de femei (nu de feminism!) la un moment dat. ^

Trebuie abandonată o perspectivă nominală în tratarea caracterului genizat al profesiilor, organizațiilor. Cercetări viitoare vor trebui să urmărească mai curând în ce măsură și în ce mod ocupații, domenii, organizații dominate de un sex sau altul sunt feminizate sau masculinizate și nu să presupună acest lucru.

Transpunând discuția de mai sus la AnA se poate spune că a fost o organizație genizată atât în sensul că a fost dominată de femei, cât și în sensul că și-a descris și conceput simbolic și ideologic discursul în jurul problematicii de gen. AnA a fost o organizație feminină nu doar pentru că era dominată de femei, ci pentru că s-a raportat în mod „feminin” la birocrăție, neînșușindu-și cu succes orientarea instrumentală și impersonalitatea specifice acesteia. AnA a fost o organizație genizată mai ales în sensul dat de Acker, cea care a lansat și conceptul de *instituție genizată* (Acker, 1999). Implicit sau explicit, genul a fost ingredient al organizației - de la managementul ei la relațiile interumane, de la decorul interior al sediului la tematica programelor.

Cuvântul-cheie al acestui capitol a fost „contextualizare”. Am vrut să subliniez faptul că povestea Anei este o poveste eminamente contextuală, care trebuie citită într-un registru

multidimensional în care să se regăsească arome individuale, locale, regionale și globale, în care feminismul făcut de AnA să fie raportat la condițiile autohtone oferite lui, dar și dezvoltării generale a domeniului, în care defazarea sau dimpotrivă racordarea la actualitatea imediată să fie analizate din perspectiva motivațiilor înființării unui anume ONG, a problemelor de continuitate pe care o asemenea organizație trebuie să le urmărească dincoace și dincolo de contexte și conjuncturi.

AnA, ca și tranziția de altfel, a fost, la nivel individual și colectiv, un proiect educațional pentru membrii organizației și pentru beneficiarii ei. Înăuntrul Anei am învățat din mers arta asocierii democratice, ne-am redefinit ca jucători nu doar ca spectatori în noul peisaj oferit de momentul 1989. În afara ei, beneficiarii serviciilor oferite de AnA au fost familiarizați, confrunțați cu aspecte legate de dimensiunea de gen a instituțiilor românești și sensibilizați pentru a promova, de pe poziții de încredere și în cunoștință de cauză, principiile egalității de șanse între femei și bărbați în România.

Ca orice organizație, AnA a fost o comunitate cognitivă care nu a răspuns doar la anumite trenduri sociale, ci a avut un interes în a genera cunoaștere și autocunoaștere socială pe o anumită felie. A generat sau nu așa ceva - este un răspuns pe care fiecare dintre Ane și dintre cei veniți în contact cu AnA sau care au beneficiat de produsele ei îl pot da. Eu nu pot decât să ofer în continuare pe lângă „jurnalul de drum” inserat pe ici pe colo - ca o dovadă a trecerii mele reflexive prin experiența de ONGistă - un raport de activitate subiectiv al Anei împreună cu un exercițiu de „laudație”, în speranța că, spusă nu doar trăită, această istorie a Anei va aduce câteva argumente pentru utilitatea și sensul vieții „Anei” - adică a unui ONG în România postrevoluționară.

### III. O viață: raport subiectiv de activitate

#### 1. începuturi. AnA romantică

AnA este un ONG, adică, potrivit *Monitorului Oficial* „o persoană juridică română de drept public sau privat, de interes obștesc, nepolitică, fără scop lucrativ, recunoscută potrivit legii ca având personalitate juridică și care nu este investită cu exercițiul autorității de stat și nu face parte din sistemul administrației publice (*Monitorul Oficial al României*, nr. 14/1997). AnA - persoană juridică?

În statutul ei scrie că este o „societate cultural-științifică autonomă, fără scopuri politice sau lucrative, care reunește filozofi, sociologi, psihologi, juriști, artiști, studenți cu interese și activități în promovarea studiilor feministe în România”. AnA - societate?

AnA - formă nestatală a vieții noastre sociale sau poate, cum citesc prin cărți, AnA - mediator al resurselor financiare și umane care ajută la cultivarea abilităților cetățenești și dezvoltă mușchii democratici (Etzioni, 2002, p. 215). Dar ce tip de valori a mediat AnA, ce mușchi ai democrației i se datorează ei și care sunt cei conturați, de exemplu, de Asociația colecționarilor de timbre? AnA ingredient al societății civile sau al societății „bune”, care, în sensul dat de comunitaristul Etzioni, exclude din rândurile ei, de exemplu, grupările criminale și caută să promoveze doar anumite concepții sociale particulare ale binelui (Etzioni, 2002, pp. 218-219). Care anume?

Persoană juridică, mediator sau mediatoare aflată undeva la intersecția dintre sectorul public și cel privat, fiind privată

din perspectiva proprietății și generării profitului, dar publică prin finalități, oferind spre consum „bunuri colective” (Vlăsceanu, 2003, p. 94)... probabil am scris această carte încercând să îmi răspund la întrebarea „ce a fost sau este AnA?” în prelungirea sau dincolo de marea diversitate de abordări și definiții ale spațiului public și societății civile propuse de Aristotel, Kant, Hegel, Rousseau, Habermans, Rawls, Arendt sau Tocqueville și de către specialiștii de la noi care au scris despre sectorul neguvernamental în România.

AnA a fost o organizație de femei, dar și o organizație feministă - singura care și-a asumat explicit, prin titlatură, feminismul. Dar ce înseamnă o organizație feministă? Teoretic, nu există un consens în această privință. Pentru unii, ierarhia și birocrăția sunt în mod intrinsec antifeministe, pentru alții nu. Se pot deosebi organizațiile feministe de cele nonfeministe în funcție de ideologie, valorile promovate, obiective, rezultate și circumstanțe, în funcție de structură, practicile, tipul de relații externe și de finanțare. Nu a existat un asemenea demers de evaluare în rândul organizațiilor de femei de la noi - deci pot doar face presupuneri sau promisiuni pentru o viitoare cercetare serioasă pe această temă. Până atunci, pot eventual povesti, succint și subiectiv, viața acestei organizații care nu a ajuns „instituție” (cum este, de exemplu, cazul Crucii Roșii), dar care, ca orice viață, are momente de răscruce, glorie și decădere.

22 mai 1993 este ziua când Anei i s-a eliberat formal „certificatul de naștere”. Dar ea exista mai de mult. Se închegase dintr-o conjunctură de interese, oportunități și entuziasme. Era imediat după revoluție. Veniseră deja minierii, ne „golăniserăm” prin Piața Universității. Mulți încercam să ne redefinim interesele și să înțelegem câte ceva din ceea ce ni se întâmplase. Eu eram profesoară de matematică la o școală generală, având o direcție incompetentă și isterică. Petrecusem o noapte de revoluție păzind școala de inamici împreună cu celebrul, pe atunci fotbalist, pe urmă antrenor Rednic, soțul unei învățătoare de la noi. Aveam în 1989 acasă un copil de 9 luni care tocmai se ridicase în picioare



așa că, deși liberă de comunism, eram constrânsă de împrejurări să fiu mai responsabilă și mai cuminte decât aș fi vrut.

Vroiam să schimb ceva în viața mea. Matematica nu fusese niciodată o pasiune pentru mine. În alte vremuri probabil aș fi avut curajul să renunț și să dau admitere la alt profil. La 18 ani cochetasem cu ideea să dau la sociologie dar prinsesem perioada în care această specializare nu mai exista, Ceaușescu desființând-o în 1977. După revoluție cred că cel mai tare mi-aș fi dorit să mă apuc de jurnalism, aveam un pic de experiență, dar copilul era foarte mic și nu am avut libertatea de mișcare să fiu acolo unde trebuie când trebuie. Am reușit să mă mut cu serviciul la un organism internațional. Șocul unui serviciu rigid cu program de 8 ore a fost mare, iar mirajul de a lucra într-un loc cu sâmbete libere, dialoguri în limbi străine și WC-uri impecabile a trecut repede.

Mihaela Miroiu (pe care am numit-o „feminista de serviciu a României postrevoluționare”), bună prietenă cu mine, se apucase de un doctorat pe filozofie feministă, avându-l conducător pe tatăl meu - neconvins de consistența subiectului, dar convins de seriozitatea demersului ei. Venea din când în când pe la noi pe acasă să discute referatele. Discutau în contradictoriu. Mihaela era (și este încă) pătimașă și cu o personalitate puternică. Oricum era informată - probabil la acel moment singura cu adevărat informată pe domeniu. De ce nu faci și tu un doctorat? (Nu știu dacă eu m-am întrebât sau am fost întrebată de Mihaela.) Inițial, m-am gândit să încep o nouă facultate. Fiind influențată de câțiva din jurul meu, gândindu-mă că îl am pe tata în calitate de interlocutor critic și îndrumător, m-am înscris la un doctorat în sociologie cu tematică feministă. Conducătorul de doctorat a fost de atunci încolo realmente un mentor intelectual care a suplinit într-un fel dispariția prematură a tatălui meu pe care credeam că pot conta pe veci. Inițial, a fost mai mult dorința de schimbare decât un interes special pentru domeniu. A fost, cred, și un pic de oportunism - am intuit că ar fi o poartă de intrare în domeniu pentru o outsideră. M-am înscris deci la doctorat după câteva lecturi destul de superficiale și un

plan de lucrare nerealist (îmi propuneam inițial să răspund la întrebarea: Sociologia feministă - un alt fel de sociologie?). Aveam la acel moment un serviciu nou, referate programate, un copil mic, un soț pictor. Începeam să mă familiarizez cu domeniul într-un adevărat iureș existențial.

Începuse în același timp „moda” cu înființarea de organizații neguvernamentale. Ne dumiream ce sunt, de ce este bine să capete inițiativele o formă legală, ce acte trebuie. Începuseră să vină sau să ne contacteze tot felul de „occidentali” care fie aveau nevoie de diverse informații pentru propriile lor lucrări științifice despre „comunism și țările estice”, fie erau trimiși să ne scoată din „întuneric” și să ne explice rapid ce e cu drepturile omului, cu democrația, cu minoritățile. Am participat din umbră la scrierea multor licențe, doctorate și cărți despre „estul exotic” - furnizând informații, stând la discuții, facilitând contacte. Au trecut câțiva ani până când eu și altele să ne dezmeticim un pic, să devenim mai pragmatice, să vedem că suntem folosite fără a fi menționate într-un fel, am realizat că informația și timpul costă. Mi-a fost greu să schimb macazul și să încep să întreb ce mi se oferă, în ce condiții se va desfășura colaborarea. A fost o perioadă pe ansamblu (câci au fost evident și excepții notabile) nedemocratică a raporturilor dintre feministele occidentale și noi, o perioadă în care am fost realmente exploatate intelectual și la nivel de contacte fără să fim conștiente de acest lucru la momentul respectiv când o invitație la o conferință sau o carte de vizită impunătoare păreau recompense suficiente.

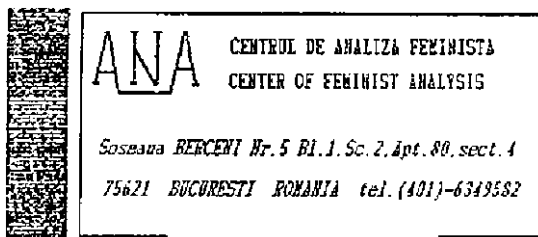
Primele contacte internaționale pe domeniu le-a avut Mihaela M. Se iveau des oportunități de a primi cărți, dar ni se cerea mereu o adresă de instituție, occidentalii evitând să facă donații persoanelor particulare. Apăreau propuneri de colaborări, dar, din nou, era nevoie de o umbrela instituțională.

Inițial, AnA a fost, după cum spune Mihaela M., „o prelungire a unei experiențe a Câr Mârului mai inclusivă, nu doar restrânsă la grupul de prieteni, ci în jurul unui interes mai general”. Până atunci, pentru câteva dintre cele care

aveam să fim nucleul Anei, Câr Mărul fusese singura experiență asociativă născută între și cu prietenii<sup>1</sup>.

Numele Ana se datorează tot Mihaelei M., care tocmai publicase la începutul anilor 1990 un studiu critic pe marginea mitului Anei meșterului Manole. Ana de la Ana meșterului Manole și Ana de la dihotomia AnonA. Adrian Miroiu a sesizat legătura cu analize și faptul că numele ar sugera și o viziunea teoretică. La vremea aceea, partenerii grupului restrâns de Ane aveau poziții diferite față de feminism. Adrian era interesat intelectual, Valentin avea o puternică latură feminină, Vlad era ultrasceptic pe varianta militantă. „dacă mă uit la o femeie și o consider egalul meu, atunci nu mai e femeie”, Petru indiferent, toți fiind cel puțin prieteni de idei<sup>2</sup>. În același timp, în jurul Mihaelei M. începea să se constituie „falanga lui Miroiu” - un grup de fete din cercul de filozofie, multe absolvente ale Liceului de Matematică Fizică numărul 3 (MF3), unul dintre cele mai bune licee teoretice înainte de 1989, care au constituit grupul inițial de Ane teoreticiene: Mara Marin, Anca Gheauș, Camelia Lungu, Cristina Chiva<sup>3</sup>.

1. Este vorba despre un grup informal de prieteni care, dintr-o joacă de tip dadaist, și-a găsit în anul 1987 un nume - Câr Mâr - a scos ani de zile o revistă inteligentă de Revelion cu mult umor, uneori, chiar subversiv. Ne întâlneam o lungă perioadă de timp lunar în jurul unui cuvânt și improvizam câte ceva din perspective multidisciplinare. La scurt timp după 1989, grupul s-a destrămat pe fond, tranziția ne-a disipat interesele și capacitatea de afect colectiv pe care o aveam în exces.
2. Numele nu au relevanță decât pentru un cerc foarte restrâns. Le-am lăsat pentru autenticitate. Nucleul grupului Câr Mâr era format din: Anca Jugaru și Vlad Pătulescu, Doina Ștefănescu și Cristi Petru, Valentin Miroiu, Adrian Miroiu și Mihaela Miroiu, Laura Grunberg și Petru Lucaci.
3. Cele mai multe au avut o traiectorie academică deosebită (masterate și doctorate la universități occidentale de prestigiu), menținându-și un interes pentru zona studiilor de gen și a feminismului. În acest moment, de exemplu, Mara Marin predă un curs de Women's Studies la Universitatea din Chicago.



*Prima siglă și adresa AnA*

Prima siglă și primul pliant AnA au fost o creație de grup într-o bucătărie de bloc de pe Calea Moșilor, adresa oficială fiind cea la care locuia pe atunci familia Miroiu. În forma finală, ea a fost retușată de Petru, artist de profesie și soț de Ană.



*Sigla care a consacrat AnA*

Citesc astăzi statutul și nu simt nimic din ceea ce a fost AnA pentru mine și nu numai pentru mine. De fapt, acest statut este o compilație făcută după câteva modele care circulau la acel moment „pe piață”. Începuseră să apară asemenea organizații și informațiile despre dosarul de înființare se transmiteau de la una la alta. Aveai multe de adunat la dosar: statutul, lista cu 21 semnături ai membrilor fondatori, cec deschis cu contravaloarea minimă de 1.000 lei vechi achitată și aprobarea ministerului de resort. Această ultima cerință era hilară. Să te înființezi ca organizație

1. Membrele fondatoare ale Anei sunt: Mihaela Miroiu, Ileana Dănălache, Doina Ștefănescu, Izabela Buba, Monica Bena, Speranța Dumitru, Speranța Teodorescu, Paloma Iolanda Dogaru, Elena Bira, Irina Liczek, Eleonora Rădulescu, Laura Grunberg, Maria Antoaneta Ciochircă, Cecilia Preda, Rodica Simionică, Cristina Bărâscu, Anca Rodica Goanță, Monica Calotă, Ecaterina Nita, Marilena Filip, Camelia Bălan.

neguvernamentală cu acord guvernamental. În cazul nostru a fost nevoie de acceptul de la Ministerul Culturii. Ani de zile s-a tot discutat pe la seminarii și forumuri ale societății civile despre nevoia schimbării acestor prevederi. Mult hulita Lege 21 s-a modificat de abia în anul 2000 prin ordonanța nr. 26 din 30/2001, după care au apărut tot felul de legi și regulamente menite să reglementeze sectorul nonprofit, să stipuleze criteriile de acordare a statutului de utilitate publică, cadrul de instituire a Colegiului pentru Consultarea Asociațiilor și Fundațiilor sau modalitățile de sponsorizare.

Cele 21 de semnături (de ce 21 m-am întrebat de multe ori ?!) s-au strâns relativ ușor. De pe lista inițială, jumătate erau cunoștințe apropiate ale câtorva dintre noi plus alte câteva nume de conjunctură care astăzi nu îmi mai spun nimic. Cu o directoare suedeză - evident, cu deschidere și sensibilitate la acest domeniu - am organizat o ședință de constituire la Centrul UNESCO-CEPES, unde lucram. Am fost aleasă președintă. Din 1993, statutul Anei a rămas același. Și este unul prost, practic copiat și sumar adaptat după un statut-tip ce circula la acel moment. Nu ne-am pus întrebări atunci. Sincer - eu cel puțin nici nu l-am citit mult timp. Ceea ce făceam părea să nu aibă legătură cu statutul. De el aveam nevoie în copie la orice cerere de finanțare. În timp au fost însă momente când ne-am izbit de anumite stipulări. De exemplu, ne-am dat seama târziu că nu suntem organizate conform statutului și nu avem chestor, lucru care putea să ne fie imputat la orice control. Am rezolvat problema rapid, alegând pur formal la prima ședință un chestor. Nici bordul nu își desfășura activitatea în conformitate cu statutul, neținând adunări generale la intervalul prevăzut. Ne-am conformat în timp, amuzându-ne uneori la o mulțime de chichițe din statutul nostru pe care le descopeream pe zi ce trecea. El a fost mereu un document străin nouă, care nu ne reprezenta, era indispensabil funcționării noastre oficiale și care de multe ori ne-a jucat feste.

În general se consideră că impulsul necesar pentru crearea unei organizații ar consta în elaborarea, recunoașterea și numirea unei probleme recurente la care nici o instituție

existentă nu oferă un repertoriu satisfăcător de răspunsuri. O bună perioadă, AnA a acoperit un astfel de gol pe piața ONG-urilor. Era o mare nevoie de profesionalizarea discursului despre modelele de feminitate și masculinitate (re)produse de societatea românească în tranziție, de crearea de competențe în domeniu, de colectarea de informații cantitative și calitative punctuale, pe diferite sectoare, pe baza cărora să se poată „pretinde” lucruri. Nu cred că acesta a fost imboldul real de constituire al organizației, cred că interesele individuale legate de satisfacția de viață au primat inițial, dar indiferent de motivații, AnA oferea la început un repertoriu de răspunsuri satisfăcătoare într-un teren virgin și minat de prejudecăți. În timp, intrată în competiție, răspunsurile ei nu au mai fost atât de percutante, deoarece AnA a rămas o romantică, o rebelă, probabil și o „comodă” care nu s-a acomodat cu rigiditatea structurilor birocratice într-o lume care devenea tot mai pragmatică. Orice fel de trăire, radicală sau convențională, este riscantă în societățile de astăzi, după cum a observat de fapt și Ulrich Beck. În acest sens, AnA și-a asumat inițial riscuri (și-a asumat feminismul explicit prin titulatură, a pornit cu proiecte care puneau sub semnul întrebării reformele din învățământ, a forțat pătrunderea în limbajul academic și activist a „neologismelor” specifice domeniului: realitate genizată, discriminări de gen etc.). Paradoxal, atunci când terenul părea defrișat și slalomul prin realitățile tranziției ar fi trebuit să fie pentru ea mai lin, AnA nu a mai riscat la fel, s-a înscris în rândul ONG-urilor cuminți care își organizau centre de documentare, ofereau informații, aveau program cu publicul. Toate acestea erau lucruri absolut necesare dar cred că AnA avea un temperament făcut pentru un alt tip de implicare.

Crearea Anei a satisfăcut diferențiat, pentru fiecare din noi, în diferite momente, o serie de nevoi umane de autoactualizare, statut, afiliere/apartenență, securitate/siguranță. Am făcut parte din AnA pentru că voiam să facem ceva, aveam nevoi atât din registrul instrumental al acestora - în sensul că ne lipsea ceva (o slujbă, un salariu etc.) - dar mai ales, cred eu, aveam nevoi în sens de îngrijorare morală, nevoi în

sensul că resimțeam individual, dar mai ales colectiv, discrepanță dintre ceea ce este și ceea ce ar trebui să fie în zona raporturilor și responsabilităților sociale dintre femei și bărbați. Sigur că unele au venit înspre AnA fiind motivate mai ales de nevoi „fundamentale” (salarii, bonuri de masă, carte de muncă, asigurări etc.), nevoi menționate sec în orice manual de sociologia organizațiilor. Dar AnA s-a clădit în primul rând pe un alt tip de nevoi. Pas cu pas, proiect cu proiect, buget cu buget, conflict cu conflict, realizare cu realizare AnA, prin diverse procese de coerciție, mimetism, de standardizare sau normativizare (de asemenea, enumerate în cărțile de specialitate), s-a socializat învățând limbajul verbal și nonverbal, normele și strategiile de conduită instituțională specifice locului și timpului. AnA a avut ceea ce americanii numesc „commitment” - angajament, dăruire, implicare față de o cauză. Cel puțin nucleul Anei a crezut realmente că este nevoie de conturarea unui discurs alternativ la cel public de marginalizare a problemelor de gen. Ce nevoi ale grupului-țintă a acoperit AnA este o altă discuție care ar merita extinsă. AnA nu s-a ocupat în mod direct de nevoile practice, imediate ale diverselor grupuri de femei, de nevoile resimțite și exprimate de acest grup-țintă. AnA și în general ONG-urile s-au axat mai curând pe acele nevoi impuse normativ de comunitatea internațională, pe nevoile „știute dinainte”, translatate sau impuse de lumea occidentală venită după 1989 să civilizeze Europa de Est. Uneori, aceste nevoi coincideau cu cele de pe teren (de exemplu, nevoia de protecție a femeilor supuse violențelor de tot felul). Alteori, erau tipuri de nevoi (dezvoltare durabilă, capacitate etc.) care nu păreau prioritare, dar care, dacă erau bine transpuse într-un program, nu puteau face decât bine grupului social respectiv. Însă indiferent de tipul de nevoi la care ne referim este vorba despre nevoi văzute, înțelese și chiar trăite ce capătă altă dimensiune decât stricta clasificare din buchea unei cărți.

Fiind în general o „fană” a experienței (chiar în detrimentul ei performanța) cred în puterea și magia clipei/exemplului trăit și de aceea ofer în finalul acestui subcapitol,

două însemnări de jurnal pe post de material didactic, doar două dintre multele peripeții din lungul drum al Anei de la romantism la pragmatism, două din întâmplările care povestite și nu teoretizate pot fi, eventual, amuzante dar sigur sunt instructive.

^^^ ^^ ^^ ^^ ^^ ^^ V JURNAL DE DRUM ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^

#### 1994. Peripeție de început

Discuție între MR, membră AnA și o tânără participantă la același congres internațional:

Tânăra: Știi, și eu sunt membră AnA. V-am văzut pe listă și...

MR: Dar nu v-am văzut pe la AnA.

Tânăra: Eu am plătit cotizația doamnei AD.

MR: Care cotizație?

Tânăra: Cotizația de membru AnA... (atâția) dolari pentru un an.

MR: Dar noi nu avem cotizație la AnA...

La întoarcerea în țară MR ne anunță de incident. Facem ceva săpături și aflăm că, într-adevăr, în numele nostru, fraudulos, AD, membră fondatoare (doctor, cadru didactic și cercetătoare) strângea cotizații în valută de la studentele ei, promițându-le acces la cărți și participări la conferințe internaționale.

A fost un prim șoc major al Anei pe piața ONG-urilor. AnA s-a mirat, jenat, panicat. Nu știa ce să facă. A convocat adunare generală, a consultat pentru prima dată atent statutul și regulamentele.

A urmat o ședință la Universitatea București, la care persoana cu pricina, deși convocată, nu a venit. S-a discutat stângaci situația și s-a votat excluderea ei din AnA. A fost pentru prima dată când cineva a întocmit minuta unei întâlniri și s-a făcut un proces-verbal legat de hotărârea de excludere. Inconfortabilă situație. Îmi amintesc că nu ne găseam tonul, nu știam clar regulamentele din statut, nu prea înțelegeam ce ni se întâmplă și de ce ni se întâmplă. În final, multe am rămas cu un gust amar... Presupun că, într-o traducere liberă, asta ar însemna că ne-am mai maturizat un pic. Cât despre doamna AD, nici o grijă, este bine mersi... Poate ia cotizații fictive de pe la alte organizații. Cât despre cotizații, peste câțiva ani am încercat să le introducem din dorința de autofinanțare. Nu am reușit.



Nu la mult timp după acest duș rece am avut poate cel mai dificil moment în organizație. A fost prima și ultima dată când AnA a avut probleme cu decontările, cu raportările. îl povestesc pe scurt din convingerea că el se constituie într-o lecție privind ceea ce nu trebuie să facă un ONG la început de drum. îl povestesc pentru că este emblematic pentru starea inițială de dezinteres a Anei față de aspectele financiare, legale, organizaționale, stare care ne-a costat mult - inclusiv o instituționalizare și regularizare a activităților forțată de împrejurări, nu venită din convingere.

## JURNAL DE DRUM

### 1996. Peripeție de început

Primăvara lui 1996, nu aveam încă sediu, aveam entuziasm, contacte bune în străinătate, un e-mail instalat de niște prietene din SUA (NEWW) la o tânără Ană - Cristina -, cărți donate de câteva persoane și organizații pe care le depozitam în beciul de la UNESCO sau pe la noi pe acasă. Aveam însă creativitate, mult feminism citit la activ, nevoia de a face ceva, spirit de echipă. Am câștigat pentru prima dată proiecte importante: un program PHARE de „Egalitate prin diferență” și un alt program PNUD - „Gender capacity building”. A apărut problema: cine să ne organizeze, cine să facă contabilitate, rapoarte, secretariat. Toate aveam serviciu, obligații și nu ne puteam asuma asemenea răspunderi administrative pentru care nici nu eram competente.

Paradoxal sau, poate, firească, ne-am dat în grijă, ori am fost luate în grijă de un bărbat. Am găsit un soț al unei persoane față de care aveam toată încrederea și care ni l-a recomandat ca om bun la toate. Așa că el, Mihai C., ne-a preluat. I-am dat actele, la scurt timp i-am dat și drept de semnătură în bancă, l-am lăsat să ne achiziționeze computer, xerox, să facă plăți... Noi ne-am văzut de conținut: publicații, seminarii, articole etc.

Activitățile au mers bine. Momentul decontărilor și raportărilor către finanțatori a fost însă momentul dușului rece. Nimic nu era pus la punct. Nu mai aveam acces la nici un document oficial.

Au urmat telefoane, presiuni la nevastă și foarte mulți nervi. Nu obțineam nimic. Doar amânări. Am descoperit curând că până și ștampila organizației fusese reprodușă și că avea acum dublură cu ajutorul căreia putea semna și parafa orice în numele nostru.

Într-o seară, am organizat un adevărat comando feminin: Laura G., Mihaela R., Cecilia P. Știam unde locuia (acolo se aflau și toate documentele Anei. Ne-am postat literalmente într-o seară în fața casei, undeva pe lângă parcul Tineretului. După un timp a apărut cu mașina, nu a vrut să oprească. Ne-am așezat pur și simplu în fața mașinii. Am devenit isterice. Țipam la el. Eu, bineînțeles, am plâns (spun bineînțeles, căci eu am bătut și în alte momente ale Anei). El, bineînțeles, a făcut promisiuni.

Finalul? Sub o formă sau alta am reușit să depunem rapoartele. Prin nevasta lui MC am obținut actele și ștampila înapoi. Eu m-am dus la bancă cu un buchet de flori pentru cea care se ocupa de contul nostru și i-am anulat dreptul de semnătură. Am aflat că am prietene cu tați experți contabili și am obținut acordul bordului pentru a plăti o expertiză contabilă din care a reieșit o gaură de câteva milioane la acel moment și multe nereguli în acte. Am fost sfătuite să nu mergem mai departe cu un proces căci este istovitor și se poate eventual termina cu sechestrul pe bunuri. lucru greu de realizat.

După această aventură, ne-am ales cu Anca J., alias JAC-constantă AnA și directoarea noastră financiară de atunci încolo. Ne-a părăsit Livia D., singura care nu a vrut să accepte că este vorba despre fraudă și care a considerat că exagerăm. dar care nu peste mult timp, colaborând în cadrul unui ONG nou cu același personaj. a ajuns mai mult sau mai puțin la aceleași concluzii. Nu ne-am mai putut recupera pe veci TVA-ul pentru diverse achiziții căci avem această pată în contabilitate (în general, recuperarea TVA-ului de către ONG-uri este problematică). În timp am descoperit că până și achizițiile făcute pentru noi au fost, de fapt, aparatură second hand luată drept nouă.

După perioada Mihai Chebelevu (MC cum îi spunem noi), inocența Anei s-a risipit. AnA a devenit matura AnA și a înțeles că un ONG poate fi privit din afară și ca o afacere, că trebuie nu doar bună credință, ci și vigilență, că lumea de afară nu e chiar așa de frumoasă. În timp, am mai avut ocazii să vedem cum e tratată AnA, jurizată nu de specialiști, ci de reprezentanți

1. Anca Jugaru, dincolo de pregătirea economică, a făcut masteratul de studii de gen de la SNSPA și un curs postuniversitar la distanță coordonat de Rossi Braidotti, specializându-se și publicând studii de teologie feministă.

ai lumii afacerilor care confundă lumile și, uneori, împrășcă cu noroi. Dar trăirile copilăriei Anei erau depășite. Maturitatea Anei a însemnat și capacitatea de a rezista sufletește la asemenea lovituri sub centură.

Cam așa s-a produs maturizarea pe formă și nu pe conținut. De atunci am fost mai atente la bani, la cine semnează etc. De atunci, eu am rămas cu obsesia permanentă că nu trebuie să fiu singura răspunzătoare pentru ce semnez (deși conform legii am fost). De atunci am tot avut obsesii legate de semnătură și, probabil, am exasperat unele colege. După aceste incidente AnA romantică a fost înlocuită cu o AnA mai lucidă, justificând birocrația și instituționalizarea ce a urmat și care, venind peste noi, ne-a adus beneficii, ne-a dat, dar ne-a și luat.

Lui MC și tuturor celor care au trișat și au fost duplicitari față de noi, din perspectiva timpului, vă mulțumim. Ce nu te omoară te întărește. Ne-au ajutat să ne maturizăm ca formă. Maturizarea pe fond s-a făcut lin, plăcut, asumat, individual, în echipă și, firec, cu costurile ei.

(o variantă detaliată a acestei povești  
 ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ a apărut în revista *AnaLize*, nr. 13, 2002)

Cam așa a fost debutul Anei pe piața ONG-urilor. Un debut infantil, neprofesionist din punctul de vedere al managementului instituțional, al leadershipului, al ancorării la realitățile haotice autohtone. Un debut entuziast, al unei echipe cu individualități dornice de afirmare individuală, dar și de implicare în viața civică. O echipă relativ tânără la acel moment, bine racordată internațional, care încerca să profesionalizeze un discurs, un domeniu încărcat de prejudecăți, neconsiderat printre prioritățile tranziției haotice și derutante pentru toată lumea.

## 2. Eșecul unui succes. De la presiunea lipsei de structură la tirania structurii

La puțin timp după înființarea oficială a organizației, lucrurile s-au precipitat. Au apărut aplicațiile, finanțările, pliantele și „implementarea” a diverse programe „focuseate” pe cuvinte-cheie impuse de finanțatorii externi. La început, programele se potriveau la capitolul „drepturile femeilor” sau „femeile - grup marginalizat” (cel mai adesea, alături de romi). Apoi a început să apară cuvântul gen pe listele de priorități. Mai târziu, sintagma miraculoasă a fost „dezvoltare comunitară”, urmată de „dezvoltare durabilă” (ce e drept, la acest capitol nu am reușit să concepem un program pe tema „femei și dezvoltare durabilă”!). Apoi a apărut „capitalul social” pentru care a pledat personal și pe viu Fukuyama în aula Academiei de Studii Economice, astfel încât a devenit evident că un program pe femei, despre femei, cu femei trebuie gândit sau cel puțin formulat astfel încât să poată fi evaluat din perspectiva impactului său asupra dezvoltării capitalului social în România. încet, încet și-a făcut loc și limbajul specific „preaderare” din programele Europei - ACCES - pentru sprijinirea societății civile din țările care încă nu făceau parte din Uniunea Europeană. Asistența financiară se acorda acum în două sectoare de activitate, dintre care unul, „domeniul adoptării și implementării acquis-ului comunitar” este, din punctul meu de vedere, chintesența noului limbaj tehnic, de lemn, al construirii democrației în Est cu cărămizi din Vest.

Racordarea permanentă a intereselor și competențelor la cerințele finanțatorului a fost frustrantă mai ales în lipsa altor surse de autosusținere și a unui mediu fiscal intern neprietenos.

1. Singura inițiativă notabilă și realmente folositoare sectorului privat a fost acel „1%” devenit apoi „2%” pe care firmele private pot să îl vireze din 2004 înspre organizații neguvernamentale în schimbul deducerii din impozitul pe profit. Desigur, sunt organizații private legate de această facilitare, dar principiul este unul bun.

Dacă cereai în mod transparent continuarea unui program (cum a fost în cazul nostru dorința de a continua programul de educație nonsexistă - adică demararea unui studiu la nivel național pe manuale și programe școlare în vederea găsirii unor soluții de sensibilizare a acestora la problematica de gen, în fond la problematica educației pentru respectarea diferențelor), erai de obicei refuzat. Dacă schimbai macazul în fiecare an și te mulai pe prioritățile finanțatorilor - aveai mai multă credibilitate, luai punctaj mai bun la evaluare și aveai fonduri. Mereu trebuia să vii cu altceva ceea ce producea insatisfacție și o senzație de neprofesionalism. Mereu lăsați lucruri începute și neterminate. După un an în care investeai într-un anumit proiect, de abia îți construiai o echipă, îți creai un nucleu de colaboratori, pilotai niște instrumente de cercetare și testai inițiative. Terminai proiectul și pe fond lăsați lucrurile la jumătate. Menționați „continuarea eforturilor” la capitolul „Follow-up” din rapoartele finale, testai piața donatorilor (să vezi ce e „trendy” pe la finanțări) și, de obicei, te apucați de altceva pentru care reușeați să obțineți finanțare. Scrierea de aplicații, completarea tuturor anexelor și cerințelor, pregătirea dosarelor de finanțare în câteva exemplare erau, mai ales în lipsa unui fundraiser plătit (nici un finanțator nu ți-ar fi dat bani pentru a angaja așa ceva), consumatoare de timp, energie și creativitate. Este și unul dintre motivele pentru care, consider eu, deseori, activitățile propuse de societatea civilă, inclusiv de organizațiile de femei, au luat excesiv forma seminariadelor. Era cel mai la îndemână să propui și să faci un workshop, o masă rotundă, o conferință cu un catering aferent, agendă, listă de participanți și recomandări finale. Dar impactul lor era minimal. În general, impactul societății civile privită doar prin prisma ONG-urilor a fost mult timp minimal și din cauza acestei dependențe permanente de interesele, prioritățile de pe agenda donatorilor externi, care nu întotdeauna au coincis cu cele autohtone. Pe parcursul anilor, câteva organizații au reușit să-și creeze o anumită stabilitate instituțională, punând la punct strategii de autofinanțare care le-au mărit aria de autonomie.


**JURNAL DE DRUM**
**Câini vagabonzi**

(6-8 iulie 2001, seminar Buftea „Dimensiunea comunitară a egalității de șanse”, organizat de Fundația SOROȘ pentru o Societate Deschisă/Programul pentru Femei)

Două zile de seminar, agendă stufoasă, documente multiplu-cate și distribuite, bani consumați. Încerc să îmi amintesc ceva legat de conținutul sau urmările acestui eveniment. Nimic. Am o singură și unică clară amintire: mușcătura de câine din fața Palatului Știrbei de la Buftea urmată de investigații legate de sănătatea agresorului și de injecții dureroase...

AnA s-a dezvoltat încercând să păstreze spiritul de prietenie și plăcerea de a face ceva împreună. În perioada de început, de creare, de naștere, creativitatea, entuziasmul, disponibilitatea la efort și timp investit, angajamentul au fost maxime. Există un anumit „simț al familiei” care s-a pierdut încet pe parcurs. Era un cerc oarecum închis de colaboratori aleși pe competențe, dar mai ales pe criteriile de empatie emoțională și intelectuală care făceau de plăcere și din convingere ceea ce considerăm că are un rost să fie făcut.

Stadiul acela colectiv cu ierarhii informale și fără răspunderi clare nu putea ține o veșnicie. A început să se simtă pe piața ONG-urilor o presiune pentru formalizarea procedurilor, practicilor. A început ceea ce aș numi *tirania lipsei de structură*. S-a trecut (iată cum dă buzna impersonalul) la elaborarea de structuri - de extindere, delegare, coordonare cu accent pe reguli, pe specializarea posturilor, pe nevoia de a administra organizația nu prin influență personală, ci prin sisteme de operare eficiente pentru a coordona activități. Pe noi, „vremurile” și nu convingerea că așa e bine ne-au determinat să acceptăm pasul următor: instituționalizarea. La AnA a fost o permanentă rezistență latentă sau fățișă față de acest pas. Dar era pe de altă parte evident că nu se mai putea lucra eficient fără un sediu, fără dosare, fără ordine.

**REGULAMENT DZ ORMVR INTRRIOARA**

Începând eu data de 1 septembrie 1997, **accesul publicului** în **Centrul AHA** va fi permis zilnic (jrtai puțin sâmbâta și duminica)\* astle: luni, **mieL**,"curi și vineri **între** orele 9.30 - 12.30 și **marii și joi**, **între orele 14.30- 17.30**.

**Accesul persoanelor străine** în centru în afara programului de lucru se va face doar cti permisiunea coordonatoarei centrului sau a președintei societății.

Accesul persoanelor străine în incinta centrului se va face doar în prezența a cel puțin un membru al personalului centrului.

**Accesul membrilor ANA :**

- **în centru** (în afara orelor de **program** ) va avea loc ctt instiinlarea prealabila a coordonatorului centrului sau a președintei societății .

- **la documentele societății** se va **face** cu permisiunea unui membru al consiliului dc administrație.

. la telefon/fa este permis cu condiția achitării în prealabil a sumei de 500 lei/convorbire personala, în cazul LCicfonului și la prețul pielei/pagina, în cazul laxului. (Banii vor fi colectați de Florentina Bocioe sau Luminița Condei și vor fi folosiți pentru plata convorbirilor adționale ).

- **la echipament:** echipamentul poate fi folosit doar în incinta **centrului** cu excepția Iap-topului, rclroproectorului, fJipehart-ului și a aparatului foto (care se iau și se predatt sceretarci centrului cu semnătura );

*Pagină din regulamentul de ordine interioară*

Ne-am găsit un sediu (vezi studiul de caz „Ferdinand 24 - mai mult decât o adresă”) și, în mod firesc, a venit și momentul în care am făcut angajări - lucru nou pentru noi. O perioadă colaborările s-au făcut pe filieră informală, pe cunoștințe. Au lucrat ca secretare sau documentariste AnA studențe de la masterat, care aveau nevoie de un surplus de bani și timp pentru a citi, persoane care se implicau și în proiecte fără a fi simple secretare, foste eleve meditate pentru facultate de vreo mamă de Ană sau chiar de Ane sau rude ale unor Ane. La insistențele coordonatoarei centrului de atunci - o fană a birocrăției - am încercat și varianta birocratică, anunț la ziar, interviuri cu comitet de selecție, perioadă de probă etc. Am angajat în acest fel secretare, directoare executivă, specialist IT, am încercat chiar să angajăm și un fundraiser, oferind, pe perioade limitate, locuri de muncă cu salarii peste salariul mediu pe economie. Retrospectiv, calea aceasta s-a dovedit a nu fi cea bună

pentru AnA, majoritatea angajărilor făcute pe această filieră fiind neizbutite. AnA nu avea nevoie de angajate, ci de „Ane”. Nu avea nevoie doar de salariate disciplinate care să țină totul în ordine, să răspundă la telefoane, de preferat și în limbi străine, să se priceapă la computer, să știe să clasifice publicațiile etc. Avea nevoie de persoane interesate de ceea ce se făcea acolo, persoane care să creadă că munca lor acolo are realmente un sens pentru o anumită comunitate, persoane care să aibă emoțional și/sau intelectual „grija” lipsei de vizibilitate a femeilor în politică, de statistici segregate pe sexe în multe domenii, de modele feminine puternice în manualele școlare sau de legi specifice care să reglementeze problema violenței domestice, a hărțuirii sexuale sau discriminării multiple. La un moment dat, prin concurs, am angajat o directoare executivă.

Lipsa de experiență și-a spus cuvântul, impresia de la interviu fiind total greșită. Ne-am trezit cu o persoană fără „grijile” de care vorbeam mai sus, care avea pretenții la telefon personal, care cerea secretarei (cu care împărțea aceeași cameră) să îi facă legăturile telefonice, se prezenta dezastruos în public atunci când reprezenta AnA. Cum să faci o concediere? Era ceva cu totul nou pentru noi, găsirea unei soluții consumându-ne emoțional foarte mult, îndepărtându-ne atenția de la proiectele propriu-zise în care eram implicate. Ședință, listă de nemulțumiri pregătită, consultarea atentă a regulamentului și a contractului de muncă - o seară grea la AnA, un moment care, din perspectiva timpului, zic că ține de maturizarea unei instituții, dar și de erodarea ei.

Spiritul Anei nu s-a acomodat prea bine cu organizația AnA care începuse să se dezvolte. Cele care au crezut în nevoia de suprainsitucionalizare nu aveau charisma și calitățile manageriale de a introduce aceste schimbări cu blândețe și cu grijă pentru Anele romantice și refractare la birocratizare, care se lăsau oarecum conduse de aceste câteva persoane ce păreau organizate și dispuse la investiție de timp și energie pentru a planifica, a reglementa pașii. AnA nu a reușit să se bucure de avantajele raționalității birocratice de tip weberian bazată pe specializare funcțională și pe autoritate ierarhică.



Am refuzat conștient sau inconștient să ne supunem cu adevărat rigorilor unei structurări mai eficiente. Sigur că pericolul birocratizării protejării drepturilor oamenilor în general și al femeilor în particular este unul real. Atunci când birocratizarea devine un scop în sine, ca să supraviețuiască, complică procedurile, regulile, impune restricții, descurajează creativitatea și încurajează rutina. În cazul Anei, cred, ne-am speriat mai mult decât trebuia. Am făcut de fapt prea mare alergie la disciplină pentru că venea în prelungirea tipului de disciplină care ni se cerea multora la serviciile noastre. Cel puțin în cazul meu, sătulă de birocrăția de la locul meu de muncă, am creat o ambiguitate și mai mare lăsându-mă pe de o parte organizată, acceptând propunerile de a introduce tot felul de proceduri de organizare și control a „departamentelor” organizației (centru de documentare, școala, editura), iar, pe de altă parte acumulând tensiuni care în timp au avut asupra mea, dar și a organizației, efecte perverse. Supraorganizarea a diluat substanța muncii la AnA - ori prin profilul Anelor tocmai substanța era cea care prima. Multe dintre noi lucram în afara Anei în instituții birocratice și nu suportam ca AnA să fie o prelungire a acestora. Pentru noi AnA însemna altceva. Au apărut în AnA conflicte inițial tacite, dar apoi chiar explicite atât de rol, cât și de scop. S-a diluat „starea de bine”, AnA a devenit un loc de muncă în care, dacă era directoarea centrului la sediu, nu aveai voie să fumezi (ca în orice instituție europeană nu!), aveai regulament de ordine interioară, totul era înregistrat, ștampilat, îndosariat, iar proiectele deveniseră de tip fast food : „dezvoltarea centrului de resurse”, „crearea de baze de date”. Proiecte care nu ne atrăgeau prea tare pe unele dintre noi, dar știam că sunt necesare pentru plata chiriei, a salariilor, a internetului etc. Existam mai mult pentru sediu (care era desigur un centru modern de resurse pentru studii de gen) și angajați, și nu pentru fondul problematicei care ne adunase inițial : dorința de a face ceva, în zona noastră de competență și interes, cu deficitul de egalitate de șanse între femei și bărbați existent în România.

Oarecum paradoxal, au fost ani în care, în ciuda acestei tensiuni latente pe care o percep acum, AnA a fost premiantă, a strălucit, a fost, pe felia ei, o vedetă. Și asta i-a făcut bine, căci o organizație, ca orice persoană, are nevoie să fie laudată, are nevoie de recunoaștere, de coroane care să îi mobilizeze energiile, de mici sau mari momente de glorie în comunitatea din care face parte. AnA a avut parte de așa ceva. Recunoașterea a venit destul de repede și chiar neașteptat (vezi „AnA: laudațio”).

Momentele de recunoaștere formală ale Anei arată faptul că așezarea, structurarea, birocratizarea au însemnat perioada de glorie a Anei. Eșecul acestui succes, în măsura în care se poate numi un eșec faptul că am supraviețuit la randament maxim doar 10-12 ani, ține și de faptul că, în spatele structurilor, sediului, organizării, nu s-a aflat un manageriat prietenos la birocratizare. A existat la multe dintre noi, latent, frica de sacralizare a normelor sau de supraspecializare administrativă. Am fost mereu în două luntre - pe de o parte, rebele și refractare la normele instituționale care le dublau pe cele din viața noastră de dincolo de Ana, pe de altă parte, intrate în jocul supraviețuirii structurate a societății civile - făcând în consecință concesii nevoii de ordine și disciplină. într-un fel, cred că am o parte din vină. Un lider este cel care, fără să fie tiran, face astfel încât oamenii să vină acolo unde vrea el și unde de fapt vor și ei. Eu cel puțin am fost o lideră care nu a știut de la un punct încolo unde să ducă AnA. Cum declara de fapt și o membră a organizației în chestionarul trimis la începutul acestui proiect: „AnA nu a avut o strategie de dezvoltare pe termen lung”.

Tema vinovăției este o temă complexă la care am meditat cu prilejul acestui proiect de scriere a istoriei private a Anei. Dacă atribuim vinovăția indivizilor, atunci soluția este reprimarea celor care încalcă normele și/sau educația. Eu și alte câteva ne-am retras la un moment dat din AnA. Ne-am autoreprimat. Pe de altă parte, dacă atribuim „vinovăția” sistemului, atunci soluția ar fi fost schimbarea lui. În acest caz, AnA ar fi trebuit reorganizată din temelii. Dar noi, majoritatea, iubeam AnA cea retro, AnA cea un pic elitistă,

AnA cea informală, AnA cea fără numere de ordine pe fiecare scrisoare și fără regulament de ordine interioară. Tot din teorie se știe că de regulă pentru diagnoza orientării unei societăți putem folosi un indicator de învinovățire a instituțiilor, a organizării sistemului (i.v.s.) și un indicator de învinovățire a indivizilor (i.v.i.). Valori ridicate ale primului indicator (i.v.s.) și scăzute ale celui de-al doilea (i.v.i.) pot indica o orientare către schimbare, perfecționare, dezvoltare socială. Obsesia de a blama indivizii (ceea ce se pare că face societatea românească la acest moment) nu e semn bun, căci înseamnă să justifici rateurile prin învinovățirea indivizilor. Translatând discuția la situația din AnA aș spune că, în momentele de criză, ne-am căutat prea mult vini individuale (am îmbătrânit, nu mai avem energie, nu mai reușim să atragem fonduri, ne neglijăm familiile etc.), în loc să încercăm să descifrăm problemele instituționale. Acest pattern al învinovățirii persoanelor a deturnat atenția de la problemele reale ale unei organizații în formare intrate într-o competiție haotică pentru resurse, imagine, parteneriate, vizibilitate.

Au fost multe întâmplări la AnA, de neconsemnat într-un studiu științific de tip clasic despre evoluția unei organizații, dar care dau, din punctul meu de vedere, substanța, savoarea, autenticitatea a ceea ce a fost cu adevărat această organizație. Privatul, intimul Anei făcute publice oferă o altfel de imagine despre un ONG, care poate completa analizele specifice întreprinse în zona sociologiei organizațiilor. Eu, ca și AnA de altfel, uit și îmi amintesc selectiv (Douglas, 2002). Cu siguranță am uitat aspecte, detalii importante pentru alte Ane. În schimb îmi amintesc cu o acuitate specială contextul participării Anei la Conferința Internațională a Femeilor din Beijing 1995, atmosfera de la Foișorul de Foc sau paradoxul comunicării virtuale a unui grup eminentemente făcut să comunice direct, informal, să se simtă bine nu doar să fie eficient. Sunt trei microstudii de caz pe care le ofer în continuare pentru a întregi, din perspectiva unei sociologii fără haine de gală, istoria unui ONG așa cum cred eu că trebuie povestită.

### 3. Studii de caz

#### 1. *Beijingul sau copilul*

Confesiunea pe care urmează să o fac acum este personală, dar indispensabilă pentru demersul pe care mi l-am propus. Este legată de genul de corelații între viața publică și privată a unei organizații, între faptele decontate instituțional și destinele personale ale oamenilor implicați care dau de fapt autenticitate și veridicitate oricărei istorii a unei instituții. Este, dacă vreți, o altfel de discuție implicită despre *agency vs structuralism*, despre obiectivitate *vs* subiectivism, cantitativ *vs* calitativ.

În vara lui 1995 urma să aibă loc, în Beijing a patra Conferință Mondială a Femeilor. Se vorbea deja mult despre asta în mediile ONG-urilor de femei. Se anunța un eveniment important pentru femeile din lume, implicit pentru Ana, fiind primul eveniment major la care ar fi putut participa.

În iarna aceluiași an mi-a murit în condiții tragice și traumatizante tatăl. El mă încurajase să mă înscriu la doctorat în sociologie cu o temă feministă și tot el mă încurajase să aplic pentru a merge la Conferința Mondială a Femeilor ce trebuia să aibă loc. Intuia că nu va fi ceva cu caracter academic, ci mai curând activist, dar considera că nu poate fi decât o experiență de viață interesantă. La scurt timp după moartea lui, am simțit o nevoie acută - fizică și psihică - de a face un copil - al doilea copil. Am avut senzația, greu de explicat în cuvinte, că nu este atât o dorință a mea, cât o „nevoie” a sufletului chinuit al tatălui de a reveni. Simțeam că sigur voi avea o fată, care va semăna cu el. Am purtat acest gând cu mine o bună perioadă. La început am avut ezitări pentru că luasem multe buline calmante și îmi era frică de posibilele consecințe. Pe urmă, însă, m-a luat viața cu mărunțișurile ei în care mi-am găsit argumente de a amâna. La un moment dat, știu că m-am gândit, măcar pentru o clipă, și la faptul că, în eventualitatea unei sarcini,

„ratez” Beijingul. Acum mi se pare ridicol, dar știu că mi-a trecut și asta prin minte. Și știu că sună foarte prost să spun acest lucru. Mult timp cred că mi-am suprimat această amintire. Să merg la Beijing sau să nu mă mai păzesc și să încerc să mai fac un copil? „Sau” sună ciudat astăzi. Sună nelalocul lui, dar, de dragul autenticității demersului meu, trebuie să mi-l asum, cu riscul de a fi judecată și de alții, nu doar de mine. Mirajul turismului în China și al posibilității de a lua parte la un eveniment de asemenea anvergură a contribuit într-un fel la surclasarea vocilor astrale care păreau că îmi comunică ceva și a instinctelor materne renăscute acut dintr-o conjunctură tragică.

Tentația călătoriilor în sine nu a fost niciodată mare la mine. Ce e drept, Beijing era o destinație cu totul aparte și eram „pe val”, aveam toate șansele să fiu, ca reprezentantă AnA, pe una din listele celor sponsorizate. Aveam curiozitatea participării la un eveniment de asemenea dimensiune și anvergură. Platforma Beijing era ca o biblie care se citea printre activiste în perioada aceea. Dar la fel de bine știu că tot în aceeași perioadă am simțit, mai mult ca oricând, că este momentul să mai fac un copil. Dar nu l-am făcut. Azi îmi lipsește acel copil dorit și amânat. Azi am chiar o stranie senzație că amânarea a echivalat cu un avort. Mă întreb : dacă chiar aș fi rămas gravidă în prag de Beijing aș fi făcut oare un avort, motivat fie și indirect, colateral de gândul acestei oportunități ? Dacă aș fi făcut avortul, l-aș fi mărturisit aici sau frica mea și a altora interiorizați în mintea mea de „ce va spune lumea despre feministe” ar fi învins dorința de autenticitate care a stat la baza acestui demers biografic ?

Azi nu mai pot face nimic decât să îmi mărturisesc mie acest gând, meditănd la faptul că, pe lângă istoria formală a unei organizații (faptul că AnA a fost prezentă la a patra Conferință Mondială a Femeilor), există și evenimente din viața personală care dau altă încărcătură, semnificație, conotație vieții unui ONG. Ca și în multe alte momente, istoria Anei trebuie înțeleasă în contextul istoriilor personale ale Anelor, care au influențat decizii, schimbări, au creat tensiuni

sau, dimpotrivă, au găsit soluții de ieșire din criză. Anumite proiecte nu au putut prinde viață pe hârtie pentru că mama cuiva era în spital sau cineva făcuse un atac cerebral, altele au fost posibile datorită relațiilor de prietenie dintre o Ană și altcineva, masteratul de gen s-a putut crea așa de ușor pentru că Mihaela Miroiu era la momentul potrivit în poziția potrivită pentru a impune acest lucru, anumite Ane au părăsit corabia pentru că s-au căsătorit și soții nu prea au agreat asocierea lor cu mișcarea de femei sau, dimpotrivă, pentru că au divorțat și au fost prea răvășite ca să se mai poată ocupa de proiectele organizației. Poate anumite relații private ale unor Ane au fost influențate de AnA, de lecturile feministe, de contactele prin intermediul Anei. Au fost cu siguranță ședințe de bord ratate pentru că prea multe eram „la ciclu” adică cu nervii în pioaneze. Oportunitatea unei burse în străinătate a deturnat anumite planuri ale unor Ane.

Aceste observații de ordin calitativ fac parte din istoria Anei - ele întregesc un destin instituțional, pot explica sincopă sau energii neobișnuite fiind uneori informații mai importante decât statistica numărului de proiecte și a bugetelor aferente. Aceste amănunte pot fi interpretate la o primă lectură ca istoria cojii, și nu a conținutului. Eu însă cred că nu este așa. Cred că aceste amănunte, pe care le ridic la rangul de poveste în această carte, fac parte integrantă din miezul, și nu din coaja biografiei unei organizații. Proiectele, fondurile, rezultatele concrete obținute și cuantificabile în număr de participanți, studii, publicații, campanii de lobby, inițiative legislative etc., spun ce s-a făcut. Asemenea amănunte explică cum s-au făcut aceste lucruri. Îmbogățită cu ele povestea devine umană, întrupată, îndrăznesc să spun „mai” adevărată.

Revenind la opțiunea mea, nu mi-am urmat instinctul, m-am păzit și am participat la selecția făcută de PNUD pentru cinci locuri. A fost o ședință cu multe reprezentante ale organizațiilor de femei în care s-au cerut propuneri. Am fost propusă și votată fără probleme. Poate și faptul că eram în doliu m-a ajutat... Nu, acum sunt cinică și rea cu mine. Nu. La acel moment, AnA era absolut îndreptățită să participe.

Am fost așadar la a patra Conferința Mondială a Femeilor. Călătoria a fost una cu totul specială. Un tren festiv pus la dispoziție și sponsorizat de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) a luat câteva femei din țările Europei de Est și le-a dus de la Varșovia via Novosibirsk, Irkutsk, Ulan Bator, Erlyan până în Beijing. 10 zile cu trenul. Un tren intens mediatizat internațional. Un tren multicultural cu zeci de femei și câțiva ziariști și barmani bărbați rătăciți. Un tren care oprea în fiecare oraș mare unde coboram, eram primite cu pâine și sare, cu program artistic, făceam poze și dădeam interviuri. Aveai senzația că intri și ieși dintr-un film suprarealist. Un tren de tip „școală de vară” - cu module intensive predate de occidentale, în special de americance. Eram repartizate în 7 grupe, fiecare urmând să participe la câte un workshop pe una dintre teme:

- Democratizare și leadership;
- Abilități de negociere;
- Rezoluția conflictului;
- Analiza de gen ;
- Drepturile omului - cadrul general ;
- Alfabetizare economică ;
- Abilitați de prezentare.

#### | TRAINING PLAN - Oț 3 (25 August)

Timpl	Bar Car	SatoDfi Cat	Smoll Grqup Rooms	Dinina Car
		<b>Networking</b>		<b>Break fast (Group 5+4)</b>
9-10am	<b>Hui lan Kigrus</b>		<b>Folleit up kroup woli foj</b>	<b>Breakfast (Group 1)</b>
10-11 ați	<b>Fiaajcwoit</b>		<b>Gloup 1 - OtaiRI Analysis (Part 1)</b>	<b>Breakfast (Group 7+3)</b>
11-11w n				<b>Computer T, Group B (1)</b>
12-1pm		<b>Group 2t</b>		
1-2pm			<b>Folleit up gioUP for Group. 3 - Um.Hict Redutjou. (Part 1J</b>	<b>Euncil (Groiip4+*s+1)</b>
i-1pm	<b>Economic Literacy Group 6</b>	<b>Gender A?vsiHB4i Group 11</b>		<b>Compintr Tr Crup G (4f Group H (4s)</b>
1-2pm		<b>Gender Awaiicoesi</b>	<b>Follow up group work for Group J - Negotiation EUIS iParf 2)</b>	<b>Lunch (Cioup 3 +1)</b>
			<b>English Cciceneaiign Groupa</b>	<b>Computer (individualy)</b>
	<b>Socialling &amp; Networking</b>	<b>Group 2b</b>		<b>Dintw (Group 6-14)</b>
		<b>Comuneei training - E-mail</b>		<b>Dinner (Group 14342*</b>
8-10pm				<b>Duu*r (Group 347)</b>

*Exemplu de planificare pe zile și ore*

Pe lângă acestea eram încurajate să participăm și la sesiuni de conștientizare de gen, de inițiere sau perfecționare în folosirea computerului sau a limbii engleze.

Totul era după cum se vede din programul de mai sus planificat. Îmi amintesc vânzoleala permanentă de pe coridoare. Programare aveai și la dușurile care erau instalate la 2/3 vagoane. Veneai de la un curs, mergeai în alt vagon la masa, te întorceai în cu totul altă parte pentru limba engleză iar în fiecare seară aveai „program artistic”. Între timp mai era câte o oprire și ritualul de care am mai amintit. Fiecare delegație fusese instruită din timp să aducă lucruri specifice țării respective pentru a le etala și prezenta într-una din seri (norocul nostru că eram în delegație cu o artistă - doamna Liliana P. care a cântat). Delegația noastră însemna un grup eterogen ca vârste, interese și pregătire, un grup care s-a divizat în grupulețe create ad-hoc pe afinități.

În final s-au dat și diplome pentru „cursurile” absolvite. Îmi amintesc chiar că au fost discuții în delegația noastră pentru faptul că nu primiseră diplomele. La sfârșitul călătoriei câteva dintre noi, printre care și eu, am primit ca donație câte un laptop și o imprimantă dintre cele folosite pe parcursul călătoriei cu trenul pe care a trebuit să le transportăm singure fiecare în țara ei. În ceea ce mă privește, am avut neplăceri cu introducerea lor în țară (îmi cereau să plătesc taxe), iar laptopul s-a dovedit a fi prea vechi, fapt pentru care nu a fost folosit niciodată.

### **Pe marginea unui text**

**I**

„Comitetul își exprimă aprecierea față de Statul Parte în legătură cu al șaselea raport... Comitetul regretă perioada limitată a statisticilor, observă cu plăcere (!!! - semnele de exclamație îmi aparțin) includerea modelelor [...]; saluta înființarea [...] își exprimă îngrijorarea... recomandă Statului Parte o abordare holistică ...” (fragmente din raportul Comitetului pentru Eliminarea Discriminării Femeilor, sesiune 35, mai-iunie 2006, România, note finale)

:



Ce comitet misterios care are tot felul de stări și trăiri față de situația femeilor din România: observă cu plăcere, salută cu bucurie, recomandă cu tărie. iar în spatele lui, niște funcționari plictisiți și blazați care au dexteritate în fabricarea de asemenea documente pe orice temă dată, care intră într-un circuit de documentelor ce primesc numere, sunt revizuite anual, bianual și creează în jurul lor echipe de experți, evaluatori, analiști, activiști etc., care se întâlnesc regulat ba aici, ba dincolo, modificând modificarea și fiind prea puțin ancorați și interesați de realitate.

Sigur că te puteai eschiva de la programul oficial. Sigur că, din perspectiva de acum și chiar de atunci, multe din sesiunile la care am participat erau puerile, iar noi eram tratate ca niște femei analfabete în materie de feminism și studii de gen. Sigur că dincolo de „proiectul” PNUD s-au creat grupulețe, simpatii, am stat mult de vorbă, unele dintre noi au flirtat cu ziariștii de pe acolo, am râs, ne-am distrat. în general, o senzație majoră pe care am avut-o în timpul acestei aventuri de peste două săptămâni de stat mai tot timpul între femei - și încă multe - a fost aceea de lipsă a bărbaților. Poate pentru prima dată în viață am avut foarte acut acest sentiment - ni se preda despre diferențele de gen, despre violența asupra femeilor și alte forme de discriminare a femeilor și femininului, eram doar printre femei și îmi era un dor concret de bărbați - cei apropiați mie, dar și în general să aud și să văd chipuri masculine, fie ele și dominante și neempatice. Extrapolând, aș spune chiar mai mult. Am simțit lipsa bărbaților din mișcarea de femei (de la manifestările de acest tip, dar și de la cele cu caracter academic). în general, lipsa prezenței (nu neapărat în sensul de susținere) majoritarilor în mișcările minoritarilor a fost una din cauzele automarginalizării discursurilor minoritare. 14 ani cât am făcut feminism, am făcut feminism cu femei (feministe de cele mai multe ori, adică gata convinse). Un feminism (și) cu bărbați ar fi fost, zic eu, mai eficient. Știu că există multe explicații psihosociale care clarifică de

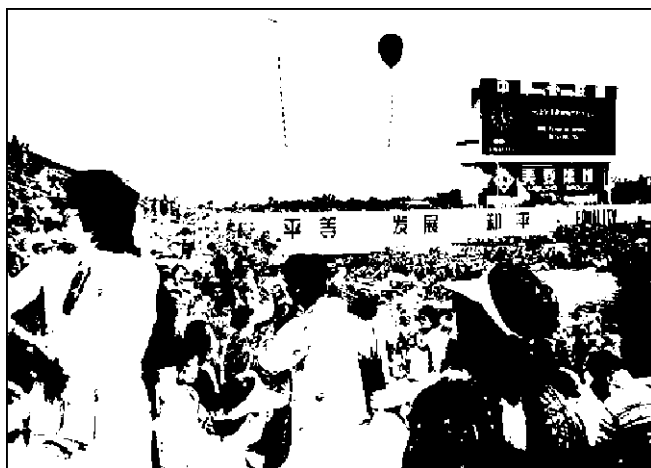
ce procesul de integrare a minoritarului în grupul majoritar sau invers se produce așa de greu. Sunt convinsă că minoritarului bărbat român îi trebuie multă tărie de caracter ca să se implice în mișcarea de femei, să susțină idei feministe, să se afișeze public cu feministe cunoscute. Este și motivul pentru care îi menționăm de câte ori avem ocazia pe Bogdan Lefter, Adrian Miroiu, Ovidiu Pecican, Vladimir Pasti sau Silviu Lupescu ca pe „eroii” noștri bărbați care au susținut cu idei sau cu prezența lor diverse manifestări din zona feminismului.

Revin la amintirile din China. Sigur că, dincolo de instruirile permanente, vedeai pe geam gări închise în care deși trenul se oprea nu aveam voie să coborâm și în care uneori surprindeam priviri primitive și triste. Vedeai pe geam sărăcie lucie, oameni trăind aproape în peșteri săpate în munți. Este contrastul care m-a urmărit permanent și în Beijing. Campusul creat pentru noi era nou. îmi amintesc că urcam pe scara rulantă a unui magazin și vedeam chinezii care se uitau la scară ca la o minune. Era clar că ei nu puseseră piciorul vreodată pe așa ceva. Eram în permanență urmărite fără discreție (îmi închipui ce a fost pe capul persoanelor mai importante) și sfătuite de organizatori să nu vorbim cu populația. Ni s-a indicat oficial și ce să mâncăm - cum să deosebim carnea de pui și în general să ne ferim să cerem altceva.

Pot să mai povestesc și despre Beijingul oficial. Nu știu cât am priceput atunci din agitația aceea - mii de femei de toate culorile, vârstele, orientările sexuale, cu forme foarte diferite de exprimare (cele din Africa, de exemplu, dansează și cântă ca formă de protest, lucru pe care nu l-am înțeles de la început), sute de workshopuri zilnic plus personalități care țineau discursuri în diverse locuri, dar la care era imposibil să ajungi dacă veneai în ultimul moment. Așa am ratat-o eu pe Hillary Clinton, dar am reușit să o văd, în carne și oase, pe Betty Friedan, o clasică a feminismului, autoarea cărții *Mistica Feminină*, bestseller la vremea ei, carte care a declanșat în SUA ceea ce s-a numit al doilea val de feminism.

Pe ecuson aveam numărul 8.301. Cred că spune destul despre dimensiunea evenimentului. Beijingul a însemnat anvergură, etalare de „forțe” - prezența masivă și vizibilă a femeilor. La Beijing, numărul a contat mai mult decât conținutul fiecărei manifestări în parte. A fost o etalare de forțe și energii. Am înțeles mai mult despre ce a însemnat Beijing în perioada imediat următoare când negocierile oficiale pe documentele Beijing au însemnat pași importanți pentru a pune presiune pe guverne în ceea ce privește luarea de măsuri pentru combaterea violenței asupra femeilor, a traficului de persoane sau pentru genizarea statisticilor și pentru îmbunătățirea participării femeilor la viața politică. A însemnat de asemenea mult în ceea ce privește crearea de coaliții regionale și internaționale, unele dintre ele viabile, eficiente și creative și astăzi la 12 ani de la evenimentul care le-a lansat.

De la Beijing îmi amintesc cu acuitate festivitarea de deschidere când am avut un șoc. Un stadion imens în care am asistat la „piesa în original” - căci Ceaușescu al nostru de aici copiase modelul. Știam cum e să fii acolo pe stadion căci la rândul meu fusesem vârful nasului lui Ceaușescu la



*Imagine de la festivitarea de deschidere a Conferinței*

una dintre Daciade. Pe cât de oripilată eram eu retrăind asemenea secvențe, pe atât de entuziasmate erau occidentalele și mai ales americancele. „Uuuuu, wonderful, gorgeous” se exta- ziau ele în jurul meu agitându-se să facă cât mai multe poze.

Am încercat să îi explic uneia dintre ele ce este în spatele unei asemenea montări - faptul că minunații copii (ce e drept copiii chinezi sunt ireal de frumoși) au făcut probabil repetiții zile de-a rândul, că au fost obligați să vină, că zâmbetele sunt regizate și toți sunt oboșiți și dezgustați în sufletele lor... Da, dar uită-te și tu, este absolut fantastic... Ce e drept era... și dacă îmi aduc bine aminte nici eu nu pot spune că am numai amintiri urâte de la repetițiile pentru Daciade, eram scutiți de școală, între repetiții ne distram de minune, ce făceam nu era complicat, nu aveam povara faptului că astfel contribuam la cultul personalității. Și totuși nu puteam gusta așa ceva.

Nu am rămas cu multe contacte căci am fost mai curând buimacă. Dormeam prost în niște cămine terminate pe ultima sută de metri care miroseau a vopsea proaspătă, eram obosită și neghidată de cineva printr-un astfel de labirint. Zilnic aveam senzația că pierdeam ce era mai important. Am ratat jumătate de zi încercând, în zadar, să o văd și să o ascult pe Hillary Clinton - nu aș mai face așa ceva.

A fost fără doar și poate o experiență specială. O experiență care mi-a deschis ochii la diversitatea culturală (trăită nu citită), la multitudinea de feminisme care se practicau la acel moment, la modalități diferite de a face feminism.

Conferința Mondială sau un copil? Iată o întrebare la care nu mai pot răspunde încă o dată. Beijing nu a fost singura experiență de tip global la care am participat. Pe zona activismului feminist am participat și la următoarea conferință mondială, la New York în anul 2000. A fost o experiență de o cu totul altă natură, pe care am surprins-o la momentul respectiv într-un articol publicat în revista *AnaLize*, din care selectez în continuare câteva paragrafe care s-ar potrivi în acest context.

La cinci ani de la Conferința Mondială a femeilor de la Beijing, am luat avionul spre New York și am participat la

evaluarea momentului Beijing făcută cu ocazia sesiunii speciale ONU dedicată femeilor. Guverne și ONG-uri din toată lumea s-au adunat la New York pentru a analiza din perspectiva platformei de acțiune de la Beijing progresele din ultimii cinci ani. De fapt, a fost vorba despre trecerea în revistă a unei călătorii mult mai lungi care a început acum 25 de ani cu ocazia primei conferințe mondiale a femeilor din Ciudad de Mexico (1975) și a continuat la Copenhaga (1980), Nairobi (1985) și apoi la Beijing (1990).

Diferențele culturale și de regimuri politice dintre Beijing și New York s-au regăsit și în modul de organizare. Dacă la Beijing păream buricul lumii, totul părea concentrat pe acel eveniment și pe noi, acum, la New York, totul a fost tratat cu discreție, conferința reprezentând unul din zecile de evenimente din viața orașului. Deschiderea nu pe un stadion imens, ci într-un părculeț, totul disipat în multe locuri din oraș, astfel încât gestul politic de a fi multe - principalul atu al unor astfel de manifestări - a fost pe ansamblu estompat. Risipite prin tot New Yorkul la diverse manifestări, nu ne simțeam așa multe și importante ca în China. Doar în sediul ONU se vedea „înghesuiala”, dar acesta era la subsol. Pe de altă parte însă a face activism feminist în America ne plasa în centrul lumii. Nu eram noi buricul lumii, nu mai eram supravegheate ca la Beijing, dar eram în buricul lumii, și asta îți dădea un sentiment de normalitate, de firesc. Mi-am dat seama că tocmai această „anonimitate” aparentă în care ne-am desfășurat în New York era semn și lecție a normalității, în țara feminismului.

Toată manifestarea a fost ruptă în două. Pe de o parte, conferința ONU și manifestările din sediul Națiunilor Unite la care doar cei acreditați au putut participa și, pe de altă parte, forumul ONG-urilor care a cuprins sute de manifestări ce au împânzit orașul.

Tipic pentru astfel de conferințe, birocrați și diplomați din toată lumea alături de sute de organizații neguvernamentale au lucrat uneori până noaptea târziu pentru a produce la timp documentul final. Negocierile nesfârșite pe cuvinte și fraze, uneori pe virgule, aparent lipsite de sens au însemnat de fapt lupta pentru a găsi acceptare internațională pentru

anumite concepte, au avut de fapt un sens politic în această epocă a globalizării, când nu mai putem ignora mobilizarea politică. Câteva puncte au rămas în continuare critice. A fost din nou o bătălie între țările care au acceptat cu adevărat egalitatea de gen așa cum este ea definită în Convenția pentru Eliminarea tuturor Formelor de Discriminare asupra Femeilor (CEDAW) și altele care au încă rezerve.

Cum era de așteptat, anumite țări nu vor în continuare să recunoască drepturile homosexualilor, altele nu sunt de acord cu legalizarea avorturilor, altele nu vor formulări clare legate de violența domestică și mai ales de problema violului marital. Nici discuțiile despre traficul de femei sau despre drepturile de moștenire nu au fost definitiv tranșate.

Pentru miile de femei și cei câțiva bărbați veniți la New York, deliberările legate de documentul oficial au fost însă de un interes periferic. Conținutul momentului New York s-a consumat, după părerea mea, în afara sediului Națiunilor Unite. Substanța manifestării s-a concretizat în permanentele discuții și luări de contact la mesele de vizavi de hotelul UN Plaza, unde stăteam majoritatea, în pauzele de masă în care circulau manifeste, proteste, sau se citea ziarul special *Beijing + 5 Daily*, apărut pe toată durata conferinței, se schimbau cărți de vizită, se puneau la cale alianțe.

Am fost multe la New York. Un grup compact a fost sprijinit de programul de femei al Fundației pentru o Societate Deschisă (FSD). Altele au participat datorită altor surse de finanțare. Față de acum cinci ani am fost mai împreună. Am avut o întâlnire și o discuție cu delegația guvernamentală, organizată la sediul delegației permanente a României de pe lângă Națiunile Unite. Centrul Cultural Român a organizat o seară pentru toată delegația (din

1. Delegația neguvernamentală a României la New York: Lucia Briscan - Forumul Femeilor Mureșene; Camelia Sorina Bumbuluț - Centrul Artemis; Ioana Viorica Dumitru - Asociația Femeilor Rome din România; Laura Grunberg, Cecilia Preda - AnA; Dina Loghin, Oana Lupu - Asociația Șanse Egale pentru Femei (ȘEF); Despina Pascal - Asociația Parteneri pentru Schimbare; Maria Antoaneta Ciocârcă - Asociația Femeilor cu Diplomă Universitară.

păcate prost organizată în jurul difuzării unui film despre România, film mai puțin potrivit pentru noi și mai bun pentru participanții la conferință).

Am uitat acum frigul din primele zile și căldura umedă din restul zilelor, debandada de pe aeroport la plecare sau stewarzii de pe liniile North West, de loc simpatici.

îmi amintesc, în schimb, cu mare plăcere de plimbarea în grup seara pe 5th Avenue, de atmosfera deosebită din casa lui Ann Snitow<sup>1</sup>, o personalitate a feminismului activist și academic care a dat o recepție, unde am participat multe dintre noi, de cafeluța băută în fiecare dimineață cu Despina Pascal de la Star Bucks, de Dina Loghin și nelipsitul ei laptop, de Sorina Bumbuluț și talismanele ei miraculoase, de Roxana Teșiu cu fabuloasa ei colecție de bijuuri de argint care ne caza, ne organiza, ne trimitea bilețele, ne mai pierdea de sub ochi din când în când, de Daniela Drăghici preocupată mereu de a mai organiza câte ceva, de Oana și cartela ei de telefon, de tandemul Nicoleta-Violeta (peste tot ne-am lăudat, pe bună dreptate, ca fiind singura țară cu două reprezentante ale comunității romilor în delegație) sau de Maria și bagajele ei dispărute.

Ce a demonstrat conferința? Că progresul este evident sau că retorica este încă mai puternică decât practica [...]? Fragment din articolul „De la Beijing la New York. Bilanț cincinal” (*AnaLize*, numărul 9, decembrie 2000)

## ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ J U R N A L D E D R U M    ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ H

### Beijing+5 •

Tocmai venisem după câteva ore de ședințe dimineața de la sediul ONU și după ce luasem masa de prânz cu un fost coleg de liceu, urmând să merg în continuare la activitățile planificate pentru ONG-uri în diverse alte locații răspândite prin

1. Ann Snitow, teoreticiană și activistă feministă, profesoară de Gender Studies, fondatoare a rețelei NEWW, interesată de feminismul din Estul Europei despre care a și scris, autoare-editoare a unor cărți importante precum *The Feminist Memoir Project. Voices from Women's Liberation* (co-editoare împreună cu Rachel Blau Duplessis).

tot orașul. Mă dau jos dintr-un taxi și intru în hotel. Aud în spatele meu două americance vorbind destul de tare și arogant despre mine „Uite, noi le plătim și ele se plimbă. Noi dăm banii ca...” întorc privirea și le văd ochi răi și înfuriați. Prima reacție-să mă explic. A doua reacție - un soi de culpabilitate. Da, eram pe banii SOROS și luasem un prânz privat (adică nu la cantinele mai ieftine oferite de organizatori) A treia reacție - furia. Nu am mai apucat să le spun atunci, de aceea le spun acum celor două americance: chiar meritam să fiu acolo, chiar am muncit, chiar „mi-am făcut datoria” și m-am cam săturat de aerele astea de condescendență. Faptul că nu avem bani nu înseamnă că trebuie să înghițim orice. Eu avusesem până atunci câteva intervenții în diverse workshopuri, pregăteam un număr special al revistei *AnaLize* dedicat evenimentului, munceam voluntar la AnA - un alt tip de voluntariat decât cel de peste ocean, fusesem sursă de informație și documentare pentru o grămadă de cărți și articole despre feminismul estic, fără să fiu menționată sau recompensată.

Tot din zona experiențelor ce țin de feminismul global aș putea să mai amintesc și participarea la Conferința Internațională de studii feministe, de la Tr0mso, Norvegia, anul 2002. Un Beijing academic într-un oraș aflat la capătul lumii, aproape de Polul Nord - cu nopți albe, cu mii de femei care predau studii de gen prin toată lumea, cu câteva personalități pe care le-am putut vedea în carne și oase (așa cum a fost cazul Sandrei Harding:). Un oraș în care am stat la familie - ceea ce mi-a dat un cu totul alt simț al locului. un oraș aparte, ca toate orașele nordice, un loc în această lume în care mi-ar fi plăcut să trăiesc.

Aș mai participa acum la asemenea evenimente mamut ? Probabil că nu. în asemenea contexte ceea ce poți obține este să simți un aer al momentului-în activism sau în teorie. Să constați anumite direcții, priorități și eventual să îți faci

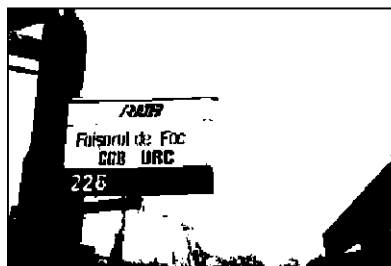
1. Sandra Harding, filozoafă feministă americană, profesoară de științe sociale la UCLA, autoare a unor cărți importante de epistemologie feministă, filozofia științei, teorii postcoloniale.



contacte. Dar vânzoleala și agitația nu lasă loc pentru altceva. Pentru noi, care oricum trăim într-o agitație permanentă, o asemenea desfășurare de forțe devine de la un moment dat stresantă.

Beijing sau copil? Un răspuns, un drum, regrete și bucurii în același timp. Aș fi putut avea un copil de 12 ani. Dacă era o fată oare i-aș fi spus Ana? Poate, căci AnA a fost mai mult decât o organizație pentru mine. Adresa ei - Ferdinand 24 devenise mai mult decât o adresă.

## 2. Ferdinand 24 - mai mult decât o adresă



*Vedere către Foișor de acasă de la AnA.  
în timp nu doar la adresa Anei nu mai este ceea ce a fost...  
Dar nici stația mașinii 226 nu mai există...*

Sintagma Virginiei Woolf „a room of her own”, atât de folosită la începuturile feminismului, rămâne o expresie plină de semnificații și pentru nevoia de instituționalizare a unei organizații neguvernamentale. În primii doi ani de funcționare AnA nu am avut sediu. Funcționam împrăștiat,

oarecum haotic. Cărțile primite le depozitam în subsolul sediului UNESCO-CEPES, prin amabilitatea directoarei de atunci a centrului, doamna Carin Berg. Computerul era la una dintre noi. Ștampila la mine.

Ne-am așezat undeva de nevoie. La un moment dat devenise evident că nu putem face nimic de amploare fără un loc unde să ne organizăm. Așa cum ai nevoie de biroul tău ca să scrii, de casa ta ca să îți crezi un pic de intimitate, de ceașca ta de cafea ca să funcționezi 24 de ore, la fel orice instituție, fie ea și neguvernamentală, vrea să se așeze la casa ei, lucru destul de complicat în România postdecembristă. Nimeni nu oferă apartamente așa ușor. Chiriile sunt mari, cu excepția Legii privind impozitul de 2% pentru ONG-uri neexistând alte prevederi legale care să sprijine efectiv ONG-urile cu subvenții, finanțatorii sunt foarte restrictivi la capitolul de cheltuieli administrative, mulți oferă spații de închiriat la negru ca să nu mai fie nevoiți să le declare la circa financiară și să plătească impozit pe ele (sau măresc prețul ca să acopere și impozitul), odată intrat într-un spațiu ești asimilat cu o firmă comercială și plătești o cotă mai mare decât locatarii obișnuiți la toate dările administrative etc.

Astfel, din 1995, AnA a avut sediu. Ușă în ușă cu apartamentul unde locuiam. Din fondurile primite pentru dezvoltarea Centrului de Resurse Multimedia pentru Femei, sediul a fost mobilat și echipat cu tot ceea ce era necesar: computere, telefoane, retroproiector, video, dar și cuier, rafturi, mochete - lucruri aparent nelegate de programe în sine, dar la fel de necesare. Tipic probabil pentru o organizație cu multe femei am cumpărat și o oglindă pentru a mări un pic spațiul (mă întreb acum cum oare a fost decontată asta!).

Din acel moment, pentru mine, ani întregi venitul acasă însemna și venitul la AnA. Din acel moment, Ferdinand 24 însemna casa mea și AnA mea. Nu aveam drumuri diferite de făcut de la serviciu acasă sau la AnA. Fiind teoretic „mereu” la AnA, eram implicată și în tot felul de probleme administrative - puteam plăti lumina sau gazele dacă nu era cineva la sediu, uneori se suna la mine la ușă sau la

interfon, dacă la AnA nu răspundea nimeni și se cereau informații pe care le dădeam eu, mama sau băiatul meu. Mama mea, „președintă de asociație” în bloc, tăia chitanțele, avea grijă să anunțe din timp când urmau plăți, plătea eventual pentru AnA, le împrumuta cu un ceai sau o cafea pe fetele de vizavi. Tanti Veta sau doamna Ioana, femei de serviciu care mă ajutau acasă la curățenie, făceau curățenie și la AnA, că doar era vizavi. Când se fixa o întâlnire eu, oarecum firesc puteam fi acolo, că doar acolo locuiam.

## TTTTTJURNAL DE DRM

### ONG-istă în timpul liber

Ani buni, cei mai mulți dintre cei implicați în societatea civilă am fost voluntari - făceam ceea ce făceam în timpul nostru liber, de multe ori fără bani sau pe sume simbolice. La un moment dat, pentru mulți a apărut posibilitatea de a face din atribuțiile și responsabilitățile din timpul liber un job în sine, de a deveni angajat part time sau full time la organizația din care făceai parte. Unii au marșat - fie au riscat să lase servicii sigure, fie, neavând un loc de muncă bun, au văzut o oportunitate. Era un pas riscant: un mediu fiscal ostil, fonduri fluctuante, nesiguranță, instabilitatea pe termen lung a unui asemenea post. Era pe de altă parte și un test - vrei să faci ceva cu adevărat consistent și vizibil? Atunci acel ceva trebuie să devină „slujbă”.

Făcând activism în timpul liber nu ai aceeași toleranță la tensiuni, certuri, pierdut de timp, divagări etc. La serviciu înghiți mai multe - pentru mulți este „scârbici” locul de unde vine salariul și pentru asta suferi mai multe. Pe timpul tău liber nu ai aceeași toleranță la stres.

Pe de altă parte, este la fel de adevărat că nu ești la fel de responsabilizat pentru ceea ce faci pe timpul tău liber, de multe ori fără bani (sau oricum nefiind retribuit pe măsura investiției de timp și energie).

Desigur, în principiu, în ceea ce te implici în timpul liber te implici cu mai multă plăcere, nu simți că ești obligat să faci acel lucru, faci ceva pentru că îți place, consideri că e necesar, nu pentru că trebuie. Ești mai creativ și mai entuziast. Totuși cu serviciu și activism în timpul liber timpul personal se reduce substanțial și, inevitabil, apar frustrări, tensiuni, reacții de autoapărare.

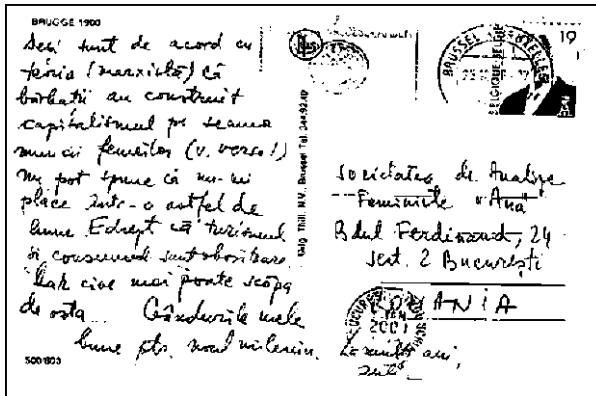
™ Activismul făcut în timpul liber, timp cu adevărat liber de constrângeri instituționale de orice fel, e diferit de activismul ca serviciu. Primul este mai autentic, mai proaspăt beneficiind de nevoia activistului de a ieși din rutina serviciului pe care deja îl are. Al doilea este mai eficient, mai pragmatic, rutinizat. Ideal ar fi să putem face activismul slujbă ca un activism în timpul liber.

La un moment dat, am aflat că la o jurizare la Fundația pentru o Societate Deschisă, cineva a pledat cu virulență pentru eliminarea Anei din competiția pentru fonduri pe motiv că este o organizație-fantomă, din acelea cu sediul acasă... etc.". Mi-a picat foarte prost... AnA era deja un nume, un prestigiu, avea un trecut de decontat. Știam de fapt că multă lume este suspicioasă față de ONG-uri considerându-le doar oportunități de afaceri pentru unii dar nu credeam că AnA ar putea intra într-o asemenea categorie. O colegă de serviciu care știa de implicarea mea într-un ONG m-a întrebat conspirativ atunci când mi-am luat mașină: „Ai luat-o pe firmă nu...?”. Am făcut ochii mari. Nici nu știu dacă m-a crezut când i-am răspuns că bineînțeles că nu. Altcineva mi-a șoptit ceva legat de o posibilă atitudine anti-semită a persoanei care a eliminat AnA din competiția pentru acel grant. Mi s-a părut ridicol cu toate că tema în sine ar merita atenție. În experiența mea aș zice că au fost momente în care am simțit mai curând o mână de ajutor, o implicare rapidă într-un anumit proiect ca având legătură indirectă, nepalpabilă, intuitivă doar, nedemonstrabilă cu faptul că mă cheamă Grunberg (de exemplu, faptul că ani de zile Fundația Goldstein ne-a ales pe noi ca organizație din România pentru a ne trimite, pe numele meu, donații de cărți de specialitate care au constituit fondul inițial al bibliotecii AnA - prima de profil din România).

Pentru mine lipsa de neutralitate a spațiului AnA a fost un handicap. Puse în balanță, accesibilitatea sediului cu disconfortul provocat de duplicitatea președintă-vecină, acesta din urmă cântărea mai greu. Cred că de la un moment

dat încolo am suferit de sindromul invadării spațiului privat-oriunde mă duceam, la birou sau acasă, eram de fapt „la serviciu” - chiar dacă nu intram la AnA mă puteam întâlni pe scări cu cineva care apuca să îmi spună vreo urgență sau mi se lăsau mesaje la mama. De multe ori, din motive de timp disponibil, ne întâlneam să lucrăm la AnA în weekenduri. O mare parte din viața privată îmi era invadată cu problemele „egalității de șanse între femei și bărbați”, probleme în care credeam și cred sincer, dar care acaparau prea mult timp din timpul meu liber, din timpul meu privat.

În anii ei buni, la Ferdinand 24, la AnA, locul unde „funcționa” organizația, găseai o secretară, o documentaristă, puteai veni să citești sau să împrumuți cărți, să faci practică trimisă de anumite universități, să bei un pahar de vin fiert de Crăciun, să te întâlnești cu personalități, cu specialiști pe diverse teme, să îți trimiți e-mailuri și să cauți pe internet sau să participi la diverse seminarii și mese rotunde organizate în cadrul diverselor programe. În anii ei buni, AnA primea „personal” vederi.



Scrisoare trimisă Anei din Belgia  
de către Iulia Hașdeu

1. Iulia Hașdeu-antropoloagă, colaboratoare în câteva proiecte ANA, plecată la doctorat și stabilită în străinătate.

Se poate vorbi și despre o estetică organizațională din Ferdinand 24. Ambientul (accesorizarea cu diverse obiecte-suvernuri, cărți poștale, ghivece cu flori, afișe, poze, cosmeticele de prin sertare, tipul de muzică ascultată), iluminatul, temperatura, întreg aranjamentul spațial interior era la AnA un sistem de semnalizare ce definea AnA ca un loc tipic feminin. Era un amestec de nonconformism (obiectele simpatice, post-it-uri personalizate, uși vopsite trăsnet) și de disciplină și neutralitate (regulamentul de ordine, lipsa de fotografii pe screen-saver-e etc.) care intraseră forțat pe ușa Anei.

Așa cum nu mergi la biserică doar dacă ești credincios, la cârciumă doar dacă îți este sete, la școală doar dacă te simți ignorant, tot așa nu lucrezi la un ONG doar pentru că ești dedicat unei cauze, crezi în nevoia de a face ceea ce faci pentru o anumită comunitate. Ești „ONGist” și pentru că vrei să-ți upgrosezi CV-ul, ai nevoie de un venit (sau extravenit), ești pur și simplu curios și activ din fire, vrei să te implici în alt fel de proiecte decât cele legate strict de serviciu sau pur și simplu vrei să socializezi. în Ferdinand 24 pentru o bună perioadă de timp îți puteai satisface oricare din aceste nevoi.

*Crăciunul la AnA* avea de exemplu un farmec aparte, satisfăcând nevoia noastră de socializare și fiind pigmentat de ritualuri specifice de grup. An de an, Cristina I. făcea vinul fiert, Mihaela R. pregătea cadouri personalizate, Anca J. ne aducea calendare și produse de la o firmă de computere. O bună perioadă, gemenele Monica și Alina O. ne cântau la chitară. Ne ofeream tot felul de diplome și cadouri simbolice și ne simțeam bine împreună, noi cu prietenii, soții sau copiii noștri. în 2005 ne jucam de-a trasul de bilețele și ne ofeream cadouri șugubețe. Pe bilețele erau tot felul de „teme”: Spune-ți ceva ce ai dori să ți se spună ție; Spune un banc; Cine ești în 5 cuvinte; Cine nu ești în 5 cuvinte; Spune partenerului/partenerii ceva ce crezi că ar dori mult să audă; Râzi cu gura până la urechi; Cine este autorul preferat al lui Gigi Becali; Titlul (sau un vers) din repertoriul celebrității cântăreț Adi de la Vâlcea; De ce își pune o blondă mouse-ul în apă?; Fă ceva neașteptat pentru cei care te

cunosc; Fă-ți o urare pentru noul an. Ultimul crăciun la AnA, cel din 2006, a fost cred și cel mai izbutit. În prag de sărbătoare a demisionat Cristina, președinta de atunci, împreună cu secretara, lăsând un proiect absolut în aer. Cu toată această stare tensionată, a venit multă lume, atmosfera a fost foarte plăcută, sentimentul de „familie” a reapărut cel puțin pentru o seară, entuziasmul și dorința de a continua drumul erau prezente (poate și de la vinul fiert) și bilețelele nu au lipsit nici ele. De data asta temele au fost de tipul : De ce ești feministă ? ; Descrie bărbatul ideal din perspective de gen ; La ce ți-a folosit feminismul ? ; Cum crezi ca va arăta mișcarea de femei peste 20 de ani ? ; Spune un banc ; Dă din mâini sau din picioare ; Fă ACUM ceva neașteptat pentru cei care te cunosc ; Alege pe cineva din jurul tău și spune-i ceva ce crezi că ar vrea să audă ; îmbrățișează-te ; Copilărește-te ; Spune-ți ceva ce ai fi vrut să ți se spună ; Când spui AnA te gândești la... ; învârte-te în jurul tău de la stânga la dreapta și invers ; Gândește-te la bărbatul ideal. Dacă ar intra pe ușă ce i-ai spune ? ; Zâmbește... mai tare... râzi cu gura până la urechi ; Fă un GEST feminist.



*De la stânga la dreapta: Laura Grunberg, Miru - fata Alexandrinei Petrea, Mihaela Miroiu, spatele lui Adrian Miroiu, din nou Miruna, Mihaela Picioară, Alexandrina Petrea, Mihaela Răbu*

AnA a fost o poveste de succes, a derulat programe bune, dimensionate pe capacitățile organizației, pe probleme prioritare ale mișcării de femei de la acel moment, proiecte care

au titlu, bugete, finanțatori, rapoarte de activitate și de cele mai multe ori urmări, fie ele și greu cuantificabile (vezi *Laudațio* : raport obiectiv de activitate). Dar a fost o poveste de succes și pentru că Ferdinand 24 a fost un loc în care se putea citi feminism sau se puteau face bibliografiile pentru lucrări de licență sau de doctorat, se putea face practică în cadrul unei organizații neguvernamentale, aveau loc întâlniri cu persoane interesante din zona activismului local și internațional, se putea folosi internetul, era un loc deja știut cel puțin printre feministe de discuții, de relaxare și de muncit în același timp, un loc unde se încetățeniseră și anumite tradiții de tipul serbării Crăciunului sau „Vinerea la AnA”. La un moment dat am simțit nevoia să ne întâlnim regulat, să ne facem un program obligatoriu din a ne citi unele pe altele, să discutăm feminism nu doar să facem programe. Am încercat să înnodăm ceea ce noi am numit „Vinerea la AnA”- să strângem lumea la sediul AnA pentru discuții pe teme feministe pornind de la o carte, pentru a vedea și comenta un film, pentru a fi împreună datorită feminismului pe care îl practicam. Proiectul nu a rezistat foarte mult timp. Ne-am întâlnit de câteva ori pentru a vorbi despre cartea Mihaelei, am primit vizita unor feministe din străinătate, am făcut câteva seri de vizionare de filme urmate de discuții, dar inițiativa nu a durat. Veneau tot mai puține și nu se crea atmosfera pe care o căutam. Nu aveam nici forța financiară de tip Colegiul Noua Europă pentru a impune un asemenea program de discuții pe teme de interes pentru domeniul nostru dar mai ales nu mai aveam starea pentru acest lucru. Eram deja grăbite, hărțuite de termene de depus rapoarte narative și financiare intermediare și finale.

## JURNAL DE DRUM

### **Taxonomia ignoranței. Note de lectură**

Nancy Tuana schițează într-unui dintre numerele din revista *Hypatia* o taxonomie a ignoranței, venind cu exemple din zona sănătății femeilor. Vorbește, de pildă, despre „a ști că nu știm”



ca o formă de ignoranță pe care o exemplifică cu decalajul dintre inventarea contraceptivul hormonal feminin și masculin. Cercetătorii, consideră autoarea, știau că hormonul masculin este o opțiune teoretică similară cu producerea contraceptivului hormonal feminin atât de răspândit. În realitate nu s-a dorit angajarea într-un asemenea tip de cercetare pe motiv că o astfel de cunoaștere nu este importantă pentru cei în poziție de putere (capabili să inițieze și finanțeze asemenea cercetări).

Valorile influențează ceea ce știm, dar și ceea ce nu știm și de ce nu știm continuă autoarea. Sunt lucruri despre care știi că nu știi dar nici nu îți pasă să știi (exemplul dat în acest caz fiind ejacularea feminină - ignorată de cercetători). Sau, continuă Tuana, există lucruri pe care nici nu știm că nu le știm (de exemplu, accentul pe cunoașterea în domeniul reproducerii a devenit o barieră pentru studierea și cunoașterea clitorisului considerat organ genital exterior fără relevanță pentru procesul de reproducere).

Sunt alte lucruri pe care unii nu vor ca noi să le știm (vezi campaniile farmaceutice care ascund informații legate de efectele secundare ale unor tratamente). Există și o ignoranță produsă de construcția de identități dezavantajate epistemic. De exemplu, în cazul cercetării fenomenului de incest, victimele sunt judecate de cele mai multe ori ca nefiind epistemic credibile fiind considerate (deci construite) influențabile, mărturiile și amintirile lor fiind deseori discreditate.

Mai există în clasificarea lui Tuana și o ignoranță iubitoare (o privire iubitoare în terminologia lui Marilyn Frye), adică a accepta ceea ce nu putem ști, o formă de ignoranță relevantă în cazul problemei rasiale și o ignoranță încăpățanată - atunci când nu știi și nu vrei să știi\_\_

iată de ce te poți îndrăgosti de feminism - ca de un joc inteligent al minții prin care se dărâmă tabuuri mentale și se folosesc „speculumuri” ca instrumente de lărgire a orizontului cunoașterii umane, dar și de suprimare a... ignoranței!

**L** (mai mult despre forme de ignoranță în *A Journal of*

*Feminist Philosophy*, număr special pe tema „Feminist Epistemologies of Ignorance”, editori Nancy Tuana și Shannon Sullivan, volum 21, nr. 3., 2006)

Foișorul de Foc a fost la un moment dat un loc vizitat și de persoane-personalități din afară. În 2000, de exemplu, au venit la Foișor: Lise Berg - Secretara de Stat pe Egalitate de Gen, Suedia; Margareta Winberg - Ministra Agriculturii, Alimentației și Egalității Șanselor, Suedia; Anna Maria Desher - Profesoară la Universitatea din Geneva, Elveția; Maria Elena Capristo, Nicole Schenda, Petra Heilig - Women's World Day of Prayer, Germania; Isabelle Adam, Robin Pitsiladis - Tecresult, Canada etc. AnA a fost un loc de întâlnire pentru persoane interesate de mișcare de femei națională și internațională, dar și o școală de feminism formală și informală, un laborator de creat caracter și minți capabile să susțină discursuri feministe credibile și să facă câte ceva, în zona lor de influență și competență, pentru diferite grupuri de femei din România. Mai mult decât o adresă Foișorul de Foc va rămâne depozitarul unor amintiri colective speciale pentru multe Ane, colaboratori, angajați, vizitatori sau simpli curioși care i-au trecut pragul.

Este asta doar istoria cojii și nu a conținutului Anei? Cum poți oare scrie sau cerceta un conținut ignorând coaja lui - ceea ce i-a oferit cadrul de desfășurare, i-a dat, i-a prescris forma? Am spus de multe ori pe parcursul acestei cărți că AnA este, sau a fost, dincolo de premii și rapoarte de activitate, un cumul de evenimente, întâmplări, stări, povești. AnA a avut o copilărie cu naivitățile inerente când a fost furată, înșelată, folosită. A devenit matură și s-a așezat la casa ei care a devenit un loc de serbat Crăciunul, de socializat, de discutat feminism sau de lucrat la proiecte specifice în domeniul egalității de șanse între femei și bărbați. AnA ca și întreg spațiul românesc a fost un spațiu predilect al persoanelor, al dialogului între persoane, instituțiile fiind subordonate persoanelor. Apoi AnA a devenit virtuală și s-a instrăinat de ea însăși. Povestea Anei virtuale care urmează încheie serie de ministudii de caz propuse pentru a contura mai bine, în sensul de mai autentic, profilul Anei.

### 3. AnA virtuală. AnA offline vs AnA online

*Amice*

*Nici spațiul virtual,  
Nu mai este ce-a fost  
Devenind of all things:  
Un sediu birtual.*

(Șerban Foarță, „Răvașul pisciculinksului  
cătrec același Rocky”, în *Mr. Clippit & Comp*,  
Editura Curtea Veche, București, 2007)

Ai sau nu adresă de e-mail ? Ești pe hotmail sau pe gmail? Ai pagină de web sau faci parte din blogosferă? Atunci chiar ești „cineva” - ești pentru lumea largă, poți fi accesat (parcă n-aș zice căutat) oricând fiind virtual disponibil. Facem parte, așa cum citeam într-un număr al revistei *Time*, dintr-un experiment social de mare anvergură. Comunitatea virtuală în care tot mai mulți ne implicăm oferă un tip de comunicare internațională cu totul nou. Fie că apelăm la acel compendiu cosmic de cunoștințe numit Wikipedia, intrăm pe rețeaua cu milioane de canale YouTube sau pe metropola online My Space, ne facem profile Facebook, scriem recenzii pe Amazon sau trăim, prin avatarul pe care ni-l construim, în lumea virtuală tridimensională Second Life, avem o senzație cu totul aparte de comunicare nelimitată de la om la om.

Dar este o comunicare de tip nou, o comunicare a unei societăți „în care indivizii comunică mult, dar se întâlnesc rar” (Breton, 1995, p. 12). Atunci când computerul a început să conecteze masiv oameni și organizații, el a devenit o adevărată infrastructură a rețelelor sociale. Toți avem o viață offline, cea cu rutinele ei publice și private, cu monotonia dusului și veniului de la serviciu, butonatul telecomenzii seara, frecușurile umane zilnice, nervii din trafic și starea de liniște dată de mângâiatul motanului. În ultima vreme tot mai mulți dintre noi mai avem și o viață online, o viață cu tot mai multe ramificații, ofertantă prin ferestrele

multiple la care avem acces și prin ușurința și viteza cu care putem face, comunica, afla și chiar „fi” în diverse locuri. Dai drumul la computer, pui parola, îți citești mesajele - rezolvi sarcini de serviciu sau chatuiești cu cei dragi, trimiți și primești poze, intri pe internet și parcurgi presa locală sau internațională, primești tot felul de știri, oferte comerciale, glume, filmulețe amuzante, semnezi proteste și participi la liste de discuții pe diverse teme. Offline trăiești o singură viață în ritmul ei uman. Online trăiești vieți paralele într-un ritm neuman, căci tehnologia face comunicarea rapidă, neliniară și fără limite de spațiu și timp. Ești la serviciu, dar simultan ești preț de câteva momente și cu fostul iubit de peste Ocean pe care dacă ai și o camera web poți chiar să îl vezi. Ești în vacanță, dar intri pe net să îți citești mesajele și rezolvi probleme legate de serviciu. Nu mai mergi la cumpărături, ți le faci online, în timp ce ești la serviciu sau acasă. Nu mai cumperi ziare, căci le frunzărești pe computer. Îți poți organiza eficient și oarecum în mai multă siguranță (în sens de privatitate) viețile paralele online, căci îți deschizi conturi speciale pentru mesajele private. Ai astfel mai multe adrese simultan și persoana de pe hotmail sau gmail este mult mai informală, degajată și jucăușă în mesaje decât cea de pe adresa oficială.

Poți fi pervers, duplicitar în comunicarea e-mail - retransmiți anumite mesaje cu copie la alții sau cu bbc. (copie în blank, adică invizibilă), astfel încât nu știi decât tu cui ai mai împărtășit informația, construiești bârfe e-mailistice, poți duci vorba de la una la alta.

Online ești permanent conectat. Offline nici nu mai știi cum este să fi deconectat. „Singura tăcere pe care utopia comunicării o cunoaște este, pana, defecțiunea mașinii, oprirea curentului” (Le Breton, 2001, p. 13). Omul modern este întruchiparea individului „în exces”. Când pică serverul, atunci îți dai seama cât de dependent ești de comunicarea mediată de computer (CMC). Când se taie curentul atunci îți dai seama în ce zgomot de fundal trăiești ore în șir, îți dai seama că și virtualitatea e zgomotoasă! Nu este doar obișnuință, este dependență. Dependență care uneori dezumanizează, schimbă

fundamental cutumele de comunicare obișnuite. Nu mai scrii de mână la fiecare dintre prieteni în parte vederi de sărbători, ci trimiți mesaje, felicitări standardizate pe e-mail (sau SMS-uri). Formal ești atent, dar uman devii tot mai neatent.

A exista în spațiul virtual este astăzi la nivel individual, dar și instituțional, o problemă de normalitate și de status. Așa cum trebuie să ai un mobil cât mai la zi, tot așa este musai să ai și o adresă de e-mail. Petrecerile între prieteni se anunță prin e-mail, vacanțele se organizează pe internet, până și întâlnirile cu preotul duhovnic se pot programa prin e-mail. Este o lume conectată tot mai extinsă *vs* una tot mai restrânsă și marginalizată încă neconectată.

Și organizațiile s-au adaptat la această disoluție mediatică a lumii trăind aceste două vieți - una fără conectări, bazată doar pe ambiguitățile relațiilor umane, pe vorbe și tăceri pline de semnificații și cu o lungă istorie în spate și alta online, mai nouă, fără trecut, cu un limbaj și cod de conduită proprie, conectată la aparate și dependentă de curent și inovații tehnologice.

Diferența calitativă și de prestigiu între organizații s-a făcut în România după 1989 și atunci când a demarat procesul de accedere rapidă la lumea virtuală. CMC a adus beneficii și dezavantaje organizațiilor, inclusiv celor neguvernamentale. Rapiditatea oferită de acest tip de comunicare, caracterul ei asincron (ce a permis oamenilor din zone spațiale și temporale diferite să comunice), tranzitivitatea/multiplimitatea (posibilitatea de a retransmite mesajele mai departe), accesibilitatea cel puțin aparentă (sentimentul că toți au acces), viteza, caracterul informal, aluziile contextuale sociale slabe, toate aceste caracteristici identificate în literatura de specialitate au schimbat radical paradigma comunicării dintre oameni, managementul organizațional, relația angajat-organizație etc. (Turkle, 1999; Castells, 2001)/

În ansamblul ei, schimbarea a fost benefică. În amănunțele ei, această schimbare de paradigmă de comunicare dintre noi a avut și efecte colaterale mai puțin îmbucurătoare.

Dacă iau ca referință Ana, așa zice că, dacă la început racordarea la lumea virtuală a fost un mare atu pentru organizație, ne-a plasat în „topul” ONG-urilor, ne-a facilitat recunoașterea internațională, accesul la fonduri etc. în timp însă, managementul virtual, folosirea excesivă a CMC s-a dovedit a avea și efecte perverse asupra atmosferei din organizație, a identității ei și chiar a eficienței acesteia.

Ana a fost privilegiată din punctul de vedere al racordării ei rapide la cyberspațiu. A avut un avantaj de pornire din punctul de vedere al conectării la lumea virtuală primind rapid, prin 1993, un ajutor de la rețeaua femeilor Est Vest (NEWW) - un modem și ceva bani pentru conectare timp de câteva luni pe baza unui contract care, din perspectiva timpului, pot spune că a fost printre cele mai nebirocrate și prietenești forme de colaborare cu noi.

Rețeaua NEWW, creată în 1991 la Dubrovnik în jurul câtorva femei cu totul deosebite printre care Ann Snitow, Isabel Marcus, Joana Regulska, a sprijinit eficient organizațiile de femei din regiune în perioada de început. Nu cu mulți bani, ci cu tratarea noastră de la egal la egal (fără aerul condescendent al multor occidentale care s-au perindat să ne învețe feminism) cu sprijinirea relaționării între noi, introducerea noastră în diverse proiecte internaționale, oferirea de cărți și conectare la internet. Și la această oră, rețeaua electronică NEWW online este una din cele mai mari din regiune axată pe problemele femeilor.

La momentul conectării noastre la CMC nu aveam nici sediu, nici computer. Am instalat modemul la Cristina M. care avea computer acasă (printre puținele Ane care aveau așa ceva) și al cărei prieten era specialist IT. Astfel, am început să dăm și noi minime informații prin rețeaua NEWW despre femeile din România, să intrăm în circuitul programelor internaționale, să primim informații și să identificăm mai ușor donatori, parteneri etc. Pe de altă parte, câteva dintre noi aveam deja servicii conectate la internet așa că am început să învățăm să comunicăm virtual și să folosim timpul de lucru oficial și pentru interesele Anei. Acest mod duplicitar de a munci fie a luat amploare, fie, în anumite

contexte (servicii mai rigide și cu regulamente de ordine interioare mai stricte) a fost restricționat.

În ceea ce mă privește am muncit ani buni „la negru” pentru AnA. În perioada de documentare pentru această carte, când am încercat să scot de la arhivă (adică din „sent items” de pe computerele Anei sau din folderul AnA pe care mi l-am creat la birou) corespondența e-mail între membrele bordului AnA pe ultima perioadă de timp m-am întrebat sincer: oare șefii mei (sau ai celorlalte Ane) știu cât de mult timp consumăm în orele de program cu asemenea mesaje? Adică am fost șocată de volumul corespondenței. Este clar că am abuzat, eu și altele ca mine, de abonamentele și conectările altor instituții pentru a manageria virtual AnA. Citeam undeva că fiecare angajat petrece cam 17 zile pe an citindu-și e-mailurile personale și navigând pe internet.

Câte drafturi de cereri de finanțare nu le-am lucrat în echipă via e-mail, corectând între noi variantele printre picături la serviciu și expediindu-le apoi la AnA pentru finalizare. AnA a devenit astfel destul de repede atât o comunitate offline, dar mai ales una online. Cu cât mai multe dintre noi aveam conectare e-mail și deveniserăm alfabetizate în ale lucrului cu diferite programe cu atât ne vedeam mai rar. O anumită eficiență, cel puțin aparentă, a costat organizația pe termen lung.

Ca organizație de abia la primul proiect important câștigat (în 1994 - Gen și educație. Program de educație nonsexistă) am achiziționat un prim computer (care s-a dovedit a fi o achiziție la mâna a doua, contabilul de atunci al organizației trăgându-ne pe sfoară!). În 1995, tocmai din China, de la Conferința Mondială a Femeilor (experiență despre care am vorbit înainte), am venit cu un laptop și o imprimantă (laptopul era atât de depășit, încât nu l-am putut folosi) donat, tot de NEWW. Astfel, la 2 ani de la înființare aveam propriile noastre mijloace de a intra oficial ca organizație în lumea virtuală, lăsându-ne deseori manipulate de ea, suprasolicitând valențele comunicării online, încercând să rezolvăm tot mai multe virtual: tensiuni instituționale, deciziile de bord, controlul asupra angajaților, substanța unor activități etc.

Interesant este și faptul că noua viață online a însemnat pentru AnA (și nu numai) mai ales internaționalizarea ei. Comunicarea locală, națională nu a fost încurajată de conectarea noastră la internet. La început, explicația era legată de faptul ca erau puțini parteneri conectați ca și noi. În timp însă acest dezechilibru s-a păstrat și interesul major a fost pentru a comunica cu „alții” de dincolo de granițe nu cu cei de dincolo de stradă sau de sector. Oarecum paradoxal fiecare dintre ONG-urile de femei mai cunoscute aveam în primii ani foarte bune relații afară, mai ales în SUA, și aproape de loc în țară.

Sigur, în ultimii ani, e-mailul a ajuns să fie generalizat așa că se comunică masiv via poștă electronică cu aproape oricine. Sigur că în timp relaționările s-au redirecționat și către partenerii locali sau regionali. Mai mult, acum suntem în extrema cealaltă. Se face activism mai ales virtual. Se strâng semnături pentru un parlament curat sau pentru susținerea recomandării de scoatere a icoanelor din școli via e-mail. Se fac recomandări legate de lansarea Coaliției ONG-urilor din România sau pentru nominalizări transparente la CNCD prin intermediul listelor de discuții virtuale. Se dispută probleme mari și mici pe „romaniolist.ro” - listă care în sine ar merita un studiu de caz detaliat, căci reflectă atât grația cât și patologia poporului român.

Comparând perioada offline a Anei cu cea online aș spune că am nostalgia celei dintâi și că virarea managementului Anei în lumea virtuală a contribuit la disiparea energiilor și la diminuarea spiritului de echipă. Dacă în primii ani (1992-1994) a face ceva împreună însemna în primul rând a ne vedea la câte cineva acasă, a discuta, a râde și a pune țara la cale, după succesul informatizării noastre, în contextul unor servicii multiple ale multora dintre noi am început să rezolvăm din ce în ce mai multe prin CMC. Ne-am înstrăinat, chiar dacă o bună perioadă am fost mai eficiente. Identitatea organizațională, relațiile umane au avut de suferit.

Dacă până în anul 2000 comunicarea virtuală completa modul de comunicare și de management la AnA, după



comunicarea online aproape a înlocuit comunicarea offline. Ana a început treptat să fie manageriată preponderent via e-mail. Experiența a fost ciudată și a modificat profund tipul de relaționare dintre noi, atmosfera din Ana. Nu a fost o opțiune, a fost o necesitate - cum să te organizezi cât de cât în condițiile în care fiecare dintre cele implicate ajunge din ce în ce mai greu la sediul Ana. Ne vedeam tot mai rar și, când reușeam, de multe ori divagam, transformam o agendă de lucru bine stabilită într-o ședință de povești de viață despre traficul din București, haosul politic sau ce mai e pe la Mall: laitmotivul - vrem să fim rentiere, vrem o pauză, nu mai vrem să muncim... și apoi mici bârfe și mondenități. Veneam de obicei toate după o zi de lucru, deja obosite și tracasate și în fond incapabile (sau în subconștient refractare) de ordine, disciplină, organizare.

Manageriatul via e-mail este, profesional vorbind, un dezastru, dar cred ar merita atenția specialiștilor care ar trebui să instruiască persoanele lumii contemporane și pentru așa ceva. Cum poți controla o organizație de la distanță. Cum mai poți simți cum merg lucrurile via interacțiunea și informație virtuală? Cum să transmiți exact mesajul cu nuanțele pe care le vrei prin intermediul unui computer, fie el și Pentium de ultimă generație. Cum faci față scurt-circuitelor cauzate de exemplu de căderea internetului? Dar, mai ales, cum să induci un tip de management modern, axat pe atingerea în primul rând a satisfacției celor ce se implică și nu prioritar a productivității, un tip de management în care cel mai important aspect să nu fie goana după fonduri ci consecvența principiilor, sinceritatea implicării și dăruirea în ceea ce faci.

Situația este de-a dreptul paradoxală. Organizația în consistența ei este formată din câteva persoane tot mai ocupate și care au tot mai puțin timp pentru a se gândi la problemele organizatorice și administrative, în timp, a devenit o instituție cu angajați, cărți de muncă, bilanțuri contabile, chirii de plătit, facturi de telefon etc. E dificil să te organizezi în condițiile în care 8 ore pe zi, cel puțin, te afli într-un cu

totul alt loc de unde încerci să coordonezi și pe cele câteva angajate, care iau un ban și nu fac nici carieră, nici nu sunt preocupate de problematică. A fost o soluție de compromis în condițiile în care bordul Anei era format din femei cu alte locuri de muncă, uneori cu mai multe locuri de muncă. Sufletul nostru a rămas într-un fel la AnA, dar noi, fizic și psihic, nu mai eram acolo. Funcționa un soi de responsabilitate rutinată, o grijă maternă, dar grija unei mame de tip nou, care își crește copilul între două deplasări în străinătate, între două servicii și alte angarale pe care le are de făcut.

Din momentul în care AnA s-a informatizat, foarte multe dintre deciziile și probleme nu au mai fost luate prin discuții directe, ci prin intermediul e-mailului. Din momentul în care viața fiecăreia dintre noi s-a complicat, am apelat la soluția corespondenței via computer.

Pe o perioadă de câteva luni am avut o medie de 10 mesaje direct către AnA plus separat câte 2-3 schimburi de mesaje cu membre din bord. De multe ori ajungeam în situații hilare în care transmițând mesaje la mai multe și așteptând de la fiecare opinia, orice decizie devenea imposibil de luat. Apăreau mesaje de sufocare „Gataaa, fetelor”, „Stop. Ajunge”, „HO!” mesaje care trăgeau un semnal de alarmă legat de multiplicitatea rolurilor asumate de fiecare dintre noi la anumite momente.

## **Subterfugii bugetare**

## **I**

Finanțatorii dau în general bani puțini pentru resurse umane și administrative. Din principiu vor activități complexe, generoase, laborioase, creative, de impact, cu desfășurare de forțe și rezultate palpabile, dar plătind oamenii cât mai puțin și alocând un procent minim din buget la administrative. ONG-urile au învățat în timp să folosească tot felul de subterfugii pentru a supra-  
viețui decent și a face realmente ce și-au propus (și nu vorbesc aici despre fraude, deturnări de fonduri, afaceri etc., ci de mici

găselnițe menite să mai salveze ceva bani pentru cheltuieli absolut necesare și neeligibile la finanțatori). Un asemenea subterfugiu este să treci anumite costuri la costuri de personal, iar banii să îi redistribui pentru administrative. Semnezi că ai luat banii pentru ceva, te încarci bineînțeles și la impozitul global, iar apoi donezi acești bani organizației pentru acoperirea întreținerii sau a altor cheltuieli administrative. Desigur e bine ca finanțatorul să nu știe asta. Eu am reușit să îl fac să știe prin intermediul comunicării online.

Finanțatorul ne-a scris: „Stimată Doamna Grunberg, am analizat și discutat cererea dumneavoastră de mai jos și concluziile noastre sunt după cum urmează: suntem de acord cu prelungirea perioadei de implementare a proiectului până în mai a.c.; nu se aprobă finanțarea costurilor de întreținere (acestea nefiind costuri eligibile în cadrul programului nostru) și nici plata a 200 de euro pentru acoperirea designului/concepției copertei, cartea fiind deja editată.

În criză de timp, agitată și neatentă, am dat un „reply all” și am trimis către bord și, din greșeală, și către finanțator mesajul: „Asta e. Semnăm pentru copertă și plătim internetul pe două luni și gata (negociasem să obținem bani pentru grafica copertii volumului - urma să fie făcută pe gratis de soțul meu pentru ca banii respectivi să îi folosim la administrative).

Finanțatorul mi-a răspuns: „Nici o problemă. În cazul în care coperta nu a fost încă plătită vă rog să menționați situația și vom reanaliza (și probabil aproba) și acest cost”.

Eu, panicată, am scris bordului: „Incredibil - o gafa MARE (a mea) ...și un asemenea follow up la ea. Tocmai am luat un distonocalm... Slavă Domnului că nu s-a supărat... ” După care am mai scris un mesaj finanțatorului: „Mulțumim de înțelegere, scuze pentru mesajul informal dinainte către bord pe care vi l-am trimis. Sunt foarte agitată cu conferința și fac prostii”.

Performanțele de rapiditate ale comunicării online pot fi anihilate, dacă sunt folosite de către cineva agitat și impulsiv de felul lui. Simultanitate cu care poți comunica pe diverse probleme - de serviciu sau personale poate produce și deservicii. O singură apăsare greșită, o secundă de neatentție și îți poți crea probleme și ție și instituției pe care o reprezinți.

Cred că o organizație trebuie să fie cu adevărat matură din punct de vedere al structurilor de funcționare, dar și la nivel emoțional ca să facă față tranziției către un management preponderent virtual. Dacă organizația este instabilă sau depinde mult de calitatea relațiilor interumane (cum a fost cazul la AnA), trecerea bruscă la organizare și implementare de activități și programe prin e-mail și liste de discuții slăbește organizația, îi diluează identitatea și forța de acțiune. Mai cred că există profiluri de organizații cărora nu li se potrivește foarte bine comunicarea excesiv de virtualizată.

Cred că există o dimensiune de gen aici - organizațiile de femei fiind prin natura lor mai predispuse către un tip de relaționare reală, afectivă, empatică, funcționând mai bine atunci când membrii, în majoritate femei, interacționează în mod direct. Pe o grilă stereotip de interpretare, așa spune că mesajele de e-mail sunt citite în mod diferit de femei și bărbați. Femeile citesc printre rânduri, sunt mai suspicioase, caută nuanțe și acolo unde ele nu sunt. Astfel un simplu „Bine, dar nu mai târziu de luni” poate ofensa mai ușor o femeie care simte un ton prea rece, sec, se întreabă de unde vine răceala (care e pur și simplu economie de timp), de ce nu e o formulă caldă de încheiere etc.

Există o vizibilă *dimensiune de gen a corespondenței electronice*. Există în mod categoric un fel feminin sau masculin de a trimite e-mailuri. Există o tandrețe, o empatie, o pierdere în detalii care ne caracterizează pe majoritatea dintre noi femeile (deși am și contraexemple de mesaje venite de la femei, mesaje precise, fără dulcegării, seci). Titlurile mesajelor sunt depistabil feminine. Tipul de glume care circulă între femei e specific. Ne parvine Brad Pitt cu frunzuliță mișcătoare, glume despre cum ar trebuie pedepsit Bin Laden - „să fie transformat în femeie măcar pentru o zi”, bancuri cu blonde (ca să demontez ipoteza ar trebui să fiu onestă și să recunosc că primesc zilnic și zeci de mesaje cu reclame pentru mărire de penis). Desigur toate sunt ceea ce numim SPAM-uri. Ne pupăm și ne drăgălim excesiv sau

ne înțepăm cum doar fetele știu să o facă. Mesajele de la partenerii bărbați sunt mult mai sobre, la obiect, fără divagații. Bancurile venite pe filieră masculină sunt majoritatea cu tentă sexuală. Există și un specific feminist al listelor de discuții. Nu știu prin ce mecanisme află lumea largă că ești feministă-și te trezești pe diverse liste cu specific, primești tone de mesaje despre violența în lume, cum la 3 minute o femeie este violată în SUA sau cum sute de fete sunt încă mutilate genital în lume, despre coaliții care se formează și îți cer să aderi. Mai sunt și mesajele acelea sinistre în care ți se spune că dacă întrerupi lanțul riști să ți se întâmple ceva rău, gen de mesaje la care cred că mai multe femei decât bărbați pică în plasă. Relația femeilor cu spațiul virtual face de fapt obiectul unor cercetări diverse. Așa cum remarcă de exemplu, Lucia S. Dinescu unii consideră că „în cyber-spațiu se manifestă nu doar viziunea binară de tip gender, ci și ostilitatea față de femei, excluderea sau dominarea, alții promovează mediul noilor tehnologii comunicaționale drept un nou spațiu pentru femei. în primul caz operează divergențele de gen (un spațiu de tip hypergender), în al doilea caz, acestea nu mai operează în spațiul virtual" (Dinescu, pp. 237-260).

## JURNAL DE DRUM

Apropo de dimensiunea de gen a spațiului virtual, citesc pe internet o știre conform căreia în august 2007, pentru prima dată în istorie, mai multe femei decât bărbați au utilizat internetul în SUA. încă o barieră cade. Dincolo de statistici brute, analizele legate de dimensiunea de gen a comunicării online devin tot mai subtile. Studiile arată de exemplu că userii confirmă în general o atracție pentru site-uri care se adresează unor grupuri particulare (femei, tineri etc.) atunci când caută conținut sau sfaturi. Dar, atunci când vine vorba despre cumpărături online, userii preferă internetul fără frontiere, ocolind asemenea site-uri focusate pe un anume public (deci, în principiu, site-uri de cumpărături strict pentru femei vor merge mai prost decât cele generale).

Dispersia temporală spațială a slăbit de multe ori legăturile dintre noi. A fi împreună fiind de fapt decuplate în spațiu și uneori și în timp ne-a înstrăinat încetul cu încetul. Legăturile dintre noi au devenit mai puțin tangibile și mai mult formale. Pe de altă parte am fost o bună perioadă de timp coordonate (și oarecum ne-am lăsat din comoditate manipulate) de o membră AnA - mare fan al informatizării și birocratizării -, lucruri în sine de bun augur pentru consolidarea oricărei structuri organizatorice. Ne-am deschis, mai ales cu sprijinul ei, pagină de web. Am devenit centru de resurse multimedia pentru femei și am inițiat un buletin electronic. Am primit bani pentru a dezvolta acest centru de resurse. Instituțional eram la apogeu și acest lucru i se datora în mare măsură ei. Dar uman eram în regres. Directoarea Centrului era atentă doar la modalități de a formaliza munca la AnA, a face statistici, a impune reguli de funcționare, regulamente de ordine interioară, dar nu avea deloc calități de relaționare umane, dimpotrivă crea tensiuni artificiale din cauza unui ton, atitudini și rigidități nespecifice spiritului Anei. Uman, nu mai era plăcerea ci oarecum obligația de a merge la AnA. Aveam de făcut diverse lucruri. Aveam tot mai multe facturi de plătit. Supraorganizarea și ignorarea nevoilor de comunicare directă și de confort afectiv și profesional la AnA ne-au stricat. Comoditatea ne-a dăunat. Activismul este cred eu foarte dependent de emoții, de aceea nu se poate face excesiv via spațiul virtual. Ca să faci activism de substanță trebuie să interacționezi, să exprimi emoții, să faci schimb de emoții, nu doar de informații, să vezi și să simți, nu doar să comunici eficient și să rezolvi.

În negocierea conflictelor a lipsit de multe ori dimensiunea umană dată de comunicarea față în față, cu limbajul nonverbal aferent (expresiile faciale, gesturile, intonația vocii etc.). În virtual, acestea sunt neimportante și minimizezate. Chiar dacă apar alte tipuri de identificatori sociali (de exemplu, tipul de semnătură, mesajul de închidere, formula de început, punctuația) aceste nu sunt, spune teoria, un liant cu adevărat solid (Sarbaugh-Thompson, Feldman, 1998; Samp, Wittenberg, Gillet, 2002).

Cât de avantajoasă este pentru dezvoltarea unui ONG realitatea virtuală și care este dimensiunea de gen a comunicării virtuale sunt teme care ar merita o atenție specială. Internetul, se spune, prin faptul că nu cere prezența fizică a comunicatorului face ca eul să fie mai fluid și maleabil, comunicatorii având posibilitatea de a controla în mod conștient toate aspectele vieților lor, inclusiv genul. În contextele mediate de computer distincțiile bazate pe sex sunt evidente. Studiile arată, de exemplu, că bărbații utilizează un limbaj mai agresiv și se promovează, își dau mai multă importanță în timp de femeile folosesc un limbaj mai personal (DeSanctis, Monge, 1999). Din perspectiva experienței virtuale cu AnA acest lucru este adevărat. Chiar și virtual comunicarea dintre femei este mai caldă, mai informală, divaghează mai ușor ca și în offline. De câte ori primesc un mesaj de la un bărbat, tonul este mai oficios, iar formulele de încheiere sunt fie „Sărut mâna” (de la tineri) fie „Cu respect”, „Cu stimă”, „Toate cele bune”.

## JURNAL DE DRUM

### Limbaj de lemn feminist

„Dragi promotori și promotoare, susținători și susținătoare, simpatizanți și simpatizante ale egalității de șanse, luptătoare/ luptători împotriva discriminărilor...” - așa începe un mesaj e-mail legat de o inițiativă pentru promovarea egalității de șanse primit pe o listă largă de discuții). În toate, zic eu, este nevoie de măsură. Da - lipsește „revoluția de dicționar” și limba trebuie și ea forțată să creeze realități. Sunt pentru feminizarea funcțiilor, putem și trebuie să spunem Președintă, profesoară, parlamentară etc., dar dacă exagerăm picăm în ridicol, se pierde mesajul, zgândărăm inutil orgolii și sensibilități.

Merită de asemenea menționat faptul că niciodată comunicările virtuale nu vor face ceea ce fac cele reale. Citeam undeva exemplul cu automobilele Ford care nu pot face ceea ce fac caii, să devină prietenii tăi. Desigur, ambele moduri de transport te duc tot acolo. Desigur mașinile prezintă, pentru

secolul în care trăim, avantaje serioase. Și totuși o plimbare pe un cal... Un anumit tip de comunicare dispăre irevocabil dacă nu e cultivat cu răbdare și abțință.

Aminteam la un moment dat de încercarea de a lansa „Vinerea la AnA” - de a strânge lumea la sediul AnA pentru a fi împreună datorită feminismului pe care îl practicăm. Proiectul a eșuat. Nu mai știam deja să fim o familie offline! încă o dată spun: recunosc avantajele online, dar am nostalgia dezavantajelor. Comunicarea online ajunge la mai mulți oameni dispersați în zone foarte diverse, dar comunicarea offline beneficiază de pe urma faptului că este încorporată direct în alte activități sociale: a face bugetul unui proiect la un pahar de bere și niște alune a fost și va fi pentru mine oricând mai atractiv decât a ni-l trimite pe o listă de discuție, a face corecturi la corecturi cu diverse culori și inserții sofisticate care pe urmă nu mai pot fi înlăturate. A vorbi direct cu secretara organizației despre problemele mărunte și a-i stabili niște priorități și reguli de lucru este aparent mai dificil, dar s-a dovedit mereu a fi mai eficient decât a face mesaje cu bullets și formule politicoase de încheiere. A sta la o vorbă și a spune cinstit privindu-te în ochi ce te-a nemulțumit la modul în care s-a rezolvat o anumită problemă va fi mereu mai bine, mai eficient pe termen lung, decât a trimite un mesaj electronic al cărui ton nu îl poți controla. A vorbi unor oameni despre problemele legate de discriminările de gen din România va fi pentru mine mereu mai eficient decât a trimite e-mail, pe liste de discuții cu zeci de mii de utilizatori.

În mod categoric, accesul, abilitatea de a comunica (în sensul de a fi capabil să ajungi la alții) este mai amplă în comunitățile online, dar prețul plătit este *lipsa de corporalitate a dialogului virtual*, lipsa chipurilor, expresiilor, comunicării non verbale - o cunoaștere interpersonală cuprinzătoare de slabă calitate. Vastitatea înlocuiește profunzimea, or, pentru ca o instituție să fie vie are nevoie și de una și de alta (Wellman, Hampton, 1999). Are nevoie de deschidere și racordare la lume, dar are nevoie și de relații umane solide, profunde, care se pot dezvolta prin vorbit, privit, țipăt, dat din mâini, cerut scuze.



Misiunea de suflet a Anei era să fie „profundă” ori, cu sprijinul tehnologiei și birocrăției, devenise „vastă”. Menirea era să fim creative, inedite, ieșite din tipare, or, racordarea la cyberspațiu și apoi la regulile unei construcții instituționale ne-a secat din creativitate și ne-a transformat în „funcționari ai societății civile”.

Tot teoria este cea care spune că dialogurile comunitare, sursă majoră de împărtășire a culturii, par să funcționeze cel mai bine când în sistemele de comunicare sunt construite bucle de întârziere și cel mai prost când se întâmplă în timp real. Este nevoie de mecanisme de răcire, intervale de timp între recepționarea unui mesaj și emiterea unui răspuns. Or, sistemele de comunicare offline nu au bucle de întârziere informale prin construcție datorită naturii constante a comunicării informale și a bârfei (Etzioni, 2002). Am simțit asta pe pielea mea. Dialogurile cu oameni în carne și oase, și nu cu oameni virtuali, sunt mult mai nuanțate, mai complexe în semnificații. Textul nu transmite mereu starea și mesajul este deseori interpretat altfel decât s-a dorit. Dacă în situația reală explicațiile pot veni imediat, în virtual nu se întâmplă acest lucru. Sigur „emoticoanele” (insertiile de fețe fericite, triste), punctele de exclamație pot fi indicatori ai chefului, felului și intensității stării, dar pot de asemenea să inducă în eroare.

Prin faptul că lipsesc aluziile, anvergura comunicării poate fi limitată. Sarcasmul, de exemplu, nu se poate exprima electronic. Anumite mesaje sunt prea subtile pentru e-mailuri și de aceea anumite negocieri e bine să se facă în medii „mai bogate”.

Un mesaj online nu va fi niciodată așa spumos, dezordonat, colorat la propriu și la figurat, feminin (vezi exemplu mai jos). Ceea ce se poate via e-mail este cu totul diferit de ceea ce pot face oamenii privindu-se în ochi, discutând, sorbind o cafea la aceeași masă. *Activismul via internet* este, din punctul meu de vedere, un compromis, o modă care în curând va trece, oamenii vor reînvăța să comunice direct și vor folosi revoluția mijloacelor de comunicare ca pe un instrument, și nu ca pe o practică în sine. Dacă lupta societății

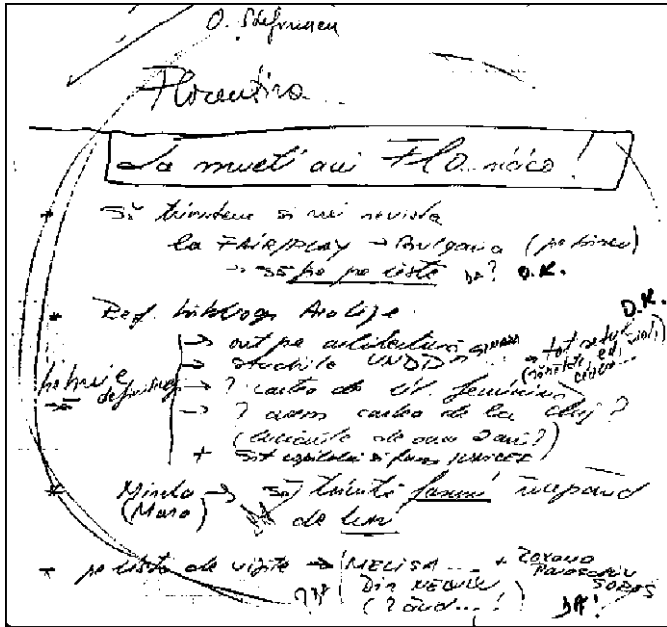
civile se poate duce cu faxul și e-mailul, atunci avem o problemă. Internetul nu poate face „lobby”, informează „larg” așa cum cer finanțatorii, dar informația este seacă, impersonală, obosită de zecile de servere prin care trece. AnA a inițiat proteste via e-mail (vezi, de exemplu, campania de protest pentru modul de înființare a ANES prezentată succint într-una din însemnările din jurnalul de drum) sau a semnat alături de alte organizații luări de poziție. Cred însă că lobby-ul de acest tip este inefficient mai ales dacă nu e susținut și de alt tip de activități. Îți dă iluzia că te implici cu eficiență. Îți dă iluzia impactului care este însă unul virtual și în oarecare măsură elitist. Comunitățile electronice facilitează fără doar și poate împărtășirea informației, dar fac dificilă obținerea consensului.

Internetul te pune în contact, dar ceea ce vezi pe internet este așa departe de ceea ce reprezintă instituția care și-a creat o pagină web. Depinde de web designer cum o prezintă, depinde de capacitățile financiare care nu întotdeauna sunt direct corelate cu calitatea ei. În spatele unui site interactiv impecabil poți găsi de fapt o echipă de oportuniști abili care știu să facă rost de bani. În spatele unui site mai modest poate sta o organizație angajată, competentă, dăruită zonei în care lucrează. În curând vom percepe clar lucrurile acestea și de la fascinația și dependența față de internet vom trece la o atitudine realistă față de ce poate, trebuie să ne ofere acest mod de relaționare umană și instituțională.

Există mesaje cu caracter administrativ, de organizare a activității și de luare de decizii, există mesaje de socializare, de felicitare. Nu știu exact de ce, dar eu personal am rămas cu nostalgia mesajelor din caietul de mesaje special deschis la AnA. Recunosc îmi plac scrisorile, îmi place grafia paginii, identific și acum după scris semnatarele.

Desigur nu este de ignorat efectul de egalizare sau mai curând sentimentul că accesul este al tuturor la tot. Oamenii în viața online nu mai sunt conștienți de ierarhiile sociale

1. Robert Turcescu, „Societatea civilă are fax”, *Dilema veche*, anul IV, 18 februarie 2007.



Exemplu de comunicare offline la AnA

și își asumă oarecum egalitatea. în virtual, prin limbaj, simboluri, format, se compensează acest efect egalizator prin anumite formule de salut care pot aminti clar de statuturile sociale, prin menționarea numelui care poate da indicii despre cine este respectivul internaut.

Pe de altă parte, realitatea virtuală în care funcționăm din ce în ce mai mult este plină de capcane. Internetul poate fi și o formă de discriminare, chiar dacă este o formă tot mai populară de comunicare. La noi cel puțin, nu oricine are acces la internet, la informația și posibilitățile de relaționare oferite de cyberspațiu. A da informații doar pe net în ideea „democratizării societății românești” este și o formă de a discrimina. Cel puțin în cazul femeilor, cele din rural, cele în vârstă sau cele cu mulți copii care nu au timp nici să respire sunt doar câteva exemple de grupuri de femei care nu au, în medie, acces la asemenea mod de cunoaștere, relaționare,

rezolvare de probleme etc. Nu au acces, deci nu există. Pe de altă parte, sunt ONG-uri care sunt DOAR online, au „față”, sunt active sau par active pe listele de discuții, dar în rest nu decontează mare lucru în termeni de activități și inițiative palpabile. Există o „elită” conectată - de multe ori eficientă, onestă și realmente dedicată cauzelor civice, dar uneori oportunistă și pragmatică în urmărirea unor interese proprii de imagine, status, prestigiu etc.

Aparenta accesibilitate este mai curând o utopie. Chiar dacă internetul funcționează global, el funcționează neuniform, cu zone/persoane puternic conectate și altele deloc. Mesajele împrăștiate prin lume sunt disproporționat schimbate între câteva zone geografice, tipuri de oameni sau persoane din aceleași grupuri (studiile arată, de exemplu, că mesajele la distanță ale studenților norvegieni care studiază în SUA sunt direcționate majoritar către Norvegia și mai ales între rude, fiind deci vorba despre o comunicare doar aparent globală). Aparent, comunicăm global. De fapt, noi femeile, comunicăm tot între noi femeile. Noi feministele tot între noi feministele. Feminismul global oferit de spațiul virtual este de fapt tot unul marginalizat (sau care se auto-marginalizează), dar la scară globală.

E-mailul spune mult despre persoana de dincolo de ecranul computerului. Personalitatea fiecăreia se vede în mesaje. În cazul Anei există adevărate *ritualuri e-mailistice* între noi: eu/ Laura sunt cea mereu precipitată, cu mesaje lungi, pline de puncte puncte, scrise repede și cu greșeli, cu subiectul „laurisme” și încheiate de cele mai multe ori cu „Zi blândă”. La Mihaela R. este un amestec de cerebral cu tandrețe. Răspunde la obiect, dar în același timp este cea care trimite cel mai des mesaje de tipul „împotriva vremii de afară”. „For fun” adică poante, poze, glume, aforisme. Anca J., alias JAC (de la inițialele numelui ei), este informală, e cea cu „drăguțelor”, „bordistelor” pupici etc. Asta și poate pentru că ei îi revin și la AnA și la alte locuri de muncă responsabilități preponderent contabilicești și simte nevoia să iasă din rigiditatea acestora. Tot ea este cea care ne-a forțat să ne perfecționăm tehnica corespondenței. La un mesaj în mai

multe puncte fiecare intervine cu altă culoare și trimite comentariile ei. Uneori sunt atâtea intervenții și atâtea culori că nu mai înțelegi nimic. Dar documentele pot fi impresionante ca anvergură și culori. Cecilia P. era cea mai protocolară și neutră, rar intra în jocul e-mailistic, prefera telefonul, pune punctul pe i doar când noi celelalte ne întindeam prea mult la vorbă, evita în general trănăneala și defulările via e-mail... Era evident că nu voia să facă parte din „trupă”, că ținea distanță, fiind mereu cu garda sus. Cristina I., fluctuantă în conversațiile e-mail lungi, cu perioade în care dispărea total, nu răspundea la mesaje pentru ca apoi să revină exuberantă. Angajatele AnA nu treceau de obicei, de abordarea oficioasă. Din când în când mai intra de la una sau alta câte un mesaj de respiro: „Diseară veniți la înot” sau „Mergem la Holograf” sau „Temă pentru weekend - Amelie!” sau atunci când una dintre noi primea câte o glumiță o „forwardam” la celelalte. Aici s-ar putea probabil identifica o caracteristică feminină a comunicării, nevoia divagării, pierderea în neesențial, cochetarea cu emoționalul.

Uneori, corespondența era fluviu, iar una sau alta dintre noi „țipa”: „Gata, e ultimul”. De obicei, asta se întâmpla în momente de criză: dăm sau nu prime; încheiem colaborarea cu o angajată sau reacționăm la brusca părăsire a corăbiei de către o Ană cu state vechi, ce părea dintre cele legate afectiv de toată povestea. Era de fapt o neputință, o formă de descărcare.

Este fascinant faptul că e-mailurile te încarcă emoțional. Poți transmite stări proaste, poți jigni, poți liniști. Se pot face aluzii. pe care mai greu le retușezi când nu ești de față. Apeși pe „send” și s-a dus. Și tu, nefiind acolo unde s-a dus mesajul, nu poți nuanța, nu poți interveni în modul de percepere a lui.

### **Demisiile off- si online**

Demisiile off- și online fac parte din viața unei organizații și au specificitățile lor. Certurile offline nu seamănă deloc cu cele online. Cele online (sau chiar telefonice) sunt de multe ori definitive. Cele offline pot fi detensionate printr-o poantă, un zâmbet, un telefon care să întrerupă tensiunea. Exemplific pe subiectul demisiilor la AnA.

Istoria Anei se poate povesti și ca o istorie a demisiilor și sincopelor provocate de acestea. Prima demisie oficială a fost a Mihaelei M. Demisie offline, scrisoare scrisă de mână, trimisă mie. Avea dreptate, zic eu - asta am înțeles mai târziu, când, la rândul meu, m-am simțit folosită, neapreciată. Pe fond, problema care o ridica, de direcționare greșită a Anei (se pune problema de a ne implica în inițierea unui hotline pentru femei), era din punctul meu de vedere la acea vreme nefondată în sensul că noi încercam să obținem niște fonduri pentru a dezvolta programele noastre de cercetare și acestea trebuiau să aibă și o componentă aplicată.

".cetirii" •AEWK^O. (j-jt;c»^>-i.a) «m\*a t&w. tpj-ț^o. cit.

«Jie'țC'^t., <-jSvnA<ife ,\*A>JLS-y« ti \*\*OivfcU\*^e .

*Demisie offline*

Ironia sorții face ca după mulți ani de la acest moment Mihaela M. să fie printre puținele feministe care au venit la mitingul împotriva violenței, să ia atitudine față de diverse forme de discriminare, să își adapteze discursul academic la un public mult mai larg... să vrea lucruri de care la acel moment se dezicea în numele păstrării caracterului academic al organizației.

A fost o demisie care a creat ceva tensiuni, dar nu a rupt legături. Nu a scurtcircuitat relații. Chiar dacă Mihaela M. a făcut un pas înapoi, a rămas o AnA. Chiar dacă ea nu s-a mai implicat direct în construcția instituțională a Anei, construind Centrul Filia în cadrul SNSPA, a fost alături de mine/noi, ne-a susținut când a fost cazul, a colaborat când a fost solicitată, a implicat și a promovat membre AnA în diversele ei proiecte academice. În schimb, toate celelalte demisii au însemnat rupturi definitive. E-mailul a pătruns în așa măsură în viața Anei, încât și demisiile au început să vină tot prin e-mail. Prima de acest fel, care pe mine m-a șocat, ne-a fost trimisă prin e-mail.

fa'Q 1 or 1

**Laura Roxana Grunberg**

---

From: Florentina Bocioc [[florentina@anasaf.ro](mailto:florentina@anasaf.ro)]

Sent: Friday, February 01, 2002 4:16 PM

To: Anca JUGARU; Cecilia PREDĂ; Laura Roxana GRUNBERG; Mihaela Rabu; Roxana Marinescu

Subject: de la Flo

Draghele mele.

După lungi frământări am decis să accept propunerea Roxanei să lucrez în întreaga la Programul pentru femei. În aceste condiții voi renunța la funcția de director executiv la AnA, începând cu 1 martie. Asta nu înseamnă că renunț la AnA. Continuând să mă implic în activitățile și programele Anei, voi duce la bun sfârșit proiectele pentru care m-am angajat [ghidul și conferința UE] și voi colabora în continuare cu plăcere la AnALite și așa vrea să lucrez la AnAlno în franceză.

De asemenea voi fi disponibilă pentru a discuta despre "bucătăria" Anei cu persoana pe care voi o vrea să aleg pentru acest post.

Cu drag,  
Florentina

*Demisie online*

îmi amintesc că citind acel mesaj, eram la birou prinsă cu altele... Am avut revelația morții Anei mele. „Dragele mele” suna așa de prost și de fals, faptul că totul se spunea de dincolo de ecran, sub protecția lui, mă făcea să mă simt total străină față de o persoană care dovedea că a luat cât s-a putut (informație, formație, deplasări, contacte) și a plecat, din punctul ei de vedere, în momentul oportun, atunci când nava părea că se scufundă. Atunci a fost momentul când am simțit că ceea ce am creat sau ceea ce conjunctura a făcut să fie creat nu mai are nici o legătură cu mine. Că este vorba despre niște relații angajator-angajat care nu mă mai interesează și față de care trebuie să iau distanță.

A fost o demisie care a lăsat un gust amar și a fost urmată de ruptură definitivă între demisionată și restul bordului, cu o singură excepție, un caz aparte, o persoană care nici ea nu a mai rezistat mult în AnA.

A urmat la interval de doi ani demisia Cristinei I. - aruncată pe e-mail la 5 minute după o criză de nervi nejustificată (zic eu), demisie făcută în prag de sărbătoare de Crăciun la AnA.

**From:** Cristina Ilinca [[mailto:cristina\\_c\\_i@yahoo.com](mailto:cristina_c_i@yahoo.com)]  
**Sent:** Thursday, December 15, 2005 5:53 PM  
**To:** Anca JUGARU; Laura Grunberg; Mihaela Rabu  
**Cc:** [ana\\_saf@anasaf.ro](mailto:ana_saf@anasaf.ro)  
**Subject:** demisie

*Vă informez ca începând de astăzi, 15 decembrie 2005, îmi dau demisia din funcțiile de președintă și de membră a bordului AnA.*

*Voi returna la AnA cheile și materialele organizației care sunt la mine în următoarele zile.*

*Vă urez succes în continuare,  
Cristina Ilinca*

După care a demisionat și secretara :



———Original Message———

**From:** Veronica Coutun

**To:** [ana\\_saf@anasaf.ro](mailto:ana_saf@anasaf.ro)

**Sent:** Friday, December 16, 2005 12:34 AM

**Subject :** încetare colaborare

*începând de azi, 15 decembrie 2005, îmi încetez  
colaborarea cu Centrul AnA.*

*Cheile se află la Nicoleta, i le-am predat în seara aceasta.*

*Pentru orice neclarități, administrative sau legate de  
proiectele în derulare, mă puteți contacta la nr. de telefon  
0744195470, e-mail: [vercov@gmail.com](mailto:vercov@gmail.com)*

*Toate cele bune,*

*Vera Coutun*

Aș fi preferat ca toate aceste demisii să fie discutate față în față - să văd expresia, jena din ochi sau din contră fronda, nemulțumirea. Aș fi vrut să îmi spun oful direct, nu să discut în neant, cu ecranul unei mașinării. Aș fi vrut să se demisioneze offline și nu online din AnA. Lucru pe care l-am făcut oarecum eu la ultima ședință oficială - scriind o scrisoare (circulară desigur și transmisă prin e-mail înainte de ședință!!!). Spuneam atunci că centrul s-a extins prea mult, că politica de personal a fost nefericită, că s-a deplasat accentul pe probleme organizatorice și că mă retrag. Teoria spune că liderii pleacă la un moment dat din plictiseală, pentru că își pierd prestigiul, influența sau din nevoi de dezvoltare personală. Eu de ce am plecat? Cred că dintr-o saturație de a organiza și dintr-o nevoie implicită de a fi organizată. Oricum atunci am declarat, în scris, că 10 ani sunt suficienți, sunt obosită, am o parte din vină și cred că pot fi mai de folos Anei într-o nouă relație cu ea... Și iată-mă într-o nouă relație cu ea - ea personaj al unei cărți despre ea. și despre mine.

- Dacă cele 61 de persoane înscrise cu formulare și care, multe din ele, au luat recomandări sau au cerut permisiunea să fie Arie în diverse contexte conjuncturale, ar fi fost empatică cu Ana și ar fi adus ceva și Anei-idei, proiecte, legături, timp consumat, sau măcar un tenner sau un top de hârtie
  - Dacă revista Analiză-facută cu mari eforturi de fiecare dată nu ar zace în baia de Ja sediu ingalbnindu-SC-adică dacă, o dată cu dezvoltarea această instituțională am fi reușit să avem sistem de distribuție, să participăm la târguri, să facem abonamente,,etc. Nu e așa
- Nu vreau să anulez în nici o formă cei 10 ani căci mi-ăs anula propria existență. Lucrurile bune le știu-le-am trăit fiecare din noi-fiecare din noi știm că bucurii ne-a adus AnA, ce ne leagă de AnA, care sunt realizările fiecăreia în Ana și faptul că AnA este o construcție care...merita să intre în lexiconul feminisil-căci va intra în ist fern romanesc.

Consider însă că la acest moment

- s-a întins mai mult decât putea (și iată-nă în situația de acum -dovada că s-a practicat un management prost și că anumite opțiuni au fost greșite),
  - trebuie luat în calcul că din diverse motive câteva din cele care erau mai alinate și mai interesante de Centrul AnA, de latura de documentare, diseminare, dotare, așezare instituțională și care au muncit la componenta de dezvoltare instituțională, fie au părăsit corabia brusc, fie nu au mai putut continua cu același entuziasm și plăcere, și s-au retras-lăsând un vid de comunicare, și lăsând pe umerii altora o situație critică
  - politica de personal pe ansamblu la AnA a fost nefericită-angajările au înghițit prea mulți bani și nu au produs nimic spectaculos. Am avut și "succese" și cred că cel puțin pe postul de secretară și de documentalistă am ajuns la cine trebuie—dar acum nu le mai putem noi asigura un loc de muncă 5'gur pe 0 perioadă decentă
- deplasarea accentului strict pe probleme organice și de dezvoltare instituțională (menținere sediu, abonament internet, personal-la un moment dat absolut stufos pentru ceea ce efectiv producea AnA) a adus multe frustrări și puține realizări care să implice membrele AnA și ceea ce pe mine a fost mai grav, a risipit Ană, a stors de energie un grup mult prea restrâns de persoane-care, nici acestea, nu au funcționat mereu transparent, în acord.

Intențiile au fost toate bune-noi am mizat pe lărgirea echipei odată cu creșterea asta instituțională. Dar în timp energiile s-au epuizat, creativitatea a scăzut, viața și conjuncturile s-au schimbat astfel încât suntem azi într-un moment complicat în care trebuie să împărtășim cu voi situația ca să știm cum/dacă continuăm și în ce formă și de ce.

AfCA-detaMt concrete

#### Motivul retragerii:

Consider că 10 ani c mult și nefiresc și că e nevoie de o schimbare

Sunt în acest moment obosită de AnA.s-au acumulat anumite frustrări, dezamăgiri și tensiuni pe care nu am știut să mă lăzesc de-a lungul timpului

- cred că am o parte din vina pentru situația în care s-a ajuns- (și nu mă refer strict doar la fonduri-AnA poate exista și dincolo de sedii și computere, și angajați. Ma refer la impasul mai profund-de consistență, direcție, filozofie de a fi, plăcerea lucrului împreună în jurul unui crez, program). Am pe de altă parte și o naivitate și poate o anumită lipsă de maturitate în raport cu lumea de afară care acum nu mai servește Anei.

cred că pot fi mai de folos Anei într-o nouă relație cu ea

Îmi permit însă să propun o formulă discutată un pic înainte de un grup restrâns dar încă implicat o formulă pe care eu personal o consider funcțională.

Propun ca semnatarea acestei invitații să rămână echipa de coordonare a Anei, bordul Anei și o propun pe Cristina în funcția de președintă

*Fragmente din scrisoare*

Virtual, AnA a trecut prin multe, a învățat, a afirmat, s-a relaționat, s-a certat.

Aminteam la începutul capitolului despre nebunia cu Second Life, trăitul prin intermediul unui avatar pe care ți-l crezi într-o lume virtuală tridimensională, lume construită și deținută în exclusivitate de rezidenții ei. De la lansarea din 2003, locul a crescut exploziv fiind populat astăzi de peste 4 milioane de oameni din toată lumea. Poți deține proprietăți (care se pot vinde nu doar în virtual ci și prin e-bay), întâlnești oameni, adică Second Livers, te distrezi, faci afaceri, poți achiziționa drepturile pentru anumite mișcări de dans. Am auzit că Suedia ar fi declarat că dorește să își deschidă ambasada în Second Life. Ei bine, am fost acolo, în Second Life, și trebuie să mărturisesc că, dacă în virtual măcar societatea civilă românească ar fi la fel de vie, alertă, pragmatică, inventivă ca și ceea ce se întâmplă permanent în Second Life, aș fi mai relaxată în raport cu viitorul ei. Nu sunt, pentru că virtualității îi lipsește totuși ceva ca să nu fie doar un joc.

Orice organizație dispune, după cum spune Goffman, de o cultură a interacțiunilor și comunicării care e produsul agregării inițiativelor individuale. Fiecare dintre aceste inițiative se configurează pe o scenă deschisă. Când cultura organizatorică blochează astfel de jocuri și mai ales împiedică practica individuală a tehnicilor de management al impresiilor, riscul apariției distorsiunilor și scăderii performanțelor crește.

Cultura comunicării a fost bună la AnA atât timp, cât AnA era mai puțin organizată și mai puțin „abstractă”, virtuală. Grija pentru instituționalizarea, suprasaturarea cu reguli, dosare, restricții, parole, dar și excesul de management și comunicare online etc. au afectat spontaneitatea, creativitatea, firescul Anei. Și asta nu pentru că birocrăția sau virtualitatea sunt în sine un dezastru pentru o organizație, ci pentru că probabil, AnA nu se maturizase suficient înainte de a utiliza în folosul, nu în detrimentul ei, aceste două ingrediente.

Interacțiunile online sunt până la urmă exemple ale unor relații utopice, relații care se încheagă dincolo de rasă, clasă, gen, locație geografică etc. în plin proces de „despațializare

a socialului", despre care vorbește J. Tomlinson (Tomlinson, J., 1999), nevoia de co-prezență este totuși un element important al integrării sociale chiar dacă comunitățile virtuale nu cer explicit acest lucru. Virtualității îi trebuie un lubrifiant. Astăzi, arhitecții încearcă să gândească clădiri în care oameni să se intersecteze, să dea unii de alții în timpul serviciului pentru a contracara efectele computermaniei care face ca și colegii din același birou să comunice via e-mail, să interacționeze tot mai puțin. ONG-urile vor trebui și ele să-și regăsească lubrefiantul dincolo de rețelele și listele de distribuție, de alianțele virtuale și siteurile profesionale.

Incepeam capitolul întrebându-mă ce este AnA pentru mine. Societate, persoană juridică, mediator, furnizor de cadre pentru sectorul guvernamental, incubator de fabricat caractere... Dacă ar fi să pun etichete pe momente din viața Anei, aș zice că numele de familie al Anei s-a tot schimbat în funcție de „mariaje” de mai scurtă sau lungă durată. La început a fost Mica AnA, un grup informal de prietene. Apoi AnA, a devenit Virtuala AnA - o AnA computerizată, accesibilă, conectată la lumea virtuală pe care nu o mai chema AnA, ci [ana\\_saf@anasaf.ro](mailto:ana_saf@anasaf.ro) sau [www.anasaf.ro](http://www.anasaf.ro). Diverse experiențe, eșecuri, realizări au făcut din AnA - Matura AnA. Apoi a devenit Instituționala AnA, apoi Nostalgica AnA, o perioadă, Obosita AnA.

Inchei capitolul mărturisind că, deși am făcut un exercițiu de memorie (selectivă) în speranța de a îmi răspunde la întrebarea ce a fost de fapt AnA pentru mine cel puțin, nu știu în ce măsură am aflat. În schimb, pe măsură ce ajungeam la fundul sacului cu amintiri, nostalgia față de ceea ce fusese AnA creștea și mă frământa mai des o altfel de întrebare: ce rămâne dintr-o organizație după ce „se închide”?

## 4. Ce rămâne după ce se închide un ONG?

Din diverse considerente crezi la un moment dat în viața ta o organizație, o realitate socială palpabilă alături de serviciul tău, familia ta, momentele tale de recreare etc. Construiești o structură care să îți servească nevoilor de definire, exprimare, comunicare, care să te definească cum ar spune sociologii ca agency și care să servească, sperii tu, și unor nevoi comunitare, colective. Ani de zile funcționezi și în această structură. Ani de zile ai un ritm de viață fragmentat și adaptat și la nevoile acestei realități sociale care te sugerează de energii, îți mănâncă mult din timpul liber - căci tot ce faci faci în afara serviciului și te ancorează într-un univers care îți dă uneori iluzia, terapeutic benefică, că de tine chiar depinde schimbarea.

Ani de zile vii și pleci din acel loc unde ai ședințe, scrii și depui aplicații, planifici activități, cauți colaboratori, acorzi asistență, dai informații sau pur și simplu socializezi. Până când, la un moment dat, din diverse considerente, ești nevoit să eliberezi „sediul”. Dispare oare atunci și realitatea socială din spatele ușii construită zi de zi un număr de ani?

Particularizând reflecția la AnA, recunosc că, prinsă între rezistența la instituționalizare și presiunea către instituționalizare, AnA nu a găsit soluția optimă pe termen lung și de la un moment dat nici o strategie bună pe termen scurt. Un management ezitant, neadaptarea la evoluțiile rapide ale pieței ONG-urilor și la tipul de competitivitate din domeniu, un anumit orgoliu, câteva conflicte din interior, lipsa unui mediu intern prietenos, blamarea individuală, lipsa unui schimb real de generații și, în cele din urmă, resursele limitate au făcut ca AnA, după 14 ani de muncă să își restrângă activitățile. Cred că de la un moment dat s-a confirmat și în cazul nostru teoria profetiilor autocreatoare a lui Merton - așteptarea unui eșec are tendința de a declanșa un eșec. Prea ne tot spuneam că lucrurile nu merg bine. Prea ne lamentam. Prea cobeam considerându-ne învinse, dar ezitând

să oficializăm acest lucru, știind că este ușor să distrugi, însă atât de greu să construiești.

## JURNAL DE DRUM

### Mult sau puțin

14 ani e mult sau puțin pentru un ONG? Dacă pui totul pe o dischetă e deja prea mult. Pe un CD probabil este prea puțin. Am umplut mai mult de o dischetă. Dar CD-ul avea încă spațiu liber. Este însă un CD reinscripționabil, așa că se poate scrie în continuare pe el. Nu neapărat de către mine.

Am spus „eșec”. Nu e chiar așa. Depinde de interpretare: a rezistat 14 ani, a rezistat doar 14 ani sau nu a rezistat decât 14 ani. Eu prefer prima interpretare. Specialiștii consideră că „timpul de supraviețuire al unei organizații în aceeași formă, mărime, profil s-a redus considerabil după ultimele estimări la 5-10 ani” (Vlăsceanu, 2003, p. 94). Consider că atâția ani de activism de calitate, consistent în România postrevoluționară sunt o performanță și că durata vieții unui ONG trebuie să fie măsurată după alți parametri decât ai instituțiilor publice care... nu mor niciodată. AnA nu și-a încheiat misiunea. A deschis, a defrișat un drum, a creat o școală, o revistă, un nucleu de experți, o atitudine contemporană față de problematica de gen, a făcut propuneri pertinente celor în măsură să facă ceva, a gândit și dus până la capăt câteva proiecte primite bine de cei cărora le erau adresate. Nu a rezolvat problemele femeilor din România, dar a analizat competent câteva, oferind suportul științific necesar elaborării de politici sensibile la gen în diferite domenii. Nu a sprijinit concret femeile bătute, dar a presat, pe căi specifice, schimbări legislative și crearea de instituții adecvate pentru abordarea acestei probleme. Nu a făcut minuni cu procentele de femei din politica românească, dar a oferit informații, cursuri de formare, cadre de discuție pentru ca problema să devină prioritară pe agendele politice ale tuturor partidelor. Nu a schimbat imaginea României

în lume, dar acolo unde a fost reprezentată a fost ascultată, luată în seamă, astfel încât problematica egalității de șanse între femei și bărbați în România să fie cunoscută și sprijinită.

Ce rămâne după „moartea” unui ONG? Rămân cifre: Persoane angajate în calitate de colaboratori - 65; angajați cu carte de munca - 5; proiecte realizate - aproximativ 40, multe având la origine idei creative care au dat personalitate feminismului autohton; proiecte depuse - peste 50; 175 de persoane care au vizitat centrul de documentare doar în primele trei luni ale anului 2001 (dintre care 83 pentru documentare și 91 pentru acces la internet); peste 120 de organizații și instituții care au primit ani de zile buletinul informativ *AnaInfo*; aproximativ 1.000 de cărți și reviste adunate; peste 50 de dosare de secretariat și alte zeci de contabilitate; 6 caiete pline de corespondență, 6 computere cam vechi pline ochi cu „istoria Anei”; un laptop depășit primit donație; 3 imprimante; un xerox mare și stricat greu de mișcat; 3 cartușe de încărcat; 8 rafturi de bibliotecă; 6 mese de computere și 4 mese de citit; 15 scaune; un televizor; un video; un aparat de fotografiat; CD-uri și dischete; pixuri, clame, perforator, pliculețe de ceaiuri; un ibric, hârtie igienică, cărți și reviste; un parchet făcut praf; mochetă; cuier; 2 telefoane dintre care unul cu fax; calcule de medii de e-mailuri socotite pe perioade de timp (la un moment dat erau înregistrate cam 1.000/zi) și tot felul de alte statistici care pot sugera o anumită anvergură instituțională.

Mai sunt și altfel de date care pot la fel de bine să sugereze ce a fost acea realitate care s-a numit AnA: 6 persoane care au ieșit pentru prima oară din țară (deci 6 pașapoarte) datorită oportunităților de a participa prin AnA la conferințe și întâlniri feministe; în jur de 30 de scrisori de recomandare date unor membre AnA în ultimii 8 ani (pentru posturi în structuri naționale sau pentru burse în afară), scrisori în urma cărora multe dintre ele au beneficiat de respectivele oportunități.

Pe de altă parte, rămâne un număr de telefon dincolo de care nu mai răspunde AnA, dar care rămâne în memoria colectivă și „după” sau un cod fiscal pe baza căruia mai poți face cumpărături la Metro.

Rămân de asemenea :

- e-mailuri către organizație care mai vin o bună bucată de timp și la care trebuie să răspunzi cumva, amintindu-ți de fiecare dată că e gata.
- Tricouri cu sigla AnA (pe care le mai porți prin casă), CD-uri, sacoșe cu sigla AnA (în care mai faci cumpărături), poze... multe poze.

## JURNAL DE DRUM

### Tricouri, sacoșe, pixuri, hârtie cu antet

Într-una din serile când scriam la carte am realizat că purtam prin casă tricoul cu sigla AnA făcut pentru unul dintre proiecte, din bugetul pentru „mediatizare”. Am avut un sentiment de jenă amestecat cu tristețe și vinovăție. În 2006 în Albena, când m-am dat cu parapanta și eu și Mihaela R. avem poze cu același tricou. Multe Ane (și mulți participanți la evenimentele respective) au ca amintire tricourile și sacoșele AnA în care poate își fac cumpărături. E oarecum ciudat. Investiție în imagine la vremea respectivă care în timp devine folosită în scopuri strict private, care nu mai au nici o legătură cu civismul care le-a creat. Eșec sau poate și asta face parte din „viața” unei organizații. Sigur, astăzi, surplusul de tricouri, sacoșe sau pixuri inscripționate nu mai are utilitatea de atunci. Dar, pe de altă parte, acestea stau mărturie că lucrurile s-au întâmplat și că au fost oameni care au făcut ca ele să se întâmple. Este până la urmă și asta o formă de supraviețuire sau o sursă de documentare a unei existențe.

- Rutine greu de înlocuit. După ora 5 îți vine de multe ori să o iei spre Foișorul de Foc din instinct... sau, atunci când citești de o posibilitate de finanțare pe net, îți vine să trimiți informația la adresa cunoscută cu mențiunea „Poate se încumetă cineva”.
- Timp liber. Nu știi la început ce să faci cu el. Când nu îl aveai te plângeai. Simțeai uneori instituția ca pe o povară. Ți se părea că îți dedici prea mult timp acolo... Acum, „acolo” nu mai există... Și nu faci nimic special cu timpul câștigat...



- Nostalgii. Sunt ani de viață totuși...
- Amintiri bune și rele.
- Energii neconsumate și nevoi umane de status, afiliere/apartenență. rămase nesatisfăcute... Nu mai primești, de exemplu, invitații la recepții la ambasade, căci nu mai ești în circuitul de protocol.
- „Tabieturi”, obsesii legate de sistematizarea și redactarea textelor pe diverse tipare (nu întâmplător am trântit și eu bullet-urile astea aici, ca să arăt cât sunt de organizată!).

„După” te confrunți cu o stare de disconfort când lumea te întreabă „Cum mai merge, ce mai face AnA?” și trebuie să improvizezi ceva, dar și cu un soi de reacții de tip „condoleanțe” atunci când te întâlnești cu ONGiști care te întreabă de AnA. Mai direct sau indirect, spui că nu a rezistat și vezi în privirea lor compasiune sau primești vorbe de încurajare legate de ce lucruri minunate ai făcut.

Rămâi cu câteva prietenii deosebite, dar și cu rupturi emoționale definitive care, în timp, te-au costat câteva crize de calcu și de bilă. În cazul meu sunt două persoane care au pus umărul la AnA și pe care am ajuns să nu le mai salut. Eu zic că „dreptatea” este de partea mea, dar faptul că am renunțat și la bunele maniere arată că încărcătura emoțională a fost foarte mare. M-am simțit trădată, abuzată, stoarsă de energii... și, când m-am rupt, am făcut-o definitiv.

Rămâi cu lecția învățată nu din cărți, ci din viață, pe pielea ta. Rămâi cu „cetățenia” practică, cu exersarea efectivă a unei voci publice și cu sentimentul că aparții unei comunități mai largi cu care împărtășești bunuri (Barber, 1996).

Nu mai poți fi ce erai înainte de AnA căci timp de ani de zile ai coexistat în zona civică... și asta te (de)formează pe viață. Revii la ale tale, dar cu metehnele activistului care uneori continuă să îți joace feste. cu impulsuri de activist care uneori trebuie refutate.

Nu mai poți organiza oameni, echipe și programe. dar nevoia de organizare rămâne și. nu întotdeauna spre bucuria celor din jur, începi să îi organizezi pe cei apropiați, să pui ordine și disciplină și să planifici viețile celor dragi într-o încercare inconștientă de a-ți prelungi senzația de lider.

Rămân muștrări de conștiință și un sentiment de vinovăție. întrebări.

Este într-o oarecare măsură o ieșire treptată dintr-un anumit circuit. O perioadă mai vin tot felul de invitații, inclusiv din lumea diplomatică, sau convocări la fel de fel de întâlniri. Treptat, acestea sunt tot mai puține. Treptat. ești fie înlocuit, fie „istorie”.

Organizația rămâne în amintirea ta și posibil câte ceva din ce fost rămâne documentat prin cărțile despre istoria mișcării de femei din România postrevoluționară (AnA este deja menționată în câteva). Ceea ce ai făcut de puține ori continuă alții. De multe ori repetă, căci la români „inventatul roții” este sport național - o luăm de fiecare dată de la capăt ignorând ce s-a făcut până la un anumit moment.

Rămâne un potențial uman blocat sau poate eliberat, pentru a se canaliza în alte direcții.

Rămâi tu cu propria ta imagine despre ce a fost și ce ar fi putut să fie.

Rămân multe probleme nerezolvate de care te simți oarecum responsabilă ori de câte ori auzi de ele.

Rămân femei entuziaste, dornice de a face ceva, care își caută un cadru organizațional. încă mai vin pe e-mailurile Anei mesaje de la persoane care își oferă serviciile - vor să se implice, să colaboreze cu AnA.

Rămân multe femei în jurul tău cu probleme serioase: supuse violențelor de tot felul, discriminate la locul de muncă, crescându-și singure copiii, răzbind greu în funcții de conducere sau în politică. Rămân statistici, dar mai ales biografii de femei concrete care te bântuie.

Rămân urme, precum acest raport subiectiv creionat de mine sau precum raportul „obiectiv” de activitate atașat în continuare ca probă la exercițiul de „laudație”, pe care mi l-am impus din responsabilitate față de AnA. Pentru mine, raportul obiectiv este, în contextul acestei cărți, o anexă, una importantă. Este o sinteză a vieții publice a Anei. Este notorietatea Anei atât cât a fost. Este partea văzută, nu cea trăită. Eu am vrut să ridic la rang de istorie vizibilă și importantă „invizibilul”, cotidianul, din viața de zi cu zi a unui

ONG de femei. Dar trebuia, din respect pentru AnA, să „anexez” și lista realizărilor palpabile făcute de ea ani de zile.

## 5. Ana: laudație

O regulă simplă în marketing spune că, dacă nu îți construiești singur brandul, atunci îl vor construi alții pentru tine fie că vrei, fie că nu. Chiar dacă această carte este scrisă într-un ton critic și autocritic, chiar dacă nu am avut în nici un moment intenția de a relata cu amănunte povestea publică de succes a Anei, am scris această carte cu mult drag față de AnA și cu orgoliul că mulți dintre cei care vor citi au auzit câte ceva despre AnA, cu orgoliul că ea reprezintă un brand pentru feminismul românesc postdecembrist. Un brand pe care mi-am dat seama că trebuie să îl promovez în contextul demersului meu, chiar dacă am vorbit mai tot timpul la trecut despre el. Vorba Mihaelei Miroiu, care, citind la un moment dat manuscrisul, m-a criticat pentru tonul excesiv de critic față de mișcarea de femei în general și față de AnA în particular și mi-a spus „Laura, dacă noi nu ne apreciem, dacă noi nu ne prețuim, cine altcineva crezi că o să o facă?”.

În faza de finalizare a cărții am încercat să mă gândesc la cititorul cel mai rău intenționat pe care l-aș putea avea. Cineva care, fie citește superficial și caută din principiu nod în papură feminismului, punând în cărca feministelor din România gesturile, eșecurile, îndoielile mele, fie interpretează într-un registru meschin poveștile „mărunte” ale vieții Anei. Atunci m-am gândit că, la o primă lectură, povestea privată a Anei, așa cum am propus-o eu, poate părea povestea unui grup de femei care se adunau ani de zile pe la sediu ca să bârfească, să bea un vin de Crăciun, să mai plece pe la o conferință fără să facă mare lucru. Nimic mai fals. Anele au fost și sunt femei realizate sau în curs de realizare, cu CV-uri cel puțin onorabile, persoane care au investit cu drag și convingere o parte din timpul și energia lor pentru

mișcarea de femei din România. La Ana s-a muncit mult, după orele de program, după serviciu sau facultate. Ana își poate oricând justifica renumele prin programe reușite. La gândul unei asemenea tip de lectură am înlocuit, din grijă față de Ane, cuvântul „bârfă” apărut de câteva ori pe parcursul cărții cu „discuție”, expresia „cheful de scris” cu „dorința de a scrie”, mi-am cenzurat unele sincerități autobiografice și am înlocuit „mersul la o bere” cu „mersul la o cafea” ca să contracarez răutăți, poate imaginate, care ar putea fi extrapolate la feminismul românesc. Am renunțat greu la tonul colocvial pe care îl abordasem inițial, dar am înțeles că era posibil să fiu citită prin grila „feministei românce” - grilă pe care nu mi-o doream, nu mi-o asumam, dar pe care poate nu o puteam evita. Sigur - eu știu că nu am vrut să scriu o carte despre mișcarea de femei din România, ci să împărtășesc, din motive deja expuse, o istorie subiectivă a cuiva care, ani de zile, a muncit într-un ONG de femei, să aduc la suprafață intimitatea unui ONG, o poveste de obicei nescrisă, o poveste care nu este despre programe, realizări, premii, întâlniri, alianțe, fonduri, ci despre relații umane, contexte publice și private, stări, gafe, amănunte care influențează viața de zi cu zi a unui ONGist, o poveste pe care eu o consider importantă pentru analiza unei organizații. Gândurile mele, eventualele mele greșeli de abordare sau de raportare la situații, la feminism, la persoane, sunt ale mele și nu ale „feministelor din România”, pe care nu le reprezint în această carte. Ce spun și gândesc eu în această carte nu spun și gândesc „feministele” din România. Dacă este de criticat ceva din ceea ce am mărturisit în această carte, atunci să fiu criticată și judecată eventual eu, dar nu „feminista” generică din România, care nu știu cine este. Sunt feministă, dar nu mă identific cu feminismul din România și nu este nici un paradox aici.

Mi-a displicut autocenzura pe care mi-am impus-o, „teama” pe care mi-am clădit-o față de posibilul cititor rău al cărții mele, teamă legată de etichetarea mea ca feministă și de faptul că excesele mele de subiectivism sau de sinceritate ar putea alimenta anumite prejudecăți față de feminism. Sper

că va veni și timpul unui feminism autohton, care să se exprime liber, fără temeri de a fi prost înțeles și mai ales prost interpretat de cititori invizibili din mentalul nostru! Până atunci am înțeles însă că, așa cum de fiecare dată când vorbesc în numele feminismului am grijă cum arăt pentru a nu alimenta stereotipurile legate de „ciudatele femei feministe”, tot așa, atunci când scriu despre lucruri care au tangență, fie și indirect, cu feminismul, trebuie să fiu atentă la cuvinte, nuanțe, dozaje, excесе, orgolii, pentru a nu alimenta și exacerba rezervele și prejudecățile existente față de feminism.

Am dedus astfel că efortul de a lăuda AnA este necesar. Este un efort în sensul că în general este greu să (te) lauzi și nu în sensul că nu ai avea cu ce anume să lauzi. Am decis în consecință să fac și acest exercițiu: să laud în mod public, explicit, în această carte AnA. Pentru Ane, sper să nu fie jenant (majoritatea Anelor pe care le știu eu, cele care au făcut din AnA o poveste de succes, sunt discrete), iar pentru „neAne” sper să ofere o imagine complementară a ceea ce a fost public, nu doar privat, AnA, cea despre care cu drag povestesc în restul cărții din perspectiva nevoii de a introduce în discursul public despre ONG-uri și alt fel de povești despre ele decât cele abstract teoretizate sau birocratic consemnate în rapoarte și bilanțuri de activitate.

### *Laudațio. Varianta intelectualisto-sentimentală*

Laud AnA pentru că a fost o poveste de succes a societății civile din România postrevoluționară.

AnA a fost o pionieră în ale feminismului autohton. Este printre primele organizații neguvernamentale construite după 1990 care a reușit să se mențină ani de zile pe piața ONG-urilor, impunând un nume. La AnA s-a făcut pionierat în ale feminismului academic. Primele cercetări pe tema sexismului din manuale sau a violenței domestice au fost elaborate la începutul anilor '90 sub egida AnA. În colecția

„Gen și...”, AnA a produs în premieră primele studii legate de gen și educație, gen și comunitate, gen și societate, gen și integrare europeană. Multe dintre studiile de mai mare anvergură care s-au făcut ulterior de către alte instituții (UNICEF, Institutul de Științe ale Educației, Ministerul Educației și Cercetării, PNUD etc.) au folosit experți de la AnA sau au făcut referiri (uneori!) la munca de pionierat a Anei. Primele module de sensibilizare la gen, primele cursuri de inițiere în feminism și studii de gen au fost creionate și experimentate de membre AnA. Ane ca studente sau ca profesoare au participat la deschiderea primului masterat de studii de gen de la SNSPA. Prima (și până acum singura) revistă de specialitate, revista *Analize*, aparține tot Anei.

Un alt punct forte al Anei este faptul că a promovat cu consecvență și fără elitism profesionalismul în domeniu. AnA a pledat insistent, contrar curentului uneori, pentru competențe, pentru a vorbi și a pretinde în cunoștință de cauză. AnA a adunat și a oferit date în susținerea unor puncte de vedere, a oferit consultanță specializată celor interesați, a creat o bibliotecă de profil în domeniu în dorința de a crea o masă critică de cunoscătoare în ale feminismului din rândul cărora să se desprindă activiste informate, competente și dedicate.

De asemenea, laud AnA pentru că a fost o punte de legătură între feminismul academic și cel activist din România. Prin programele inițiate a pus permanent în legătură cele două lumi care, cel puțin la început, conviețuiau într-o atmosferă de ostilitate. Activistele vroiau acțiune, fapte, inițiative, și nu teorie. Academicele spuneau că este nevoie de cunoaștere, de date empirice, de studii serioase care să susțină orice demers de tip activist. AnA, respectată în ambele lumi,

1. în această colecție au apărut: L. Grunberg, Mihaela Miroiu (coord.), *Gen și Educație*, AnA, 1997; *Gen și Societate*, Alternative, 1997; Liliana Popescu coord. *Gen și Politică. Femeile din România în viața publică*, AnA, 1999; *Gen și Integrare*, AnA, 2002.

a reușit să găsească punți de comunicare și colaborare ceea ce a făcut mai eficiente anumite demersuri ale mișcării de femei. În cadrul programului „împreună la Foișor” am fost activiste și teoreticiene în același timp. Am mers din poartă în poartă cu fluturași, am elaborat, am editat și am împărțit pe stradă ziarul *La Foișor*, am reușit să umplem Foișorul de Foc cu locuitori ai cartierului pentru a discuta despre problemele lor dar am făcut și cercetare, am produs câteva studii tematice și am scos un număr special de revistă pe tema dezvoltării comunitare. „Integrare vs Separare” a fost un proiect de sensibilizare la problematica de gen a societății civile. Am mers de data această „din ONG în ONG”, identificând posibili parteneri pentru programe comune și ple-  
dând pentru nevoia unor agende de lucru sensibile (și) la gen. Am discutat, am ascultat, am lucrat împreună, am propus împreună autorităților soluții. În paralel am elaborat și am aplicat și instrumente de cercetare cu sprijinul cărora am produs studii. Dacă dialogul dintre teoria și practica feministă este la acest moment unul mai fructuos, atunci acest lucru i se datorează și Anei.

AnA a creat școală fiind o pepinieră de profesioniști și profesioniste în domeniu. La AnA, studenții au venit ani buni de zile să facă practică. Laborator de idei în ale feminismului academic și activist, școala AnA a creat experte și experți, dar mai ales caractere. Vreau să cred că toate cele care ne-am format la AnA suntem, nu doar „tobă” de feminism ci persoane responsabile, atente la ce se întâmplă în jurul nostru (mai ales cu femeile, dar nu numai), implicate în comunitate, devotate prietenilor, familiei, cu spirit critic și autocritic față de tot ce ni se întâmplă în societate și în lume. Mă abțin greu să dau exemple, dar divulg faptul că sunt Ane care dincolo de feminism se implică în problemele legate de protejarea mediului, protecția animalelor, protecția consumatorului, fac acte de caritate, sunt active în diverse campanii de lobby lansate în ultimii ani. Cine a trecut prin „școala” AnA și-a educat și și-a depășit multe prejudecăți, fiind, indiferent de traiectoria de după, pregătit/ă să trăiască

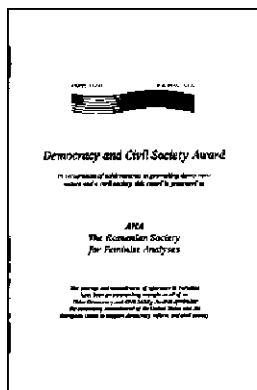
într-o lume multiculturală. Orice AnA, oriunde ar lucra ea acum, este o bună „achiziție” din punctul de vedere al resurselor umane.

Totodată, AnA a fost ani de zile un model de ofertă de servicii specializate în domeniu fiind un centru de resurse multimedia pentru femei modern, bine organizat, pe departamente specifice. O bibliotecă specializată și bine organizată care oferea bibliografii tematice la cerere, acces la internet, filme de profil, contacte și parteneriate cu biblioteci și centre similare din Europa. O școală care organiza diverse cursuri și module de pregătire, oferea posibilitatea studenților de la diverse facultăți să facă practică, fiind o pepinieră de profesioniști și profesioniste în domeniu. Un centru de resurse care dezvoltă proiecte legate de teme prioritare pe agenda mișcării de femei. O editură care producea revista de profil, volume de specialitate, broșuri tematice, buletine virtuale, bibliografii tematice.

Integrată și respectată pe plan internațional, AnA a fost o bună parteneră de lucru. Conectată bine offline și online la lumea ONG-urilor din România și din afară, ani buni, AnA a colaborat, a muncit în echipă, a respectat termene și contracte, a făcut parte din diverse rețele și alianțe naționale și internaționale în cadrul cărora vocea ei a fost ascultată și unde, de multe ori, a fost lideră de opinie și promotoare de inițiative. AnA a contribuit semnificativ la elaborarea raportului alternativ din 2000 privind respectarea Convenției pentru Eliminarea tuturor Formelor de Discriminare la adresa Femeilor (CEDAW). Împreună cu alte organizații și rețele internaționale internaționale (Astra - Central and Eastern European Women's Network for Sexual and Reproductive Health and Rights; Coaliția Karat; Minnesota Advocates for Women's rights, NEWW etc.) AnA a lucrat la elaborarea de materiale informative, cercetări și strategii privind teme cu relevanță de gen, precum violența domestică, sănătatea reproducerii, participarea femeilor la viața publică, reforma educațională, discriminarea multiplă.



O ultimă, dar nu cea din urmă remarcă : AnA a fost o premiantă. Organizația a luat două premii importante. În 1998, Uniunea Europeană împreună cu SUA ne-au acordat în urma unei selecții și evaluări a ONG-urilor din România „Premiul pentru Democrație și Societate Civilă”, apreciind activitatea Anei (și a organizației RomaniCriss) pentru dezvoltarea societății civile în România. Premiul a constat într-o sumă deloc neglijabilă de bani - 10.000 de euro nerambursabilă, sumă folosită la dezvoltarea centrului de resurse pe care tocmai îl inițiasem. Ceremonia de premiere a fost făcută cu mult respect pentru noi, cu prezența unor personalități ale lumii politice de la acel moment, cu o mediatizare adecvată. Din acel moment AnA devenea realmente un nume pe piața de ONG-uri din România.



*Diploma și câteva dintre Anele de la premiere: Florentina Bocioc, Alexandra Stanciu, Corina Licea, Cecilia Preda, Mihaela Răbu, Karen Fog - reprezentanta UE în România la acel moment, Laura Grunberg, Liliana Popescu*

În 2003, *AnaLize. Revista de Studii Feministe* lua premiul pentru cea mai bună publicație realizată de o organizație neguvernamentală, premiul fiind oferit în cadrul Galei Societății civile organizate de Millenium Communications. Revista, lansată în 1995, acoperea un gol pe piață, promovând atât voci consacrate, cât și voci tinere ale feminismului autohton,

propunând în fiecare dintre numerele tematice un feminism academic reflexiv, inclusiv, informat. Am avut numere despre gen și umor, tranziție și gen, corpurile și vârstele femeilor, integrare *vs* separare, feminism și teologie, femeile și muncile lor etc., majoritatea fiind rezultatul unor proiecte mai ample dezvoltate de organizație. Fiecare număr are povestea lui legată de găsirea finanțării, a colaboratorilor și de veșnicile probleme cu imprimantele care nu mai funcționau sau cu diacriticele și imaginile care se pierdeau în prag de predare a materialului la tipografie. În timp, redacția se stabilizase, mecanismul de elaborare a fiecărui număr se rutinizase fără a afecta însă spiritul special al revistei.



*Trofeul și dovezi ale bunei dispoziții de după premiere.  
De la stânga la dreapta: Florentina Olteanu, Anca Jugaru,  
Laura Grunberg, Mihaela Răbu, Ruxandra Caragea,  
Cristina Ilinca*

Revista avea o structură stabilă cu rubrici consacrate: EditorAnA, Studii, Pro-Femina. Documente istorice (rubrică realizată de Ștefania Mihăilescu), Laborator de idei (în care prezentam lucrări de masterat și doctorat de profil), Feminologie (eseuri feministe), Istorii (re)trăite, Reflecții gen-izate, Corespondențe, Repere bibliografice. Fiecare număr era ilustrat cu lucrări oferite cu generozitate de câte o artistă și beneficia de contribuții ale unor personalități din domeniu. Cu

rezumate în engleză, uneori și în franceză, revista era distribuită la peste 400 de adrese (biblioteci, organizații neguvernamentale, persoane particulare, abonați din țară și străinătate), fragmente din fiecare număr fiind puse și pe site-ul organizației. Din anul 2.000, revista a făcut parte și din biblioteca virtuală Central and Eastern European Online Library (CEEOL). Majoritatea numerelor s-au epuizat, dovadă că nevoia de o asemenea revistă de specialitate exista (și există încă) pe piață. Și acum, la peste doi ani de la întreruperea apariției revistei, suntem întrebate în diferite contexte când mai apare, ni se cer numere din urmă și chiar ni se oferă informații și potențial sprijin uman privind posibile surse financiare de relansare a publicației.

## JURNAL DE DRUM

### în loc de *AnaLize*?

*AnaLize* nu mai apare de un an. În schimb apar reviste noi. Una dintre cele recente se cheamă *Beyond Gender...* Chiar nu găsim ceva în limba română după 16 ani de feminism? Mai mult, la rubrica Resurse pentru lecții de gen (discutabil din nou titlul) se fac tot felul de trimiteri la site-uri americane și absolut nici o trimitere la vreuna dintre cărțile, ghidurile, manualele publicate de noi (nu doar de AnA). Straniu sau normal pentru anormalitatea în care trăim?

### *Laudațio. Varianta oficială*

Pionieră în ale feminismului de după 1989, pepinieră de experți, parteneră credibilă, liant, model de servicii, premiantă, AnA are un CV care nu poate lipsi din arhiva feminismului românesc postdecembrist. Este un CV care se bazează pe proiectele concrete realizate, proiecte pe care le inserez succint în partea a doua a acestui „laudațio”, ca pe o „dovadă” pentru cei mai sceptici la povești calitative.

## **Raport obiectiv de activitate**

*Proiecte desfășurate în perioada 1996-1997*

### **Egalitate prin diferențe: Program pentru o educație nonsexistă**

Finanțare: Delegația Europeană - Programul PHARE

**Gender Capacity Building**/Formarea competențelor în probleme de gen

Finanțare: PNUD

### **Programul „OnLine”**

Partener/sponsor: NEWW (SUA)

### **Biblioteca Ana - Program de achiziții**

Finanțare : CEU - Programul de finanțare pentru Studii de gen (Budapesta)

### **Centrul Ana: Centrul de resurse multimedia pe studii de gen**

Finanțare (diferite perioade): Delegația Europeană; Women's World ' Day of Prayer (Germania); NEWW (SUA); CEU Programul „Gender and Culture” (SUA-Ungaria); Mamma Cash (Olanda), Fundația pentru o Societate Deschisă - România, Global Fund for Women (SUA).

### **Co-parteneriat la programul „Femei - Acțiune**

**pentru democrație”** (coordonat de Fundația Europeană a Femeilor - Luxemburg)

*Proiecte desfășurate în perioada 1998-1999*

### **Centrul Ana - program de dezvoltare**

Finanțare : Mamma Cash (Olanda)

### **Conectarea Centrului Ana la internet**

Finanțare : CEU - Program de finanțare redusă pentru Studii de gen (Budapesta)

### **Dezvoltarea bibliotecii Ana**

Donator: Institutul pentru o Societate Deschisă (Budapesta)

### **Lansarea primei reviste feministe românești:**

**AnALize. Revistă de studii feministe**

Finanțare: Women's World Day of Prayer - Comitetul German



*Fotografii de la lansare : publicul  
și Adrian Miroiu vorbind la lansarea revistei*

**Raportul național privind mecanismele  
instituționale pentru promovarea femeii**

Finanțare: Coaliția KARAT

**Co-editare/publicare a volumului „Gen și politică”.**

Finanțare: PNUD

**„împreună la Foișor” - Program de dezvoltare  
comunitară**

Finanțare : Delegația Europeană - Programul PHARE

**JURNAL DE DRUM**

Inserție subiectivă în raport obiectiv. **Cu vinovată întârziere**

<sup>^</sup> [...]. Ați scris că aveți un copil care nu are unde să se joace.  
il invit pe acest copil al dumneavoastră. la mine în curte să se  
joace. Avem o curte curată cu trei pomi mari pe care poate să  
se cațere. Am pian în casă și dacă este talentat poate să învețe  
un cântec..., soțul meu poate să îi vorbească despre religie, dar  
și despre calculatoare... avem și o bibliotecă.

**P** [...] Atunci poate copilul dumneavoastră va dori să aibă prietenii  
foișoreni și probabil vă veți simți și dumneavoastră mai  
mult foișoreancă.

**L**

Cu dragoste, JI

(fragment din Raportul subiectiv, Reportaj, Căminul Copiilor, împreună la Foișor)

**W** De abia acum, după 8 ani, documentându-mă pentru carte, am citit această scrisoare. Am coordonat acel proiect, printre cele mai reușite ale Anei. Am făcut rapoarte intermediare și finale. Am organizat întâlniri cu „foișorencele”, probabil a venit și doamna Popescu..., dar cum nu mă ocupam direct de „corespondență” (am acordat și premii unor cititoare) nu am citit-o. Aceste trei pagini scrise cu drag și implicare meritau mult mai multă atenție. Doamna Popescu era „prototipul” uman pe care îl căutam, rostul proiectului fiind să deschidem apetitul pentru acțiuni comunitare (în care să se regăsească nevoile și interesele mai ales ale femeilor din cartier) și să învățăm în primul rând noi să fim atente și empaticе la nevoile comunității. Doamna Popescu a cuplat perfect la spiritul proiectului. În schimb, noi ne-am comportat ca niște activiste riguroase cu planificările făcute la sediu și cu termenele, fără implicare emoțională reală. Le-am tratat pe „foișorence” ca pe niște cobai de laborator. Am fost superficiale (sau cel puțin eu constat că am fost), luând din ce ni s-a dat doar ce era de suprafață util proiectului. Am ratat oarecum întâlnirea cu foișoreni, pentru că nu am știut să îi ascultăm.

*Follow up:* septembrie 2006. Cu un buchet de flori bat la poarta doamnei Popescu și o rog să îmi arate copacul și pianul. Pentru asemenea femei am tot respectul. Fie el și întârziat.

### **Co-parteneriat la elaborarea „Raportului Regional privind Mecanismele Instituționale pentru Promovarea Femeilor”**

Finanțare : Coaliția Karat pentru Activitate Regională (Varșovia)

*Proiecte desfășurate în perioada 1999-2000*

### **Burse de studiu-documentare la ANA (Universitatea de Stat din Moldova)**

Finanțare: Institutul pentru o Societate Deschisa (New York)

### **întâlnirea Coaliției KARAT pentru „Beijing + 5”, București**

Finanțare: KARAT Coaliția; Biroul UNESCO în București

**Raport privind sănătatea reproducerii în România**

Finanțare : Center for Reproductive Law and Policy -  
New York

**Drepturile femeilor în România : ghid privind  
activitatea organizațiilor neguvernamentale**

Finanțare : Fundația pentru o Societate Deschisă  
România - Programul pentru Femei

**Monitorizarea discriminării de gen în România**

Finanțare : Fundația pentru o Societate Deschisă -  
Programul pentru Femei

**Drepturile femeilor în România : ghid al  
activităților organizațiilor neguvernamentale**

Finanțare : Fundația pentru o Societate Deschisă,  
București

**Raport privind sănătatea reproducerii în România**

Finanțare : Center for Reproductive Law and Policy  
(CRLP) - New York

**Statutul Femeilor în România: Raport Alternativ  
către cea de a 23-a Sesiune a CEDAW**

Management și Finanțare: IWRAW Asia & Pacific;  
Fundația pentru o Societate Deschisă România -  
Programul pentru Femei

**Revista *AnaLize* (Gen și Tranziție - Revista *AnaLize*  
nr. 7)**

Finanțare : SUA, programul de Small granturi al  
Ambasadei

*Proiecte desfășurate în perioada 2000-2002*

**Centrul AnA. Proiect de dezvoltare**

Finanțare : Fundația pentru o Societate Deschisă  
România - Programul pentru Femei

**Centrul AnA (centru de resurse multimedia pentru studii feministe și de gen social) - dezvoltarea serviciilor pentru public**

Finanțare : Global Fund for Women (SUA)

**FrancoNet: dezvoltarea activităților de informare în limba franceză și a bazei tehnice a Centrului AnA**

Partener: TecSult Eduplus (Canada)

Finanțare : Agenția Canadiană pentru Dezvoltare Internațională

**Ghidul organizațiilor neguvernamentale/ programelor de femei din România**

Finanțare : Fundația pentru o Societate Deschisă

România - Programul pentru Femei și Societatea AnA

**Problematika egalității de șanse între femei și bărbați în procesul de aderare la Uniunea Europeană**

Finanțare : Fundația pentru o Societate Deschisă

România - Programul pentru Femei și Societatea AnA

**Revista *AnaLize* :**

- **Femeile și corpurile lor** - revista nr. 8  
Finanțare': PRO HELVETIA București
- **De la Beijing la New York. Bilanț cincinal** - revista nr. 9  
Finanțare : Fundația pentru o Societate Deschisă România - Programul pentru Femei
- **Femeile și „muncile” lor** - revista nr. 10  
Finanțare : Banca Mondială
- **Umorul la femei, cu femei, despre femei** - revista nr. 11  
Fonduri AnA
- **Integrarea Europeană** - revista nr. 12  
Finanțare : Fundația pentru o Societate Deschisă România - Programul pentru Femei
- **Femeile și vârstele lor** - revista nr. 13  
Fonduri AnA





Articolul propriu-zis nu blamează direct femeile pentru involuția demografică, nu vorbește în termeni normativi de opțiunea pentru carieră vs copii. Dar, de multe ori, mai important pentru impact este titlul. Iar acesta (pe prima pagină) urmat de o poză fără femei este atât de elocvent pentru tipul de stereotipuri de gen care sunt (re)transmise de mass-media poate involuntar (pentru o analiză detaliată vezi Laura Grunberg [coord.], *Mass-media despre sexe*, editura Tritonic, București, 2005, volum publicat în cadrul acestui proiect).

*Proiecte realizate în perioada 2005-2006*

**Femei și Dizabilități - pentru politici sensibile la gen**

Finanțare : Mama Cash, Olanda

**Cartea Neagră a Egalității de Șanse între Femei și Bărbați în România**

Finanțare : Ambasada Olandei la București, programul Matra

**Energii de primăvară. Moda scrisorilor deschise**

Primăvara lui 2006 a stat parcă sub semnul scrisorilor deschise și agitației ONG-urilor de femei. Este pentru prima dată când un proiect AnA (este vorba despre „Cartea neagră a egalității de șanse între femei și bărbați”) a stârnit atâta vâlvă și s-a transformat într-o campanie de lobby și de protest față de nou-creata Agenție guvernamentală pentru Egalitatea de Șanse (ANES). După lansarea cărții am primit multe comentarii legate de nevoia de a face un protest public față de situația creată. Iată „filmul” pe scurt:

- se propune redactarea unei scrisori deschise. Multă lume vrea să semneze, dar nimeni nu își asumă răspunderea organizării unui asemenea demers de lobby. Cineva trebuia să preia „conducerea”. Până la urmă se formează o echipă de trei: Liliana Popescu, Doina Dimitriu și Laura Grunberg. Secretariatul campaniei revine Anei;

se concepe textul scrisorii de bază cu variantele ei pentru Primul Ministru, Șeful Delegației Europene și Ministrul de Externe. Se trimite pe net. Se pierde controlul - scrisoarea ajunge pe EUlist și presa vrea să o publice înainte de a fi trimisă oficial. Apar tot felul de dileme care arată relațiile de putere din interiorul organizațiilor: să fie sunată și cutare organizație? Dar cutare persoană? Unde să se țină conferința de presă, cine să vorbească și în ce ordine etc.;

în ultimul moment contextul se schimbă: apare pe tapet cazul Orban, afirmațiile sexiste la adresa câtorva femei din politică. Mihaela Miroiu lansează un protest și invită la miting contra PNL în fața sediului lor. Vrea să combine cele două acțiuni, folosind mediatizarea cazului Orban. Apar negocieri între semnatare/i: Ce susținem de fapt prin demersul nostru: o agenție guvernamentală puternică sau o societate civilă puternică care nu are neapărat nevoie de o agenție guvernamentală care să îi preia atribuțiile?

apare „frica de scrisoare” printre autorități. Președinta ANES-doamna Moța - sună de la Bruxelles să se intereseze, trimite invitație la discuții, pune o echipă să citească atent cartea neagră și să găsească inadvertențe. Este realmente speriată. Impactul hârtiei scrise este mai mare decât ne-am fi așteptat; conferința de presă se organizează în pripă și cam haotic. Pe e-mail este o frenezie de zile mari.

seara de 28 martie 2006 la Ana: Doina, Teo, Mihaela, Liliana, Nicoleta, Elena - agitație, haos, dar și un entuziasm special, bere și floricele. Se lucrează la scrisoare, la conținutul final care să includă sugestiile majorității, la formă, la formule protocolare corecte de adresare;

Mona Muscă ne transmite că nu e prea indicat acum în prag de raport de țară să criticăm eforturile guvernamentale. Pune pe umerii noștri responsabilitatea periclitării eforturilor de aderare. Nouă ni se pare că, dimpotrivă, ceea ce facem este în spiritul unei societăți care e în prag de intrare în familia europeană;

la conferința de presă vin doar 3 jurnaliști și, ca în multe alte ocazii, au loc veșnicele discuții între noi. Mihaela Miroiu ne cere încă o dată să lăsăm feminismul soft și să ieșim în strada că altfel nu se poate. Se conturează cu ocazia asta și inițiativa pentru un parlament Educat.

seara, Mihaela Miroiu este la televizor pe TVR1, din păcate la concurență cu meciul Steaua-Rapid din sferturile Cupei Campionilor! A doua zi, telefoanele curg: Liliana P. se plânge de oboseală și de frustrare, Doina D. de insomnii, eu de criză de bilă. Joia următoare are loc convocare la ANES. Pe site-ul lor apare o scrisoare deschisă către autoarele cărții negre. Pe site-ul AnA producem rapid un drept la replică.

GUVERNUL ROMÂNIEI (fragment din scrisoare)  
 În atenția Primului-Ministru  
 Domnul Călin POPESCU-TĂRICEANU

București, 29 martie 2006

Stimate Domnule Prim-Ministru,

Peste 20 de organizații neguvernamentale din România doresc să vă atragă atenția asupra unei situații îngrijorătoare, legate de slăbiciunea cadrului instituțional menit să susțină și să promoveze egalitatea de șanse între femei și bărbați în România. Constatăm cu regret un decalaj mare între consistența și eficiența instituțiilor similare din țările Uniunii Europene și cele din România.

În acest moment, singura instituție guvernamentală care se ocupă direct de problema egalității de șanse între femei și bărbați este Agenția Națională pentru Egalitatea de Șanse între Femei și Bărbați (ANES), agenție subordonată Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei. Este o instituție care nu are autonomie, nu are buget propriu și este condusă de o președintă cu rang de director general.

[...] Dorim ca problema creării unei instituții guvernamentale solide, funcționale în domeniul egalității de șanse între femei și bărbați să aibă susținerea cuvenită din partea Guvernului României. [.]

Dorim, în prelungirea acestui demers, să cerem și sprijinul Comisiei Uniunii Europene pentru:

- schimbarea Legii 202/2002 (inclusiv a variantelor modificate în vigoare ale acestei legi), astfel încât să reflecte aceste schimbări instituționale propuse;
- monitorizarea desemnării președintelui/tei pentru această agenție la propunerea societății civile;
- elaborarea unei strategii adecvate de acțiune în domeniul egalității de gen susținută de un buget adecvat;
- asistență în procesul de implementare a acestei noi strategii.

Vă rugăm să considerați apelul nostru ca pe o îngrijorare legată de modul cum ne pregătim să intrăm în UE în domeniul egalității de șanse între femei și bărbați. Cu speranța că acest demers va primi susținerea dumneavoastră semnăm:... .

- protestele continuă. Centrul Parteneriat pentru Egalitate -

CPE lansează un protest pe e-mail pentru că amendamentul prin care trebuiau să aibă drept de participare (fără vot) la lucrările din Comisia de Egalitate de Șanse este respins. Centrul Filia scrie o scrisoare. Mihaela Miroiu scrie într-un număr din 22 dedicat cazului Orban.

(  
A fost o campanie de lobby trăită la intensitate cu rezultate evidente puține (și spun asta din perspectiva timpului - ANES rămâne o instituție umflată, birocratică, care colaborează doar formal și atât cât este strict necesar pentru o imagine bună cu alți parteneri) cu un consum de energie și nervi mare, dar și cu un sentiment de solidaritate și de echipă pe care l-am trăit de foarte puține ori în acești ani de activism.

Este greu să lauzi. Mult mai ușor este să critici. De aceea continui cu ceea ce este mai ușor-cu criticile și autocriticile prietenești aduse mie, feminismului românesc, contextului actual al tranziției, excesului de concentrare pe aspectele cantitative, critici pe care mi le permit (și mi le asum) datorită privilegiului epistemic de a fi trăit anumite experiențe de ONGistă, de feministă, de activistă în România. Este un privilegiu discutabil, contestabil, dar care îmi oferă un argument pentru demersul meu de a critica empatic feminismul românesc din dorința că el să fie mâine mai sigur pe ce spune și face, mai respectat, decodificat nu doar prin prisma unei corectitudini politice impuse, copiate din afară, ci prin prisma unei necesități firești de a renegocia rolurile și relațiile sociale de gen și a unui mod rafinat și inteligent de a privi și a gândi la lume.

## IV. Feedbackuri de prin preajmă

Inițial concepusem un capitol din carte sub forma unor interviuri cu personalități - Mihaela Miroiu, Gail Kligman, Gabriel Andreescu, Eniko Vincze etc. Doream să îi provoc la discuții elevate despre societatea civilă, evoluția ei în România, gradul de genizare a societății civile românești, specificul mișcării de femei în cadrul ONG-urilor etc. Am abandonat această variantă în favoarea unei infuzii de realitate genizată în firescul ei și nu a uneia creată (artificial uneori) în prelungirea unor teorii feministe interiorizate.

În fond, epistemologic vorbind, feminismul trebuie înțeles nu doar în termeni de ce gândesc și ce fac feministele/femi-niștii, dar și în termeni de cum este produsă cunoașterea de tip feminist, ce status are o asemenea cunoaștere. Am simțit nevoia să îmi redirecționez atenția de la experte și experți în ale feminismului către femei „amatoare” în ale femi-nismului, dar specialiste, pe felia lor de viață, în ale trăitului ca femei. Am simțit nevoia să ciulesc urechile și să aud femeile din preajma mea dincolo de sau în completarea lecturilor mele feministe. Cu acest prilej am „inventariat” femeile din jurul meu. Cine sunt și cum de au ajuns în preajma mea? De câte din ele mă leagă parcursul meu feminist și în general o anumită sensibilitate feministă? A fost feminismul ultimilor 15 ani un catalizator pentru relațiile mele stabile, de conținut? Mi-am făcut relații umane trainice prin feminism?

În mod clar există un grup restrâns de prietene pe care mi le-am făcut datorită feminismului. Pe unele le cunoșteam dinainte de feminism și am plecat pe acest drum împreună. Pe altele le-am cunoscut prin proiectele AnA, prin seminariile

și conferințele la care am participat, prin publicațiile pe care le-am produs împreună etc. Avem în comun o anumită expertiză în domeniu și mai ales o sensibilitate față de derapajele sexiste fără a avea și aceleași atitudini față de feminism. Unele suntem soft, câteva hard, unele mai curând liberale, altele radicale. Ne leagă feminismul în sensul că în ultimii ani am investit timp și energie în zona aceasta, ne-am intersectat des, ne-am citit în mare parte etc. Dar aceste femei nu sunt multe. În afara unor prietenii pe care le pot număra pe degetele de la o mână nu am rămas cu prea multe „contacte” din feminism. Nu am avut nici abilitatea și nici energia de a împrăști cărți de vizită în stânga și dreapta și nici de a le colecta pe ale altora și de a întreține un minim de corespondență pe parcursul timpului. Ba uneori m-am simțit chiar sufocată de feminizarea întâlnirilor-având o reacție de respingere a unei socializări excesive unisex. Dar nu acest grup de femei a făcut subiectul (căci nu îmi place să spun obiectul) analizei calitative restrânse pe care mi-am propus-o.

Dincolo de aceste prietenii de sorginte feministă mai am și câteva prietene pe care le-aș numi „super femei”. În jurul meu sunt câteva femei puternice, pe picioarele lor, cu personalitate, cariere solide, atrăgătoare, dar (în măsura în care acesta ar fi un „handicap”) singure - nemăritate sau fără o relație stabilă. Majoritatea suferă din cauza aceasta chiar dacă, rațional, realizează că în jurul lor nu sunt multe cupluri de invidiat. Singurătatea pe termen lung cred le preocupă. Relațiile pe care le-au avut au fost de cele mai multe ori tensionate, complicate sau din contră au avut câte un sfârșit de telenovelă cu el plecat după secretara mai tânără sau părăsind-o într-un moment de cumpănă cu sănătatea. Deși par să domine, în relațiile private au fost în multe cazuri cele părăsite nu cele care au părăsit. Sunt femei cu tabieturi și cu un anumit spirit critic mult mai percutant în raport cu bărbații ceea ce le diminuează pe zi ce trece „șansele” să ajungă la un compromis privat. Cred că ceea ce le lipsește cu adevărat este copilul din viața lor și nu „pantaloni”. Dacă pe baza observațiilor din jurul meu ar fi să

trag concluzii, irelevante din punct de vedere științific, așa spune că se confirmă ceea ce se spune în general - faptul că bărbații, în marea lor majoritate, nu acceptă ușor lângă ei femei puternice, independente, care au tentația controlului și a dominării. În fond, și ei ca și noi sunt, vorba lui Festinger, în căutare de confort (și nu de disconfort) emotiv și cognitiv. Dar nici aceste femei puternice, în oarecare măsură masculinizate (în sensul unui apetit mai mare pentru control, pentru „telecomandă”, a unei anumite lipse de flexibilitate în raport cu imperfecțiunile celuilalt etc.) nu fac obiectul analizei mele.

Femeile din jurul meu asupra cărora am decis să zăbovesc sunt femei care fac parte din cotidianul meu imediat, îmi sunt realmente de folos, dau stabilitate existenței mele fără a avea nici o legătură cu feminismul și fără să îmi fie neapărat toate apropiate afectiv. Sunt prezențe feminine din proximitatea mea: o colegă de serviciu, prietena băiatului meu, femeia care ne aduce săptămânal brânză și smântână, cea care vine să citească periodic electricitatea, manichiurista mea de ani de zile, femeia care mă ajută la curățenie, o vecină și, dintr-un alt registru afectiv, o prietenă de suflet sau mama mea. Altfel spus, este vorba despre Pușa, Ioana, Debora, Geta, Cornelia, Mihaela, Maria, ...ele compun un „minieșanțion” care nu este reprezentativ din punct de vedere științific, dar care, prin diversitatea de vârste (între 16 și 75 de ani), nivel de educație (eleve, fără studii, cu studii medii sau superioare), meserii (documentaristă, profesoară, femeie de serviciu, țărăncă etc.), status marital (minore, căsătorite, divorțate, văduve), au făcut ca experiența dialogului cu ele să fie una importantă pentru mine dar și pentru povestea Anei. Am muncit 14 ani la AnA pentru „femeile din România”. Dialogul sincer, dincolo de proiecte și cercetări cu target feminin, cu câteva din ele m-a readus oarecum cu picioarele pe pământ, mi-a redimensionat succesele instituționale ale Anei care păreau mai concrete de la sediul organizației decât se văd ele... pe teren!

Nu am avut o agendă prestabilită atunci când am demarat dialogurile cu ele. A fost doar o dorință de a auzi femei „obișnuite” vorbind despre viața lor. M-a interesat ce probleme



concrete au în viața lor de zi cu zi și în ce măsură acestea au o relevanță de gen pe care ele o și sesizează, cum percep ele la modul concret parteneriatul public și privat, dacă au habar de mișcarea de femei din România sau ce fel de reacții au la feminism. Am discutat fără a avea un ghid de interviu dinainte prescris. Aș spune că discuțiile au fost conduse după metoda empatică în sensul în care vorbește și Jean Claude Kaufmann - încercând să înțeleg sistemul de valori propriu persoanelor și aderând la el pentru a elibera cuvinte și a le accentua sinceritatea<sup>1</sup>. Am lăsat conversațiile să curgă insistând acolo unde mi s-a părut mie relevant. Am încurajat astfel narațiunile lor orale pe care în mare parte le-am înregistrat și pe marginea cărora am făcut mici comentarii genizate. Am încercat să urmez sfatul lui Daniel Bertaux și să investesc un maximum de reflecție teoretică și un minimum de proceduri și tehnici (Bertaux, 2007). Am dorit să las să transpară funcția expresivă a poveștilor de viață. Ceea ce urmează este un colaj subiectiv, o selecție care îmi aparține și pe care mi-o asum.

Pe parcursul acestui exercițiu, pe măsură ce ascultam și mai apoi, transcriam conversațiile, am simțit ce greu este de fapt să fac ceea ce mi-am propus. Am remarcat, de exemplu, faptul că discursul meu era pe alocuri paralel cu al lor. Pe de o parte, limbajul meu era uneori rigid, abstract și contribuia la fracturarea dialogului, iar, pe de altă parte, ele încercau să se muleze pe anumite întrebări ale mele, pierzând din firescul și spontaneitatea dialogului. Faptul că eram femeie ca și ele nu era nici pe departe suficient pentru a avea de la cap la coadă o comunicare empatică. Mi-am amintit de Ann Oakley și de articolul ei, celebru la vremea respectivă<sup>2</sup>, în care autoarea analizează critic abordările tradiționale ale interviului, abordări în cadrul cărora interviul este considerat un proces cu sens unic din care iei și nu

1. Jean Claude Kaufmann, *Trupuri de femei - priviri de bărbați. Sociologia sânilor goi*, Editura Nemira, București, 1998.
2. Ann Oakley, „Interviewing women. A contradiction of terms”, în Ann Oakley, *Reader Gender, Women and Social Science*, Policy Press, 2005.

dai mai nimic înapoi, în care cei intervievați sunt considerați obiecte, surse de informații și unde nu există nici un substrat personal în termeni de interacțiune socială. Această paradigmă tradițională de a face interviuri este, spune Oakley, problematică atunci când vrei în primul rând să validezi experiențele subiective ale femeilor ca femei, ceea ce vor, de obicei, cercetătoarele feministe. Eu tocmai asta am vrut - să validez prin dialogurile cu aceste femei din preajma mea experiențele lor subiective ca femei. Nu le-am considerat nici un moment „obiecte” de studiu, dar nici nu am reușit de fiecare dată să îmi câștig dreptul de a pune anumite întrebări prin dezvoltarea unui tip de relație mai profundă de comunicare. Am simțit barierele de vârstă, educație, experiență de viață dintre mine și femeile din preajma mea, bariere care uneori erau mai puternice decât apartenența biologică la același sex și cea socială și culturală la același gen. Nu era vorba despre același gen de fapt. Femeinitățile noastre aveam puncte comune, dar și aspecte care le diferențiau. Pe de altă parte, pe alocuri, experta de gen din mine făcea gafe și inducea răspunsurile patronizând involuntar conversația. Am simțit pe alocuri și o oarecare ideologizare feministă din partea mea - o incapacitate de a mă detașa de cele citite și de a asculta realmente cele povestite. Auzeam ce vroiam să aud, iar la transcrierea dialogului descifram alte sensuri. Vorbeam cu femeia de serviciu și involuntar aveam anumite așteptări de la ea. Atunci când ea îmi spunea că îi place ceea ce face (faptul că spală, calcă, face curat) eu eram pusă în dificultate căci mă așteptam să îmi spună că e sătulă și plictisită de asemenea treburi. Întrebările adresate uneia sau alteia veneau în prelungirea unor teorii legate de modelul de feminitate specific vârstei, locației, educației lor. Nu am vrut să fiu invazivă în dialogurile cu ele, dar, uneori, mai ales în discuțiile cu femeile mai apropiate afectiv mie, am fost. Din când în când am deviat în a lua interviuri în loc de a asculta istoriile de viață. Am încercat per ansamblu să evit cercetarea de tip „viol”, în care iei și nu dai nimic înapoi. Dar categoric am „luat” mai mult decât am dat.

Din perspectiva **manichiuristei** mele, o femeie proaspăt pensionată, fără copii care stă încă cu mama ei (căreia îi e frică să îi facă ea manichiura sau pedichiura), femeile din România o duc mai greu acum decât înainte de 1989. Pe vremea lui Ceaușescu, ea făcea zilnic un număr dublu de manichiuri decât face astăzi, dovadă a faptului că „femeile erau mai îngrijite, aveau mai mult timp și își permiteau în număr mare să vină regulat la saloane”. Prețul era accesibil, manichiuristele câștigau foarte bine, ajungeau și la 6-8 mii pe lună, în condițiile în care salariu mediu era de două mii lei. Acum face plan de 16 milioane pe lună și ia 4-5 milioane salariu în mână. „Noroc cu bacșișurile”, spune ea.

Manichiurista mea cunoaște oamenii după mână. „Eu îmi dau seama cum e omul după mână..., văd dacă e zgârcit, dacă e fericit”.

L: - Și cum vezi că o clientă e fericită?

- Pur și simplu mâna e relaxată, e moale..., nu știu, dar simt... și la unghii se vede uneori... (m-am uitat și eu la mâinile mele în speranța că aș putea să îmi pun un diagnostic de fericire, dar nu am putut. Trebuie să ai o relație specială cu mâinile pentru ca ele să îți dezvăluie asemenea lucruri).

Manichiurista „mea” vede integrarea europeană prin prisma meseriei ei: după integrare li s-a impus să facă manichiura franțuzească cu fel de fel de smacuri de la o firmă germană care a câștigat exclusivitate de distribuție în saloane, fără nici un fel de foarfecă, cu alt mod de sterilizare. „O prostie”, spune ea. „Să se îmbogățească firmele care vând produsele astea”. Mie îmi face o manichiură după rețetă proprie - jumătate la europeni, jumătate ca la noi acasă. Folosește foarfeca, dar mai discret, dă doar cu o parte din smacurile din dotare pentru că celelalte, spune ea, sunt apă de ploaie, îmi înmoaie mâna într-un bol cu design schimbat, folosește tot pila ei de unghii, fiindcă cea primită, europeană (obligatorie) nu e bună la nimic. „Nici clientele nu vor așa” (cred că și ea le induce o atitudine negativă față de schimbare). „Nu simt că îmi fac manichiura dacă le dau doar cu creme colorate divers. Iar dacă au probleme, colțuri... vă dați seama... ce să facă cremele astea?”.

încercând să aflu care e profilul clientelor care vin cel mai des la salon îmi spune :

„Uitați-o pe asta, și îmi arată către o femeie de etnie romă plină de aur la gât și pe degete, care plătește la casă... Astea s-au îmbogățit acum, spune ea, țigăncile și pipițele... astea vin toată ziua. Și fițe pe ele cât cuprinde”.

L : - E, nu o fi chiar așa, spun eu.

- Ba vă zic eu că așa e.

L: - Da' sunt și țigănci în breaslă? Sunt manichiuriste bune de etnie romă?

- Nu prea. Ce parcă ele vor să muncească... adică am avut o pedichiuristă... făcea 3 pedichiuri aici și 10 acasă... pentru unele pleca chiar și în timpul programului.

Nu are o părere grozavă despre femei în general. „E greu să lucrezi în colective cu multe femei. E multă bătăie și se sapă între ele... ” Ea s-a pensionat la cerere și continuă să lucreze pentru că pensia este penibilă. Cele mai tinere au pică pe ea pentru asta. Și acum, în tura ei, nu vorbește cu colega care nu o suportă. Femeile, consideră ea, au multe probleme astăzi, în primul rând lipsa banilor... „Nu vedeți câte pleacă în Spania și își lasă copiii singuri...”, pe urmă beția bărbaților, „jumătate din bărbații colegelor mele sunt bețivi”. „Dar nici cu multe din ele nu îmi e rușine. Câte cliențe nu avem pe care le acoperim de nu știu câte ori... Măritate cu bărbații mai în vârstă cu 20-30 de ani... se rezolvă și ele cum pot. Și apar la noi pe fugă și ne cer să le facem ceva rapid - un dat de oje, un uscat cu foenuț. ceva ca să se vadă că au trecut pe acolo., ele umblând creanga pe la alții. Sau sună ei după ele. Ne-am învățat. De obicei, răspundem - tocmai a plecat doamna chiar dacă nu știm exact despre cine e vorba.”.

În ceea ce îi privește pe clienții bărbați, din punctul ei de vedere, nu este vreo schimbare deosebită, veneau și înainte de 1989 destui la manichiură și mai ales la pedichiură. Acum vin mai mulți tineri și cer tot mai des lac de unghii, vor șuvițe sau tunsori trăsnete. În plus, parcă „le cade mai mult părul decât pe vremea lui Ceaușescu” - știe asta de la colegele de la frizerie. „E probabil de la stres, de la poluare.”

Nu a auzit deloc de organizații neguvernamentale și pur și simplu nu am putut pronunța cuvântul feminism în timpul conversației. Am simțit că ar fi fost ca nuca în perete.

Din perspectiva **femeii „mele” de serviciu**, dacă ai un soț bun, viața e frumoasă. „Ce ți-ai dori cel mai mult pentru tine de la viața” o întreb eu la un moment dat. Ea îmi răspunde: „Să nu se schimbe soțul - că se poartă așa de frumos cu toți copiii - cei 3 copii din prima mea căsătorie și unul al lui tot dintr-o căsătorie anterioară”.

Povestea ei și a soțului actual este realmente o poveste de telenovelă. Măritată de foarte tânără, a fost ani de zile agresată fizic (mână ruptă, cap spart, bătaie în uscătorie, aruncat hainele din casă) în fel și chip de primul ei soț car, în final, s-a încurcat cu una mai tânără, umilind-o în micul sat de lângă București de unde provine. Ai ei nu fuseseră de la început de acord cu căsătoria, deci îi venea greu să se plângă la ei, iar soacra sa, când se mai văita, îi spunea: „Ce vrei, mi-a dat Dumnezeu băiat frumos, cum îți place ție îi place și alteia”. Recunoaște că nu „l-ar fi lăsat”, dacă nu ar fi apărut Cornel, bărbatul de acum din viața ei, care are și el un copil din altă căsătorie. „Nu am plecat de frică să nu mă judece lumea și mai ales copiii... Am ținut în mine... Mergeam la biserică și mă rugam să îl facă om de casă... Până într-o zi când am avut un vis în care cineva îmi spunea să îl las... și să plec.”

Paradoxal, tocmai primului soț îi datorează întâlnirea cu Cornel. De un revelion, după o bătaie și ceartă mare, acesta a plecat de acasă cu o amantă la Craiova lăsând-o singură cu copiii. La întoarcere, beat fiind, i-a zis la un moment dat în timp ce se certau: „Unde crezi, fă, că o să pleci? Cine te mai ia cu 3 copii. Uită-te și tu, și la anunțuri matrimoniale caută femeii fără responsabilități”. Și-a trântit în nas un ziar cu asemenea anunțuri. Scena dintre ei s-a terminat, dar a doua zi dimineața, de curiozitate, ea s-a uitat pentru prima dată pe un astfel de ziar. A văzut chiar sub anunțul pe care îl arătase el un altul „caut femeie gospodină, cu sau fără copiii dispusă la o relație serioasă”. S-a decis să scrie la acea adresă. Mai mult în glumă, ca să își ocupe timpul...

A dat adresa de la o prietenă și spre marea ei uimire a primit răspuns. O perioadă au corespondat, lucru care i-a plăcut : „mie mereu mi-a plăcut scrisul, exprimările, liniuțele, virgulele...”. Prima dată și-au dat întâlnire, la gară, de Paști. Atunci când l-a văzut, ea nu a avut curajul să se arate. „M-am gândit atunci de unde vin eu de la țară, pe deasupra mai aveam și o măsea umflată. Când l-am văzut cum arăta mi s-a părut prea domn pentru mine”. Dar el a continuat să îi scrie. Când a aflat că are 3 copii (i-a mărturisit într-una din scrisori) a început să trimită regulat pachete pentru ei. La un moment dat, pe timpul treieratului, a venit să vadă copiii și pe ea. I-a spus să vină la București că o ajută să se angajeze. Nu a avut curajul. Au continuat să corespundeze. El a plecat apoi în Antalya la muncă. S-a întors după un an și a venit la ea cu propunerea să vină cu copiii în vacanță. O bună perioadă de timp au stat într-o cameră care era de fapt o magazie la unul din Malluri. DORMEAM PE ZIARE. Era în prenatal când au dat-o afară... Adică au disponibilizat-o. Acum au o cameră în subsolul unui bloc, unde el este administratorul blocului și ea femeie de serviciu. Toți copiii sunt la școală și nu au probleme deosebite.

Un sociolog ar invidia-o pentru diversitatea de case în care are acces, unde intră pentru curățenie. Nu prea are ce să spună despre bărbații din casele respective pentru că nu prea îi vede la față. în mai toate, ei sunt absenți, nu prea apar în ziua de curățenie, nu îi interesează de nici un fel, nu au pretenții, nu se bagă „mai dau doar câte un telefon să afle când se termină”. De cele mai multe ori e singură în casă, toți fiind la serviciu. „Sunt relații de tot felul. Și bune și rele. Dar și femeile se ocupă tot mai puțin cu gospodăria. Nu gătesc, totul se cumpără, rufe se dau la Nufărul. Mai vin mamele lor să calce sau să mai ajute... Ele vin cam târziu de la serviciu.”

**WX ^^^^^^^^ B JURNAL DE DRUM ^ \_ ^ \_ ^ \_ ^ H**

### Chestiune de ritm și (ne)răbdare

Intrarea femeilor pe piața muncii a fost bruscă. Intrarea bărbaților în viața domestică este graduală. De aici, tensiunea...

L: - Faci de toate: speli rufe, geamuri, covoare, calci, faci mâncare, cureți... Din toate treburile astea e ceva ce îți displace ?

- Nu e ceva care chiar să nu îmi placă. îmi plac toate treburile că m-am obișnuit. La început mi-a fost un pic rușine. Când am venit aici la bloc și am început să mătur... îmi ziceam : Uite ce am ajuns să fac cu 12 clase..., dar acum m-am obișnuit și îmi place. Acum ajut pe toată lumea... Uneori sunt frântă, dar, dacă cineva are nevoie, ajut... Cornel m-a învățat cum să spăl gemurile, soluții, ce soluții să folosesc. *(Transcriu și mă gândesc: sunt chiar sub nasul nostru destule contraexemple, excepții de la regulile, normele contestate de noi, poate mai multe decât vrem noi feministele să credem. Pentru aceste femei cu bărbați empatici, care e valoarea feminismului ? Dar pentru acest tip de bărbați ? Semnificativ mi se pare și acel „ajut pe toată lumea” prin care își definește ea ocupația, faptul că ea asimilează munca ei cu „a-i ajuta pe alții”, acordând o conotație pozitivă, „solară”, modului de a-și câștiga existența.*

L: - Și acasă faci tot asta?

- Da, mai puțin. Cornel face mai tot. Celălalt nu spăla nici o farfurie. Cornel știe că sunt obosită și face cât poate.

Cât privește ONG-urile, am întreat-o, printre altele, dacă a auzit vreodată de organizații neguvernamentale și mi-a răspuns sincer că nu are habar.

L: - Ce probleme crezi că au multe femei ?

- ??? (tăcere jenată). De la Cornel am auzit de o lege pentru violență. Atât.

L: - Ce crezi că ar avea nevoie femeile-uite pentru cele bătute s-au făcut niște adăposturi, vin persoane și le înfor- mează despre legi... Ce ar mai fi nevoie.

- Nu știu, orice - să le fie mai ușor.

*(Răspunsul ei m-a făcut să gândesc instantaneu că de fapt, toate femeile sunt feministe în inimile lor. Înlăuntrul lor este o mare dragoste pentru femei, recunoscută sau nu, o grijă pentru ele, o solidaritate cu ele. Răspunsul ei a fost ca un duș rece. Dacă știa de vreo problemă concretă, știa de la partenerul ei. Eu „aberam” cu domenii de activitate și teme*

clare, iar ea se gândea, firesc și empatic, la femeile concrete din jurul ei care o duc greu și cărora le dorea simplu „să le fie mai ușor”. Erau discursuri paralele... Conversația în momentele acelea nu se lega. Și nu din vina ei. „Să le fie mai ușor femeilor din România” - ar putea fi sloganul mișcării de femei din România - în fond și la urma urmei asta vrem cele implicate, într-o formă sau alta, în mișcarea feministă: să facem câte ceva, practic și teoretic, pentru ca diferitelor femei să le fie mai ușor în raport cu viața lor de zi cu zi și în general în raport cu normele și cutumele culturale de gen individuale și instituționale!

La un moment dat, am discutat și despre despre sănătatea ei. Am vrut să văd câtă grijă are față de ea, de corpul și de sănătatea ei.

L: - Ți-ai făcut vreodată vreo mamografie ?

- Nu și nici vreun alt fel de control.

L: - Da știi că trebuie, măcar o dată pe an.

- Știu, dar nu am timp nici măcar să mă odihnesc (nu a pus problema banilor pe primul loc). Cât merge, merge... Când nu, nu. Sper să fiu rezistentă.

Mama este modelul ei de femeie pentru că „a muncit mult, s-a chinuit și a tras mult la viața ei”.

L: - Da' de pe la televizor, cine îți palce ?

- Nu am eu timp de televizor. Eu adorm după 5 minute la un film... Poate aș mai pune-o și pe profesoara mea de mate din școală. Era o femeie dură, dar bună

în finalul discuției noastre, care s-a desfășurat în timp ce ea îmi călca rufe, am dat-o în bară cu o întrebare care, sincer, nu știu cum mi-a ieșit pe gură :

- Unde te vezi peste 10 ani?

(Am vrut să renunț să amintesc de această întrebare stupidă specifică interviurilor de angajare... Dar apoi am considerat că autenticitatea e mai importantă și, cu riscul de a părea ridicolă și oricum nu o foarte bună parteneră de dialog, am spus adevărul. Spre norocul meu și răspunsul ei la întrebarea mea stupidă a fost unul bogat în semnificații.)

- Tot aici... M-am obișnuit și-mi place. Pe Cornel probabil o să îl lase spatele... Dacă e să visez... o casă... adică 2 camere.



L : - Și pe copiii unde i-ai vedea ?

- Mariana să termine ASE-ul. Denisa calculatoare. Da', din păcate, ea se ia după Mariana, iar Viorel... Pe Viorel îl vreau polițist... Măcar el, dacă eu nu am putut. Eu asta mi-am dorit să fiu.

Femeia „mea” de serviciu care ar fi dorit să se facă polițistă (și nu a putut pentru că tatăl ei a fugit din armată și avea dosar prost), care după un eșec relațional și experiențe de violență domestică iubește și este iubită cum multe și-ar dori, care ține post negru vinerea când vine la mine (bea doar apă și muncește nonstop 6-8 ore), nu are nevoie de „capacitare”, căci viața nu îi lasă timp pentru așa ceva, nu are nevoie de lecții despre parteneriatul privat, căci ea are parte din plin de așa ceva. Ea ar avea nevoie de o locuință civilizată, nu de un subsol de bloc - astfel încât să dea un cadru mai civilizat unei vieți de cuplu sudat, concentrat pe copii și pe menținerea unei păci interioare de invidiat.

**Colega mea de serviciu**, femeie de 50 de ani, plină de energie și feminitate, „dar” trecută printr-un divorț urât, și-ar dori ca prietenul fetei ei de 20 de ani, posibilul viitor ginere, să vadă la fata ei „nu doar o femeie frumoasă cum este, ci și partenerul și mama copiilor lui, să o iubească...”.

Crescută în „spiritul sacru țărănesc uman al familiei”, s-a căsătorit repede cu un coleg de clasă din școala generală : „Eu, o fire de o sensibilitate extremă și o emotivitate maldivă, sociabilă și prietenoasă, m-am agățat de Făt-Frumosul voluntar și egocentrist, văzând în aceste trăsături specifice BĂRBATUL care știe ce vrea în viață și lângă care speram să fiu în siguranță perpetuă. Nimeni nu mi-a spus vreodată că omul se poate schimba, că poate dobândi vicii, că poate să înșele/trădeze, că poate să mintă și mai ales să-și chinuie partenerul... nimeni, nici mama, nici bunica, nici vreo mătușă. Erau subiecte tabu în familia mea și sunt sigură că și în a multor altora. Au avut grijă să mă instruiască spunându-mi că trebuie să fiu o soție adevărată: blândă, bună, înțelegătoare și mai ales supusă. Așa mi-a spus și preotul în Biserică: femeia trebuie să fie supusă bărbatului ei. Și așa

am și trăit 22 de ani alături de el - cinstit, curat și foarte supusă".

Ruptura dintre ei s-a produs în ani. Hotărârea de a divorța a luat-o, de fapt, fiica ei pentru că ea, așa cum mărturisește : „nu aveam atunci nici curajul și nici puterea să duc la capăt un gând care mă măcina vizibil. Mama a aflat prima și ea l-a pregătit pe tata, care nici azi nu e împăcat cu ideea că sunt singură... M-am zvârcolit, m-am îmbolnăvit de stomac din cauza emoțiilor (fiindcă în timp ce eu divorțam, Irina, eleva pe atunci în clasa a VIII-a, își susținea examenele de capacitate și admitere în liceu). Am slăbit 22 de kilograme dar am reușit să ies la lumină... Ceea ce nu te omoară te întărește - eu cred din toată inima în această zicală".

Am discutat mult despre perioada de divorț, despre temeri, reacțiile celor din jur, strategii de supraviețuire. Pentru ea, a fost ca o eliberare: „După ce mi-am schimbat și numele, adică am revenit la numele purtat anterior căsătoriei, am respirat profund cu noul buletin în mână, am avut senzația aproape fizică că mi-am deschis ochii larg către lume. Am hotărât să schimb tot ce mă lega de viața mea «de dinainte». Am început cu casa, zugrăveală nouă, mobilă nouă, aragaz nou, mașină nouă. Apoi cu mine. Am plecat la plimbare singură ca să văd cum e și mi-a venit să țip, dar am strâns din dinți și mi-am spus : ai să poți, nu ești singura. Am intrat și la cinema, aceeași senzație de gol și pustiu, dar am stat acolo și m-am uitat mai departe la film." Nu a resimțit major lipsa tatălui în creșterea fetei: „Irina era destul de mare (14 ani) și ruptura de tatăl ei a fost destul de urâtă și de lungă durată. Până la 18 ani, tatăl, bunica dinspre tată și unchiul ei nu au căutat-o, deși locuim toți în același cartier. Acum sunt într-o oarecare relație, Irina mărturisindu-mi că nu i-a fost niciodată dor de tatăl ei. Pe de altă parte, nici financiar, mulțumesc lui Dumnezeu, nu am depins de el" (care oricum nu a dat niciodată pensia alimentară cuvenită). „Cu adevărat greu, cel mai greu, a fost cu prietenele... unele au crezut că acum e momentul să-mi întoarcă spatele, fie că se simțeau superioare prin statutul de „nevastă"

pe care îl aveau, fie că s-au temut că soții lor ar putea să mă privească într-o zi și altfel decât ca pe o prietenă, devenisem pentru unele un potențial pericol. Mi-au rămas două, dar bune, una măritată, iar cealaltă celibatară".

Relația cu fata ei s-a dezvoltat, s-a nuanțat, s-a amplificat, este mai directă și mai caldă de când cu divorțul. În primele luni „de după”, aproape că ea devenise „adultul” din casă. „Cu instinctul ei de adolescentă maturizată rapid, a sesizat perioada mea de «convalescență» și m-a asistat discret. Mama, năucită la început de «ce mi se întâmplă» și-a revenit rapid și s-a adaptat situației, mulțumindu-i lui Dumnezeu că am rămas «zdravănă» la cap. Am avut lungi, lungi conversații cu amândouă, limpezindu-mi astfel propriile gânduri și sentimente. Așa m-am vindecat: vorbind, vorbind, vorbind."

A fi divorțată, spune ea, nu este o povară. „Acum mi-e bine, sunt împăcată cu mine, știu că nu am greșit în decizia care mi-a secționat viața în două («înainte» și «după») am un echilibru și o viață așa cum mi-o fac eu. Responsabilitatea mă omoară, mi-este greu să iau decizii singură (de exemplu, mi s-a propus în februarie să merg într-o excursie în Italia și a fost o perioadă teribilă. Mi-am adus aminte de toate datoriile pe care le am și pe care le voi avea tot anul, am întors propunerea pe toate părțile și am vorbit cu Irina, cu mama, cu prietenele mele, într-un final apoteotic am spus OK, dar nici acum nu sunt sigură că am luat cea mai bună decizie)!"

De când este divorțată a mai încercat câteva relații (a cunoscut pe cineva pe net, ceea ce și pentru ea a fost surprinzător). Dar, atunci când am întrebat-o dacă s-ar mai căsători, răspunsul a fost net: „Acum, un NU hotărât. Măine... nu știu".

Sexismul l-a simțit pe pielea ei.: „Am trecut prin toate felurile de agresiuni : priviri, bancuri cu dublu înțeles, apropiuri, propuneri, înjurături, tot tacâmul. Mă mai înroșesc și azi de rușine. Da, am fost agresată și în perioada de sarcină. Cu angajările nu am avut probleme de felul acesta, e drept că am lucrat doar în două instituții, cu «atitudinea» a fost mai greu... Eu nici nu știam, până acum câțiva ani, că femeile sunt tratate altfel în alte părți. Mitocănia, agresivitatea, ironia, privirea de sus a masculului superior în toate făceau parte din normalitatea societății românești până mai de

curând. Ceva se schimbă, ușor, dar percep o schimbare subtilă la generațiile mai tinere".

Nici ea nu știe prea multe lucruri despre ONG-uri. Știe ceva despre Accept, evident, de AnA, dar în rest... Admiră câteva femei din jurul ei : „Respect o doamnă de la noi de pe scară, care și-a pierdut soțul destul de tânără și care și-a crescut cei doi copii mici fără nici un ajutor. Acum își crește nepoții. Sunt uimită de mama mea, care, la 70 de ani, este mai activă și ancorată în realitate decât atunci când era tânără. Are grijă de tata și de noi, se luptă cu prețurile, cu facturile, are pentru fiecare din noi un alint și o vorbă pentru suflet și îi este de ajuns un zâmbet drept recompensă".

Am pus-o pe lista femeilor din jurul meu și pe **mama mea**. Evident că orice mama este „în preajma" copilului ei. În ce măsură o mamă este „a ta" poate fi o discuție pentru un alt context. Mama mea este o persoană ultradiscretă, așa că nu am putut insera multe date biografice despre viața ei absolut fabuloasă : cu părinți deportați în Siberia (tatăl dispare, probabil ucis, mama își îngroapă cu mâinile ei un copil pe acel drum de exil), crescută de o bunică finlandeză, trăind comunismul ani de zile cu teroarea că va fi și ea deportată și apoi cu frica unui dosar de cadre prost, care i-a stagnat dezvoltarea profesională, tăindu-i din aspirații, căsătorită cu un evreu (și întrebată de prieteni: „Da, unu' de-ai noștri nu ai găsit?"), mama a ales o formulă de viață „low profile", pe care doar târziu am înțeles-o într-o oarecare măsură. De 12 ani este văduvă. Activă profesional (prea), înconjurată de prietene adevărate, dăruiește celor dragi cu generozitate și uneori cu exces. Desigur, dacă m-aș întreba și pe mine ce model de femeie am, acesta ar fi tot mama. Dar nu știu dacă pentru etica responsabilității și a grijii atât de evidentă la ea, cât mai ales pentru decența asumării unui destin complicat și pentru atitudinea sobră și pozitivă față de viață. Dialogul cu ea pentru acest capitol a acoperit câteva probleme care știu că o preocupă și care au dimensiune de gen. Este de menționat și faptul că mama mea, cenzorul meu intelectual principal (întâi a fost al tatălui meu și acum al meu) a citit feminism și este cunoscătoare.

În primul rând cu mama am discutat mult pe tema „seniorilor” - a persoanelor de vârstă a treia care sunt profund discriminate, marginalizate, umilite la noi.

Este o temă care și pe mine mă preocupă. Eu văd și o „exploatare a femeilor de către femei” - multe dintre noi cele mai tinere ne bazăm carierele, disponibilitățile de timp pe sacrificiul mamelor și bunicelor. Iar, când aceste cariere au și o dimensiune feministă, situația este chiar bizară : vorbim și pledăm pentru drepturile femeilor, pentru eliberarea lor de constrângeri economice, culturale și sociale, dar „profităm” în exces de timpul mamelor și bunicelor noastre, abuzăm de disponibilitatea lor pentru familie, le restrângem „cu drag” aria de posibilități și opțiuni etc. Știu nenumărate asemenea situații în jurul meu. Discutând despre mult mediatizata mărire de pensii, nu am văzut-o de mult atât de furios pătimașă pe mama. Pentru ea: „Discuțiile interminabile despre creșterea pensiilor au fost intolerabile. Dacă cresc pensiile, nu vor crește salariile... Bătrânii care au contribuit la dezvoltarea societății socialiste și acum vor pensii mari... Au adus la putere FSN-ul etc. Nu cred că există în lume un loc în care să existe atâta lipsă de respect pentru bătrâni. Au existat triburi care îi lăsau pe neputincioși să moară. Era o cutumă acceptată în comun, dar nu îi umileau. La noi, dacă troleibuzul dimineața este aglomerat, sunt de vină bătrânii care cu burțile lor mari se înghesuie să umble teleleu tănase cu noaptea în cap. La o emisiune, acum ceva timp - era o emisiune oarecare, parcă despre cultură Andrei Gheorghe hodoronc-tronc a început cu o tiradă împotriva bătrânilor. Noroc cu tânărul actor Piersic care, jenat de discursul lui AG a început să povestească despre un domn vârstnic de 90 de ani pentru a cărei minte și ținută are multă admirație. «Bătrânii» care se foiesc prin troleibuze și tramvaie se duc de cele mai multe ori cu noaptea în cap la copiii lor să aibă grijă de nepoți, de casă, lăsând astfel adulții să plece la slujbe. S-au gândit oare revoltații cam cât ar costa serviciile unei bone? Și să nu uităm totuși că, 30-40 de ani, actualii pensionari au plătit taxele pentru pensii. Unii au murit înainte de a ajunge la pensie, cum a fost, de exemplu, cazul

soțului meu și a multora din generația mea. Au plătit o viață și au murit. Oare credeți că este plăcut să ți se spună de mii de ori că stai împreună cu încă jumătate din altul (sau că tu ești jumătatea aia) pe capul unui adult? Și, dacă ar fi să forțăm teoria, apare aici și discriminarea de gen. Speranța de viață a femeilor este mai mare deci ele sunt mai vinovate că supun statul la un asemenea efort financiar (dar mai e și discriminarea bogat-sărac, sănătos-handicapat etc.)".

*(Ascultând-o, simțeam la mama mea revolta efectivă pentru tratamentul mediatic și politic față de pensionari. Adevărul este că și eu de câte ori văd asocierea cuvântului bătrân cu imagini ale unor oameni în vârstă cu adevărat epuizați, epave umane fără dinți în gură, prost îmbrăcați sunt revoltată. Creșterea speranței de viață, îmbătrânirea planetei ar trebui să fie o poveste de succes, nu una care să provoace doar temeri și reacții de ostilitate față de cei în vârstă. Este o discrepanță mare între reprezentarea vârstei a treia în media și realitatea cotidiene. Mama mea încă mai predă, își citește presa pe internet și este înconjurată de tineri care se sfătuiesc cu ea. Ea și pensionarii din jurul ei arată încă bine, se îmbracă decent, mulți sunt activi și sănătoși. Promovarea în exclusivitate a imaginii unei bătrâneți neputincioase, urâte, înconjurată doar de boli și sărăcie contribuie la atitudinile negative ale omului de rând față de pensionari. Iar mișcarea de femei a făcut până în acest moment foarte puțin pentru femeile de vârsta a treia.)*

Dintr-un alt unghi de vedere, spune mama, „s-ar desprinde din această împrejurare un set de probleme. Cum să ajuți aceste femei în vârstă care rămân singure să își ducă decent ultimii ani de viață? Cum să procedezi ca ele să nu se simtă total eliminate și inutile? Să luăm și un alt exemplu: handicapurile de mișcare. S-au promis rampe. Câte locuri cu asemenea dotări există? Cum se poate deplasa o asemenea persoană cu mijloacele de transport în comun? Vorbim de un handicap care fie vorba între noi nu cunoaște vârstă sau sex. Așa că, ce pot să spun. o societate crudă, cinică, nepăsătoare.".

L: - Știi, citeam undeva faptul că unii consideră că vârsta are un efect nivelator asupra inegalității. Cu trecerea anilor se micșorează discrepanțele de gen și primează cele de vârstă. Asta ar contrazice oarecum ipoteza dublei amenințări care se referă la efectele negative legate de a ocupa două statusuri stigmatizate: ești femeie și ești în vârstă. Tu cum vezi lucrurile. Vârsta sau genul primează după 60 de ani?

„Eu zic că vârsta. Dacă încerc să localizez problemele discriminării de gen la noi, în etapa actuală, atunci simt nevoia să minimalizez importanța ei. Este o discriminare printre multe altele practicate sau foarte bine întipărite în mentalul colectiv. Discriminăm femei, romi, bătrâni, handicapați, copii, șoferi, bogați, blonde etc. E un fel de sport național. Urmăriți în București oamenii pe stradă, în troleibuz etc. Toți sunt împotriva tuturor iar argumentul apare rapid «bătrânii ăștia», «generația de azi», «stricatele alea», «golani» etc. Ne uităm urât unii la alții sau ținem ochii în pământ. Ascultați emisiunile TV și nu cred că veți găsi vreo categorie de oameni care a scăpat de deprecieri (aprecieri nedrepte, analize răutăcioase etc.). Îmi vine în minte ce îmi povestea un tânăr de etnie romă care lucrează în occident și și-a petrecut vacanța la mama sa într-un sat moldovenesc, faptul că toți bărbații se îmbată și-și bat nevestele și copiii. «Dacă te porți bine cu cei mici se spune despre tine că ai dat în mintea copiilor. De altfel cei mici, neobișnuiți cu atenția, devin și ei stingheri». Nația asta are o problemă cumulată cu discriminările - sub aparența de popor bun, blând, ospitalier, avem de fapt tot felul de fobii, de prejudecăți, de frici de cei diferiți. Iar, legat de bătrâni, cred că vârsta primează în fața genului, este mai expusă prejudecăților. Cred că la vârsta a treia *problema nu e că te discriminează cineva cât este că te uită mulți...*, iar, din acest punct de vedere îmi permit un comentariu «genizat» cum spuneți voi: bărbații suportă și mai greu această marginalizare socială. E simplu. Bruscu nu mai sună nici telefonul. La femei, angoasele legate de bătrânețe se manifestă mai curând în palierul strict al feminității - o prietenă și-a cumpărat de curând o poșetă și

îmi spunea cu ironie: „Măcar după poșetă să mai întoarcă cineva capul»."

Discutând despre feminism, mama nu se consideră o feministă. „Feminismul, ca orice curent teoretic este foarte interesant și util (probabil a fost și mai util la începuturile sale - valul 1), pentru că investighează, explică, produce argumente pertinente privind inegalitatea de gen și efectele sale asupra dezvoltării unei societăți normale. Cât timp, zic eu, rămâne pe plan teoretic. Când se unește cu «mișcări» se transformă în ideologie și, ca orice ideologie, devine partinătoare și pe alocuri excesivă. Pentru un spațiu uman atât de sensibil și subtil - mă refer la relația bărbat/femeie (fie ea văzută și ca relație de putere), cred că se cere mai multă prudență, mai puține sentințe, mai puține adevăruri universale, poate mai multe soluții ca să folosesc limbajul actual, politici eficiente, dar nu zgomotoase. O analiză a trecutului este importantă pentru înțelegerea prezentului, de pildă. Dar orice insistență pe asemenea teme în practică obosește devine o piedică în înțelegerea zecilor de aspecte, sensibilități, noi manifestări de misoginism etc. Eliminarea problemelor și situației bărbaților din discuții păgubește pe de altă parte teoria pe ansamblu. Transformarea discuției într-un război fără sfârșit între femei și bărbați (chiar dacă nu explicit, ci prin aprouri) nu folosește nimănui. Vom avea mereu nevoie unii de alții ca să ne simțim bine chiar dacă se vor face copii în eprubetă. Cred că asta ar trebui să fie «axioma» (voiam să spun premisa, dar mi s-a părut prea slab) pentru orice analiză a problemelor genului. Sunt diferențe între noi și este bine că sunt, altfel ar fi groaznic de plictisitor. Noi ne simțim bine alături, lor le place independența, deși nu prea au abilitatea s-o gestioneze (este destul să ne amintim situațiile când bărbații sunt bolnavi!). Cred că negocierile ar fi bine să vizeze cum să se creeze climatul ca ambele părți să-și poată afirma dorințele, nevoile și să se împlinească. Nu este atât de important să spălăm vasele pe rând sau să batem covoarele când unul când altul. Mă deranjează feminismul care devine agresiv în ceea ce privește viața de toate zilele."



*(Aici îi dau dreptate. Și eu cred că ideea parteneriatului privat trebuie pusă cu mai multă finețe. E vorba despre mult mai mult decât să facă și bărbații nu știu ce treburi casnice. Este vorba despre a regândi și a reacheza mai profund instituția familiei, astfel încât toți membrii să se simtă confortabil, impliniți.)*

„Cred că o reținere în general față de feminism vine fie dintr-o frică de segregare, fie și din faptul că, probabil, unele femei simt că ar fi un fel de atac la ceea ce e senzual, feminin în ele, că e prea rațional. Avem și unii, și alții defecte care trebuie tolerate. Femeilor le place să explice totul și devin astfel în percepția bărbaților pisăloage. Bărbaților le place să trăiască în abstracțiuni și devin puerili. Femeile se complac în introspecții, bărbații tac și fac. Simplific, desigur, dar, dacă am fi identici, ar fi și mai rău. Diferențele nu dăunează egalității de gen. Iar parteneriatul privat pe care îl tot revendică feministele... nici nu e atât de important azi, când există servicii pentru a te degreva de o serie de treburi casnice. Nu acolo e problema. Desigur, e frumos, ar fi normal să fie bărbații mai părtași la tot ce se întâmplă în casă.”

L : - Dar, mamă, nici nu se mai pune decât în termenii respectării diferențelor de gen problema egalității de șanse dintre femei și bărbați. Tu simți că la noi discursul alunecă înspre o asemenea abordare?

„Eu simt asta uneori. Aș încerca un transfer probabil nelegitim de termeni: asimilare, integrare. Ce dorim? Fără îndoială, integrare - ceea ce presupune păstrarea diferențelor, a identității etc. Forțarea unei asimilări este nefuncțională și nu aduce nici un bine celor implicați. Se produce un fel de autosegregare. Cred că acest mod de a trata uneori problemele produce antifeminismul la femei, le sperie perspectiva unei autosegregări, iar pe bărbați îi revoltă și îi conduce la «război», le actualizează agresivitatea. Este vina teoriei unui anumit curent al feminismului sau al celor care îl practică? Nu știu. Dar, pe de altă parte, nu îmi place nici decizerea vehementă de feminism. Sună fals și ascunde frustrări. Nu suntem extraterestrii și nici pisici, dar nu este nevoie să o afirmăm. Este tot un fel de extremism. Orice

exces de zel mi se pare dubios, ascunde ceva. Fie «strugurii sunt acri», fie frustrări, răzbunări ipocrite (un soi de spirit revanșard)."

Vorbim printre altele și despre schimbările majore în mentalități de la o generație la alta. „S-au produs schimbări majore de la generația mea la cea de azi. De exemplu, în ceea ce privește curajul de abordare a carierelor, tentația notorietății, a ieșitului femeilor în prim-plan - la noi asta nu era, nu ne doream, nu eram tentate. Apoi, toată această aducere în prim-plan a vieții intime, a sexualității. Mie îmi place o oarecare decență, dar nici nu pot spune că am prejudecăți legate de cei de altă orientare sexuală sau față de ideea de concubinaj etc. Deși, trebuie să fiu sinceră, am avut o foarte bună prietenă lesbiană, de care m-am îndepărtat când ai apărut tu... Am simțit nevoia să te protejez de o eventuală influență... Sigur că perioada totalitară arunca un văl de tăcere peste lucrurile astea și peste altele - de exemplu, fii sigură că erau femeile bătute și atunci, dar nimeni nu știa, nu se vorbea despre asta."

Aducând vorba despre problemele prioritare ale femeilor, pentru mama mea, principala problemă ar fi „violența la adresa femeilor, în toate formele ei, poate mai puțin hărțuirea sexuală care, deși există realmente, este uneori exagerată ca problemă. în schimb faptul că sunt femeile sub-reprezentate în politică mie nu mi se pare atât de important... Și, mai ales, nu cred că femeile ar trebui să lupte pentru asta... Da... Sigur, poate pentru «țară» ar fi mai bine - femeile sunt mai analitice, mai atente la detalii, ca să cad în stereotipurile știute, mai gospodine... Evident că e normal să fie mai multe, dar, pentru ele ca femei, nu cred că le-ar produce multă satisfacție - timp liber redus, consum emoțional foarte mare - femeile pun mult mai mult suflet... Cred că e vorba realmente de un sacrificiu care s-ar cere femeilor... Cu beneficii pentru societate în ansamblu, dar... ceva ce ar fi în detrimentul lor".

Trecând de la una la alta, așa cum se trece într-o conversație (mai ales între femei?), o provoc în final pe mama cu următoarea întrebare :

L: - Ce fel de femeie îi dorești nepotului tău?

„Să fie veselă, cu simțul umorului, destul de deșteaptă și frumoasă... Se înțelege pentru că nepotul meu e frumos! Nu pun mare preț pe calitățile de gospodină, chiar dacă el e un răsfățat și neinițiat în treburile astea. Dacă relația e bună, lucrurile se vor negocia... Și, oricum, sunt alte vremuri. se descurcă lumea și altfel decât pe modelul tradițional.”

*(Recunosc că mă așteptam să aibă pretenții mai sofisticate pentru nepotul ei. Dar mama mea cred că știe să prețuiască lucrurile simple și adevărate. Tobă de teorie, filozofând sau trăind printre filozofi o viață întreagă mama mea, nici feministă, nici nefeministă cum e ea, a rămas o femeie cu picioarele pe pământ.)*

Pentru **prietena băiatului meu**, o fată de origine evreiască de nici 16 ani, frumoșică, inteligentă, ambițioasă, matură pentru vârsta ei, provenită dintr-un mediu de intelectuali și artiști feminismul este un cuvânt care nu o sperie, nu îi repugnă. Din contră spune cu toată sinceritatea că „atunci când aud feminism îmi crește inima. Mă gândesc la femeile din toată lumea care se strâng și fac ceva să schimbe lumea”.

Vorbind mai mult despre școală și indirect despre stereotipurile de gen promovate explicit sau implicit de aceasta, îmi spune că a fost dezavantajată în câteva rânduri de profesoare femei mai în vârstă și niciodată de profesorii bărbați. Are colege care știu cum să se dea bine pe lângă profesori, fie ei bărbați sau femei, și care au doar de câștigat din asta. Ea însă nu are acest talent. Consideră că premiantele sunt mai tot timpul fetele, pentru că „ele sunt mai conștiente și privesc lucrurile în perspectivă. Înjurul meu, cam toate știu ce vor, la ce facultate vor să dea, au ochit deja burse, știu cam ce medie vor... Ei nu. Ele învață mai mult, pe ele le interesează mai mult... La ei este o lipsă de interes... Sigur că pe fete părinții le pot și struni mai bine, mai ușor... Pe urmă mai e și problema că băieții foarte cumiți sunt cam prost văzuți... Nici pentru fete nu e prea bine, dar oricum sunt mai acceptate fetele tocilare. Băieții trebuie să arate că se descurcă, nu că au învățat...”.

*(Transcriu fragmentul de discuție și constat cum, fără să citească studii feministe care analizează dimensiunea de gen a școlii, o fată de 16 ani inteligentă și atentă la ceea ce i se întâmplă face o diagnoză de gen perfectă, simte, observă caracterul genizat al socializării de gen din școală.)*

îmi mărturisește faptul că hărțuirea sexuală pe stradă este o realitate în viața ei și a celor din generația ei. „Se iau bărbații în vârstă de mine pe stradă. Opresc mașina. O colegă a avut o experiență foarte proastă. A fost trasă într-un gang... E un lucru frecvent... Și unele nu își dau seama de pericol... Și se întorc, răspund, provoacă. Eu mă fac că nu aud, nu replic... Am discutat lucrurile astea cu ai mei, dar niciodată la școală.”

își asumă fără probleme identitatea de evreică. Are un coleg, chiar prieten, care îi tot zice „fucking jew” sau „jidancă”... dar ea nu se supără. Știe că e teribilism. „în cercul meu mic, la nervi, mi se mai spune țiganco sau jidanco, dar nu mă deranjează... Eu îmi asum chestia asta și... ceva concret care să mă deranjeze nu am simțit.”

Apropo de comunicarea între generații, spune că între mama și bunica, deși mare iubire, erau goluri de comunicare mai mari ca între ea și mama. „Eu cu mama discut orice, absolut orice... Dar mama, de exemplu, mi-a povestit că, în tinerețe, bunica mea, adică mama ei, a văzut-o pe geam de mână cu un băiat și i-a tras o palmă... Mama avea 17 ani... Acum la 17 ani fetele... Acum totul e permis...”

Este un caz aparte în ceea ce privește competențele civice - mama activează în domeniul ONG-urilor culturale și a fost de multe ori cu ea la diverse activități. Și ea, și prietenele ei ar dori să se implice în viața civică, să facă voluntariat, dar „nu prea ai unde. S-au mai strâns ceva fonduri prin școală pentru un orfelinat sau jucării pentru sinistrați... Pe elevi îi interesează - pe profesori nu prea... Probabil pentru că e tevatură. O colegă chiar îmi spunea că vrea să facă voluntariat peste vară... Și pentru că este bine pentru CV-ul tău la o bursă... Eu nici nu știam asta... Dar unde să te duci?”

*(Transcriu și comentez: ce importantă este perspectiva. Nu știu de ce am convingerea că, dacă aș vorbi despre asta cu mulți profesori, aceștia ar „blama” elevii pentru lipsă de interes.)*

L: - Da, poți căuta pe net... Sunt mii de organizații.

- Poate... Dar ar fi bine să vină informația la noi și altfel.

L: - în ce fel de activități de voluntariat te-ai implica?

- Sunt de părere că noi tinerii, grupul meu de prieteni nu putem schimba lumea, dar văd copiii străzii... Ei nu au nici o vină - aș face ceva organizat pentru ei... Știu de la mama de organizații de femei care se ocupă de femeile traficate... aș vrea să pot fi cu ceva de folos.

Din discuția cu ea s-au conturat ca problemă majoră cu care se confruntă femeile violența: domestică, viol, trafic. Problema invizibilității femeilor în politică nu i se pare esențială: „Nu știu... eu zic că asta se va rezolva... încep să apară... adevărul este că se și mănâncă între ele... în schimb pentru femeile traficate... e cazul să se facă mai mult. Eu una m-aș băga în chestii concrete”.

## JURNAL DE DRUM

### Prima ieșire în stradă a femeilor după 1989

În ziua de 24 aprilie 2000 ca urmare a unui articol ofensator din revista *Playboy* („Cum să îți bați nevasta fără să lași urme”) un număr de femei-membre ale unor ONG-uri de femei, reprezentate ale unor instituții guvernamentale sau pur și simplu persoane revoltate de acel articol au organizat în fața clădirii Senatului României un miting de protest contra violenței în familie (organizatori Liliana Popescu, pe atunci directoare CEP, Dina Loghin de la Fundația ȘEF din Iași). La întâlnire a venit și a vorbit (cocoțată pe o ladă improvizată) soția ambasadorului SUA de atunci. Bine mediatizat și sprijinit de un număr neașteptat de bărbați (cadre didactice de la SNSPA, soți, prieteni ai protestatelor, vedete), a fost prima ieșire în stradă a feminismului românesc. Majoritatea celor din stradă au fost din zona feminismului academic - profesoare și studente de la masteratul de studii de gen de la SNSPA sau de la alte departamente, dar și de la alte facultăți din București, unde existau deja module de studii de gen. Maia Morgenstern sau A.G. Weinberger au fost printre noi. Evenimentul a fost bine mediatizat. A coagulat oarecum energiile de atunci. Mult timp ne-am lăudat cu acest moment din istoria feminismului postdecembrist.



*Imagini de la manifestație*

Scarlett O'Hara este modelul de femeie care îi vine în minte „pentru că și-a folosit toate mijloacele să ajungă unde a vrut”. Sesizează singură cu ușurință că „în cei 9 ani de școală nu am avut o lecție în care să studiez opere de femei... Iar la istorie... câteva rânduri despre Ioana D'Arc și atât”. A mai avut în școală o profă de mate. „Am ținut foarte mult la ea și ea la mine. Am început slab la mate. Ea m-a strunit și apoi m-a admirat că am crescut și chiar am devenit bună. Toată matematica pe care o știu de la ea o știu... trebuia mereu să înțeleg, să iau note mari, să cresc în ochii ei, să îi dovedesc...!”

Discuția cu prietena băiatului meu, pentru care „Tinerețe fără bătrânețe” e basmul preferat, pentru că i-l citea mama ei când era mică, mi-a confirmat, dacă mai era nevoie, că cei tineri sunt mult mai ancorați în realitățile genizate ale momentului decât credem noi, că fetele din generația asta sunt mult mai emancipate decât eram noi la vârsta lor, gândesc matur, se maturizează psihic și fizic mai repede, au probleme de gen specifice, dar nu se recunosc în general într-un discurs feminist de tip radical, ci, mai curând, într-unul post-modern.

**Maria lui Nelu** (știu că reproduc stereotipul de gen relațional, dar chiar asta este pentru mine Maria „mea”. Este singura căreia îi dau numele pentru că fiind „a lui Nelu” își păstrează oarecum anonimitatea), cum îi spun eu, este o femeie de etnie romă, cu 4 clase, în jur de 50 de ani, care stă în 2 camere în subsolul blocului nostru. El face

curat pe scări, dă drumul la injector dimineața, îmi spală mașina când am nevoie sau când are el musai nevoie de o bere (pe care o bea pe ascuns, căci are probleme cu ficatul și Maria îi face scandal). Ea face curat la un alt bloc, motiv pentru care la ea acasă nu face nimic din ceea ce ține de atribuțiile unei femei de serviciu. Este mare iubitoare de pisici pe care, după cum mi-a spus, le lingea pe bot de când era mică. Cheltuie bani cu ele, le tratează, le operează, le ia mâncare cât mai bună, se ocupă și de pisicile de la blocul unde lucrează. Maria „e luată” cu Nelu de 35 de ani. Pe vremea aia, ea lucra pe șantier, la roabă : „eram tare munci-toare... Toată viața am muncit”, iar el era șofer. Așa s-au cunoscut. Azi, Nelu bea de stinge, fiind de câteva ori internat pentru început de ciroză. „Așa îmi vine câteodată să îl las... da îmi amintesc de 1977, de cutremur, când el și pisica Zuzuca m-au salvat - în ziua aia eu am avut o presimțire... Știți cum m-am îmbrăcat... ca la nuntă... Mi-am pus cei mai frumoși chiloți pe care îi aveam, cei cu care mă duceam la doctor... furou - pe atunci purtam furou - un batic drăguț, am gătit ce îmi place mie mai mult, ciolan cu fasole... Când am venit de la serviciu seara, eram leșinată de foame... L-am văzut pe Nelu în pat... Era curios pentru că el, de obicei, venea mai târziu. Stătea la băute, da' eu nu mă plângeam... Și a început cutremurul... Am ieșit și atunci a căzut un tavan peste mine... Am rămas între dărăpănături până când m-a mirosit pisica și m-a dezgropat Nelu și m-a dus la spital... Știți ce frumos eram îmbrăcată acolo printre ceilalți... M-au operat pe jos pe podea că nu mai erau locuri... De atunci mă doare umărul... A trebuit să îmi tai părul... Era până la genunchi.”

*(Transcriu și comentez : dincolo de pitorescul conversației despre lenjeria ei intimă, eu simt expuse, involuntar, frustrările celor de etnie romă asupra cărora planează stereotipul de nespălați, murdari etc. A simțit nevoia să îmi accentueze cât de curată era în acel moment crucial din viața ei pe care „și-l amintește ca și cum ar fi acum”, pentru că în mentalul ei este bine înfiptă ideea că românii așa îi judecă pe țigani și pentru că, involuntar ea vrea oarecum să se dezică de*

*apartenența la aceasta etnie. La un moment dat, mi-a spus despre niște vecini gălăgioși de peste drum „ce vreți, doamna Laura, niște țigani ordinari!”*

Problema băuturii este o constantă în viața ei. Acum, Nelu, soțul ei, este dependent de un pahar și a fost cu ceva timp în urmă în prag de ciroză. În tinerețe mai fuma sau mai lua și ea câte un pahar de vin. Dar, văzându-le pe unele din jurul ei, și-a zis „așa eu o să mă îmbolnăvesc... și de atunci nu am mai pus gura pe alcool sau pe țigară”. Pe unde a lucrat, însă, femeile, spune ea, beau de rup. „Și încă cum. Da' nu doar pe șantier, că pe urmă am lucrat în fabrică... da' ce, am prietene care au murit de ciroză... cot la cot cu bărbații...”

Maria „a lui Nelu” este o femeie simplă cu griji firești (pentru pisicile și soțul ei, în această ordine!), ruptă de comunitatea romă din care face parte. În timp ce vorbeam cu ea în fața blocului, un bărbat căuta prin coșul de gunoi. „Uite și la țiganul acesta!”. „Dar nu e țigan, Maria”, îi spun eu (chiar nu arăta a țigan). „Ba este... Nu îl vedeți ce murdar e.”

*(Scriu și corelez reacția asta cu povestirea ei despre excesul de curățenie pe care l-a afișat în noaptea de cutremur. Ca să nu mai fii țigan, trebuie să fii curat. Și cum ea e curată, nu mai e țigancă... Iată un posibil transfer de identitate realizat subconștient în ani.)*

Maria a lui Nelu pune preț în viață pe două lucruri - pe curățenie și pe iubire: „Eu doar că nu am avut noroc de o casă și de ceva lucruri... în rest, eu am iubit pe toată lumea... Eu și azi, dacă moare cineva... o pisică sau... cum a murit doamna Novac în bloc..., eu plâng o săptămână”.

Despre suferințele și coborâșurile unei vieți am vorbit și cu o **prietenă de-a mea**. Destinul ei, într-un prim registru, poate părea absolut dramatic: cancer la sân descoperit la tinerețe, intrată și apoi ieșită dintr-un mariaj cu un bărbat care a fost la început drăguț și apoi s-a dovedit un ticălos (fura bani din casă, o înșela etc.), necăsătorită după aceea și îngrijind singură părinții bătrâni și foarte bolnavi. Dar registrul în care eu aș vrea să îi creionez viața este un registru al optimismului. Pentru mine, ea este o sursă



permanentă de bună dispoziție. Uneori, o sun doar ca să o aud râzând. îmi face bine. De unde are puterea de a râde? Probabil, tocmai din necazuri autentice, probabil, din credință autentică (este și activistă pe zona ecumenismului). Recunosc, am vrut în mod special o inserție din viața ei în acest capitol pentru că biografia ei este până acum un cumul de experiențe dure, cu mare rezonanță de gen, din care a ieșit învingătoare, dar cu un preț - acela al mascării fragilității sub chipul și comportamentul unei femei independente, voluntare, pe picioarele ei. Realizată profesional, independentă financiar, cultivată, amatoare de sport, de o cochetărie cu totul specială, prietena mea a fost forțată de viață să fie mai puternică decât poate ar fi fost fără anumite întâmplări. Supraviețuind unei boli care lezează profund feminitatea, ieșind chiar întărită spiritual și emoțional din această experiență, se confruntă de ani de zile cu multe probleme cu mare încărcătură de gen: singurătatea unei femei (în sensul lipsei unei familii proprii și mai ales a unui copil) care nu mai poate face ușor compromisuri în relațiile umane; „povara” îngrijirii părinților fără un sprijin constant din partea fratelui (că doar este treaba femeilor să aibă grijă de alții!), duplicitatea bărbaților însurați dispuși ușor la aventuri, dar atât, invidia altor femei pentru faptul că e „liberă” etc.

„Să ai cancer la sân. Nu sunt prima. nici ultima nici singura din păcate. Aș spune însă că depinde ce vârstă ai și contextul întreg de altfel atunci când afli că îl ai. Dacă ești o femeie cu familie - soț, copii - la vârsta matură, e altceva decât să fii tânără, fără soț și copii. Ai oarecum impresia că viața ți-a fost hotărâtă, fără ca tu să poți interveni cu ceva la această hotărâre. Cel puțin așa am simțit eu. Dar am avut mare noroc. Noroc de prieteni. M-au ajutat să trec peste perioada grea de «revenire» după operație, până la intrarea în ritmul normal de viață. Și să privesc faptul ca pe o întâmplare «normală»: nu sunt singura și nici prima sau ultima etc. Noroc de un doctor extraordinar. S-a gândit nu numai la „rezolvarea” problemei, ci și la ce o să fie pe mai departe. Noroc de părinți minunați. M-au învăluit în grija lor și m-au ajutat apoi cu tot ce au putut. La mine, odată cu operația pentru sân aleasă, a intrat la «pachet» și

o altă operație care a avut ca rezultat imposibilitatea de a avea copii. Dar toate astea s-au întâmplat înainte de 1989, când Ceaușescu era «pe val» și viața noastră îmi părea să nu aibă viitor; așa că, să nu am copii pe care să îi «crească» partidul, copii înregimentați în paradele de pe stadioane și cu gamele la brâu, pe atunci, părea aproape o eliberare. După mult timp, m-am lămurit că, oricum, cu ceea ce avusesem eu, nu erau șanse să am copii. Dar, atunci, tânără și ușor buimăcită de întreaga situație, nici nu știam dacă voi avea mai mulți ani de trăit. Poate că tocmai de aceea mi-am păstrat pofta de viață. Și bucuria fiecărei aniversări: încă un an!

Dacă mă întrebi de partea bună a acestei experiențe, ți-aș spune că într-adevăr am învățat să acord atenție corpului meu și să fiu atentă cu sănătatea mea: așa că fac controale regulate, pe cât posibil sport sau un minimum de gimnastică zilnică și încerc să am o alimentație echilibrată. Și, cu rele sau bune, să mă bucur de fiecare zi.

*(Scriu și nu pot să nu mă gândesc la mamografie ca la una din cele mai neplăcute investigații pentru femei - este un aparat care te poate salva, dar care este profund neprietenos cu trupul femeii, cu sânul ei, cu pudoarea ei. Poziția în care te așază doctorul, durerea când aparatul presează pe fiecare sân, postura în care ești pusă când doctorul îți „ia” sânul și ți-l așază pe tava aceea suspendată... Nu cred că este un aparat inventat de o femeie. Este foarte util, dar tu, ca femeie ești simplu obiect și nu subiect al investigației !)*

Cred că depinde mult și de cum te simți tu, ca femeie operată. Acum - dacă îți pui silicon pentru mărirea sânilor sau pentru corectarea operației -, care e diferența? Depinde de tine să te porți firesc. Și eu - cum spuneam - am avut noroc să îi am alături de mine pe prieteni și părinți, care m-au ajutat să îmi revin la normal, să mă simt normală."

Rețin din ce îmi mai spune secvențe din relația pacient - doctor absolut halucinant.

„îmi aduc aminte de un doctor radiolog care - după ce mi-a făcut radiografia - m-a întrebat brutal: «Unde este ultima radiografie?», «De ce?», am întrebat eu. «Vreau să

văd cât a evoluat de la ultimul control. Ai metastază». Eram pe coridor în fața unei ferestre și primul impuls a fost să mă arunc pe fereastră. Evident, nu era metastază, ci pur și simplu incapacitatea lui de a diagnostica corect." Sau altă amintire : „o doctoriță care trebuia să îmi semneze concediile medicale. A vrut și ea să «vadă» operația. Cu mâinile nespălate, m-a consultat extrem de agresiv, dureros și cam la întâmplare, iar eu mă gândeam oare ce frustrări are de se răzbuna pe mine. Gândește-te că este vorba de o «zonă» extrem de sensibilă, personală, cu semnificații în senzualitate, maternitate etc. Nu îți vine să te lași atinsă «acolo» oricând de oricine. Dar poate că sunt prea sensibilă - unii ar spune ciudată. Mai vrei o întâmplare ? Eram într-o zi la pansament, la cabinet, și doctorul «trebăluia» în jurul meu, când deschide ușa o cunoștință de-a lui care dorea să îi vorbească. M-am văzut deodată dezbrăcată, cu tot ce este intim al meu și numai al meu, în văzul unui culoar plin de oameni. Și i-am spus persoanei respective «vă rog, ieșiți și închideți ușa». Doctorul a fost mirat și a replicat că persoana este tot doctor și a mai văzut bolnavi. I-am răspuns că persoana respectivă nu este doctorul meu și nu înțeleg de ce ar avea «acces» la mine fără să îmi ceară voie. Cred că pacienții au drepturile lor - nu numai privind tratamentul, îngrijirea, ci chiar și când este vorba de intimitate, de spațiul privat. Din păcate, în spitalele de la noi, intimitatea îți este luată din momentul internării, intri automat pe «bandă»".

Prietena mea nu a reușit să aibă o familie până acum, fiind mai des rănită decât rănind în relațiile personale. A avut mereu o rezervă în a vorbi de la primele întâlniri de experiența ei, pentru că „e nevoie de timp să mă conving că bărbatul merită încrederea mea". De-a lungul anilor, un singur bărbat s-a „retras" când a aflat că a avut operație la sân. Culmea, a fost vorba despre un doctor! ?

Pentru că viața îi pune categoric pe unii la încercări mai grele decât pe alții, este o femeie care a înfruntat nu doar o boală grea, dar are în grijă părinți bolnavi și, deși are un frate (căsătorit, ce e drept, și cu 2 copii), este cea care, locuind și împreună cu ei, îi îngrijește permanent (între timp tatăl

ei a murit). Evident că sesizează și ea cutumele culturale legate de obligațiile soră/frate, cutume care au încărcătură de gen.

„Mama a fost internată destul de mult timp din cauza bolii... Trei spitale - multe săptămâni în total. Peste tot aceleași comentarii: «da... fetele sunt cele care trebuie să aibă grijă de părinți». De ce «trebuie»? am întrebat eu de fiecare dată și pe fiecare care spunea asta. «Așa e, așa trebuie. Fetele au grijă de părinți». Nu știu dacă în cazul meu nu se adaugă și faptul că nu am copii, o familie recunoscută cu soț «legal» etc. Sunt oficial «singură» și atunci este «datoria» mea exclusivă să am grijă de părinți, spre deosebire de fratele meu care, având propria lui familie, cu soție și copii, are în primul rând obligații față de ei și apoi față de proprii lui părinți sau față de unica lui soră. Eu sunt cea care trebuie să îi despartă din discuțiile pe care le au - de exemplu, tata îi prinde din greșeală mamei mâna în ușa. Ceartă, strigăte, plâsete, sânge. Mie mi se dă raportul complet, sunt implicată în poveste, mi se cere partea. Întâmplător, trece fratele meu pe la ei la o jumătate de oră după incident și lui nu i se spune nimic - zâmbete și pace. De ce această atitudine diferită a părinților față de el și de mine? De ce această menajare a lui și suprasolicitare emoțională a mea? Știu că ne iubesc pe amândoi, dar dragostea lor se manifestă diferit. În funcție de genul fiecăruia din noi !"

Am mai discutat mult despre situația aproape fără ieșire, despre lipsa de orizont, de timp pentru ea, lipsa oricărei oportunități de „a-și face o viață". Am simțit la un moment dat că era mult și pentru mine, dar mai ales pentru ea. Am schimbat subiectul. Așa am ajuns să vorbim despre șofat... din perspectivă de gen. „îmi place să conduc mașina. Și conduc de 30 de ani. Am avut un singur accident și carnetul ridicat o singură dată - cu mult înainte de '89. Am condus multe tipuri de mașini, mici și mari, prin țară și în alte țări. Și totuși... în ultimii ani, dacă ar fi să îi cred pe colegii de trafic, se pare că am devenit o conducătoare auto extrem de nepricepută, în ciuda experienței de 30 de ani. Am fost scuipată o dată, injurată de nenumărate ori, împinsă în

bordură de mai multe ori, mutată de unde eram parcată (nu știu dacă pentru că sunt femeie sau conduc un Tico!), împiedicată să trec, deși logic era să trec eu, împinsă la propriu în intersecția aglomerată etc. Mă deranjează să fiu considerată proastă conducătoare auto doar pentru că sunt femeie. Sunt mulți bărbați care conduc prost mașina, de ce sunt evidențiate doar femeile? (Sau, *mă gândesc în timp ce transcriu fragmente din conversație, de ce doar femeilor în fișa medicală li se cere și control ginecologic ? De ce o problemă de col uterin sau o scurgere ar putea influența capacitatea de a conduce o mașină în mai mare măsură decât o problemă de prostată ?*.) Problemele mele cu traficul de azi din București sunt: mitocănia - care este din păcate generalizată, nu numai în trafic -, lipsa de politețe față de colegii de trafic, lipsa totală a gândirii în avans și lipsa de reacție a poliției. Asta mă deranjează cel mai mult: nerespectarea legii - și nu știu dacă asta ține numai de faptul că sunt femeie. Ai observat că femeilor care conduc, bărbații li se adresează cu «proastol!»? De unde știu ei oare care este IQ-ul lor?"

Prietena mea face parte dintre cele „dobândite” pe calea feminismului. „Nu pot să spun că mă consider feministă din ziua x sau y - deși, organizată cum mă știi, aș putea să îți spun așa ceva. Prima întâlnire cu feminismul a fost în 1993, la o conferință din Elveția. Atunci am auzit pentru prima dată de includerea muncii casnice a femeilor ca venit la PIB și m-am gândit la mama, care a muncit pentru casă și familie o viață întreagă și totuși a depins material de tata. Atunci am întâlnit pentru prima dată femeia pastor și am aflat despre scrieri de teologie feministă. Atunci am auzit vorbindu-se de spiritualitatea femeilor. Atunci am simțit cum s-a deschis ușa spre o lume de care habar nu aveam, dar era fascinantă. Feminismul pentru mine este - idealizez însă - zona în care îmi regăsesc întrebările și nedumeririle, găsesc răspunsurile la întrebări pe care le «simt» dar nu le-am formulat încă, este o alternativă la ce nu funcționează bine. Feminismului de acum cred că îi lipsesc «reprezentantele» care să fie asigurate din punct de vedere material și să fie preocupate de feminism sincer și altruist. Și clar îi lipsesc

fondurile - lupta din ultimii ani pentru finanțarea proiectelor noastre a consumat energia și entuziasmul. Dar se poate spune că până la urmă este vorba de supraviețuire. Simt nevoia ca în feminismul românesc să fie mai multe figuri - femei sau bărbați - mai multe personaje și, o să râzi, simt nevoia unei demonstrații."

Nu am râs. Mai ales că ea în sine este o demonstrație de vitalitate și forță. Sigur că aș putea continua crochiurile cu femeile din preajma mea. Împrejurul meu mai este **femeia mea cu brânza și smântână** care îmi aduce brânză și smântână în fiecare sâmbătă, face eforturi supraomenești să nu renunțe la animale în condițiile în care agricultura merge cum merge, muncește de dimineața până seara pentru cele două fete ajunse la oraș, care nici nu mai calcă pe acasă, așteptând doar banii de la părinți, o femeie care iubește realmente pământul, îl simte cum suferă de secetă și suferă pentru el. Mai este și **doamna cu electricitatea**, o femeie în jur de 35 de ani, care vrea să se autodepășească, s-a înscris la Facultatea de Psihologie și, când vine să ne citească conținutul, mai ia și niște lecții de psihologie de la mama mea și împrumută câteva cărți. Are un soț extraordinar care o sprijină în toate trăsăturile ei (s-a băgat în rețeaua Avon, a scris la emisiunea „Casa mea” ca să vină să i-o rearanjeze, s-a apucat de facultate). Stă cu răbdare și o ascultă cu cartea în mână la fiecare subiect de examen pentru facultate. Ar mai putea fi **vecina mea de la parter** care are grijă de un soț foarte bolnav, nu vrea să facă consolidarea blocului pentru că... ea și-a făcut-o la ea în apartament, este certată cu toată lumea prin bloc, cărcotește la fiecare plată de întreținere, **vânzătoarea (mea) de la magazinul de la colțul străzii**, care îmi păstrează pâine și cu care mă sfătuiesc în materie de bișoni, căci are și ea unul, o **studentă de-a mea de la masterat** cu care am rămas în relații apropiate și care mi-a pus ordine în actele casei, m-a ajutat să rezolv o problemă cu o notificare la Primărie și care îmi povestește că, în adolescență, îi era rușine de corpul ei (minunat de altfel), pe care și-l ascundea în haine largi și lălâi. Cu

siguranță că ele și altele din jurul meu ar putea constitui un eșantion bun pentru un set de istorii de viață studiate în profunzime și cu profesionalism, poate un proiect de viitor pentru mine.

## Concluzii contextuale, conjuncturale

Feminismul, în variantele lui, promovează cu consecvență tradiția reflexivității. În acest spirit, îmi permit, pe lângă comentariile personale făcute până în acest moment, câteva concluzii de final despre experiența dialogului cu femeile din preajma mea, dialoguri care m-au făcut mai circumspectă în raport cu verdictele mele feministe, mai atentă la diferențele dintre noi femeile, mult mai precaută în a interpreta (și mai ales a explica) totul prin prisma genului. Exercițiul pe care mi l-am propus a avut ca efect autoadministrarea unei doze de antidot la generalizări, condescendență sau elitism teoretic. Am învățat ascultând mai mult decât am citit în unele cărți sau decât am aflat în cadrul multor manifestări feministe la care am participat. Asta nu înseamnă că neg utilitatea teoriei sau a activismului, ci doar că am simțit cu adevărat utilitatea, necesitatea corelării periodice a celor citite și apoi „implementate” cu cele văzute, auzite, trăite, simțite.

Am observat desigur anumite similitudini între femeile din jurul meu. Pe toate le-am întrebat direct sau voalat dacă au un model de femeie și care ar fi acela. Cel mai des invocat a fost modelul mamei și, în general, al femeilor care s-au dedicat familiei, care au suferit și s-au sacrificat pentru familiile lor. Iată deci cum, la nivelul mentalului colectiv feminin, paradigma eticii grijii și responsabilității este paradigma de succes, de împlinire autentică pentru femeile. Femeile simt și resimt prezența interiorizată a celorlalți, în primul rând a celorlalți semnificativi din viața lor (de obicei, mama, soțul), dar și a normelor și constrângerilor sociale venite pe diverse canale instituționale. De asemenea, le-am întrebat

pe toate, la un moment dat, dacă au cunoștință despre sectorul neguvernamental, despre societate civilă. În mai toate cazurile, cunoașterea despre sectorul neguvernamental este minimală. Se știe puțin sau deloc, ceea ce ridică un semn de întrebare asupra tipului de abordare la nivelul activismului feminist. Dar, dincolo de aceste observații punctuale, exercițiul dialogului cu femei din preajma mea m-a forțat la o reflecție asupra unor teme des invocate în literatura feministă.

Am simțit pe piele mea conceptul de *cunoașteri situaționale* - localizate (*situated knowledges*) - promovată și în cercetarea feministă cu referire la acel tip de cunoaștere contextualizată în care ești permanent conștient de ce poți și ce nu poți vedea de pe poziția respectivă (Haraway, 1989). Permanent am avut senzația unor universuri feminine distincte care de dragul (sau din nevoia) unui dialog se intersectau cu bunăvoință, își găseau puncte comune, unele în prelungirea empatiei femeilor față de femei datorată unor experiențe specifice împărtășite doar de ele, dar și zone de incompatibilitate, de diferențe. Importanța contextului social pentru gen, temă despre care citisem mult în teorie, am receptat-o la o cu totul altă intensitate pe parcursul dialogurilor. Așa cum noțiunile și conceptele menite să măsoare, să identifice aspectele genului nu pot fi ușor translatate de la o societate la alta (știam asta din teorie), tot așa, până la urmă, ele nu pot fi transferate nici de la un om la altul. Pot fi doar împărtășite și la un moment dat, pe baza multor povești pot lua forma teoretică a unor „verdicte”, a unor etichete de diferențe medii de gen.

## JURNAL DE DRUM

### De ce nu mănânc somon

Am alergie la somon... Să fie și pentru că am asociat în mod straniu somonul cu... feminismul sau, mai bine zis, destinul somonului cu cel al unei feministe generice? Somonii repetă de milioane de ani același drum al pierzaniei individuale în favoarea supraviețuirii speciei, înoată pe râu contra curentului și încearcă



până la epuizare să sară peste cascade ca să ajungă la un loc ferit de pericole ca să depună ouă. Supraviețuiesc mereu ca specie, dar cu sacrificii individuale majore. Cam așa le văd eu și pe feministe: o „specie” care merge din principiu contra curentului, face salturi epuizante în încercarea de a depăși cascadele culturale și sociale impuse pentru a ajunge „sus”, în mainstreamul teoretic, la putere sau măcar la masa de negocieri a relațiilor de putere. Multe obosesc pe acest drum, își pierd motivația (care este în fond și la urma urmei în cazul lor una culturală, și nu biologică) și abandonează acest tip de „civism în ape repezi”. Câteva însă reușesc de fiecare dată să depună la loc sigur idei „subversive” despre lumea genizată în care trăim. Din respect pentru ele, nu pot mânca somon. ^

Am încercat de asemenea să observ experiența de tip corporal din timpul discuțiilor (Oakley, 1992), în care cunoașterea dobândită era mediată și de modul în care mă poziționam fizic în raport cu interlocutoarele mele (fie că stăteam la o masă, făceam curat împreună sau dialogam via e-mail etc.).

De asemenea, pe măsură ce încercam să transcriu și să reflectez la dialogurile cu ele, am simțit mai acut decât atunci când citeam teorii feministe faptul că locul femeilor în viața socială nu este atât produsul lucrurilor pe care ele le fac ele, cât al înțeleșurilor dobândite de ceea ce fac ele prin intermediul acțiunilor sociale concrete. Nu atât meseriile pe care le aveau ele, nu faptul că erau sau nu divorțate conta, ci mai ales modul în care se raportau ele și cei din jur la aceste statusuri individuale. Nu atât faptele, cât interpretările acestora aveau valoare pentru demersul meu.

Am testat indirect și o serie de „picanterii” teoretice citite în literatura de specialitate. Când întreb o femeie „Ce s-a mai întâmplat azi?”, primești, spune teoria, un răspuns circumstanțial, complex și contextual. Bărbatul va simplifica, va da un răspuns sumar. Viața cotidiană contează pentru majoritatea femeilor în o cu totul altă măsură decât pentru bărbați. Pentru ele nu este niciodată o concluzie, este mereu un proces. Ei bine, chiar așa este. A vorbi despre viața cotidiană cu femei este o aventură care poate lua mult timp

căci detaliile genizate sau nu contează enorm pentru orice femeie.

„Obsedată” de gen, am observat cum căutam să explic prin gen tot ce mi se povestea. Știam, din teoria modernă, că această abordare este o capcană, că genul este o construcție socială și nu e (sau nu ar trebui să fie) explicație pentru nimic, fiind el însuși în permanentă căutare de a fi explicat. A fost evident și din dialogurile mele că aceste femei nu sunt influențate doar de modul în care genul organizează viața și societatea în care trăiesc. Etnicitatea, vârsta, gradul de educație, backgroundul familial (și alți factori ca orientarea sexuală sau opțiunea religioasă) sunt factori la fel sau mult mai importanți pentru anumite femei (și desigur pentru anumiți bărbați) în anumite contexte. De aceea, astăzi se discută tot mai des despre discriminare în sens de discriminare multiplă conceptualizată ca discriminare intersecțională și nu ca discriminare unidimensională sau adițională și se încearcă formularea de metodologii adecvate pentru surprinderea modalităților în care societatea taxează diferit melanjul de identități al fiecăruia dintre noi.

## JURNAL DE DRUM

### **Lady Act, iunie 2006, întâlnire La Scena**

(am fost comoderatoare la workshopul „Dreptul de a fi diferit”)

Ciudat este modul în care funcționează stereotipurile în subconștientul nostru. Pe drum spre workshopul „Dreptul de a fi diferit” din cadrul programului Lady Act, workshop organizat de LGBT/ACCEPT mi-am amintit brusc că îmi lipsește verigheta de pe mână, pe care o scosesem din cauza căldurii. Brusc i-am

1. Vezi, de exemplu, *Discriminarea multiplă în România*, Media Print, Călărași, 2007. Studiul este realizat de Societatea de Analize Feministe AnA și Institutul Național de Cercetare Științifică în Domeniul Muncii și Protecției Sociale cu sprijinul Agenției Naționale pentru Egalitate de Șanse între Femei și Bărbați și fonduri de la Comisia Europeană. De asemenea, Fundația EOS, Asociația pentru Sănătate și ImaginED, cu sprijinul ANES au realizat în 2007 o *Cercetare etnografică privind discriminarea multiplă*.

simțit lipsa, deși nu o purtam de câteva zile și nu era prima dată când procedam așa. Probabil, știind că urma să fiu printre lesbiene, am simțit inconștient nevoia de a-mi afișa „diferența” de a „mă proteja”, de a marca printr-un semn distinctiv neapartenența la grupul lor. Mai mult, în discuțiile informale de dinaintea seminarului, la o cafea, m-am trezit povestind despre băiatul meu, despre soțul meu - ceea ce fac foarte rar. Atât cât mă cunosc, nu am absolut nici o problema cu persoanele de alta orientare sexuală - accept (nu doar tolerez) diferențele, consider că homosexualitatea nu este ceva ce se întâmplă cuiva, ci este ceva ce este cineva, nu pun verdicte, cred că sunt empatică, motiv pentru care am și acceptat invitația... Și, totuși, în străfundurile conștiinței mele, clișeele există! ^

Dincolo de aceste observații am și câteva concluzii personale în urma acestui exercițiu de ascultare (cu urechile mele, urechi subiective, care, sunt conștientă, filtrează totul printr-o anumită cultură feministă) a poveștilor de viață ale câtorva femei din preajma mea. Invizibilitatea privilegiului de care vorbesc feministe cu referire la „normalitatea” dominării bărbaților de către femei este valabilă și în ceea ce privește teoreticienele feministe și aparenta „normalitate” a deținerii de către ele a adevărului și soluțiilor pentru „femei”. Consecințele acestui tip de privilegiu aparent invizibil ar trebui mai bine conștientizate și asumate de aceste femei cu putere epistemic teoretică asupra altor femei. Femeile ar trebui ascultate mai mult și apoi transformate în teorie și făcute proiecte pentru ele. Așa ar fi mai normal să înceapă un parcurs feminist individual sau un demers feminist instituțional. Și asta pentru că femeile știu ce spun. Feministe (uneori) spun ce știu doar din cărți. Uită de viețile lor de femei de zi cu zi și se sprijină, în ceea ce fac și propun, exclusiv pe buchea cărții. Până să citești teorii diverse despre diferențele de gen (care sunt de fapt, așa cum și trebuie într-o teorie, diferențe medii de gen) ar fi bine să asculți femei diverse care se încadrează sau nu în media modelelor de gen teoretizate. Dacă începi feminismul cu cititul, atunci intri subtil în niște șabloane de gândire impuse de modelele

de gen creionate de respectivele teorii. Aceste modele sunt conturate în urma cercetărilor care aduc la lumină diferențele medii de gen. Dincolo de ceea ce se întâmplă cu „media”, există o realitate genizată mult mai nuanțată. „Media” ne spune câte ceva despre diferențele dintre cele două grupuri (femei și bărbați), dar nu ne spune nimic despre distribuția acestor diferențe, despre diferențele între bărbații sau între femeile din acele grupuri. Uneori, acestea pot fi foarte mari. Punând accent pe diferențele medii credem că femeile și bărbații sunt de pe alte planete. Michael Kimmel numește o asemenea abordare în care diferențele medii sunt decisive „o teorie interplanetară a diferențelor de gen” (Kimmel, 2000, p. 15). Ea poate fi percepută prin intermediul contactului cu poveștile de viață ale celor de dincolo de medie. Dacă rămâi cantonată doar în cărți, activismul practicat poate fi unul ce se adresează „mediei”, care, uneori, nu există! Fiecare dintre noi avem în biografie date care ne includ în media modelului de feminitate promovat în societatea de azi, dar avem și ingrediente ce nu sunt surprinse de acest model. De aceea, cred că un drum de formare feministă ar trebui prevăzut cu întâlniri regulate cu povești variate de viață ale unor femei și bărbați de vârstă, etnie, educație, status social diferite. Asemenea întâlniri obligatorii cu realitatea ar atenua tentațiile autoritare ale teoriei, ar descuraja înclinația spre verdicte și victimizare, ar nuanța interpretările bazate pe realitatea genizată medie, cea din cărți. Cu alte cuvinte dacă viața poate fi trăită și fără teorie (feministă), teoria (feministă) nu poate rezista fără accesul direct la viața genizată. Spun, cu alte cuvinte, ceea ce tot spun în diverse registre în această carte: viața bate teoria.

## V. *Follow up-urii* subiective

### 1. Eu, Mihaela, o plajă din Antalya și ce a mai rămas dintr-un interviu ratat

Vara lui 2006. Vacanță, Antalya - mult prea cald și aer prea de vacanță pentru a putea face un interviu de substanță cu Mihaela Miroiu așa cum aș fi vrut și cum îmi planificasem. Din tot ceea ce am vorbit și am înregistrat atunci, între o baie și o parapantă, la o înghețată sau la o bere rece, au rămas doar câteva fragmente de întrebări și de discuții care, deși purtate la peste 35 de grade, par să aibă „noimă de gen”.

#### *La ce ne este bun feminismul ?*

Mihaela: Laura, hai să ne imaginăm că nu am fi trăit nici odată experiența lecturilor, conversațiilor, organizațiilor și programelor de studii feministe. Cum ar fi arătat viețile noastre fără aceasta? Uite, eu îți spun ce cred în ceea ce mă privește. În 1990 nu știam nimic despre feminism. Nimic mai mult decât cei care îl înjură acum. Am început să reformez predarea filozofiei. Am coordonat manuale. Eram bună : adică o profesoară bună, o autoare bună. Povesteam excelent teoriile altora și aveam imaginație pedagogică. Probabil că ajungeam inspectoare-șefă de științe sociale sau mă înscriam la un doctorat pe teme de epistemologie, ca să fiu onorabilă ca toți băieții domnului Flonta. Făceam o teză inteligentă, documentată, neutră, probabil legată de epistemologia științelor sociale. O publicam. Mai scriam ceva articole. Cum Facultatea de Filozofie nu îmi oferea decât cel mult cursuri de metodică, mergeam la una privată și deveneam

o profesoară bună, serioasă, recunoscută pentru competență cuminte. Reprimată fiind, mai scriam ceva literatură, fiindcă nu știam că femeilor nu le este dat să producă teorie decât în mod „aberant”. Probabil îmi dădeau o funcție în administrația universitară, iar eu o luam în serios. În viața privată credeam că nemulțumirile mele vin din destinul femeiesc. Aveam desigur și un mare avantaj: nu mă ataca nimeni public, nu eram insultată, calomniată, detestată, aveam o viață liniștită. Atâta doar că aș fi vrut să fiu bărbat, tocmai ca să fiu liberă, creativă și auto-afirmativă, cu toate riscurile. Feminismul m-a învățat că nu este nevoie să fiu bărbat ca să fiu toate acestea. Feminismul nu este o rețetă de liniște și fericire (dar ce este o astfel de rețetă?), ci de neliniște și libertate. Acum spune-mi despre tine. Cum te imaginezi tu dacă nu ai fi avut parte de această experiență?

*Laura: La mine, lucrurile stau altfel. Mereu mi-am spus că, dacă nu aș fi dat la matematică, aș fi fost azi o bună scriitoare. În același spirit, prima reacție este să spun că, dacă nu făceam feminism, aș fi devenit o bună scriitoare. Am făcut și matematică, și feminism, și multe alte lucruri nu întotdeauna coerente unele cu altele, dar, probabil, acesta este tipul de destin pe care mi l-am conturat - o viața experiență, experiență din care face parte și feminismul.*

*Eu tot caut și nu găsesc rețete de liniște și fericire și, așa cum spui și tu, feminismul nu oferă așa ceva. Eu aș fi vrut liniște și fericire, nu neapărat neliniște și libertate. Am avut mereu destule neliniști și fără cele zgândărate de feminisme. Deci îmi imaginez că fără cura de feminism aș fi astăzi poate mai liniștită. Și la fel de liberă sau neliberă. Nu cred că libertatea sau lipsa mea de libertate au fost fundamental modificate de lecturile și experiențele feministe. Nu știu la ce mi-a folosit pe plan uman să știu multe despre diferențele de gen, să am explicații psihologice, psihanalitice, sociologice, filozofice despre relațiile mele cu „ei” și ale lor cu mine. Din teorie am constatat că lucrurile sunt dinamice, că suntem un melanj misterios de natură și cultură, care se adaptează, ce e drept, la vremuri, dar procesul este lent la scara unui*

*destin individual. Ceea ce receptăm noi zi de zi este o imagine statică. Nu simțim schimbarea. Ne vedem înțepenți și noi, și ei în propriile stereotipii, prejudecăți, constrângeri sociale asumate, preluate. A ști nu prea mi-a fost de folos în rezolvarea crizelor mele existențiale practice, nu teoretice.*

## JURNAL DE DRUM ^^^^H

### **Kemer, Turcia, august 2006**

Sunt în vacanță. Este dis-de-dimineța (adică ora 6,20). M-am sculat devreme să prind răsăritul de soare. Pe plajă și la piscină pustiu. Treptat, apar femeile (multe rusoaice) care prind un loc bun la umbreluțe, lăsând prosoape, cărți și jucării pe șezlonguri... Bărbații dorm.

*Pe de altă parte, însă, fără feminismele citite și trăite, aș fi fost cu siguranță mai lipsită de nuanțe. Asta simt foarte clar - faptul că feminismul, pe care îl receptez ca pe un discurs radical despre excluziune, mi-a redimensionat pozițiile față de multe lucruri, mi-a educat o gândire empatică față de alții, atentă, chiar suprasensibilă la diferențe și la contexte. Datorită feminismelor am mai puține certitudini, am alergie la generalizări, la gândirea în verdicte și mult respect (nu toleranță) pentru tot ceea ce este sau pare diferit.*

*Și, desigur, fără acești ani de feminism academic și activist aș fi ratat șansa unor prietenii speciale și nu mi-aș fi descoperit anumite veleități de leadership și de manageriat instituțional, lucruri care mi-au dat încredere în mine și mi-au permis să duc câte ceva până la capăt, să fac realmente ceva palpabil, cu sens, cu rod... Dar, apropo, de „la ce ne e bun feminismul” eu te-aș întreba : Are feminismul efecte perverse asupra feministelor și feminiștilor? De când te știu, ai avut discipoli în jurul tău. Elevii de la MF3, din cercul de filozofie de la universitate, neveste ale prietenilor tăi, masterande, doctoranzi. In ceea ce privește discipolatul în ale feminismului, te-ai gândit vreodată că, cel puțin într-o primă*

*fază, personalitatea ta, ideile tale nefiltrate, preluate de o minte neocaptă în ale feminismului ar putea influența și negativ destine, ar putea genera și reacții perverse, eliberare cu orice preț din anumite contexte de viață privată care nu mai corespund curei de feminism la care e supusă persoana respectivă ? Te-ai gândit la posibilele efecte colaterale ale feminismului promovată de tine ?*

M: M-am gândit că fiecare adult sănătos are discernământ și dreptul să-și aprecieze viața, ținând cont de alternativele culturale la care are acces.

*L: Dar știi că domini. Ești un socializator puternic, un „eu semnificativ” pentru destinele multora. Și cel care domină poate impune subtil un mod de a vedea lumea, de a o interpreta. Există riscul să fii imitată fără discernământ.*

M: Dar nu vreau să domin.

*L: Dar o faci, cel puțin așa cred eu. Domini prin competență, ai autoritatea epistemică în domeniu, dar ai și un stil aparte de a pune problemele. Ai priză la public, e clar că profesia este la tine vocație. Dacă ești tu undeva, lumea nu mai are curajul să își spună opiniile sau să te contrazică. Crede-mă, am urmărit din umbră... sau chiar am simțit pe pielea mea... Mă întrebam dacă ești conștientă de acest lucru.*

M: Poate că este un efect, dar complet neintenționat. La doctoranzi nu îl observ. Intenția mea este cel mult să spun lumii lucruri pe care nu și le spune singură, vorbesc de lumea noastră. Dar este clar, aici se aplică principiul: Nu mă căutai, dacă nu m-ai fi găsit, adică fiecare găsește în sine ce și pe cine ar fi vrut să găsească. Fiecare persoană filtrează prin personalitatea ei și niciodată nu poți estima cum reacționează fiindcă nu ai de-a face cu păpuși mecanice.

*L : Ești netă în problema asta.*



M : Da, și ca profesoară sunt sistematică în această situație. Poți discuta cu oamenii orice, dar efectele asupra lor nu ai cum să le calculezi în sens determinist. Cum să calculezi determinist efectele spuselor tale asupra oamenilor...

*L: Insist cu întrebarea pentru că mie mi se pare important rolul acesta pe care l-am avut noi, câteva, ca formatoare de opinie, ca formatoare de feministe/ști în România postcomunistă. Este un rol încărcat de a anumită responsabilitate și care dincolo de pregătirea teoretică, necesită și un anumit tact, o anumită capacitate de analiză psihologică, o grijă față de nuanțe în raport cu fiecare individ. Nu oricine poate juca bine cartea feminismului. Este o carte periculoasă uneori și pentru tine ca individ. Te poate clarifica, elibera dar te poate și isteriza, te poate face să te pripești. Se știe că Mistica Feminină a lui Betty Friedan a fost urmată pe termen scurt de un val de divorțuri și de scăderea ratei natalității. Cred că asumarea feminismului îți poate schimba radical perspectiva asupra relațiilor cu cei din jur, mai ales cu bărbații, este ca o psihoterapie - făcută bine e OK, făcută prost te face să te simți mai rău decât înainte. Eu am simțit uneori acest soi de povară, de responsabilitate.*

M: Tu vrei să spui că unele au divorțat pentru că am făcut noi cursuri de feminism sau au stat în preajma mea? Ai exemple concrete în ceea ce mă privește? Dacă bărbatul își găsește o amantă mult mai tânără și pleacă cu ea, este din cauza feminismului tău sau al meu, sau al lui Mary Daly?

*L: Sinceră să fiu, da, cred că s-a întâmplat și asta. Sigur că nu transform corelația în cauzalitate. Sigur că știu că orice cunoaștere nuanțează lucrurile și te face vulnerabilă într-un fel ca individ. Dar cred că accesul la feminism are o doză de risc suplimentară. Sunt persoane care și-au schimbat complet cariera după întâlnirea cu tine... Poate și cu altele dintre noi. Da, poate că am influențat colateral și divorțuri. Dar poate am schimbat implicit și în bine anumite relații de*

*cuplu. Am și exemple concrete, dar nu numele sunt importante, ci problema etică, dacă vrei în sine: este feminismul riscant pentru individ ? Poate face rău feminismul nedigerat cum trebuie ? Dacă vrei, ridic implicit aici și o chestiune legată de pedagogia studiilor de gen.*

M : Dragă Laura, este vorba aici și de sfiala femeilor de a admite că și ele pot fi maestre, pot să aibă discipoli. Noi suntem obișnuiți cu tradiția bărbaților maeștri și discipoli. Și, atenție, niciodată din discipolii bărbaților nu au ieșit clonele lor, a ieșit altceva, iar cei mai reușiți au luat-o pe drumuri diferite. Nici nu este discipol reușit cel care rămâne la fel ca acela care l-a format, ci caută în altă parte, care parte, depinde de fiecare.

*L: Ții minte că ți-am mărturisit, făcând o indiscreție, o situație în care ceea ce ai spus tu a picat foarte prost pe o biografie personală specială. Ai prezentat la curs filmul cu Decreștii și, în acel context, ai vorbit despre faptul că și copilul tău a fost unul nedorit (ceea ce nu înseamnă că Andrei nu a fost și este centrul universului tău !). Una din studente, crescută de bunici de mică, a fost șocată de afirmație, a scos-o din contextul teoretic, în care tu cu siguranță puneai problema, și, în jurnalul pe care l-a pregătit pentru cursul meu, și-a arătat mirarea, nedumerirea, suferința legată de faptul că tocmai tu, marea, unica și mentora ei poți spune așa ceva. Iată cum, lucrând cu un subiect atât de delicat, putem așa de ușor leza, nedumeri, inconforta. Eu am memoria unor discuții informale la AnA, în care simțeam că mi se cer competențe de „psihoterapie de grup” pe care nu le aveam. Că fiind „feministă” trebuie să am o părere în situații concrete de viață. Și mă simțeam inconfortabil.*

M : Probabil că trebuie să repet clar. în context românesc, eu sunt feministă liberală, adică și una, și alta. în această credință morală, intelectuală și politică, eu nu doresc să cadă nimeni în admirație față de ce spun, nici să mă socotească o guru. Eu nu predau „feminism”, ci teorii politice

feministe și filozofie feministă. Nu țin lecții de viață feministă și nici nu practic ad litteram (care dintre *litteram*, mă întreb ?) feminismul. Teoriile feministe, ca toate teoriile, sunt modele ideale, modele normative, nu rețete de viață. Despre șocul masterandei mele, ce să spun? Să luăm cauzele: admirația ei copleșitoare : foarte rău, nu trebuie să admire necritic și mai ales să se lase copleșită. Problema în sine: că nu mi-am dorit copilul. Dau speța: ultima sesiune, anul IV de studii, înainte de licență și repartiții. Locuiam în cămin la Grozăvești, nu știam dacă Adrian și cu mine nu vom fi la sute de kilometri. distanță prin repartiție, nu aveam casă, loc de muncă etc. Era exact momentul în care mori de entuziasm să îți asumi responsabilitatea părintească atunci când nu știi nimic despre lucruri de bază : locuire, prezența tatălui, sursa de existență, examenul de licență... în plus, urma să se nască într-o societate tot mai închisă, mai dictatorială și săracă. Sigur că în primele 3 luni, până la repartiții eram foarte speriată, îngrijorată și nedoritoare să fiu o mamă homeless cu soț departe. Asta le-am și spus, ca să înțeleagă diferența între maternitate ca fapt biologic și maternitate ca responsabilitate pe viață.

*L: Pentru că tot vorbim de influențe poate și acestea au o dimensiune de gen. Ar fi interesant de discutat diferențele între receptarea feminismului de către femei și bărbați. Ce poți să îmi spui despre influența feminismului asupra bărbaților din jurul tău ?*

M : Da, câțiva dintre colegi și câțiva dintre lideri la modul cel mai serios s-au schimbat. Poate nu în raport teoretic, dar în legătură cu valorile lor umane s-au schimbat. Am simțit asta? Dar la modul cel mai serios am încercat să testez influența la cei care au făcut masteratul. Au spus că nu au avut niciodată atât succes la femei ca acum, când au devenit feminisți, pentru că femeile încă nefeministe cu care se împrietenesc le spuneau sistematic că niciodată un bărbat nu le-a înțeles mai bine, nu au comunicat mai bine cu el.

^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ JURNAL DE DRUM ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ B

**Feminismul - pe lista neagră** ^ ^ ^ ^ ^ H

Comentarii pe marginea unei invitații

Bucharest, February 8, 2007

*Dear Madame,*

*We are highly honoured to invite you to attend the international forum for women leaders in Romania, „Business Powered by Women - Creative Leadership Solutions for the 21<sup>st</sup> Century”, second edition [...] „Business Powered by Women. Creative Leadership Solutions for the 21<sup>st</sup> Century” Forum is an international reunion of women leaders in business, government, academics, philanthropy, healthcare, and the arts [...]. What this event is: a series of messages and debates on critical subjects for the Romanian society, framed as a plenary conference, seminars, society and charity events [...].*

**What this event is not:** ^

- **Not a feminist initiative**
  - **The organizers exclude any activist or militant touch**
  - **Not a segregation event as significant men are invited as speakers as well as in the audience**
- [...]

O prietenă a primit această invitație, a fost deranjată de paragraful cu „ce nu este” evenimentul și m-a rugat să argumentez o luare de poziție. I-am scris că o asemenea invitație ar trebui, din motive de bună creștere și diplomație, să NU fie trimisă vreunei persoane care este feminist/ă sau activist/ă care cu siguranță se va simți ofensat/ă, jignit/ă. De ce o asemenea delimitare între nefeministe = cele bune și feministe = cele rele, periculoase? Pe ce teme, organizatorii anulează, resping în bloc o mișcare de idei considerată importantă și tratată cu respect, chiar și atunci când este criticată, în toate țările civilizate? De ce o delimitare și față de activismul de calitate atât de necesar României de astăzi?

Mai mult, în programul manifestării sunt incluse teme la care expertiza feministă academică în zona studiilor de gen ar fi foarte potrivită pentru o prezentare de ținută, cu informații la zi care

să deschidă un dialog de substanță. Pledează oare organizatorii pentru diletantism? Numai NEfeministele și cetățenii pasivi (care nu fac activism de nici un fel) știu care sunt diferențele și asemănările între modelele de masculinitate și feminitate promovate de lumea afacerilor sau a politicii, despre cum au evoluat aceste modele și cu ce consecințe pentru femei și bărbați deopotrivă?

Paragraful cu „ce nu este evenimentul” este mai curând pueril decât elitist, este discriminator și fără nici o legătură cu acea corectitudine politică impusă de un asemenea eveniment. El dovedește existența unor stereotipuri chiar și în rândul unora care se vor lideri, formatori de opinie. Prin formularea unei asemenea liste negre, face un deserviciu de imagine organizatorului.

Are dreptate Mihaela Miroiu - „în România, antifeminismul este mult mai acceptat și mai popular decât feminismul... răspândit ca sarea în bucate în rândul femeilor vizibile care, ca să existe în sfera publică, devin doar persoane, își uită identitatea de gen” (Miroiu, 2006, p. 103). Mă întreb totuși: de ce asemenea reacții în anul 2007, într-o Românie europeană? Este oare (și) vina noastră a feministelor din România postrevoluționară pentru asemenea reprezentări implicit patologice ale feminismului venite din partea unor femei de succes care se dezic din start de eticheta de feministe ca de o boală? De ce „nu dă bine” să îți afirmi feminismul în public? De ce suntem încă pe tot felul de liste negre?

Acesta ar fi un efect al feminismului asupra relației dintre bărbați și femei. Am întâlnit însă rezultate proaste ale masterandelor în relațiile cu băieții. Mi-au zis multe dintre ele că au rupt legăturile de cuplu mai vechi în care partenerul nu s-a adaptat la schimbarea lor. Au rămas viabile cuplurile în care partenerul a crescut odată cu ele, a învățat să fie partener.

*L: Deci vezi, Mihaela, din nou efecte în viața personală.*

*Indiferent ce se predă, sociologia genului, etici feministe, gen și mass-media, se ajunge inevitabil la miezul problemelor legate de viața privată, de relațiile de gen, de relații de putere... Eu zic că trebuie să fim conștiente de asta și că nu ar strica un modul de pedagogii feministe. Să avem ceva competențe legate de cum trebuie să predăm ceea ce predăm.*

M: Științele sociale și cele umaniste au un astfel de impact. Le vorbesc oamenilor despre ei și despre societate. Acum le vorbesc oamenilor bărbați și oamenilor femei, admițând diferențele de experiențe și de interese. Eu am făcut filozofia. O vreme am fost existențialistă, apoi wittgensteiniană. Vedeam lumea prin ochii acelor teorii. Vedeam relațiile mele prin acestea. Științele socioumane nu sunt mecanica fluidelor. Dacă nu te ating și personal, înseamnă fie că sunt făcute de roboți, fie că „receptorul” are o minte de geam de ghișeu.

*Era prea cald, așa că ne-am oprit și am intrat amândouă în marea limpede și sărată.*

### *Degringoladă ideologică în feminismul autohton*

*L: Ce fel de feminisme poți spune că există, coexistă azi în România ? Ai putea identifica curente liberale, socialiste, radicale ? Eu cred că nici la nivel teoretic și nici la nivel de angajament, de implicare civică, de proiecte cu, pentru și despre femei asemenea decantări nu există la noi. Predăm și explicăm diverse variante de feminism conturate în literatura occidentală, dar producem „feminisme” generice.*

M : Laura, lucrurile nu s-au așezat nici teoretic, nici ideologic nici politic, este o degringoladă ideologică totală, nu doar în feminism. Uită-te la Partidul Liberal cât e de liberal sau cel social democrat. Și tu vrei ordine în feminism.

*L: Eu simt această ambiguitate. O polifonie de perspective, de atitudini care produc o anumită senzație de nesiguranță. Nu că aș vrea neapărat etichete peste tot, dar o oarecare clarificare și asumare poate că se cere. Ambiguitatea asta ideologică mai ales a ceea ce facem, a proiectelor feministe, a celor pentru femei sau axate pe problemele de gen transferată cum zici tu din politica reală în cercetările feministe face ca totul să nu pară serios. Mărturisesc că nici eu*

*personal nu-mi găsesc o identitate clară în zona ideologiilor feministe. Bântui și acest lucru se vede probabil în luările de poziție, în ce scriu, în atitudinea mea. Mă gândeam și la AnA ca ONG feminist. Ce fel de feminism ? Acum, din perspectiva timpului, poate aș putea pune etichete pe anumite programe - cel cu „împreună la Foișor” era de orientare liberală, cel pe „Integrare vs separare” era mai radical, cu accent pe valorile specifice feminine, dar la momentul respectiv nu am avut confruntări de idei pe această temă și cred că ar fi fost bine să existe. Nu îmi amintesc de vreo discuție în echipă de pe poziții ideologice diferite, una să pledeze pentru o abordare de tip „oportunități egale”, alta să susțină o variantă nu neapărat feministă de tip meritocratic sau altcineva să propună o abordare a programului din perspectiva „viziunilor alternative”.*

M: Datoria mea de teoreticiană politică este să le dau tinerilor informațiile, să le explic direcțiile. Nu pot să le predau o orientare și să spun asta este. Datoria mea morală este să dau un perspectivism de gen, să fiu pluralistă în abordare. În momentul în care produc o carte de autoare care să nu fie carte de învățături în sensul propriu, îmi permit luxul să fac selecțiile mele, criticile mele, distanțele mele. De pildă, *Convenio* este o carte iconoclastă în raport cu scopurile didactice pe când *Drumul spre autonomie* este o carte conform acestor scopuri. Desigur, există anumite păreri personale, asta este altceva, dar acolo nu îmi permit decât să livrez oamenilor cât se poate de mai inteligibil ca să își aleagă fiecare drumul în funcție de înclinații, interese etc.

## JURNAL DE DRUM

### **Avertizori de integritate**

Citesc într-un număr recent al buletinului electronic FDSC *Voluntar* un anunț despre demararea unui program național cu fonduri europene pentru formarea de „avertizori de integritate”. Zâmbesc, mă sperii un pic, mă simt o străină în acest tip de

societate civilă în construcție și mă gândesc la „revoluția de dicționar” pe care o revendică deseori feminismul. Cu siguranța nu despre asta e vorba.

*L: înțeleg, dar tot mă întreb : este neutralitatea asta ideologică în regulă ? Este neutralitate sau degringoladă ideologică ? Nu este și asta o cauză a impactului scăzut al mișcării de femei de la noi ?*

M: Nu am nici o neutralitate ideologică. Sunt feministă liberală ca persoană civică și politică așa cum, ca profesoară, sunt obligată la pluralism și tratare analitic-critică. Este ca la medici. Unul poate să fie adeptul tratării diabetului prin regim naturist, dar este obligat să spună pacientului toate celelalte alternative, cu avantajele și riscurile lor, inclusiv a celui naturist. Eu îmi permit să fiu feministă liberală, să fiu persoană autonomă. Alte femei au nevoie de un feminism mai protectiv, fiindcă au o situație mai vulnerabilă social, economic.

*Până să mai disecăm noi această problemă a venit ora prânzului. Aveam „all inclusive” așa că.*

*Despre ce este feminismul azi  
și fișa de post a feministului*

*L: Cum stau lucrurile în America ? Mergi regulat acolo și cunoști bine mediul academic.*

M : în America, acum, viața asociativă este dramatic scăzută față de acum 2-3 decenii. America de azi nu seamănă cu America anilor '70-'80. Mișcarea feministă este într-un mare reful, iar studiile de gen sunt așa cum eu nu le-aș face niciodată. Se reduc prea mult la problema sexualității, servesc celor care îi plătesc pe formula lăutării fac muzica pe placul celor care plătesc. în Indiana, studiile de gen sunt practic separate și și-au tocit colții politic, și-au



tocit impactul emancipator și militant, iar feministele teoreticiene serioase se regăsesc mai degrabă la alte departamente la științe politice, la sociologie și fac variante integraționiste, dar fac varianta lor disciplinară la modul cel mai serios și care are rol emancipator. Ca spirit, cred că s-a căzut într-un baroc și cred că asocierea cu studiile despre gay și lesbiene este foarte proastă. Este proastă pentru că este vorba de miză. Miza studiilor feministe țintește peste 50% din populație, studiile despre gay doar circa 10%. Sunt lucruri diferite. Apoi, feminismul este despre capul și intelectul femeilor, și nu despre sexualitatea lor. Această unificare a aruncat din nou problema femeilor în sexologie, anihilând studiile decente cu țintă politică. Cred că este un recul, că ceea ce se petrece nu e bine.

*L: Și totuși, astăzi, redevine tot mai actuală, cel puțin în sociologie, discuția despre corporalitate și gen. Despre nevoia de a reintroduce o dimensiune corporală în științele sociale, cel puțin în sociologie, de a nu mai separa net ce e natură de ce e cultură în construirea identității noastre de gen. În fond unde tragem linia între natură și cultură este de fapt o decizie tot culturală. Vorba lui Judith Lorber „pentru oameni socialul este naturalul...de aici toată încurcătura” (Lorber, 1994, p. 58). Femeile, devenind critice față de modelele culturale impuse (asta și datorită impactului feminismului), și-au „emancipat” și trupul, trăirile corporale concrete, viața sexuală. Sunt studii care sugerează că ele au devenit mai active sexual, a crescut durata activității sexuale, a preludiului. Emanciparea a venit și în zona aceasta. Ți-aș mai da ca exemplu evoluția conceptualizărilor în zona tehnologiilor moderne de reproducere umană. Inițial, ele se numeau „tehnologii de reproducere umană artificială” (cu accent pe caracterul lor nenatural), iar, acum, ele sunt cunoscute mai curând ca „tehnologii de reproducere umană asistată” (accentul fiind pe un soi de renaturalizare). Deși încă mulți sociologi, consideră că biologicul trebuie ținut în afara sociologiei evidențele indică faptul că tot mai multe dintre întrebările majore legate de familie, sex, gen, interacțiuni sociale, altruism au o puternică componentă biologică.*

M : întruparea, corporalitatea, emoționalitatea nu sunt tot una cu sexualitatea (care este doar o parte a vieții noastre corporale). Nu am nimic împotriva revalorizării corporalității, ci a reducăționismului sexo-centric.

*L : Nu știi dacă e vorba doar de reducăționism sexo-centric. Feminismul modern pledează în mare măsură pentru incluziune, context în care a lăsa loc afirmării „altor feminități și masculinități” este ceva absolut firesc, normal. Tu zici „feminismul este despre intelectul femeilor”. Eu zic că este în principal despre asta, dar nu văd separarea în termeni atât de nești sau cred că o asemenea separare are efecte perverse asupra întregului discurs legat de gen. Se pierd nuanțe. Nu cred că ești biofobică sau că ai pleda pentru ignorarea teoriilor biologice contemporane... Știi, de exemplu, că biologii consideră că ar fi descoperit gena masculinității ? în schimb nu o pot identifica pe cea a feminității și până la acest moment înclină să considere că lipsa genei masculinității ar defini feminitatea. Știu ce vrei să spui. Din nou norma masculină... Dar, dincolo de asta, este vorba de niște breșe în cunoașterea științifică, la care feminismul trebuie să se raporteze pragmatic și în cunoștință de cauză.*

M : Minunat! Și ce dacă nu ar găsi-o ? Sau dacă ar găsi-o ? Pe mine mă interesează cum se face că tot ce fac și sunt femeile este sistematic tratat ca mai puțin important, interesant și mai prost plătit decât ce fac bărbații. Pe scurt, patriarhatul este formă de dezvoltare socială, culturală și politică. Dacă feminismele pierd această țintă : deconstruirea patriarhatului în favoarea parteneriatului și egalității de șanse în competiție, nu știu exact care le mai este miza mare, scopul.

*L : Să revenim la America și la ce face un feminist sau o feministă acolo. Din câte știi, responsabilitățile sunt mai bine structurate.*

M : Categoriec, există o diviziune a muncii puternică. Unii produc teorie, alții bestselleruri, iar alții preiau ideile din

teorie filtrată prin bestselleruri și fac din ele mișcare. Țsta este tipul de drum care s-a parcurs sistematic. O teorie, ca să vorbim de cărțile mele, din *Convenio* sau *Drumul către autonomie* nu va deveni niciodată bestseller. în schimb este pe cale să devină *Neprețuitele femeii* - este o carte ușoară deși conține idei asemănătoare cu celelalte două. în mod normal, nu eu trebuia să scriu și articole de presă și nici să fac militantism la TV.

*L: Să ne segregăm fiecare ?*

M: Nu să ne segregăm. Este vorba de faptul că nici măcar femeile nu pot fi multe one women show. Câte tipuri de show trebuie să facă aceeași persoană? Fac excepție Betty Friedan și încă câteva. Să îți dau un alt exemplu: Carole Pateman, importantă ca teoreticiană și în promovarea legislației pe prostituție, viol marital și violență - nu a fost niciodată militantă în sensul comun al cuvântului și nici nu a scris bestselleruri. S-au găsit alte femei care au citit-o și au mers în altă direcție, luând ideile de acolo. Un fenomen care la noi nu se regăsește. Există pretenția ca una și aceeași persoană să producă de toate care după părerea mea este modelul țărănesc al culturii românești după principiul noi producem și facem de toate. Țăranul ce face - are vite, pomi fructiferi, găini, legume, dar nu e specializat în ceva. Nu știe să facă ceva foarte bine. Această mentalitate apare nu numai în cazul nostru, dar la noi apare mai pregnant pentru că este un domeniu nou ca domeniu teoretic, nu ca domeniu activisto-militant. Aspectul acesta este foarte important - nu s-a trecut în stadiul unei demarcații și specializări dezirabile între teorie, cercetare empirică, producție intelectuală, producție jurnalistică, producție de acțiune colectivă. Nu există diviziune. Nu ai cum să fii altfel matur și trăi într-o cultură specializată. Este imposibil ca tu să fi și militantă, să faci lozinci, să scrii tot felul de articole, să faci și cercetare.

## JURNAL DE DRUM

### Spectacol glamour eşuat

Interesele femeilor. Demnitate, autonomie, autoafirmare, 11 octombrie 2006, Sala New York

Conferință organizată de Asociația Femeilor Diplomat și SNSPA, World Center

Multă lume eterogenă, crema feminismului academic în frunte cu Mihaela Miroiu, multe femei soții de diplomați din România, femei de afaceri, politiciene, artiste, studente, jurnaliști și câțiva bărbați. O agendă prea încărcată cu prea mulți vorbitori. Un moment deosebit, premiarea doamnei Ștefania Mihăilescu, cea care a publicat volume importante legate de istoria feminismului românesc. Majoritatea moderatorilor sesiunilor au fost în mod bizar bărbați: Bogdan Lefter, Cristian Pârvulescu. Printre prezenți e intercalată o defilare de modă. Ecourile nu au fost bune, lipsă de dialog. Multe veniseră în ideea că femeile de afaceri ar fi interesate să sprijine diverse proiecte. Nu este cazul. Ele se orientează spre caritate, lucru foarte necesar, dar nu suficient. Orgoliile sunt prea mari de toate părțile. Lumile nu se întrepătrund. Un spectacol glamour eşuat după părerea mea.

*Am mai fi continuat discuția. Dar tocmai am aflat că la câțiva kilometri de hotelul nostru fusese un atentat cu bombă. Am trecut în consecință la discuții despre soartă, destin, normalitate, firesc... și am dat telefoane de liniștire pe acasă...*

### Prognoză (im)pertinentă

*L: Hai să ne uităm un pic către viitor. Cum va arăta feminismul în general și cel autohton peste 20 de ani ?*

**M :** Eu sunt convinsă că au dreptate cei ce spun că SUA și statele europene nu mai aparțin deja cetățenilor, ci corporațiilor. Cu alte cuvinte, politica lor e făcută de interesele marilor corporații care finanțează campaniile electorale, au putere de lobby etc. Corporațiile internaționale știu foarte

bine că în proporție copleșitoare nu au interes pentru mesaje feministe sau au interes pentru alt tip de mesaje. De exemplu, consumatorismul trebuie să rămână foarte puternic. În sensul acesta, cred că un fel de feminism care a fost în anii '70-'80 nu mai poate fi. Întrebarea este ce este posibil : pe de o parte, să existe ceea ce se numește sferă publică transnațională, în acest caz, sfera de pătrundere a ideilor este mare și puterea de acțiune poate fi mare.

*L: Foarte curând, în maxim 20 de ani spun prognozele statistice vor fi mai multe femei cu studii superioare decât bărbați. Citeam în ultimul număr al revistei nordice de studii de gen NIKK că prezența masivă a femeilor în universități va însemna o întârziere și mai mare a vârstei pentru prima naștere și implicit o creștere a numărului de cupluri cu probleme de fertilitate (unul din 3 cupluri din țările nordice se va confrunta cu această problemă). Iată un posibil efect al „emancipării”. Este un nou tip de dezechilibru în planul relațiilor de gen private și publice care va avea efecte.*

M : Dar dacă efectul este creșterea parentalității responsabile ? Dar dacă în timp copiii vor reveni indicator de viață împlinită și reușită ? După știrea mea, lumea nu se reduce la euro-americieni. Cealaltă, cea patriarhală, are o rată demografică uriașă și de necontrolat, fiindcă femeile nu au dezle-gare la contracepție și avort. În planul omenirii, feminismul a avut un efect foarte limitat, ca și liberalismul și ecologia. Există o parte uriașă a umanității care trăiește cu totul altfel. Nu sunt îngrijorată că planeta rămâne fără oameni.

*L: În altă ordine de idei, feminismul este încă asimilat destul de des cu obsesia corectitudinii politice. Cum va ieși feminismul din această capcană ?*

M : Să presupunem că cetățenii europeni vestici, ziariștii și politicienii de acolo ar vorbi în următorii termeni: „Subdezvoltații ăia din Est, hoții de români, proștii din Balcani,

împuții de unguri, o armată de sărăntoci necalificați sau slab calificați, de corupți fără scrupule, necivilizați etc., toți ar trebui să stea naibii la locul lor, în banca lor acasă ca să nu ne polueze societatea noastră civilizată, iar dacă vin în ea, să vină pe post de slugi, fiindcă nu ei, ci noi am adus democrația și progresul omenirii". Ei bine, un astfel de spațiu public european ne-ar indigna cumplit, ne-ar insulta, ne-ar deprima. Ei se abțin să facă astfel de lucruri din cauza unei culturi a respectului pentru demnitatea oricărui om și a legislației aplicate care îi face să dea doi pași înapoi când vorbesc nesocotit și necenzurat. Aceasta este cultura corectitudinii politice care ne place, ne convine ca români. Restul de ce nu ne convine? Când ei ne-au dat ani la rând burse pe politici afirmative pentru estici ca să ne occidentalizeze, ne-a convenit. Când este să facem același lucru pentru oameni din comunitatea romă ne indignăm că sunt discriminări pozitive. Eu cer un pic de coerență morală. Nu putem beneficia de corectitudine politică și acțiuni afirmative, iar când pâinea și cuțitul sunt la noi, să nu le mai vrem și pentru alții.

*L: Dar din disputa integrare vs separare (neînchepută de fapt la noi), dincolo de moda integraționistă, de celebrul „gender mainstreaming”, ce va urma în feminismele următorilor ani ?*

M: Laura, nu sunt profetă. Nu știu. Eu sunt, civic și politic vorbind, feminista tranziției. Doar ca teoreticiană nu sunt prizoniera unui timp. Mai departe este rândul generațiilor care vin să își facă planurile lor așa cum le-o cer dorințele și interesele.

*L : Femeile și femininul au traversat prin istorie perioade dominate de mitul virginității, domesticității, frumuseții. Sub auspiciile cărui alt „mit” vom trăi, Mihaela, în următoarele decenii ?*

M: La fel, nu știu. Unii teoreticieni vorbesc de cetățenia cosmopolită, de cetățenia globală. Poate au dreptate în privința celor care își permit acest tip de viitor. Dar aceste nu sunt mituri, ci mai degrabă concepte care au deja un referențial în curs de conturare.

L: *Valul 1, 2, 3... Care va fi valul 4, Mihaela?*

## JURNAL DE DRUM

### „Pentru orice ai lupta, nu fi o doamnă”

*„Desfășurată sub acest slogan, a doua ediție a Ladyfest România a adus în atenția publicului agenda de probleme a ultimului val feminist din România. Ladyfest a programat patru zile dense, pline de manifestări feministe [...]. Grupul de voluntare care au organizat festivalul aparțin unui feminism radical, de avangardă, care nu și-a propus să iasă spre mainstream-ul feminismului (reprezentat la noi de o Mihaela Miroiu, de pildă) [...]. Organizatoarele, toate sub 25 de ani, nu au de altfel nimic din look-ul feminismului cu toculeț, așa cum se practică la noi, ci merg pe o imagine unisex - pantaloni largi, cu buzunare aplicate, pantofi sport - „asortată” la o inteligență foarte tăioasă.”*

(fragment din articolul lui Adrian Șchiop,  
15 octombrie 2007, *România Liberă*)

Noul val de feministe fără toculeț fac, așa cum reiese din continuarea textului, sesiuni de autoapărare (așa am început și eu feminismul, cu americance care veneau în România să ne învețe asemenea tehnici), merg în punkoteci, acordă spațiu larg de exprimare reprezentanților minorităților sexuale și astfel se consideră mai puțin exclusiviste... Comentând articolul cu Mihaela Miroiu, ea îmi declară „ele se află încă în „curentul principal”, dar eu sper să îl depășească pertinent, nu doar impertinent. Rămâne notabil că deja putem vorbi de două „valuri”. Problema e însă că eu cred totuși că are dreptate Blaga: „Cu penele altuia te poți împodobi, dar nu poți zbura” (vezi imitația limbajului Andreei Dworkin).

™ în ceea ce mă privește, valul de care amintește articolul mă face să mă simt marginalizată, „expirată” în propriul meu feminism autohton. Dar mă face și să zâmbesc cu înțelepciunea unei feministe care a văzut ceva radicalisme trecătoare la viața ei.

M : în genere, iarăși nu știu. în România, valul 4 cred că o să fie un cocteil al tuturor celorlalte, în funcție de grupurile de experiențe și interese.

### *Al 5-lea val a fost unul cât se poate de real*

*L: Recitind acest fragment din interviu am observat cum eu am pus doar întrebări și nu am prea avut păreri sau răspunsuri. Care să fie explicația ? Probabil în „feminismul meu”, am știut mai bine să pun întrebări decât să dau răspunsuri.*

M: Tu ai vrut un interviu, nu o conversație sau convorbire. Și uite așa ți-ai asumat rolul de „întrebătoare”.

### *întrebare nepusă*

*L: Mihaela, pune-ți o întrebare care ai vrea să-ți fie pusă. Și răspunde-ți la ea...*

M : întrebarea pe care mi-o pun : oare de ce tu ai avut mereu mai multe îndoieli decât credințe și eu mai multe credințe decât îndoieli, deși formația mea este filozofică ? Nu îmi răspund la ea decât după tine.

*L: Nu pot să nu observ, Mihaela, cum, involuntar, vrei să împui tu reguli, să ai control. Era o joacă, o poantă de final a mea, încercam să închid interviul după regulile mele. Tu, subtil, le-ai schimbat. Revin însă la întrebare. Să știi că este un lucru la care și eu m-am gândit în raport cu tine : cum*



*poate o formație filozofică să alimenteze certitudini. Pentru mine este o contradicție în termeni. Este poate o prejudecată a mea față de filozofie în general. Legat de feminism, da, este evident că tu ești mai convinsă de afirmațiile pe care le faci. Tu ai o intransigență în raport cu manifestările sexiste venită din credințe și certitudini. Eu asta nu am. Eu în feminism am găsit mai multe întrebări (inteligent și subtil puse), tu mai multe răspunsuri. Tu monitorizezi cu acuratețe și promptitudine sexismul din societate, eu demontez cu interes mai curând mecanismele de genizare ale vieții sociale. De aceea, tu rămâi „feminista de serviciu a României” - pentru că ai certitudini. Acum, conform jocului... amândurora, răspunde-ți tu la propria întrebare: de ce, cu formație filozofică ai certitudini mai multe decât îndoielei ? Sunt ele în primul rând legate de feminism sau este vorba de o ancorare în certitudini mai amplă ?*

M : Prima mea formare nu a fost filozofică, ci creștin-țărănească pe filiera străbunica-bunica. Iisus era și este prezent în sufletul meu: este gândul bun, la fel ca Maica Domnului. Acum am mai dobândit-o și pe Maria Magdalena, via înțelegere mai profundă și re-lectură fără încărcături tendențioase ale evangheliilor. Am învățat așa de firesc zisa originară : dacă dragoste și credință nu am, nimica nu sunt, încât nu m-am putut despărți de ea niciodată. Nu am știut și nu știu cum este să trăiești în afara credinței în ceea ce simți, gândești și faci. Pentru mine, disocierea raționalistă de tip filozofic a fost un exercițiu greu, dar nu imposibil. M-a ajutat să înțeleg alte credințe și ne-credințe și să respect rațional umanitatea din fiecare om. M-a făcut intelectuală care sunt, dar nu și profesoară sau autoare subiectivă, nu și prietenă, mamă, soție, nu și feministă militantă, dacă vrei. Acestea din urmă le sunt din topirea sufletului în tiparele intelectului rațional, și nu doar din raționalitate neutră. Cred din adâncul sufletului că umanitatea se compune deopotrivă din bărbați și femei, că ei reflectă împreună chipul divin, că suntem fiicele și fiii naturali ai femeilor și

bărbaților, dar mai cred că acest fapt ne conduce firesc spre ideea că societatea și cultura trebuie orânduite după chipul și asemănarea gândurilor, nevoilor și virtuților femeiești și bărbătești deopotrivă. Deocamdată, femeile au rămas datoare cu partea lor de construcție culturală, morală și socială pentru viața publică. Piedica în această construcție este misoginismul din mintea lor și a bărbaților, dar și patriarhatul practicilor sociale.

*Cam asta s-a putut alege din interviul meu cu reportofon.*

*Căldura, spiritul de vacanță, dar mai ales ispita zborului ne-au deturnat de la alte reflecții feministe. Am plecat amândouă spre barcații turci, ne-am pus centurile și așa cum spune Mihaela, „am zburat pe rând cu parapanta, relaxate, fără frică, frumoase, fără vârstă, ca într-o clipă de asociere extraordinară între fericire și libertate. Acolo, pe rând, una aproape de cer și cealaltă de pământ am trăit intens gustul fantastic al prieteniei solidare, bucuria că ne suntem, omeneste aproape, cu toate diferențele care, de fapt, dau farmecul unei femeități îmbogățite”.*

## 2. Altfel de recomandări pentru feminismul românesc de posttranziție

Nu știu de ce m-am simțit oarecum obligată ca în finalul acestei cărți să produc un set de recomandări pentru feminismul românesc. Să arăt că am și soluții, pot fi și constructivă, și nu doar expertă în a critica, a justifica eșecuri, a face haz de necaz. Gândul la modelul cărților americane de tip „10 pași către succes” m-a făcut să zâmbesc. În spiritul unor asemenea abordări, unui ONG de femei proaspăt înființat i-aș recomanda: citește bine statutul după care funcționezi; caută un contabil bun; ai grijă ca măcar una-două persoane să fie ONG-iști full time; nu conta pe 2%; găsește o persoană

pricepută în strângere de fonduri ; mergi la recepții unde ești invitată cu pliante și cărți de vizită ; colaborează și cu alte ONG-uri, nu doar cu cele de femei etc. Aș putea la fel de bine să ofer și sfaturi nonpragmatice/idealiste unui ONG: crezi în ceea ce faci și fă ceea ce faci atât timp cât crezi în cauza respectivă (rutina omoară spiritul ONG-ist); pune pe hârtie ce ai vrea să faci și pe urmă găsește finanțatorul și nu invers ; folosește limbajul de lemn al aplicațiilor ca pe un simplu instrument de obținere de fonduri, și nu ca pe un mod de a face activism etc. Unui ONG de femei i-aș sugera, de asemenea, să încerce să aplice ceea ce printre organizațiile de femei active în zona lobby-ului se numește „strategia sendviș” sau „strategia mersului pe gratis” (*free ride*). În primul caz este vorba de a pune presiuni simultan de sus și de jos atunci când se urmărește rezolvarea unei probleme, de a căuta argumente și aliați din afară (de tipul, „ne obligă UE”) dar și dinăuntru (sindicatelor, alte ONG-uri, media), care să preseze în același timp factorii de decizie. În cel de-al doilea caz este vorba de a profita de conjuncturi și a introduce „gratis” o agenda feministă (de exemplu, dacă este momentul revizuirii Constituției sau al discuției despre românii din străinătate, atunci acestea sunt prilejuri unice pentru a „forța” genizarea discursurilor și practicilor din jurul lor).

Unei feministe din România de azi i-aș putea sugera: nu pronunța cuvântul feministă ; fii feministă fără să spui că ești feministă ; nu fi niciodată neîngrijită, nearanjată, când vorbești în numele mișcării de femei ; pregătește-te să poți da un răspuns la întrebarea „De ce până și cei mai buni bucătari sunt tot bărbați ?”; dacă ești invitată la o emisiune cu teme feministe, așteaptă-te ca pe alte programe să fie meciuri importante de fotbal ; fii pregătită, la prima ceartă cu soțul, prietenul, partenerul va veni în mod sigur replica : „Fițele astea de la feminism ți se trag”; așteaptă ziua de 8 martie. Interesul pentru feminism sau mișcarea de femei va crește exponențial în preajma acestei zile (sau dimpotrivă fă „dizidență” și nu răspunde la interesul brusc pentru tine și activitatea organizației din jurul acestei zile).

## JURNAL DE DRUM ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^

### Fiecare cu 8 martie al ei

*8 martie, zi internațională a femeii și sărbătoare a mamelor din aproape întreaga lume, ne oferă posibilitatea de a elogia urmașa Evei, de a-i recunoaște calitățile și de a-i aprecia adevărata valoare.*

*Noi, femeile, luptăm încă să ne rupem de vechile șabloane și să ne afirmăm ca ființe umane în deplină egalitate cu bărbații. Dacă adeseori feminitatea noastră a fost marginalizată, acum se încearcă o redescoperire a valorii noastre, o revalorizare a feminității. Este nevoie de o recuperare istorică a demnității, recuperare ce poate însemna salvarea civilizației, abrutizate prin „geniul” masculinului. încercăm să protestăm împotriva societății hedoniste în care trăim și care face din noi simple instrumente de satisfacere a dorințelor egoiste.*

*În puritatea noastră avem puterea de a pătrunde în existența bărbatului, corijându-l și împlinindu-i [...]*

*Feminitatea nu înseamnă doar delicatețe și gingășie, ci și sfințenie și maternitate, căci suntem mai aproape de Dumnezeu decât bărbații. [...]*

*Femei, măcarastăzi, haideți să nu ne ascundem însăși esența noastră: viața! Să fiți frumoase și să vă bucurați de dragostea și respectul a cât mai multora din jurul vostru! Fiți puternice! Fiți voi înșivă! „LA MULȚI ANI!”*

(mesaj primit de 8 martie prin e-mail pe listele informale

de feministe, activiste din mișcarea de femei)

•

Ce am eu, feminismul înțeles și acceptat de mine, activismul încercat în cadrul AnA, în comun cu acest mesaj? Nimic. Faptul că suntem femei, eu și cele care transmit asemenea mesaje nu este nici un fel de liant. Nu e suficient să bifăm cu „x” aceeași căsuță la rubrica „sex” în diverse formulare. Suntem lumi diferite. Eu nu cred că sunt mai apropiată de Dumnezeu decât bărbatul și nu cred într-o suroritate melodramatică. Dar nici altele nu cred în demersurile mele teoretice lipsite de aplicabilitate practică uneori. Piese din puzzle-uri diferite conviețuiesc, dar nu comunică afectând coerența mișcării de femei sau a feminismului din România. Fiecare cu mișcarea ei de femei. Fiecare cu feminismul ei.

Dacă gândul la literatura de tip „know-how” m-a amuzat, gândul la tipul de recomandări obligatorii din cadrul proiectelor standard care fac mereu parte din „outcome-urile” unui program m-a făcut să ezit în a continua pe acest drum al oferirii de soluții. În acest spirit, ar fi trebuit să etalez un limbaj eclectic și să vorbesc despre nevoia de „diseminare de bune practici legate de...”, „sustenabilitatea activităților să propun „dezvoltarea instituțională durabilă ...” sau „eficientizarea serviciilor.”.

În ciuda acestor gânduri nu am rezistat tentației de a fi sfătoasă, dar am optat pentru alt tip de recomandări inspirate din experiența de viață genizată cotidiană în România de tranziție.

### 1. *Feminism pentru publicul de Chippendale*

De 8 martie am avut de ales între a merge la Opera Română la Lacul Lebedelor, a participa la o dezbatere inițiată de organizația de tineret a unui partid pe tema muncii casnice a românelor (invitație concepută pe fond roz cu trandafirași discreți pe fundal și scrisă cu un font înzorzonat) sau să merg la spectacolul Chippendale de la Sala Palatului. Am ales ultima variantă, deși (sau poate tocmai pentru că) de abia citisem articolul Mihaelei Miroiu în care vorbea despre „femeile cu bani care merg la striptease masculin, unde se pot dezlănțui ca la Saturnalii, sărbătorind egalitatea prin destrăbălare”.

Genul de „destrăbălare” a fost pentru mine o revelație. Aveam prejudecăți privind publicul pe care îl voi găsi. Am găsit un public eterogen, educat, bine îmbrăcat. Am văzut fete de liceu, mame cu fetele lor, gravide, femei de afaceri venite direct de la birou în ținute specifice, femei „obișnuite” despre care puteai crede la fel de bine că au venit la o piesă de teatru sau spectacol de muzică rafinată. Știam de la băiatul meu că toate colegele lui de clasa a XII-a care intenționau să vină erau dintre cele cu medii astronomice la școală. Grupuri de câte două-trei sau mai multe intrau în

sală vesele și puse pe simțit bine. Desigur, nu toate aveau și curajul de a mărturisi unde sunt. Una dintre fetele tinere cu care eram mi-a spus că nu i-a spus prietenului unde merge. Cineva de lângă noi a sunat la mobil înainte de a începe spectacolul: „Salut, Geo, ce să fac? Uite, eu tocmai am intrat la teatru”.

Aveam prejudecăți legate de vulgaritatea spectacolului, de faptul că nu aș putea gusta așa ceva, la vârsta și la educația mea. Nici vorbă. Poate povestit pare pe alocuri „deocheat”, dar văzut la fața locului este un striptease mai mult sugerat decât afișat ostentativ, oferit de o echipă de bărbați superbine făcuți, buni dansatori, senzuali, care își asumă postura de obiecte sexuale cu un zâmbet pe buze. Este un spectacol pe alocuri chicios, șablonar ca variante de erotism oferite (se oferă tipologii consacrate de bărbați: băiatul rău, negrul, intelectualul și scene previzibile de erotism masculin: el pe motocicletă), un pic penibil în final când se înghesuie femeile să facă poze cu ei, dar, pe ansamblu, sunt două ore jucăușe și antrenante.

Da, se țipă. Mult. Dar nu am avut deloc senzația de femei isterice, ci de fete și femei libere în sensul restrâns (dar important) al termenului care au venit să se distreze pentru două ore într-un spectacol în care senzualitatea le era oferită, și nu ele o ofereau. Da, în câteva rânduri, ei vin prin sală plimbându-și busturile impecabile și se lasă atinși, mângâiați, ciupiți de fund (fiind flancați îndeaproape de o femeie paznic care are mult de furcă). Da, cheamă femeile pe scenă (o mulțime de voluntare de altfel) și le învăluiesc în dansuri cu vizibilă tentă erotică sau ele oferă mișcări provocatoare. Dar senzația permanentă creată este de joc cu reguli asumate de ambele părți. Ei o fac (pe bani) cu dăruire, femeile răspund cu sălbăticie și nonconformism. Se dansează (este evident că femeile din România sunt nedansate!), se comunică permanent cu ei (în engleză), se țipă, se aleargă după ei, se fac poze la minut, se ascultă muzică bună și tare, se râde.

Fiind acolo, privind în jur la sute de femei de vârste diferite, dezinhibate (sau încercând pentru două ore să fie),

care au lăsat intelectualismele și strâmbatul din nas acasă și au venit (din snobism, curiozitate, poate unele din exhibiționism) să facă ceva mai ieșit din comun în viața asta prea comună m-am întreat - are feminismul audiență la un astfel de public? Sau ce fel de feminism ar avea audiență la publicul de Chippendale?

Este vorba despre un public la care dacă feminismul ar fi ajuns, ar fi avut ecouri. Un public în care am simțit un posibil partener. Oricare din fetele sau femeile din acea sală puteau fi multiplicatori de succes ai unor mesaje radicale, nonconformiste (ca multe din mesajele feministe), nu ai unor mesaje victimiste, prăfuite, importate, fără sex-appeal. Nu erau femei care să se simtă discriminate, dar, cred, femei care ar putea fi lidere de opinie în comunitățile lor - școli, servicii, familii. Fete și femei care știu să se joace, care lasă prejudecățile de o parte, care se bucură de răsturnatul roții pentru o seară, plătind pentru a fi beneficiarele unui spectacol de senzualitate masculină într-un București în care senzualitatea feminină este exploatată la maximum. Cred că erau în acea sală femei care, dacă ar fi fost prinse în jocul de-a feminismul, ar fi putut fi empatică cu femeile abuzate sau cu cele, destule, care trăiesc sub limita sărăciei în România. Fete și femei care ar încuraja, în sfera lor de influență, ideea promovării mai vizibile a femeilor în politică și în general în structurile ierarhice ale diverselor organizații. Fete și femei pe care s-ar putea conta în mișcarea de femei și în feminismul românesc. Dar care stau departe. Sau de care noi am stat departe.

Fetele care ciupeau de fund, în joacă, cu umor și o senzualitate simpatcă „păpușile masculine Chippendale” sunt fete pe care le-aș fi vrut în mișcarea de femei. Pe mamele venite cu fetele lor de 8 martie pentru a socializa cu ele, pentru a le arăta că nu sunt chiar „expirate” sau pentru a-și oferi câteva ore de libertate neobișnuită le-aș fi vrut în mișcarea de femei din România. Pe tinerele care se ofereau să meargă pe scenă și să danseze senzual în brațele lui Stacey, Chun sau Brian, unele ridicole, altele femeiuști în toată regula, le-aș fi vrut alături de femeile din ONG-urile de femei.

Acesta ar fi putut fi publicul-țintă al Anei. Feminismul Anei (și nu doar al Anei) a fost de cele mai multe ori unul prea academic pentru ele, neprovocator, așa cum, pe de altă parte, a fost prea timid academic pentru mediul academic conservator de la noi. Nu a fost nici un feminism politic, un joc cu miză, or ele mi-au părut luptătoare, nu spectatoare. Nu le-a vorbit în nici un fel lor așa cum nu s-a adresat concret nici unor grupuri de femei dezavantajate, așa cum nu a dialogat eficient nici cu autoritățile, cu cei în măsură să schimbe ceva.

Sigur că speculez. Nu știu în mod științific cine este publicul de Chippendale, poate aparențele înșală. Aș fi vrut să fac un sondaj de opinie la ieșire ca să am profilul acestui public și să le întreb pe toate „Ce fel de feminism ați dori” - și spun asta pentru că până la urmă este vorba de cerere și ofertă. Trebuie să vedem și ce vrea piața. Or, această piață mi s-a părut ofertantă pentru feminismul românesc în căutarea tonalității adecvate.

Sigur că sunt de combătut cu generalitățile în care am picat, caracterizând în bloc o adunare de femei eterogenă sau pentru afirmații de tipul „femei libere pentru că țipau”. Libertatea, ca să nu spun emanciparea, nu constă în capacitatea de exteriorizare de acest tip a unora dintre noi. Și totuși - nu orice femeie poate să facă asta aici în conservarea României. Cele care pot cred că ar trebui „vâdate” de mișcarea de femei de la noi. Nu pentru că aș crede în vreun fel într-o legătură simplistă între dezinhibarea sexuală (care știu bine că de fapt în acel context poate pentru multe să fie un semn de frustrate sexuală) și dezinhibarea culturală, pentru care pledează feminismul în mai toate variantele sale, sau în nevoia de un feminism strident, țipător, exhibiționist. Dar fete și femei de tipul celor din acea sală care se pot juca dezinhibat cu propria lor senzualitate după orele de serviciu, de școală sau de treburi gospodărești pot fi un potențial de energie, de nonconformism și atitudine tranșant-diplomatică benefic unui feminism în căutarea unei identități și a unei audiențe mai largi.

Acesta ar fi trebuit poate să fie și el parte din publicul-țintă pentru AnA. Mă întreb, dacă aș mai scrie acum o



cerere de finanțare, aș putea oare trece la rubrica „grup țintă”- „proiectul se adresează femeilor care au fost sau celor ar merge la un spectacol Chippendale”? Dacă aș câștiga un asemenea proiect aș încerca să croiesc un feminism pe calapodul lor. Cred că aș avea doar de câștigat. Cel puțin eu și feminismul meu.

## 2. *Feminism șlagăros*

Continuând oarecum ideea legată de nevoia de un feminism cât mai divers și mai ales inclusiv (sau mai precis pentru conviețuirea unor feminisme cât mai diverse, astfel încât, în ansamblul lui, feminismul să fie cât mai inclusiv), îndrăznesc să merg mai departe și să pledez pentru un feminism „șlagăros” (expresie pe care am întâlnit-o la tineri). Care este refrenul feminismului românesc? „Există sexism în România.” „Femeile sunt discriminate.” „Nu există parteneriat nici privat și nici public.” Astea nu sunt refrene cu priză la public, ci verdicte cu efect pervers, formulări abstracte, generalizatoare, care trec pe la ureche fără un impact important. Feminismului românesc îi lipsește componenta de notorietate la mase. De aceea spun: feminismul românesc are nevoie de un „șlagăr” care să fie „de largă audiență”. Are nevoie implicit de un sau o „Moga” care să creeze refrene feministe cu priză la public. Mihaela Miroiu a încercat să facă și literatură de popularizare cel puțin prin cartea *Neprețuitele femei* (Miroiu, 2006) sau prin aparițiile la emisiuni de mare audiență pe tot felul de subiecte tangențial sau/și potențial feministe. Categorical, ea este singura cu notorietate în domeniu - dar chiar și prin cărțile și dialogurile ei accesibile nu cred că are ceea ce s-ar putea numi impact la mase - nici la masa mare de femei și cu atât mai puțin la diverse categorii de bărbați. Tot ceea ce se scrie în rest în zona feminismului autohton este pentru un public ultradiscret, pentru o comunitate închisă și deseori ruptă de realitățile genizate românești. Mai tot din ceea ce se face în zona activismului feminist autohton nu are rezonanță, nu este cunoscut sau promovat pe scară largă.



spui. Una este să spui „trăim într-o societate sexistă” și alta este să spui „hai să trăim împreună într-una mai puțin sexistă”. Una este să dai peste mână și alta este să iei de mână, dar să te abați un pic de la drumul bătătorit, să te aventurezi în afara lui. Desigur, spun „sexi” dintr-o perspectivă feministă, adică nu definit după norme masculine. Dar cred că se poate croi și un discurs feminist șic, insinuant, rafinat, ale cărui ținte să pice în plasă amorezate, și nu ideologizate.

Un feminism șlagăros ar fi un feminism care ar avea în mod sigur și un marketing bun. Un șlagăr devine șlagăr, dacă există un grup de interese care vrea ca el să devină șlagăr și investește bani, face publicitate, se ocupă de difuzare. Feminismul nu trebuie doar produs (aici nu stăm chiar rău), ci și „vândut”, comercializat. Este cineva interesat să „vândă” feminism publicului larg? Ce strategii de marketing ar face din feminism un „bestseller” în România de acum? Este cineva dispus să facă feminism pentru canalul național de televiziune, și nu doar pentru cel cultural? Este fezabil așa ceva azi?

Un feminism șlagăros ar trebui să fie un feminism care se reține ușor. Ce spune în cuvinte puține lucruri care, odată interiorizate, pot „emancipa” implicit multe femei și, de ce nu, și mulți bărbați. Așa cum valurile de feminism au avut nevoie de sloganuri și le-au produs („Nu ne naștem, ci devenim femei”, „Ceea ce este personal este politic” etc.), tot astfel feminismul autohton ar putea să lanseze, după 17 ani de maturizare, propriile sale refrene fără iz de manele („Nu da că doare” sau „Te iubesc, dar spală și tu vasele”) sau de muzică de orchestră.

Un feminism șlagăros ar fi unul pe care l-ar fredona și bărbații, unul pe care l-ar asculta, de pildă, băiatul meu și generația lui. Ar trebui să fie ancorat în viața lor, care înseamnă școală, povești de dragoste și sex precoce, modă, muzică diversă, telefoane mobile și, în general, multă comunicare virtuală. Un feminism inserat în vocabularul și experiențele lor specifice, ofertant la nivel teoretic și practic pentru ei, cei de acum, din secolul XXI. Un feminism șlagăros pentru bărbați ar fi unul insinuant, care nu ar spune lucrurilor

pe nume, sau, din contra, mergând pe stereotipul conform căruia bărbații gândesc mai simplu, ar fi un feminism de tip know-how, cu formulări clare și rețete de succes simple.

În oricare dintre variante, un șlagăr feminist ne-ar crește „vânzările”, adică audiența. Nu văd aici nici compromisuri discutabile, nici frici inutile sau pericole majore. Este vorba doar despre un pragmatism care poate să nu fie în asenti-mentul unora și care poate fi foarte bine completat ca oferte de piață cu variante de feminism academico-elitiste cu beneficii reale pe alte planuri și din alte perspective. Un „disc de aur” ar însemna intrarea feminismului românesc ca stil în cultura de masă. Câteva mici compromisuri ar putea fi trecute cu vederea pentru un asemenea salt care nu ar afecta, ci ar completa linia academică bună pe care a intrat feminismul românesc și care, pe de altă parte, în mod sigur, ar sprijini eforturile mișcării activiste de femei. Cu o linie melodică... în tendințe, cu un text inspirat și cu o interpretare pe măsură, feminismul românesc ar putea scăpa de imaginea proastă (moștenită cultural din Occident) pe care o are la mase, făcând „săli” pline.

### 3. *Feminism all inclusive*

Continui pe linia nevoii de includere mai mult decât de excludere și fac o altă propunere feminismului românesc de posttranziție: să fie un feminism *all inclusive*. De fapt, este și ceea ce încearcă feminismul contemporan să facă în diverse moduri - să includă experiențele, vocile, nevoile cât mai multor femei și bărbați în diversitatea lor legată de clasă, rasă, etnie, vârstă, orientare sexuală, educație etc. Ar fi vorba despre o variantă de feminism care, odată achiziționată, ar oferi un pachet complet de servicii care ar îngloba:

- Călătorie ieftină dus-întors - posibilitate să ajungi la feminism rapid (prin cursuri/module condensate făcute de persoane competente, dar și cu talent pedagogic) și să te întorci de acolo. Nu vei deveni „locuitor al feminismului”, ci turist cunoscător în ale feminismului.

- Program artistic inclus : nu doar teorie ci și abordări multidisciplinare - film, artă, chat-uri, discuții relaxate, socializare între „connaissanceuri"
- Enterteineri de feminism: echipă de experți în ale feminismului cu reale abilități de a educa, informa și relaxa auditoriul, de a vorbi despre lucruri serioase cu zâmbetul pe buze.

Odată intrat în sistemul *all inclusive* nu ar fi nevoie să mai „ieși" de acolo pe perioada de timp aleasă să ți-o petreci cu feminismul. Ar fi un sejur feminist în cadrul căruia totul ar părea gratis, la îndemână, comod, relaxant, cu suficient spațiu de respiro. Sigur că un asemenea model aduce cu el pericolul de mcdonaldizare a feminismului, un fel de feminism de tip „copy-paste" pe care îl regăsești aproape oriunde. Unul fără o identitate clară, în care toți ar fi tratați la fel. Dar ar fi pe de altă parte un model de consum democratic de feminism. Cei ce vor alege varianta *all inclusive* vor fi luați individual și în grup în grijă pentru că un feminism de acest tip s-ar ocupa și de tata, și de mama, și de copil (care ar avea reducere și gratuități), de analfabetul, dar deopotrivă și de eruditul în feminism (care poate eventual recurge la o variantă „ultra all inclusive", mai scumpă, dar mai elitistă). Ar fi un fel de feminism de familie, de cuplu. Un feminism de stânga. Un feminism soft, prietenos de câte stele își poate permite fiecare.

Un mare atu al unui feminism *all inclusive* este că ar include democratic și pe *bărbați*. Ar fi și cu bărbați, despre și pentru bărbați dinăuntru sau din afara ambitului de putere și privilegii vizat de feminisme. Să nu uităm de păcatul generalizărilor și de faptul că există nu doar bărbați misogini ci și mulți bărbați care nu se regăsesc în modelul promovat de feminisme, bărbați cu care feminismul nu are de ce să se certe. Eu cred că feminismul are nevoie de bărbați nu doar ca „agresori", impunători de norme și cutume culturale, gate keepers în calea realizării femeilor. Are nevoie de ei în sensul unui parteneriat cultural reactualizat și renegociat pe teme noi. în fond și la urma urmei, fără ei,

feminismul nu ar fi avut sens (așa cum, dacă nu era „inventat” genul, homosexualitatea nu ar fi avut sens!). Polemica de fond a feminismului este fără discuție o polemică cu patriarhatul, cu misoginismul, dar aceasta nu este o polemică „deztrupată”. În spatele ei, susținătorii, beneficiarii sunt oameni în carne și oase, de cele mai multe ori, bărbați.

Datorită bărbaților, feminismul are miză. Cu ei, individual, dar mai ales instituțional, feminismul negociază, renegociază, intră în polemică, se relaționează. Știu foarte bine că despre relația bărbaților cu feminismul s-a scris mult. Am fost chiar uimită de volumul de publicații pe tema aceasta pe care îl poți accesa pe internet.<sup>1</sup> Mulți o consideră ca pe o relație imposibilă pe fond. Sunt feministe care chiar recomandă bărbaților să nu încerce să „penetreze” și implicit să colonizeze (și) feminismul. Chiar expresia bărbați „în” feminism are, spun ele, conotație de agresivitate, de violare de pătrundere forțată.

În contextul discuției despre nevoia de bărbați în feminism îmi amintesc că la un moment dat am întrebat un bun prieten bărbat: tu ce ai aștepta de la feminism în România?<sup>2</sup> Și el mi-a răspuns neașteptat de tranșant: să devină militant și să se (pre)ocupe la modul cel mai serios de bărbați. Ca argumente pentru nevoia de a fi preocupare și pentru problemele bărbaților mi-a declarat că el prevede că în următorii 10 ani tendința de schimbare a echilibrului de gen privind capitalul cultural se va accentua devenind chiar critică. Cele mai recente studii OECD arată că, în educație, fetele încep să stea mai bine surclasând băieții la tot mai multe capitale. Astfel, în curând, băieții vor fi în situația bizară pentru ei (și inedită pentru lume) de a fi tot mai puțin competitivi cultural în raport cu femeile, de a pierde supremația acolo

1. Vezi de exemplu: *Men in Feminism*, Alice Jardine, Paul Smith (ed.), Taylor and Francis Group, 2004; Tom Digby, *Men doing Feminism*, Routledge, Londra, 1998.
2. Fragmente din aceste pasaje legate de feminismul pentru bărbați fac parte din articolul Laurei Grunberg „Criticând empatic cu drag, dinăuntru, feminismul românesc”, *Observatorul Cultural*, nr. 240.

unde au avut-o mereu. Efectele emancipării femeilor vor avea consecințe dezastruoase pentru ei, atât de învățați și răsfățați de putere în toate sensurile ei. Feminismul, dacă aspiră la echilibru și la parteneriat privat și public autentic și nu dorește înlocuirea unor ierarhii cu altele, ar trebui să fie anticipativ, să sesizeze și să contracareze din timp efectele perverse ale propriilor sale victorii. Cu alte cuvinte, după ce feminismul s-a ocupat să emancipeze femeile, ar putea să se ocupe și de victimele imediate ale acestei emancipări - bărbații. În toți acești ani de activitate am făcut feminism pentru și cu femei. între noi. Am ignorat bărbații deși i-am invocat permanent. Așa cum invocă UE cultura romă, dar nu are nevoie de romi, tot astfel și noi am invocat preocuparea pentru bărbați și masculinități fără însă a face un efort de a include aceste preocupări pe agenda noastră teoretică, însă mai ales practică.

Feminismului i s-a reproșat că ar fi de multe ori cu, despre și pentru femei, excluzând din sfera de interes și acțiune problemele de renegociere a identităților, rolurilor și responsabilităților sociale ale bărbaților în raport cu femeile. Academic vorbind, este vorba aici de o polemică existentă de mult în interiorul domeniului. Este vorba despre ce anume vrem : studii feministe, studii despre femei, studii de gen sau, mai nou, studii despre bărbați (men's studies). Și una și alta? Un feminism preponderent al diferențelor, al asemănărilor, al libertății sau al autonomiei? Care variante și de ce o variantă sau alta s-ar mula mai bine, de exemplu, pe specificul realităților de gen ale României de acum și care din aceste variante de feminism ar lăsa spațiu de exprimare vocilor bărbaților și aspectelor care țin în mod specific de masculinitățile construite social și cultural?

Cert este că feminismul, cel puțin la o lectură superficială, nu este ofertant nicăieri pentru bărbați. De ce s-ar implica un bărbat, fie el autentic atras de feminism, în mișcarea de femei? De ce ar alege o tematică feministă pentru studii academice sau de ce ar face el activism feminist? Sigur, mi se poate răspunde : dar de ce ar alege studii liberale, ecologiste, postmoderne etc. Totuși trebuie să recunoaștem că există

cel puțin o diferență. Alegând feminismul, cu siguranță ar trebui să suporte un anume tip de ironii și chiar suspiciuni ale colegilor. Și vor fi multe, mai multe decât cele la care feministele „normale”, adică femei, sunt permanent expuse. Cu siguranță se va simți minoritar într-un domeniu plin de femei și feminitate, resimțind, probabil mai acut decât ele, marginalizarea sau din contră suprafocalizarea pe el.

Ca minoritar, este foarte posibil ca „el” să fie chiar discriminat, fiind utilizat drept trofeu/model (*token*). Folosit ca imagine a promovării minoritarului în grupul majoritar, bărbatul care și-ar asocia imaginea cu cea a feminismului va fi expus pe post de „avem și noi bărbații noștri” de câte ori se va ivi ocazia. La orice seminar la care va participa, prezența lui va fi menționată, va fi pus să modereze discuții și să dea interviuri. Femeile se vor mândri cu el, atrăgând atenția asupra prezenței sale printre ele. Așa facem noi, de exemplu, cu Adrian Miroiu, Bogdan Lefter sau Ovidiu Pecican, aceștia expunându-se public cu feminismul sau cu Vladimir Pasti, care teoretic este interesat de temă, dar este mai discret în ceea ce privește relația lui cu feminismul. În proiectele depuse pentru finanțare se va specifica de câte ori este posibil că acest proiect se adresează nu doar femeilor, ci și bărbaților.

Pe de altă parte, de ce să se ocupe feminismul de nevoile practice și strategice ale bărbaților apărute în procesul de renegociere a identității în contextul noilor relații de gen? Din spirit „matern”, din grija dintotdeauna a femeilor pentru alții? Sau din grijă (emancipată) pentru ele și din pragmatismul nevoii de happy-end al eforturilor lor? Feminismul a fost „inventat” de și pentru femei în fond și la urma urmei. Implicit însă, prin tot ceea ce face, feminismul se ocupă și de ei. O face însă, ce e drept, cu parti pris (academic i se spune subiectivism) asumat și, uneori, cu ceva ranchiună venită din frustrările istorico-culturale, care, în anumite limite, e de înțeles. A face feminismul răspunzător pentru neadaptarea bărbaților la noile relații de gen, pentru lipsa de repere ale copiilor, pentru tensiunile tot mai mari din cupluri sau pentru dezechilibrele demografice ține de o ideologie



a blamării victimei care simplifică mult prea mult complexitatea detaliilor lumii în care cu toții conviețuim. Feminismul nu trebuie blamat pentru efectele lui perverse, dar trebuie, cred eu, să fie mai responsabil cu „bărbații lui” și în general cu „ceilalți”.

Chiar cu riscul depersonalizării, o formulă inteligentă de feminism *all inclusive* ar putea fi, cel puțin pentru o perioadă de timp, o bună strategie de marketing pentru feminismul autohton.

În fond, ceea ce am sugerat în diverse registre și folosind diverse metafore din cotidianul imediat este că avem nevoie de un *consum democratic de feminism*. Complementar la ce se face acum în feminismul românesc, apariția unui feminism pentru publicul Chippendale, a unui feminism șlagăros sau *all inclusive* ar putea grăbi procesul de tratare și vindecare a alergiei la feminism a societății românești.

Cred că un anumit normativism prematur al feminismului românesc a inhibat în mare măsură bărbații, dar și multe femei. Înainte de a impune un limbaj specific, un discurs modern și echilibrat despre gen, debarasat de prejudecăți de tot felul, o imagine pozitivă feminismului, el a pătruns cu prea multe reguli, norme, constrângeri impuse limbii (genizarea funcțiilor, meseriilor), comportamentului non-verbal cotidian (inhibiția de a ți se săruta mâna, de a ți se ține scaunul la o masă sau de a ți se deschide o ușă) și în general, restricții sau, din contră, încercări de politici afirmative impuse din afară diverselor instituții sociale (ideea de cote pentru femei în politică). Normele, regulile au fost preluate (involuntar uneori) angro din Occident și nu au venit pe un teren pregătit, pe o masă critică familiarizată și sensibilă la problemele de gen, trecută prin politici sensibile la gen de tipul celor din țările nordice. Astfel, mulți bărbați, dar și destule femei, au făcut alergie de la început la feminism, considerându-l de tip beligerant, un moft occidental de care România nu avea nevoie. Alergia poate fi tratată. Este o boală larg răspândită pe care o poate avea deopotrivă o femeie sau un bărbat. Ea nu se poate vindeca

cu câteva cărți și studii incitante pe care le citește doar un grup restrâns de persoane sau cu ajutorul unor proiecte disperate de bună calitate, dar fără un real impact de masă. La alergii ai nevoie și de medicamente pentru toți care să se dea fără rețetă (poate dozele recomandate să fie mai mari pentru bărbații alergici!). Important pentru orice „pacient” este doar să citească mesajul: „Acest medicament se poate obține fără rețetă. Pentru efecte secundare citește atent prospectul”.

## VI. Erată

Pe tot parcursul cărții s-a dovedit că s-a strecurat o greșeală. Am scris despre AnA doar la trecut, sugerând, explicit sau implicit, faptul că ar fi murit. Am scris ONGrafia Anei în memoria Anei. Spre surprinderea mea, în timp ce eu eram ocupată cu scrierea, post mortem, a biografiei Anei ea își găsea pârghii de supraviețuire dincolo de indiferența mea și a altora care anunțaserăm că „reducem activitatea”. Pe măsură ce fiecare începuse să își redefinească viața dincolo de AnA, pe măsură ce feminismul autohton continua să își croiască anevoios drum prin societatea conservatoare, AnA a găsit resurse de a se redefini. Au venit spre ea propuneri de a fi „umbrelă” pentru diverse proiecte de cercetare sau cu tentă culturală (montarea unei piese de teatru cu tematică feministă sau colaborarea la inițierea unui Teatru comunitar, de exemplu). Instituții sau persoane care nu puteau aplica (accesa!) direct anumite fonduri s-au gândit la AnA ca la o posibilă soluție (astfel, AnA s-a implicat, de exemplu, în colaborare cu altă instituție, în elaborarea unui Raport Național privind Discriminarea Multiplă în România). Pe de altă, parte AnA, adică anumite persoane din AnA, au continuat să fie invitate la diverse întâlniri, să își exprime un anumit punct de vedere. Site-ul a fost resuscitat cu eforturi proprii, neplătite. A apărut apoi ideea conceperii unui fanzin - AnAzin, în locul revistei academice întrerupte din lipsă de fonduri.

AnA a fost deci în mod abuziv declarată moartă pe parcursul acestei cărți. Îmi cer de aceea scuze pentru greșeală și rectific. Această carte este biografia trăită, subiectivă a unui ONG de femei în viață. Un ONG moare mai greu decât am crezut. Un ONG solid trăiește dincolo de pereți, dosare, salariați, bugete. Este cea mai recentă lecție pe care mi-a dat-o AnA.



## Bibliografie

- Acker, Joan, 1999, „Gender and Organizations”, in Janet Saltzman Chafetz (ed.), *The Handbook on Gender Sociology*, Plenum, New York.
- Alvesson, Mats; Billing, Yvonne D., 1997, *Understanding Gender and Organizations*, Sage Publications, Londra.
- AnaLize. Revistă de studii feministe*, Societatea de Analize Feministe AnA, Editura AnA, București.
- Atitudini*, Centrul de Asistență pentru Organizații Neguvernamentale (CENTRAS), București.
- Băban, Adriana, 2002, *Metodologia cercetării calitative*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca.
- Băban, Adriana, 2002, „Construcția socială a feminității și masculinității. Exemple de practici instituționale și individuale în România”, in Ghizela Cosma, Eniko Magyari-Vincze, Ovidiu Pecican, *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, Editura Fundației Desire, Cluj Napoca.
- Băjenaru, Cristina; Strâmbeanu, Marius, 2005, „Elemente ale exprimării potențialului civic și sursele de satisfacție cu viața”, in Mălina Voicu (coord.), *Capital uman și simbolic în dezvoltarea socială. Raport de cercetare pe anul 2005*.
- Barber, Benjamin R., 1996, *Jihad vs McWorld. How Globalization and Tribalism Are Reshaping the World*, Ballentine Books, New York.
- Beck, Ulrich, 1992, *The Risk Society. Towards a New Modernity*, Sage Publications, Londra.
- Bertaux, Daniel, 2007, *Life Stories*, Sage Publications, Londra.
- Breton, Phillipe, 1995, *L'utopie de la communication. Le mythe du village plannetaire*, Paris, La Decouverte.
- Borza, Ioana; Grunberg, Laura (coord.); Văcărescu, Theodora-Eliza, 2006, *Cartea neagră a egalității de șanse între bărbați și femei în România*, Editura AnA, București.
- Borza, Ioana; Grunberg, Laura (coord.); Văcărescu, Theodora-Eliza, 2005, *Mass-media despre sexe*, Editura Tritonic, București.
- Britton, Dana M., 2000, „The Epistemology of Gendered Organization”, *Gender and Society*, 14(3), 418-434.

- Brooks, P., 1994, *Psychoanalysis and Storytelling*, Blackwell, Oxford.
- Bucurenci, Dragoș, 2007, „Mizeria societății civile”, *Evenimentul Zilei*, 3 iulie.
- Bulai, Alfred, 2007, *Societatea reală*, Editura Fundației Culturale Române, București.
- Castells, Manuel, 2001, *The Rise of the Network Society (I), The Power of Identity*, Blackwell Publishers, Oxford.
- Civil Society Development Foundation, 2005, „Dialogue for Civil Society. Report on the State of Civil Society in Romania”, CIVICUS Civil Society Index, Paper Series, <http://www.fdsc.ro/ro/informareceretare/downloadinfcer/Romania%20Country%20Report.pdf>.
- Constantinescu, Ștefan, 1997, „Dimensiuni ale sectorului neguvernamental din România”, *Studii și Cercetări asupra Sectorului Non-profit*, București.
- Cosma, Ghizela; Magyari-Vincze, Eniko; Pecican, Ovidiu (ed.), 2002, *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, Editura Fundației Desire, Cluj Napoca.
- „Cultura Civilizatorie”, 1993, *Sociologie Românească* (3).
- Dahrendorf, Ralf, 2001, *După 1989. Morala, revoluția și societatea civilă*, Editura Humanitas, București.
- Dakova, Vera et al., 2000, „Strengthening Donor Strategies”, *Review of the Romanian NGO*.
- DeSanctis, Geeraldine; Monge, Peter, 1999, „Introduction to the Special Issue: Communication Processes for Virtual Organizations”, *Organization Science, Special Issue : Communication Processes for Virtual Organizations*, 10(6), 693-703.
- Dinescu, Lucia Simona, 2007, *Corpul în imaginarul virtual*, Editura Polirom, Iași.
- Douglas, Mary, 2002, *Cum gândesc instituțiile*, Editura Polirom, Iași.
- Einhorn, Barbara, 1993, *Cinderella Goes to Market. Citizenship, Gender and Women's Movements in East Central Europe*, Verso, Londra.
- Epure, Carmen; Saulen, Daniel, 1998, „Defining the Non-profit Sector: Romania”, *Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*, 32, Johnson Hopkins Institute for Policy Studies, Baltimore.
- Etzioni, Amitai, 2002, *Societatea monocromă*, Editura Polirom, Iași.
- Fischer, William F., 1997, „Doing Good? The Politics and Anti-politics of NGOs Practices”, *Annual Review of Anthropology*, 26, 439-464.

- Gal, Susan, 1997, „Feminism and Civil Society”, in Joan W. Scott *et al.* (ed.), *Transitions, Environments, Translations. Feminisms in International Politics*, Routledge, New York.
- Gal, Susan; Kligman, Gail, 2003, *Politicile de gen în perioada post-socialistă. Un eseu istoric comparativ*, Editura Polirom, Iași.
- Gal, Susan; Kligman, Gail, 2000, *Reproducing Gender: Politics, Publics and Everyday Life after Socialism*, Princeton University Press, Princeton.
- Giddens, Anthony, 1990, *Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony, 2000, *The Third Way and Its Critics*, Polity Press, Cambridge.
- Gilligan, Carol, 1982, *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*, Harvard University Press.
- Goffman, Erving, 2003, *Viața cotidiană ca spectacol*, Editura comunicare.ro, București.
- Gondolat Ritzer, George, 2003, *McDonaldizarea societății*, Editura comunicare.ro, București.
- Grunberg, Laura, 2000, „Eșecul unui succes”, *AnALize. Revista de studii feministe* (7), 14-19.
- Grunberg, Laura, 2000, „Women's NGOs in Romania”, in Susan Gal, Gail Kligman, *Reproducing Gender : Politics, Publics and Everyday Life after Socialism*, Princeton University Press, Princeton.
- Grunberg, Laura, 2002, *(R)evoluții în sociologia feministă. Repere teoretice, contexte românești. Repere teoretice, contexte românești*, Editura Polirom, Iași.
- Grunberg, Laura; Borza, Ioana, 2004, *Integrare vs Separare. Pentru un activism prietenos la gen. Aspecte privind dimensiunea de gen a ONG-urilor din România*, Editura Ana, București.
- Handy, C., 1995, „Trust and the Virtual Organization”, *Harvard Business Review*, 73(3), 40-50.
- Harding, Sandra, 1986, *The Science Question in Feminism*, Cornell University Press, Ithaca.
- Haraway, Donna, 1989, „Situated Knowledges: „The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective”, in *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*, Routledge, New York.
- Hartmann, Heidi, 1976, „Capitalism, patriarchy and job segregation by sex”, *Signs* (1), 137-170.
- Hofstede, Geert *et al.* (ed.), 1998, *Masculinity and Femininity. The Taboo Dimensions of National Cultures*, Sage Publications, Thousand Oaks.

- Iluț, Petru, 1998, *Abordarea calitativă a sociumanului*, Editura Polirom, Iași.
- Järviluoma, Helmi; Moisala, Pirkko; Vilkkö, Anni, 2005, *Gender and Qualitative Methods*, Sage Publications, Londra.
- Kanter, Rosabeth M., 1977, *Men and Women of the Corporation*, Basic Books, New York.
- Kaufmann, Jean Claude, 2001, *Ego. Pour une sociologie de l'individu*, Editions Nathan, Paris.
- Kerfoot, D.; Knights, D., 1996, „The Best is Yet to Come?” The Quest for Embodiment in Managerial Work”, în D.L. Collinson, J. Hearn (ed.), *Men as Managers, Managers as Men : Critical Perspectives on Men, Masculinities and Managements*, Sage, Londra.
- Kimmel, Michael, S., 2000, *The Gendered Society*, Oxford University Press Inc., New York.
- Kligman, Gail, 1990, „Reclaiming the Public: A Reflexion on Creating Civil Society in Romania”, *American Council of Learned Societies, East European Politics and Societies*, 4(3), 393-438.
- Kligman, Gail, 2000, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, Editura Humanitas, București.
- Kumar, Krishan, 1993, „Civil Society: An Inquiry into the Usefulness of an Historical Term”, *The British Journal of Sociology*, 44(3), 375-395.
- Le Breton, David, 2001, *Despre tăcere*, Editura All Educational, București.
- Lefebvre, H., 1991, *The Production of Space*, Blackwell, Malden.
- Lorber, Judith, 1994, *Paradoxes of Gender*, Yale University Press, Londra.
- Magyari-Vincze, Eniko, 2002, *Prezențe feminine. Studii despre femeii în România*, Desire, Cluj.
- Magyari-Vincze, Eniko, 2001, *Femeii și bărbații în Clujul multiethnic*, Desire, Cluj.
- Magyari-Vincze, Eniko, 2006, *Excluderea socială la intersecția dintre gen, etnicitate și clasă. O privire din perspectiva sănătății reproducerii la femeile rome*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj.
- Martin, Patricia Yancey, 2004, „Gender as a Social Institution”, *Social Forces*, 82(4), 1249-1273.
- Merton, Robert K., 1959, *Social Theory and Social Structure* (ediție revăzută și adăugită), Free Press, Glencoe.
- Mihăilescu, Ștefania, 2006, *Din istoria feminismului românesc. Studiu și antologie de texte (1929-1948)*, Editura Polirom, Iași.



- Mihăilescu, Vintilă, 2006, *Socio-hai-hui prin arhipelagul România*, Editura Polirom, Iași.
- Minc, Alain, 2002, *Épîtres à nos nouveaux maîtres*, Bernard Grasset, Paris (capitolul 15, „Aux zelotes des ONG”).
- Miroiu, Mihaela, 2006, *Neprețuitele femei*, Editura Polirom, EGO Publicistică, Iași.
- Miroiu, Mihaela, 2004, *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*, Editura Polirom, Iași.
- Miroiu, Mihaela, 2002, *Convenio. Despre natură, femei și morală*, Editura Polirom, Iași.
- Miroiu, Mihaela, 1999, *Societatea retro*, Editura Trei, București.
- Okely, Judith, 1992, „Anthropology and autobiography: participatory experience and embodied knowledge”, în Judith Okely, Helen Callaway (ed.), *Anthropology and Autobiography*, Routledge, Londra.
- Pasti, Vladimir, 2003, *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România*, Editura Polirom, Iași.
- Pasti, Vladimir; Miroiu, Mihaela, 1997, *România - starea de fapt*, Editura Nemira, București.
- Petre, Zoe, 1998, „Promovarea femeii sau despre destructurarea sexului feminin”, în Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Nemira, București.
- Pop, Luana Miruna, 2003, *Imagini instituționale ale tranziției*, Editura Polirom, Iași.
- Popescu, Liliana, 2004, *Politica sexelor*, Editura Maiko, București.
- Radu Solcan, Mihail, 2004, „Cunoașterea nondiscursivă și societatea civilă”, <http://www.ub-filosofie.ro>.
- Reinharz, Shulamit, 1992, *Feminist Methods in Social Research*, Oxford University Press, New York.
- Ricouer, Paul, 1987, *Life : A Story in Search of a Narrator*, University of Toronto Press, Toronto.
- Riger, Stephanie, 1994, „Challenges of Success : Stages of Growth in Feminist Organizations”, *Feminist Studies*, 20(2), 275-300.
- Samp, Jennifer A.; Wittenberg, Elaine M.; Gillet, Douglas L., 2002, „Presenting and Monitoring a Gender-Defines Self on the Internet”, *Communication Research Reports*, 20(1), 1-12.
- Sarbaugh-Thompson, Marjorie; Feldman, Martha S., 1998, „Electronic Mail and Organizational Communication: Does Saying „Hi” Really Matter?”, *Organization Science*, 9(6), 685-698.
- Sandu, Dumitru, 2003, *Sociabilitate în spațiul dezvoltării. încredere, toleranță și rețele sociale*, Editura Polirom, Iași.

- Sandu, Dumitru, 1996, *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, Editura Still, București.
- Stall, Susan; Stoecker, Randy, „Community Organizing or Organizing Community. Gender and the Crafts of Empowerment”, *Gender and Society*, 12(6), 729-756.
- Sztompka, Piotr, 2000, „Cultural Trauma. The Other Face of Social Change”, *European Journal of Social Theory*, 3 (4), 449-466.
- Taylor, Verta; Whittier, Nancy, 1999, „Gender and Social Movements”, *Guest Editors' Introduction, Special Issue, Part 2, Gender & Society*, 13, 5-7.
- Tomlinson, J., 1999, *Globalisation and Culture*, Polity Press, Cambridge.
- Turkle, Sherry, 1999, „Cyberspace and Identity”, *Contemporary Sociology*, 28(6), 643-648.
- The 2000 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia, [http://www.stopvaw.org/NGO\\_Regulation.html](http://www.stopvaw.org/NGO_Regulation.html).
- UNDP, 1999, *Dinamica societății civile. Politici de gen*, București.
- Vlăsceanu, Lazăr, 2007, *Sociologie și modernitate. Tranziții spre modernitatea reflexivă*, Editura Polirom, Iași.
- Vlăsceanu, Mihaela, 2001, *Organizații și cultura organizațională*, Editura Trei, București.
- Vlăsceanu, Mihaela, 2003, *Organizații și comportament organizațional*, Editura Polirom, Iași.
- Voicu, Bogdan, 2005, *Penuria pseudo-modernă a postcomunismului românesc*, vol. I-II, Editura Expert Projects.
- Watson, Peggy, 1997, „Civil Society and the Politics of Difference in Eastern Europe”, in J.W. Scott, C. Kaplan, D. Keates (ed.), *Transitions, Environments, Translations*, Routledge, New York.
- Wellman, Barry; Hampton, Keith, 1999, „Living Network On and Offline”, *Contemporary Sociology*, 28(6)648-659.
- Wiesenfeld, Batia M; Raghuram, Sumita; Garud, Raghu; 1999, „Communication Patterns as Determinants of Organizational Identification in a Virtual Organization”, *Organizational Science*, 10(6), 777-790 [Special Issue]
- Mills, C.W., 1975, *Imaginația sociologică*, colecția Idei Contemporane, București.
- Yancey Martin, Patricia, 1990, „Rethinking Feminist Organizations”, *Gender and Society*, 4 (2)182-206.
- Zamfir, Cătălin, 2004, O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”, Editura Polirom, Iași.
- Zamfir, Cătălin, Stănescu, Simona (coord.), 2007, *Enciclopedia Dezvoltării Sociale*, Editura Polirom, Iași.

# Index

## A

Acker, J. 59  
activism 10, 15, 20, 23, 28-30,  
41-43, 45, 49, 58, 92-93, 96,  
99-100, 104, 112, 118, 121,  
134, 153, 157, 191-192,  
204-205, 219, 231, 239  
activist 13, 23, 37, 40, 43-44,  
58, 70, 84-85, 95, 100, 137,  
142-143, 150, 185, 199, 204,  
211, 220, 228  
analize de gen 10  
ANES 32, 56, 122, 154-157

## B

Baban, A. 11  
Beck, U. 237  
Beijing 27, 83-85, 87, 90-93,  
95-97, 152  
Beijing + 5 94-95, 150  
biografie 9, 14, 16, 19, 86, 196,  
202, 235  
biocratizare 80-82  
birocrație 59, 61, 79, 121

## C

capacitate 71, 169  
CEDAW 94, 151  
cercetare 20-21, 25, 47-48, 50, 53,  
64, 77, 105, 126, 211, 235, 237  
~ calitativă 20-21, 24, 70, 84,  
86, 109, 159, 237

civism 18, 20, 28, 42, 136-137,  
193  
cultură 19-20, 29, 31-32, 42, 47,  
53-54, 131, 173, 195, 198,  
209, 211, 226

## D

dimensiune de gen 116, 172, 203  
discriminare 20, 28, 46, 55, 89,  
94, 123, 127, 174-175  
~ multiplă 55, 80, 144, 194

## E

egalitate 52-53, 55, 123, 220  
egalitate de gen 52, 106  
egalitate de șanse 32, 52-53, 55,  
157  
Etzioni, A. 63, 121

## F

feminism 8, 10, 14, 16-17, 20,  
23-24, 26, 28, 30-32, 38-41,  
44, 46, 50-51, 53, 55, 61, 67,  
73, 89-90, 92, 104-106, 110,  
140, 142-143, 146-147, 158,  
161, 165, 172, 176-177, 179,  
189, 197-202, 206-208, 213,  
215-217, 219, 223-231, 233  
feminitate 8, 19, 25, 57, 59, 70,  
162, 169, 175, 185, 196, 205,  
210, 220, 226, 232

**G**

Gal, S. 23-24, 34, 239  
 gen 7, 10, 13, 24-27, 30, 37-39,  
 45, 47, 51, 53-54, 58-62, 67,  
 70-71, 74, 76-77, 84, 86-88,  
 94, 103, 117, 119-120, 131,  
 134, 142, 146-148, 151,  
 153-154, 156, 161-162, 168,  
 174-177, 179-180, 182, 185,  
 188, 191-192, 194-195,  
 197-198, 202, 204-207,  
 209-210, 226, 230, 232-233,  
 239, 241  
 genizare 46, 60, 91, 158, 217,  
 233  
 Giddens, A. 56, 239  
 Goffman, E. 24, 131, 239

**H**

Haraway, D. 192  
 Harding, S. 96

**I**

ideologie 20, 39, 64, 176, 207, 232  
 ideologie de gen 10  
 inegalitate de gen 176  
 instituție socială 226  
 instituționalizare 14, 30, 39, 73,  
 75, 78, 97, 131, 133  
 istorie orală 161  
 istorie subiectivă 23, 140

**K**

Kanter, R 58  
 Kligman, G. 23, 33-35, 50, 158,  
 239, 240

**L**

Lorber, J. 209, 226, 240

**M**

Magyari-Vincze, E. 51  
 masculinitate 25, 70, 205, 210,  
 226, 231  
 minoritate 49  
 Miroiu, M. 10, 16, 18, 25, 33,  
 46, 51, 55, 65, 67-68, 86, 90,  
 103, 139, 155-158, 197, 205,  
 212, 215, 221, 225, 232, 241  
 mișcare de femei 40

**N**

natură 24, 39, 58, 92, 116, 198,  
 209, 226  
 non-violență 37

**O**

ONG 7-10, 12, 14-15, 19, 24,  
 28, 35-39, 42-43, 48-49, 54,  
 60, 62-63, 72-74, 83, 85, 100,  
 102, 119, 133-135, 139-141,  
 153, 158, 167, 172, 180-181,  
 207, 218, 223, 235, 239, 241  
 de femei 23, 25, 38, 47, 49,  
 60, 64, 181  
 sector neguvernamental 40,  
 43, 45, 47, 49, 60, 64, 192, 238  
 sector non-profit 19, 42, 69,  
 238  
 oportunități egale 40, 52, 207

**P**

politici de gen 242  
 Pop, L. 30, 42, 241  
 public-privat 7, 24, 39, 63, 84,  
 107, 140, 161, 213, 225, 231

**R**

retroinstituții 30

Revista *AnaLize* 75, 151-152

**S**

sexism 18, 141, 171, 217, 225

socializare 19, 58, 102, 122,  
159, 229

~ de gen 53, 180

societate civilă 9, 24, 26, 28,  
35-36, 42, 44, 46-50, 56-58,  
63-64, 69, 76-77, 82, 121-122,  
131, 141, 145, 156, 158, 192,  
238

spațiu virtual 107, 109, 118, 124

studii de gen 40, 55, 81, 89, 96,  
142, 148, 152, 181, 208, 213,  
231

studii despre bărbați 231

studii despre femei 231, 238,  
240

studii feministe 24, 96, 145,  
152, 180, 197, 231, 237, 239

subiectiv 7, 10, 13, 20, 32, 35,  
50, 52, 55, 62, 64, 138, 149,

153, 161-162, 195, 197, 217,  
235

**T**

tranziție 8, 12, 20, 25, 30-31,  
35, 39, 41, 43-44, 50, 62, 70,  
75, 116, 146, 151, 214, 218,  
221, 228

**V**

viață cotidiană 53, 193

violență 40-41, 71, 91, 127, 167,  
181, 211

~ domestică 46, 55-56, 80,  
169

virtualitate 108, 131

comunicare offline 113,  
120-121, 123

comunicare online 113, 131

comunicare virtuală 112,  
119, 227

cyberspațiu 110, 121, 123

Vlăsceanu, L. 30, 51, 242

Vlăsceanu, M. 64, 134, 242



## în aceeași colecție

9 9

### au apărut:

- Mary Lyndon Shanley, Uma Narayan - *Reconstrucția teoriei politice. Eseuri feministe*
- Gloria Steinem - *Revoluția interioară. Cartea respectului de sine*
- Andreea Dworkin - *Războiul împotriva tăcerii*
- Moira Gatens - *Feminism și filosofie. Perspective asupra diferenței și egalității*
- Mihaela Miroiu - *Convenio. Despre natură, femei și morală*
- Otilia Dragomir, Mihaela Miroiu (ed.) - *Lexicon feminist*
- Adina Brădeanu, Otilia Dragomir (coord.), Daniela Rovența-Frumușani, Romina Surugiu - *Femei, cuvinte și imagini. Perspective feministe*
- Laura Grunberg - *(R)evoluții în sociologia feministă. Repere teoretice, contexte românești*
- Maria Bucur, Mihaela Miroiu (ed.) - *Patriarhat și emancipare în istoria gândirii politice românești*
- Ștefania Mihăilescu - *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838-1929)*
- Valentina Marinescu - *Muncile casnice în satul românesc actual. Studii de caz*
- Doina-Olga Ștefănescu - *Dilema de gen a educației*
- Vladimir Pasti - *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România*
- Susan Gal, Gail Kligman - *Politicile de gen în perioada postsocialistă. Un eseu istoric contemporan*
- Rita Mae Kelly, Jane H. Bayes, Mary E. Hawkesworth, Brigitte Young (ed.) - *Gen, globalizare și democratizare*
- Mihaela Miroiu - *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*
- Maria Bucur - *Eugenie și modernizare în România interbelică*
- Cristina Ștefan - *Familia monoparentală. O abordare politică*

Oana Băluță (ed.) - *Gen și putere. Partea leului în politica românească*  
Ștefania Mihăilescu - *Din istoria feminismului românesc. Studiu și  
antologie de texte (1929-1948)*

Oana Băluță, Alina Dragolea, Alice Iancu - *Gen și interese politice.  
Teorii și practici*

Laura Grunberg - *biONGrafie. AnA - istoria trăită a unui ONG de femei*

[www.polirom.ro](http://www.polirom.ro)

Coperta: Radu Răileanu  
Tehnoredactor: Irina Lăcătușu

Bun de tipar: iulie 2008. Apărut: 2008

Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266  
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;  
(0232)21.74.40 (difuzare); E-mail: [office@polirom.ro](mailto:office@polirom.ro)

București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,

O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174

Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: [office.bucuresti@polirom.ro](mailto:office.bucuresti@polirom.ro)



**PRINT**  
multicolor

Str. Bucium nr. 34 Iași  
tel.: 0232/211225  
fax: 0232/211252

[office@printmulticolor.ro](mailto:office@printmulticolor.ro)  
[www.printmulticolor.ro](http://www.printmulticolor.ro)

**SERVICIILE TIPOGRAFICE COMPLETE**